

VEDĽA SEBA (BALHAR)

PRÍTEL (FALTUS)

PUTOVNÍ CENA TENISOVÉHO KLUBU VE VONOKLASECH (BALHAR)

PAMĚŤ NEZAŘADITELNÉHO (FALTUS)

POHLED DO VYHASLÝCH KAMEN (FALTUS)

ODPOVĚĎ ŘEKY (BALHAR)

ČESKO-SLOVENSKÁ REVUE ZRKADLENÍ ZBCVĎRĚNÍ

2
2008

ZRKADLENIE - ZRCADLENÍ 2/2008

ROČNÍK 5.
2. ČÍSLO

SLOVENSKÝ LITERÁRNÝ KLUB
V ČESKÉ REPUBLICE

CENA 40 Kč/sk

OBSAH

4

Slovo úvodom

(Vladimír Skalský)

6

PUBLICISTIKA

7

Slovenčina a čeština v kontakte

(Vladimír Skalský, Mira Nábělková)

48

Legendsy a mýty našich literatúr

(Stanislava Fedrová, Alice Jedličková,
Martin Boszorád, Radoslav Raffaj,
Eva Urbanová, Małgorzata Kalita)

87

TVORBA

88

Surové pravdy Juraja Bindzára

(Dušan Malota, Juraj Bindzár)

130

Banášova Zóna nadšenia

(Anton Baláž, Jozef Banáš)

161

Z románu Vladimíra Kavčiaka

(Vladimír Kavčiak)

171

KRITIKA

172

Štúr pohľadmi z roku 1935-36

(Zdenka Sojková)

184

AUTORI-AUTOŘI

185

O výtvarnom sprievode

(Mira Nábělková, Radoslav Passia)

192

Who is who

193

Feldekovci ako Post Scriptum

(Lubomír Feldek, Oľga Feldeková)

ZRKADLENIE-ZRCADLENÍ

česko-slovenská revue

štvrtročník-čtvrtletník

číslo 2/2008

deň vydania 30. 6. 2008, miesto: Praha

cena 40 Kč v ČR, 40 Sk v SR

rediguje Redakčný kruh,

predsedníčka: Oľga Feldeková,

výkonný podpredseda: Vladimír Skalský

ilustrácie: Peter Balhar a Petr Faltus

grafická úprava: Jozef Illiaš

vydáva Slovenský literárny klub v ČR,

Salmovská 11, 120 00 Praha 2,

IČO: 26603292,

tel.: +420 224 918 483,

tel./fax: +420 224 919 525,

e-mai: zrkadlenie@czsk.net

v spolupráci so Slovensko-českým klubom,

Českým PEN klubom

a Slovenským centrom PEN klubu

Tlač: Sdružení MAC, s. r. o.

Reg. MK ČR E 15388

Vychádza s podporou Ministerstva kultúry ČR

a Úradu pre Slovákov žijúcich v zahraničí

REDAKČNÝ KRUH

Anton Baláž	Alex Koenigsmark
Ireny Baláž	Imrich Kružliak
Ladislav Ballek	Juraj Kuniak
Zuzana Cigánová	Jan Lukeš
Vojtech Čelko	Lubomír Machala
Lubomír Feldek	Dušan Malota
Oľga Feldeková	Gustáv Murín
Daniela Fischerová	Mira Nábělková
Michal Giboda	Vladimír Petřík
Alexander Halvoník	Ján Rakytko
Helena Haškovcová	Vladimír Skalský
Karol Horák	Zdenka Sojková
Viktoria Hradská	Jiří Stránský
Miroslav Huptych	Eduard Světlík
Anton Hykisch	Ivan O. Štampach
Emil Charous	Nataša Tanská
Rudolf Chmel	Miloš Tomčík
Jozef Junas	Ondřej Vaculík
Peter Juščák	Marián Vanek
Vladimír Karfík	Pavel Verner
Vladimír Kavčiak	Nad'ja Vokušová
Peter Kerlik	Jarmila Wankeová
Ivan Klíma	Jiří Žáček

3

balhar/mami, tu som/drevo

DARČEKY, K AKÝM SA GRATULUJE

VLADIMÍR SKALSKÝ

V rukách držíte pätnáste číslo literárnej revue Zrkadlenie-Zrcadlení. Tento literárny štvrťročník vychádza od jesene 2004 a tak má teraz nenápadné polookrúhle jubileum.

Číslo však nenápadné nie je. Aj keď oslavy revue sme nepripravovali, predsa dostala niekoľko darčiekov. A to darčiekov, ku ktorým súčasne treba tvorcom zagratulovať.

Začnem Mirou Nábělkovou z Kabinetu slovakistiky na Filozofickej fakulte Univerzity Karlovej. V najbližšom čase jej vo Vede, Vydavateľstve Slovenskej akadémie vied, vyjde kniha „Slovenčina a čeština v kontakte. Pokračovanie príbehu“. Názov je natoľko explicitný, že nevyžaduje veľa vysvetľovania – téma je to však mimoriadne zaujímavá a bohatá, nejde iba o vzájomné obohacovanie sa týchto dvoch jazykov, rôzne ich kontaktové varianty, ale samozrejme aj o úroveň dvojjazyčnosti a jej vývoj. Zrkadlenie-Zrcadlení z tejto knihy prináša dve kapitoly. Jednu venovanú bibličtine, z druhej vykúka drevokocúr...

Už tradične sa v druhom čísle našej revue môžu cítiť obdarovaní všetci, ktorých zaujíma, čím žijú mladí slovakisti a bohemisti, prevažne doktorandi. Vzhľadom na to, že ich záujem prirodzeným spôsobom predznamenáva, kade sa bude literárna veda uberať v ďalších desaťročiach, mali by nás ich práce zaujímať eminentne. A tak Zrkadlenie-Zrcadlení prináša každý rok najlepšie práce z ich konferencie, konkrétne z jarnej literárnovednej konferencie, ktorú v apríli usporiadal Ústav pre Českú literatúru AV ČR spolu s Univerzitou Karlovou. Tentoraz znela téma „Obraz dejín v českej a slovenskej literatúre“.

Verím, že veľkým darčekom je aj predstavenie tvorby jedného z najoriginálnejších súčasných slovenských literátov, súčasne pesničkára, rozprávača surových príbehov Juraja Bindzára. Predstavujeme jeho vynikajúci starší text, ale i celkom súčasný, rovnako ako básne v slovenčine i češtine – teda básne i básně.

Iný druh presahu predstavuje dielo Jozefa Banáša – autora, ktorý reflektuje spoločenské dianie, politiku, ale tento svet aj spolutvoril ako dlhoročný diplomat, štyri roky aj poslanec Národnej rady SR a istý čas tajomník vtedy vládnej Aliancie nového občana.

Jeden zo zmyslov tohto časopisu je aj predstavovať slovenských autorov, žijúcich v Česku. Patrí medzi nich Vladimír Kavčiak – zručný prozaik, ale aj režisér a podnikateľ v oblasti médií a audiovizie.

Aj oči ako okná do duše sú v tomto čísle nášho štvrťročníka obdarené – nesmierne zaujímavým česko-slovenským výtvarným dialógom Petra Balhara a Petra Faltusa. Ich rozhovor pokračuje aj dvoma pražskými výstavami, takže cez papier časopisu sa dá vstúpiť priamo do výstavných siení.

A dezert na záver menu? Post scriptum v podobe fejtónov z pier manželov Olgy a Lubomíra Feldekovcov. Pochopiteľne v časopise je spojenie „z pier“ odvodené od slova pero. Od júna však budú môcť záujemcovia počúvať čosi z obsahu revue aj na literárnych večeroch priamo z pier tvorcov (tentoraz od slova pery). Aj to je malý darček. I pre tvorcov – ževidia svojich čitateľov a ich reakcie naživo, to je často väčšia časť honorára...

balham/odešlá/drevo

publicistika

PRÍBEH POKRAČUJE - MONOGRAFIA MIRY NÁBĚLKOVEJ

VLADIMÍR SKALSKÝ

Vo Vede, Vydavateľstve Slovenskej akadémie vied, vyjde v najbližšom čase monografia Miry Nábělkovej „Slovenčina a čeština v kontakte. Pokračovanie príbehu“. Predstavuje monografické mapovanie priestoru súčasných slovensko-českých a česko-slovenských jazykových vzťahov v období od rozdelenia spoločného štátu, pravda, s historickým pozadím prebiehajúcich procesov, pričom kapitoly, ktoré vznikali približne v rozmedzí desiatich rokov, sú zamerané na rozmanité stránky koexistencie češtiny a slovenčiny v diferencovaných komunikačných sférach, sleduje sa problematika vývinu spoločenského aj individuálneho bilingvizmu, niektoré špecifické lexikálne otázky, problematika slovensko-českej viacjazyčnosti v umeleckej literatúre, a aj vysokoškolskej slovakistiky v českom prostredí.

Mira Nábělková (1956, rodáčka z Martina), vyštudovala slovakistiku a rusistiku na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave, pracovala v Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied v Bratislave, od roku 1999 je odbornou asistentkou v Kabinete slovakistiky Ústavu slavistických a východoevropských študií FF UK v Prahe. V rokoch 1999 až 2004 externe prednášala aj v Ústave slavistiky FF MU v Brne. Odborne sa zaujíma o lexikálnu sémantiku a slovotvorbu, lexikografiu a v súčasnosti najmä o sociolingvistiku - problematiku vzťahov slovenčiny a češtiny. Knižne vydala monografiu Vzťahové adjektíva v slovenčine (Funkčno-sémantická analýza desubstantívnych derivátov), je spoluautorkou kolektívnej publikácie Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny. Podieľa sa na postupnej príprave dielov Slovníka súčasného slovenského jazyka.

Pravidelne publikuje aj v revue Zrkadlenie-Zrcadlení a v mesačníku Slovenské dotyky, ktorý ju predstavil aj ako fotografku.

Odcitujme jeden odstavec z rozhovoru Miry Nábělkovej pre časopis Člověk:

Koncom osemdesiatych rokov minulého storočia, nedlho pred rozpadom spoločného štátu, napísala Viera Budovičová v jednom zo svojich článkov: „Našu jazykovú situáciu nemožno brať ako anomáliu, ktorá

časom sama od seba pominie, ale ako trvalý stav, s ktorým sa treba vyrovnávať..." Akokoľvek sa veľa odvtedy zmenilo, zásadne sa zmenil oficiálny vzťahový rámec, stále to v mnohom platí. Tak ako pri všetkom však v našom čase a zrejme aj pre budúci čas treba počítať pri rozličných ľuďoch s diverzitou, diferencovanosťou vzájomných kontaktov, ich potrieb a príležitostí, a teda aj s výraznejšími rozdielmi pokiaľ ide o individuálnu bilingválnu kompetenciu. V porovnaní so situáciou spoločného štátu individuálny bilingvizmus nevystupuje teraz ako „zhora" predpokladaná a priebežne formovaná osobná výbava občanov. Možno skôr povedať, že miera česko-slovenského spoločenského bilingvizmu sa v obrátenom smere dostala do podmienenosti „menej záväzným" vývinom individuálneho bilingvizmu závislým v konkrétnych prípadoch na súhre rozmanitých okolností. Spoločenský percepčný bilingvizmus sa v súčasnosti udržiava, odovzdáva či obnovuje (alebo aj nie) na hierarchicky nižších úrovniach spoločenských vzťahov. Je to „iná perspektíva", ale myslím, že perspektívu má. Či sa dáme prekvapiť?

Z knihy vyberáme dve kapitoly. Jednu venovanú bibličtine, druhú mýtom, prítomným v uvažovaní o našom jazykovom kontakte...

Neodpustím si však neodcítovať ešte niekoľko naozaj rozkošných názvov kapitol:

Lubovník bodkovaný - Třezalka tečkovaná... (Paralelné slovenské a české texty ako nový prvok v bývalom spoločnom priestore), Tak sme sa alespoň teda kochali tými tema krásama tej přírody... (Medzi percepčným a produkčným bilingvizmom), Slovenský turisti byli udivení... (Slovenčina a „čeština"), To bolo všetko tam, v Literárkach je to napsáno... (V kontakte a v prelínaní. Čeština, slovenčina, „českoslovenčina"), Hospoda premává, i když nefunguje elektrika... (Zo života slovakizmov v českej komunikácii), Keby vám delala čeština potíže, jenom, oné, žeknete... (Využitie češtiny ako špecifický prípad viacjazyčnosti v slovenskej literatúre), Ja som tiež sám, slečna. Mal som mať sňatek. Uklizačka z dolní hutí... („Českoslovenčina" v literárnom diele).

Potrebuje tá kniha lepšiu reklamu?

„K DVERÍM ŇEBE SE MEJ...“ BIBLIČTINA NA SLOVENSKU V 20. STOROČÍ

MIRA NÁBĚLKOVÁ

„K dveřím nebe se měj...“ – tak vyzerá v kancionáli slovenských evanjelikov *Zpěvník evanjelický...* (1937) písaná podoba úryvku, ktorý som vo fonetickom prepise zachytávajúcim jeho zvukové znenie (resp. jedno z možných znení) v bibličtine vybrala do nadpisu tohto textu, zameraného na niektoré aspekty fungovania bibličtiny na Slovensku v 20. storočí. Do názvu sa pýtal jednak obsahovým smerovaním k sfére, ktorú bibličtina ako bohoslužobný jazyk slovenských evanjelikov „obsluhovala“, jednak jazykovou podobou demonštrujúcou niektoré základné zvukové slovakizačné znaky, ktorými sa „bibličtinové znenie“ líši od česky vyzerajúcej písanej podoby (*r* miesto *ř*, mäkké *ň* v slove *nebe*, absencia jotácie v slove *mej*). S istou poetickou licenciou by sme aj v úvodných slovách pôsobivej večernej piesne, z ktorej tento verš pochádza (*Zlatého slunce krásný beh Již došel cíle svého*), mohli nájsť alúziu k osudu bibličtiny, k jej „dokonanej historickej úlohe“ – keď s vyjdením *Slovenského evanjelického spevníka* (1992/1993) bol v slovenskom evanjelickom prostredí komplexne dokončený jazykový prechod od bibličtiny k slovenčine a uzavrela sa tým kapitola oficiálneho fungovania tohto špecifického jazykového fenoménu v slovenských (aj českých) jazykových dejinách. Aj bez akéhokoľvek poetizovania však bibličtina, ktorá teda oficiálne (t. j. v žiadnej oficiálnej funkcii) neprešla do 21. storočia (no prišla v existujúcich historicko-kultúrno-jazykových súvislostiach takmer na jeho prah), zostáva pozoruhodným javom, v rozličných vývinových etapách aj v ešte nedávnom fungovaní lingvisticky napodiv nie príliš opísaným.

Vo vymedzení bibličtiny v slovenskej lingvistike ani v historickej, literárnovednej či širšej verejnosti ponúkanej encyklopedickej literatúre nepanuje absolútna zhoda. V najširšom chápaní vystupuje ako viac či menej slovakizovaná čeština opierajúca sa o jazykovú normu Kralickej biblie zo 16. storočia, resp. používaná aj pred jej vydaním v slovenskom evanjelickom (podľa niektorých koncepcií dočasne aj v katolíckom) prostredí – s postupným „vyšpecifikovaním“ jej

funkcie na bohoslužobný jazyk slovenských evanjelikov. Rozdiely v chápaní sa ukazujú v tom, či sa pojem bibličtina (resp. často synonymne používaná biblická čeština) vzťahuje na používanie češtiny v evanjelickom náboženskom prostredí až od konca 16. storočia, od vydania Kralickej biblie 1579–1593 (Pauliny, 1983), či sa v nej vidí normalizovaný kultúrny variant češtiny na Slovensku v tej podobe, v akej sa použila v Kralickej biblii (Krajčovič – Žigo, 1999), resp. či sa chápe širšie ako pojem pokrývajúci adaptovanú češtinu používanú slovenskými evanjelikmi v celom období od udomácnenia sa luterskej reformácie na Slovensku (tak napr. Doruľa 1993 – tam aj širší prehľad názorov; 1997 a i.). Vymedzovanie bibličtiny sa teda rámcovo diferencuje hlavne v dvoch smeroch – na báze časového faktora (v zmysle postulovania či nepostulovania zhody jej „vznikového bodu“ s vydaním Kralickej biblie) a na báze jej charakteristík (otázka miery zhody s kralickou normou resp. miery slovakizácie). Vo fungovaní a vymedzení bibličtiny hrá špecifickú úlohu aj písaná či ústna realizácia textu. Vzhľadom na rozličné kultúrno-historické peripetie (predovšetkým protireformačný tlak, ktorý slovenských evanjelikov viedol k vedomiu o potrebe pevnejšieho spojenia s českými protestantmi) a s nimi súvisiace vlny v miere pridržania sa normy klasickej kultúrnej češtiny vedúce v istých obdobiach k tendencii túto normu dodržiavať najmä v tlačených textoch, možno pri takto normalizovaných textoch pozorovať (resp. vystopovať) rozdiely medzi písanou a zvukovou podobou v smere k výraznejšej slovakizácii hovoreného či spievaného prejavu. Pri rukopisných, jazykovo neapretovaných, respektíve niekde v zhode s autorskou koncepciou aj pri vydaných textoch sa slovakizácia prejavuje aj na písme. Encyklopédia jazykovedy samostatné heslo bibličtina nespracúva, biblická čeština sa tu spomína v prehľade o vývine spisovnej slovenčiny v mladšej etape predspisovného obdobia ako oficiálna – biblická (podľa Kralickej biblie) podoba kultúrnej češtiny 16. storočia (stanovená rozhodnutím evanjelických synod zo začiatku 17. storočia za sakrálny a úradný jazyk) v protiklade k neoficiálnej, slovakizovanej češtine (1993, s. 30). Slovenské všeobecné encyklopédie slovakizovanosť uvádzajú ako dôležitú vlastnosť bibličtiny: *bibličtina – slovakizovaná podoba češtiny Kralickej biblie používaná slovenskými evanjelikmi od konca 16. st. ako literárny a do konca 60. rokov 20. storočia ako bohoslužobný jazyk* (Encyklopaedia Beliana. Malá slovenská encyklopédia, 1993, s. 84; podobne Malá slovenská encyklopédia, 1987, s. 46; Školský lexikón, 1992). Encyklopaedia Beliana v širšej verzii (Slovenská všeobecná encyklopédia v 12 zväzkoch) v II. zväzku (2001, s. 92) tiež uvádza, že bibličtina je istým spôsobom slovakizovaná čeština Kralickej biblie, vyznačujúca sa zanedbávaním niekto-

rých českých jazykových prvkov, názov bibličtina popri tom kvalifikuje ako „nepresný názov češtiny používanej na Slovensku ako literárny jazyk slovenských evanjelikov“. Celkovo sa sféra fungovania bibličtiny v živej komunikačnej praxi, jej vnímania a hodnotenia aj vo vzťahu k ostatným formám fungovania češtiny na Slovensku (napr. v dosiaľ spomínaných vzťahoch kralická čeština – biblická čeština – bibličtina, ale aj širšie) nielen v starších vývinových obdobiach, no najmä v čase siahajúcom až po naše dni ukazuje ako stále nezavretá problematika (v širších súvislostiach porov. napr. L. Ďurovič, 1993, 1998) – pri vnímaní a hodnotení bibličtiny niektorými jej „profesionálnymi nositeľmi“ v 20. storočí sa pristavím ďalej. Nebudem sa na tomto mieste podrobnejšie zaoberať pomenovaním bibličtina ani históriou jeho uplatnenia, ktoré si zaslúži samostatné skúmanie – na celú hĺbkovú historickú perspektívu jej fungovania ho podľa všetkého vzťahujeme až spätne (Historický slovník slovenského jazyka zachytávajúci slovnú zásobu slovenčiny po koniec 18. storočia, po bernolákovskú kodifikáciu, lexikálne heslo bibličtina nezachytáva – podľa L. Ďuroviča sa názov bibličtina začal výraznejšie využívať po štúrovskej kodifikácii spisovnej slovenčiny ako pokračovanie už dávno používaného výrazu biblický jazyk na pomenovanie ustáleného jazyka literatúry a najmä evanjelickej bohoslužby, ktorým sa završuje „slovenská vývinová línia spisovnej češtiny“ (L. Ďurovič, 1998, s. 50).

Postupné poslovenčenie bohoslužieb v evanjelickom prostredí sa viaže s 20. storočím, keď v jeho priebehu, skoro až v jeho druhej polovici, boli do spisovnej slovenčiny preložené a do cirkevného života uvedené základné náboženské diela (1942 preklad *Novej zmluvy*, 1945 *Chrámová agenda*, 1978/1979 vydanie *Slovenskej Biblie*, 1972 *Pohrebná agenda*, 1984 *Slovenský evanjelický funebrál*, 1992/1993 *Slovenský evanjelický spevník*; D. Ondrejovič 1993) – uplynulé storočie tak možno vidieť ako čas postupného ústupu bibličtiny z evanjelického náboženského života, v širšom chápaní či videní z kultúrneho života, aj z charakteristiky jazykovej situácie na Slovensku. V r. 1956 v *Cirkevných listoch* J. Petřík o bibličtine, uvoľňujúcej miesto slovenčine ako bohoslužobnému jazyku evanjelikov, píše, že *svoju úlohu splnila skvele – a za to sme jej aj hlboko vďační, – ale predsa ju už splnila, svoju historickú úlohu už dokonala* (1956, s. 7). Predsa však ešte do vydania *Slovenského evanjelického spevníka*, t. j. ďalších skoro 40 rokov, znela bibličtina v slovenských evanjelických kostoloch v duchovnej piesni.

Od začiatkov poslovenčovania v evanjelickom prostredí slovenčina a bibličtina koexistovali (v istom vzájomnom ovplyvňovaní, no pri zachovávaní si svojich špecifík), striedajúc sa podľa uplatňovaných

žánrov či v rozličných typoch rozmanito koncipovaných dvojazykových textov. Príklady koexistencie slovenčiny a bibličtiny v písanom texte možno uviesť napr. z učebnice evanjelickej prvouky určenej prváčikom evanjelických škôl v polovici 20. storočia (Svetielko, 1951):

Ježiš vzkriesil Jairovu dcéru.

K Ježišovi prišiel Jairos, padol pred Ním na kolená a riekol: „Práve mi dcéra umrela, ale pod, polož ruku na ňu a ožije.“ Ježiš vstal, išiel s ním a Jeho učeníci. Keď prišli do domu Jairovho a videl hlučiaci zástup, povedal: „Odídte, lebo neumrela dievčinka, ale spí!“ A vysmiali ho. Keď vyhnal zástup, vošiel dnu, chytil ju za ruku, a dievčinka vstala. A roznieslo sa to po celej zemi.

Pamätajme: On jest Bůh silný náš; Hospodin Pán ze smrti vyvodí.

Žalm 68, 21.

Pieseň: Toběť sluší díkčinění Samému, dobrořečení, Neb Tý o všec-ko péči máš, Opatruješ, mocně chováš, Králi věčný.

Tran. 728. Zpěv. 769
(Svetielko, 1951, s. 57)

Desatoro Božích prikázání

I. Já jsem Hospodin, Bůh tvůj; nebudeš mítí bohů jiných přede mnou!

II. Nevezmeš jména Pána Boha svého nadarmo!

III. Pomni, abys´ den sváteční světil!

IV. Cti otce svého i matku svou, abys´ dlouho živ byl na zemi!

V. Nezabiješ!

VI. Nezesmilníš!

VII. Nepokradneš!

VIII. Nepromluvíš proti bližnímu svému křivého svědectví!

IX. Nepožádáš domu bližního svého!

X. Aniž požádáš manželky jeho, ani služebníka, ani děvky, ani vola, ani osla, ani ničeho, což jeho jest!

Pamätajme: Pán Ježiš Kristus povedal: Keď to viete, blahoslavení ste, ak podľa toho aj konáte.

Ján 13, 17.

Pieseň: Nebeský Pán, aby dokázal k nám Dobrotu svou velikou, člověčenství na se přijal, Podstoupil smrt těžkou.

K městu tomu jeruzalemskému Na oslici se bera, Pláče, an se mu čest děje, O své smrti věda.

Tran. 159. Zpěv. 121
(Svetielko, 1951, s. 65)

Z ukážok je zrejmé, že pri bibličtine v jej „kanonizovanej“ písanej podobe ide štruktúrne o archaickú češtinu – pravda, pri pohľade na určité stručné textové fragmenty nie vždy a všade spomínaná archaickosť v porovnaní so súčasnou češtinou vystupuje zjavne. Na pozadí slovenčiny aj na pozadí (iste nie v rovnakej miere rozšíreného) vedomia o odchýlkach bibličtiny od súčasnej češtiny možno dnes túto starobylosť jazyka vnímať aj ako nositeľa estetických kvalít už vo vlastnej náboženskej sfére, no najmä pri prenose do iných literárnych prostredí. Otázke výslovnosti sa podrobnejšie budeme venovať ďalej, no už tu možno povedať, že v tradičnom bibličtinovom znení (používam adjektívum *bibličtinový*, keďže adjektívum *biblický* je, napriek analógii s fungovaním polymotivačných adjektív typu *slovenský* k *slovenčina*, *český* k *čeština*, vo vzťahu k bibličtine vzhľadom na zložitejší derivačný reťazec *biblia* – *biblický* – *bibličtina* – *bibličtinový* nefunkčné) zvuková podoba napr. prvého verša piesne 159. z *Tranoscia* by asi (o dôvodoch relativizácie neskôr) bola: *Ňebeský pán, aby dokázal k nám dobrotu svou velikou, človečenství na se přijal, podstúpil smrt těžkou*.

Pri citátoch z piesní možno v ukážkach vidieť odkaz na dva zdroje: *Tranoscius* a *Zpěvník* – v tejto dvojitosti sa odráža vývinový fakt, ktorý sa netýka bezprostredne či primárne jazyka, ale používaných „textových zdrojov“, a ktorý sa v evanjelickom prostredí neobišiel bez miestami dramatických okolností. Zbierka duchovných piesní *Cithara Sanctorum* vydaná v roku 1636 Jurajom Tranovským (v českej jazykovej podobe Jiříkom Třanovským) a nazývaná podľa neho *Tranoscius*, ktorá vyšla v priebehu stáročí vo viac ako 150, postupne modifikovaných vydaniach, predstavuje špecifický fenomén, kontinuálnu súčasť slovenskej protestantskej každodennosti, popri *Kralickej biblii* zrejme najreprezentatívnejšie a najautoritatívnejšie dielo (význam *Tranoscia* vo viacerých článkoch vyzdvihlo napr. jedno z čísel evanjelického časopisu *Cirkevné listy*, 2001; z autorov starších prác venovaných významu *Tranoscia* v kultúrnom a vôbec národnom živote Slovákov na domácom území aj v enklávach za jeho hranicami možno spomenúť napr. práce J. Ďuroviča, 1936, 1939, 1969). Keď sa v roku 1842 popri tradičnom, rozšírenom, s pietou a láskou používanom *Tranosciu* (v bežnej komunikácii aj *Tranosciuse*) voviedol do náboženského života nový *Zpěvník*, ktorý popri výbere dávnych piesní a prekladov obsahuje aj v bibličtine písané duchovné piesne celej plejády našich literátov 19. storočia, stretol sa tento krok v niektorých cirkevných zboroch, resp. ich častiach s neporozumením a odporom. Vedomie tradície (vôbec závažné vo fungovaní a vnímaní bibličtiny v slovenskom prostredí) stálo v tomto akoby „konkurenčnom“ stretnutí v mnohých prípadoch na strane *Tranoscia* a prijať nový *Zpěvník* sa napriek

oficiálnym cirkevným postojom bránilo (porov. napr. Adamovič, 1943; Bágel, 1944). Hoci ide o udalosti 19. storočia, ich výsledok významne presahuje do 20. storočia. V Cirkevných listoch z r. 1944 sa napr. konštatuje, že „Zpěvník přešel do chrámu, do školy, doma sa však až po dnešný čas výlučne používa *Tranoscius*“ (Bágel, 1944); respondenti, s ktorými som o fungovaní bibličtiny hovorila, tiež používali do vydania *Slovenského evanjelického spevníka* (1992/1993) pri bohoslužobných obradoch *Zpěvník* (prevažne vydanie z r. 1937), no ako symbol evanjelickej viery a s ňou spojenej kultúrnej tradície v literárnych alúziách rozličného typu výrazne vystupuje *Tranoscius* (porov. Nábělková, 2002). Keď hovoríme o zápase okolo *Zpěvníka*, možno tu odcitovať fragment z dobového textu (závery týkajúce sa situácie, keď časť farníkov v kostole odmietla spievať piesne zo *Zpěvníka*) ako ukážku praktického fungovania bibličtiny 19. storočia v cirkevných mimobohoslužobných zápisoch: *Páni starší nepovolnost duchovním správcum, od kterých ponapravení Zpěvníku došlo, s hlubokou bolestí zaznamenavše a nad to uvažujícíe, že právo písničky k poctem Božím vyberati a zpěv v chráme začínati kazatelovi a rediteli spevu patří, že teda na započatou skrze nich píseň jinou začínati a zpívati patří do počtu opovázlivosti a výstupku trestu a pokutování: aby se nabuduce všem takovým neřadum a zmatkum přítrž učinila po dlhšem radení to uzavřeli: aby ted zpívali sa písničky takové, které v Tranovského zpevníku se ani nenalezají a to aby trvalo dotud, pokud se od té vyložené svévolnosti neprestane* (Bágel, 1944, s. 205 – 206). Popri širokom fungovaní vo sfére hovorenej a spievanej reprodukcie hotových tradičných textov mala bibličtina svoj funkčný priestor pri produkcii textov rozličného druhu – od kázni po praktické zápisy cirkevnej agendy, s presahom (jednotlivými jazykovými prostriedkami v „bibličtinovej podobe“) miestami aj do bežnej mimonáboženskej komunikácie.

Prírodným vývinom dnes vo sfére oficiálneho použitia v evanjelickej cirkevnej živote bibličtina v úplnosti oficiálne nahradila slovenčina (len miestami sa niekoľkokrát za rok spievajú piesne v bibličtine aj v kostole), nové generácie v evanjelickej prostredí už s textami v bibličtine neporastú, no texty či fragmenty textov, biblické citáty, duchovné piesne predsa ešte ostávajú v tejto jazykovej podobe viac či menej pevne uložené v pamäti tých, ktorí s nimi rástli a žili – a z času na čas sa textové fragmenty v bibličtine ako reflexy tohto svojrázneho javu aj v dnešných dňoch sporadicky objavujú v rozličných komunikačných sférach, v umeleckej literatúre, v textoch memoárového charakteru či v publicistike, dodávajúc im osobitý estetický aj kultúrno-historický rozmer (bližšie Nábělková, 2002).

Ako pri všeličom odchádzajúcom stojíme pri bibličtine pred úlohou zachytiť a zaznamenať to, čo nám terajšia situácia ponúka, kým sa

ešte dnes živá či pamätaná skutočnosť stratí z dohľadu, v danom prípade aj či skôr z dosluchu. Špecifiká bibličtiny možno a treba sledovať v pôvodných písaných, najmä nepublikovaných neapretovaných (do súladu s normou kralickej češtiny neprivádzaných) textoch, ako prednostne zaujímavá sa však ukazuje jej zvuková podoba, teda zvuková realizácia aj tých textov, ktoré na písme klasickú normu češtiny zachovávajú.

Bibličtinová výslovnosť

Poznanie a zachytenie špecifik výslovnosti v bibličtine možno považovať za dôležité jednak z hľadiska opisu rozličných stránok bibličtiny ako svojím heterogénnym česko-slovenským charakterom lingvisticky zaujímavého javu, jednak z hľadiska praktickej predstavy realizácie textov, ktoré v bibličtine zneli, ak sa aj na písme ich slovakizačné charakteristiky neodrážali a písaná podoba zachovávala kralickú normu (napr. biblické texty, tradičné piesne v kancionáloch), a ktoré sa nám môžu prihovárať aj dnes v pozmenenej funkcii povedzme z literárnych diel. Písaná podoba normalizovaných slovenských evanjelických bohoslužobných textov bez poznania bibličtinovej výslovnosti neponúka predstavu o ich reálnom „živom vyznení“ – a pritom práve hovorená podoba týchto textov predstavuje tú hypostázu, v ktorej sa prejavovali špecifiká a od ktorej sa odvíjalo ďalšie fungovanie bibličtiny.

Nasledujúce poznámky vychádzajú z hodnotenia do tohto času zhromaždeného súboru súčasných nahrávok duchovných piesní a rozhovorov, ktoré som získavala s cieľom ozrejmiť individuálne jazykové vedomie rozličných nositeľov bibličtiny okrem výslovnosti aj v smere bývalého funkčného uplatnenia, spôsobu osvojovania si bibličtiny a aj jej koexistencie so slovenčinou. K osobne získaným „amatérskym záznamom“ (predstava duchovných piesní v bibličtine z rozličných oblastí Slovenska nahratých na jednom zvukovom nosiči je aktuálna a lákavá) možno priradiť aj oficiálnu nahrávku *Bože veľký od večnosti – Z najkrajších piesní Tranovského kancionála* (magnetofónová kazeta resp. CD, Transcius, 2001), naspievanú vo vojvodinskej Kovačici (v odbornej literatúre sa často spomína význam bibličtiny pre zachovanie národnostného života Slovákov mimo slovenského územia, no platí to aj v opačnom smere – život v enklávach predstavoval špecifické prostredie pre život slovenčiny aj pre zachovávanie bibličtiny).

V získaných nahrávkach piesní z *Transcia*, resp. zo *Zpěvníka* (podľa mojich respondentov si doma svoje oblúbené piesne stále spievajú v bibličtine) sa ukazuje na jednej strane rámcové zachovávanie základných slovakizačných tendencií (nie celkom systematické – najsystematickejšie a najdôslednejšie práve v nahrávke z Kovačice), pričom je zaujímavé ale aj prirodzené, že slovakizovaná výslovnosť je dôslednejšia v par-

tiách spievaných spamäti, oproti tomu opora o písaný text často zvädza k výraznejšej zhode s tlačenu českou predlohou. Z geograficky diferencovaných javov možno spomenúť najmä výslovnosť *de, te, ne, le* so stredoslovenskou tendenciou po ich mäkkosti, ktorá predstavuje výraznú črtu stredoslovenskej bibličtiny na rozdiel od západoslovenskej tvrdej výslovnosti týchto skupín – za nárečovo podmienený slovakizačný prvok v porovnaní s češtinou však možno považovať nielen mäkkosť, ale aj niektorú tvrdosť vo výslovnosti, napr. tvrdú západoslovenskú výslovnosť skupín *di, ni, ti* v prípadoch ako *sláviť* miesto *sláviti*, *shltiti* miesto *shltíti* a pod.

Nahraté rozhovory zaujímavo dopĺňali aj predstavu o reálne používaných pomenovaniach bibličtiny. Krajnou, neviem povedať nakoľko rozšírenou, bola napr. situácia, že sa používateľ bibličtiny v detstve v škole ani v kostole pri osvojovaní si náboženských textov s pomenovaním bibličtiny vôbec nestretol, bol to bohoslužobný jazyk, ktorý sa používal, no ktorý sa bežne nepomenúval, keďže sa naň špeciálne neobracala pozornosť – názov bibličtiny sa s ním napr. mojej respondentke spojil až podstatne neskôr. V literatúre sa v rozličných reminiscenciách a „ozvukoch“ možno stretnúť so synonymizáciou bibličtiny a kralickej češtiny – tak ich uvádza napr. I. Kadlečík: *Ďeň uchází (s mäkkou výslovnosťou bibličtiny, kralickej češtiny), můj Jezu, ty buď s námi, ňeb svetlo tvé...* (bližšie Nábělková, 2002) aj, hoci menej priamočiara, J. Filo v spomienkovom texte: *Ako študent učiteľského ústavu mal som praktické cvičenie so žiakmi. Vtedy sa pred vyučovaním učitelia i žiaci modlili. Ja som začal modlitbu v bibličtine: „Ve jméno Otca i Syna i Ducha Svätého“. Po vyučovaní bolo hodnotenie. Cvičná učiteľka ma zahanbila, že som sa zle modlil. (...) Ona bola katolíčka a kralickej češtiny zle rozumela* (<http://www.ecavliptovskyjan.sk>). Z nahrávok vyplynulo, že sa používali aj iné pomenovania, napr. jednoducho, bez akýchkoľvek atribútov, čeština (uvádzané z Brezovej pod Bradlom) či staročeština (Martin; *Pomenovanie bibličtiny sme nepoužívali. Staročeština. Keď nám katolíci vyčítali, prečo používame češtinu, vraveli sme im – to nie je čeština, to je staročeština!*). Popri staročeštine žilo vo vedomí niektorých nositeľov bibličtiny aj pomenovanie staroslovenčina. Predsa však možno pomenovanie bibličtiny považovať za najrozšírenejšie a napriek jestvujúcim výhradám (napr. J. Doruľa za vecne primeranejšie považuje pomenovanie cirkevná čeština; 1997, s. 12) zrejme aj za to, ktoré sa s bibličtinou ako jej meno bude spájať nadalej.

Predbežné výsledky prieskumu potvrdzujú východiskovú predstavu, že na konkrétnu podobu bibličtiny vplývalo jednak územné, nárečové zaradenie konkrétnej lokality (aj v 20. storočí má zmysel pri bibličtine ako tradičnom jave usúvzťažňovať ju skôr s nárečiami ako so spisovnou slovenčinou, prítomnou ako potenciálne vplyvný činiteľ od 19. storočia), jednak jej mestský a oproti tomu vidiecky charakter – oproti jednolia-

balhar/nebe z tebe/drevo

tejšíemu dedinskému prostrediu možno v meste počítat s rozmanitejšími diverzifikujúcimi činiteľmi. Pri nahrávaní sa však ukázalo aj to, že nie všetci evanjelickí Slováci v 20. storočí spievali duchovné piesne či prednášali texty s bibličtinovou slovakizovanou výslovnosťou, že (pravdepodobne v súvislosti s hlbším poznaním a výraznejším kontaktom s češtinou v Československej republike) napr. aj v evanjelickom farárskom a učiteľskom prostredí ako jeden z prístupov existovala tendencia realizovať českú výslovnosť – a napr. aj školským deťom sa mohlo stať, že na hodinách náboženstva ich jeden učiteľ viedol k českej výslovnosti, kým iní ich potom preučali na bibličtinovú. Ponúkajúce sa jednoduché paralely (vidiecky ľud – slovakizovaná podoba bibličtiny, vzdelanejšie a so súčasnou češtinou hlbšie zžitú kruhu – rešpektovanie českých hláskoslovných a morfológických špecifík náboženských textov) však nemožno ani rámcovo prijať, keďže medzi evanjelickou inteligenciou popri spomenutom prúde bolo veľa tých, ktorí vedome, koncepcne, na báze tradície a dedeného vedomia o podobe bibličtiny pestovali jej slovakizovanú podobu.

Diskusia o bibličtine v *Cirkevných listoch*

Pozoruhodný doklad o diferencovaných postojoch k danej otázke možno nájsť v diskusii prebiehajúcej na stránkach slovenského evanjelického periodika *Cirkevné listy* v r. 1943. Podnetom na rozpútanie diskusie bolo, že Generálny konvent slovenskej evanjelickej cirkvi na Slovensku 26. 11. 1942 zriadil komisiu, ktorá mala za úlohu určiť presný spôsob výslovnosti bibličtiny (*presbyterium sa splnomocňuje, aby na základe mienky tejto komisie nariadilo jednotný a pre všetkých kňazov záväzný spôsob vyslovovania bibličtiny*) – ustanovenie tejto komisie možno na druhej strane chápať ako prejav/odraz súdobého pohybu v danej oblasti. V diskusii, ktorej sa zúčastnili P. Boor, J. Ďurovič, J. Chochol, L. J. Hrdlička, J. Janko, A. Mihal, J. Strelec a E. Šándor, sa na jednej strane pre nás nie nepodstatným spôsobom profesionálnymi nositeľmi bibličtiny formulovali návrhy výslovnostných pravidiel a názory odrážajúce jestvujúcu prax v jej používaní, vo vlastnom postoji jej účastníkov sa však diferencovane prejavilo aj všeobecnejšie chápanie bibličtiny a jej vymedzovanie vo vzťahu k češtine a slovenčine.

Kým pre časť účastníkov diskusie predstavovala bibličtina bohoslužobnú reč odlišnú od slovenčiny aj češtiny, ktorá preto aj má toto svoje špecifické meno, v časti prezentovaných názorov sa vôbec už vymedzovanie bibličtiny chápalo ako nelegitímne (čo sa prezentovalo napr. aj jej citátovým uvádzaním v úvodzovkách) na základe predstavy, že nejde vlastne o nič iné ako o češtinu (*tu nejde o nejakú z češtiny a slovenčiny vykryštalizovanú „bibličtinu“, ale len o chybné vyslovovanú, pokazenú češtinu. Chybné slovenské vyslovovanie češtiny nie je ešte dôvod, aby sme objavili novú reč: „bibličtinu“, alebo aby sme v nej videli staroslovenčinu;*

Mihal, 1943, s. 169). V tomto smere sa odmietali aj všetky slovakizujúce tendencie vo výslovnosti náboženských textov – ak sa pravda realisticky aj pripúšťalo, že „pospolitý ľud“ sa naďalej bude pridŕžať tradičnej bibličtinovej výslovnosti, od evanjelickej inteligencie sa žiadalo iné: *farári a učitelia mali by bibličtinu čítať a vyslovovať správne po česky* (Šándor, 1943, s. 120). Vo vyslovených názoroch možno nájsť aj načrtnutie istých sociolingvistických koordinát, ktoré vlastne novú diferenciáciu názorov a postojov priniesli: *Dnes už na Slovensku mnohí vedia správne česky vyslovovať, menovite žiaci, skončivší školy v bývalej republike: týmto my budeme chcieť nadiktovať nejaké nové pravidlá vyslovovania (vid uzavretie gen. konventu!) „bibličtiny“, na ktorú oni s úsmevom povedia: „ved je to pravá čeština, ktorá má svoju, svojím kompetentným národom ustálenú výslovnosť!“ Alebo inteligent, ktorý sa naučil češtinu čítať po česky, bude citovať náboženské texty podľa tých ustálených sa majúcich pravidiel? (...) Chybné, slovenské vyslovovanie biblickej češtiny môže byť prechodný, trpený stav, ako pozostatok z minulosti, ale sankciovať ho nejakými novými pravidlami nemá smyslu* (Mihal, 1943, s. 169).

Oproti týmto postojom stáli názory zástancov ako existencie, tak aj špecifickej výslovnosti bibličtiny, ktorá sa síce geneticky zhoduje s kralicou češtinou, no v ďalšom vývine nadobudla svoje špecifiká. *Naša činná účasť nielen pri jej osnovaní, ale hlavne pri jej stvárňovaní slovakizmami a výslovnosťou skrze náš Tranoscius a najmä Zpěvník a ich výtečných tvorcov nás oprávňuje vidieť v nej nie češtinu, ale od nej odlišnú staroslovenčinu, užívanú pred zavedením spisovnej slovenčiny celým národom a od tých čias evanjelikmi, ako reč bohoslužobnú, liturgickú, reč textov, rezponzorií, spevov, slovom ako bibličtinu, ktorá teda nesporne existuje* (Hrdlička, 1943, s. 168). J. Ďurovič, ktorý otázkam evanjelickej náboženskej spisby venoval veľa pozornosti (napr. 1936, 1939, 1969), v tejto diskusii konštatuje: *naša bibličtina nie je rečou českou s ortografiou a výslovnosťou českou. Jej pôvod je práve tak blízky k slovenským krajom, ako k českým. Naši ju tak asi vyslovovali, ako my dnes z našich kazateliem. (...) My si našu bibličtinu pokladáme za svoju reč, korene ktorej tkvía vo veľkej slovenskej evanjelickej minulosti, s ktorou je v súvisе bohato duchovná práca a veľké dedičstvo aj literárne. Vzdať sa tohoto veľkého dedičstva bolo by bezpochyby na veľkú škodu vnútornú i historickú. Ale rozumejme si – táto naša bohoslužobná reč, táto slovensko-čeština, jak ju isteže najlepšie vystihuje slovo: bibličtina, je rečou našou, slovenskou, slovensky vyslovovanou. Najlepšie by bolo ju tak aj písať: jako zneje, jako ju vyslovujeme, po slovensky* (J. Ďurovič, 1934, s. 197). V dvoch príspevkoch zastával spolu s vývinovou a funkčnou aj výslovnostnú osobitosť bibličtiny J. Strelec: *Bibličtina je slovenským evanjelikom rečou posvätnou, ale – a to zdôrazňujem – len s výslovnosťou takou, aká je vžitá, akou hovorí ľud a a počúva ľud od starších farárov a kantor-*

učiteľov, a konečne: jako sme sa ju naučili vyslovovať od svojich predkov. Ináč by tú posvätnosť stratila! (J. Strelac, 1943, s. 242).

V rozdielnych názoroch sa odrážal reálny rozpor či protiklad, ktorý sa prejavoval medzi ústnou realizáciou bibličtiny a jej písanou (v jazykovo normovaných tlačných textoch) archaickou, ale predsa „českou“ podobou, ktorá na jednej strane zväčša nezohľadňovala slovakizačné znaky, ktoré bibličtinu charakterizovali, na druhej strane mohla v konkrétnych situáciách aj aktualizovať jej neslovakizované znenie. Táto „dvojjednosť“ je pre nás – nielen v spätnom pohľade – zaujímavá aj dnes, keďže naznačuje situáciu, ktorá na vnímanie bibličtinových textov (okrem tých prípadov, kde sa jej výslovnosť podoba zaznamenala na písme) pravdepodobne v budúcnosti čaká: so zánikom špecifickej funkcie bibličtiny v slovenskom prostredí, ktorá živým fungovaním zabezpečovala aj jej slovakizovanú zvukovú podobu, síce ani kralický preklad *Biblie* ani *Tranoscius*, ani *Zpěvník* neprestanú byť jej reprezentantmi – v rovine širšie vnímanej recepcie takýchto textov ako dôsledok a prejav ústupu tradície však možno predpokladať zblížovanie ich písanej a potenciálnej zvukovej realizácie smerom k češtine.

V prvom príspevku J. Strelca, ktorý diskusiu otvoril podľa vlastných slov práve z obavy, aby sa komisia prípadne nepriklonila k hlasom zastávajúcím českú výslovnosť (ich zrod kladie do konca tridsiatych rokov), sa objavuje návrh základných výslovnostných pravidiel bibličtiny:

1. **ř** vôbec nevyslovovať, okrem v slove *řka, řkoucí a pod.*;
2. slabiky **de, te, ne, le** vyslovovať mäkko, ako v slovenčine, okrem prípadov, kde by to rušilo zmysel viet, ako napríklad v slovku *nebo*, čo značí naše *lebo, ne*, čo značí *nie*;
3. **ě** vyslovovať ako **e**, až na slová, v ktorých by to zle znelo, ako v slove *hvězda* – *hviezda*, *svět*, *světlo* – *svieť svetlo*, nikdy však *nie tobie, sobie (tobě, sobě)*, ale *tobe, sobe*; ani *vieky ale veky (věky)*;
4. **ou** na začiatku, v prostriedku a na konci slova v akuzatívne ako **ú**, v instrumentáli ako **ou** (*pospolitý lud aj tu číta ako ú*)
5. **ů** ako **ú**;
6. **jsem, jsi, jsme, jste, jsou** vyslovovať ako **sem, si, sme, ste, sú**.

V ostatnom by som odporúčal výslovnosť takú, aby bola blízka živej reči ludu a aby ničím nebol rušený zmysel vyslovovaného. Nikde nie násilne slovenčiť: *chléb* nečítať ako *chlieb*, *vůle* nečítať ako *vôle*, ale *vůle atď.* (Strelac, 1943, s. 98).

J. Ďurovič vo svojom širšie kultúrnohistoricky koncipovanom článku poukazuje na základné tendencie aj výslovnostnú diferencovanosť v konkrétnych javoch, k úsiliu predpisovať záväzné pravidlá sa stavia trochu rezervovane (*Otázka výslovnosti našej cirkevnej reči bola vždy aktuálna v cirkvi. Hodná rozmanitosť pri bohoslužobných obradoch a terajšia – často hodne neevanjelická snaha uniformizovať ešte aj adiafóra, priviedla*

ju znovu do popredia) a v závere hovorí: *A ako ju vyslovovať? V podstate súhlasím s br. Strelcom: po slovensky, bez ř, bez ě, bez ou. No, keď na západe zápor nevyslovíme mäkko s ňe-, iste sa neprehrešíme, ba my budeme bližší pôvodnej reči.. No naprosto jednotné vyslovovanie sotva niekde docielime, veď aj literárnu slovenčinu nevyslovujú všade celkom rovnako* (Ďurovič, 1943, s. 196). V návrhu J. Chochola, ktorý rámcovo so Strelcom súhlasí, sa však pre bibličtinu vôbec predpokladá nemäkčiaca výslovnosť skupín *de, te, ne, le* (1943, s. 211). Pri tejto diskusii je zaujímavé a pekné, ako sa z pôvodne rámcovo načrtnutých pravidiel vo výmene názorov spresňujú niektoré vyjadrenia, napr.: *pridržiavam sa svojho návrhu s dodatkom, že kde sa v slovenčine vyslovuje tvrdo, aby sa tak vyslovilo aj v bibličtine: napr. deň ale dej, tvrdo, lebo po slovensky je daj, desatero, jeden, teraz, tedy tvrdo, lebo aj v slovenčine je tvrdo, budete, ňebudete. Keď však na západe vyslovia zápor tvrdo, pretože to ich nárečie vyžaduje, kto môže mať proti tomu námietky?* (Strelec, 1943, s. 244). Poukázalo sa aj na niektoré špecifické prípady, napr. slová *křtiti, křest, třtina*, ktoré sa v bibličtinovej výslovnosti riešili nie len zámenou *ř* na *r*, ale vlastne nahradením slovenským základom – *krstiti, krst, trstina*. Ako hovorí J. Strelec, takýchto prípadov bude isto viac; z mojich predbežných pozorovaní ako zaujímavé vystupuje napr. riešenie výslovnosti slovesa *pohřbíti* – pri spojení „*a pohřben jest*“ možno stretnúť slovakizované podoby *pohrben* aj *pohroben* (v obidvoch prípadoch v porovnaní s českým znením so zmenou počtu slabík). Aj v slovách, ktoré sa v uvedených návrhoch uvádzajú ako výnimky so zachovaním *ř*, sa podľa respondentských informácií výslovnosť mohla špecificky slovakizačne upravovať – v takom prípade sa potom *řka, řkouc* vyslovovalo ako *ška, škouc*. Z ďalších javov, ktoré sú v súvislosti s bibličtinou zaujímavé, možno spomenúť (ne)zachovávanie dĺžok vokálov v pozíciách rytmického krátenia (v duchovných piesňach pri speve tu však hrá svoju úlohu vplyv melódie), realizáciu znelostnej asimilácie, jednotlivé lexikálne úpravy a i.

Uverejnené príspevky sú zaujímavé aj tým, že upozorňujú na rýmy vo veršoch/piesňach slovenských autorov prísucich v bibličtine ako na zdroj informácií o výslovnosti niektorých tvarov, napr. *ou* ako *ú* v rozličných pozíciách: *světa hřích a zlost mnohou / až do konce přemohu; jenž jej v světě pokouší / který spasí svou duší* a pod. Kým však napr. P. Boor zastávajúci českú výslovnosť bibličtiny nepovažuje daný fakt za smerodajný (*pre prozodický prelud neradno zahrávať si so správnou výslovnosťou*; 1943, s. 195), J. Ďurovič zastáva diametrálne odlišné stanovisko: *V mojich prácach, kde mi záležalo práve na tejto výslovnosti: kde v piesni sú rýmy: Bohu – s mnohú, je aj škoda písať: ou, prepisujem túto reč foneticky, čím nielen vychádzam z potrieb vedeckých, ale aj z obrany drahej nám reči* (1943, s. 197).

Rozhodnutie generálneho konventu o zriadení výslovnostnej komisie sa

tak stalo impulzom na rozvinutie zaujímavej diskusie, iné výsledky však podľa všetkého neprinieslo (*vo veci sa ďalej nič viac neurobilo*; J. Petřík, 1956, s. 7). Diskusia sa rozvinula v čase, ktorý už zreteľne viedol k nahradeniu bibličtiny slovenčinou v plnom rozsahu – smerovanie k uplatneniu slovenčiny sa aj uvádzalo medzi argumentmi za zachovanie bibličtinovej výslovnosti v tomto postupnom procese: *A vari len nebudeme súčasne dve veci zavádzať do svojich služieb Božích: spisovnú slovenčinu a spisovnú češtinu. A dnes kráčame k poslovenčeniu služieb Božích* (Janko, 1943, s. 213).

Hlasy odprevádzajúce bibličtinu z jej pozície bohoslužobného jazyka slovenských evanjelikov neboli všetky veľmi „prívetivo rozlúčkové“ a vďačné. V *Slovenskej reči* napr. boli v tomto čase publikované dva články J. Petrikoviča (1939, 1941), ktorého možno považovať za predstaviteľa tých postojov, ktoré vo fungovaní bibličtiny v evanjelickom prostredí videli zásadnú chybu, zbytočnú dvojrečnosť protirečiacu protestantským zásadám o používaní domácej reči, z čoho mu potom prirodzene vyplýval názor, že *bibličtina ako cudzí prvok na Slovensku a v slovenskej evanjelickej cirkvi zvlášť nemôže sa uctievať tradičnými poctami, lebo v skutočnosti je to balvan, navalený na tepnu nášho národného života a na voľný rozvoj nášho evanjelictva* (1939, s. 134); odklon od bibličtiny je nevyhnutný, *cesta je už trasírovaná, mimo nej ísť už nemožno* (1941, s. 20). Na povzbudenie prechodu k slovenčine v prostredí k bibličtine pietne naklonenom (zmena bohoslužobného jazyka predsa nebola pre všetkých celkom jednoducho a ľahko prijateľná, s bibličtinou sa im spájali charakteristiky, ktoré spisovná slovenčina neniesla) umiestnil J. Petřík, vychádzajúc zo spomínaného spätne orientovaného pozitívneho vzťahu k bibličtine, no podporujúc frontálny nástup slovenčiny ako liturgického jazyka, do svojho článku okrem iného aj vetu: *Ak niekomu v slovenčine chýbuje určitá patina, pamätajme, že patina je v podstate plieseň* (1956, s. 7).

V uvedomení si prirodzenosti nástupu slovenčiny u jednotlivých predstaviteľov slovenskej evanjelickej cirkvi zohralo podľa všetkého úlohu práve aj uvedomovanie si istej nevyjasnenosti pozície bibličtiny, jej jazykových špecifík vnímaných ako „nedokonalosť“, zosťrené napr. pri kontakte s českými lingvistami – možno tu spomenúť v literatúre opakovane uvádzané stretnutie jedného z iniciátorov poslovenčovania evanjelickej bohoslužby M. Bodického s českým lingvistom F. Pastrnkom okolo r. 1910 v Krajnom, sprevádzané pocitom „ako sa ja ukážem pred takýmto učencom s mojou, čojaviem akou rečou“ a ústiace v rozhodnutie kázať v jeho prítomnosti nie v bibličtine, ale po slovensky (J. Petřík, 1956, s. 8; podobne o tom pravnik M. Bodického L. Ďurovič, 1989, s. 50). J. Petřík v danej súvislosti spomína napr. aj na M. Weingarta: *Keď po prvom pre-vrate navštívil niekoľko našich chrámov profesor Weingart, pozastavil sa*

nad naším čítaním biblických textov (1956, s. 9) a ďalej zovšeobecňujúco konštatuje: *Nám kňazom a s nami mnohým naším cirkevníkom, na bibličtine odchovaným, sa táto zvláštnosť hádam nezdá takou očividnou, ale čudovali a čudujú sa jej nestranní, objektívni pozorovatelia, dobrí znalci češtiny aj slovenčiny a filologovia, diviac sa, ako práve my, ktorí sme v minulosti dbali a aj dnes na inom poli dbáme na čistotu reči, môžeme v bohoslužbe ponechať takúto rečovú nedokonalosť* (J. Petřík, 1956).¹

Ono je to tak, že existencia bibličtiny, jej forma, a napokon aj dlhodobá rezistentnosť v špecifickej funkcii majú vnútorný potenciál vyvolávať údiv – predsa ide o svojrázny jav, v náboženskom svete síce v analógiách nijako nie ojedinelý², ako sa napokon na to miestami aj poukazuje, v evanjelickej cirkvi predsa nie bežný. Pri jej lingvistickom opise treba na základe rozličných jazykových aj mimojazykových faktorov ešte (smerom do histórie) precizovať vzťahy k rozličným formám v rozličných prostrediach a časoch na Slovensku používanej (slovakizovanej) češtiny a spresniť poznanie jej skutočných existenčných foriem. Náš čas zhodný s procesom jej doznievania a zanikania predstavuje možnosť zachytiť ešte, čo sa dá, aj zo spomienok jej nositeľov, zo záznamov zvukových realizácií textov v bibličtine a z rozhovorov. Ukazuje sa pritom, že 20. storočie pre bibličtinu neznamenovalo len pomalý (no istý) ústup z jej komunikačných funkcií, no prinieslo aj špecifické výkyvy v jej vnímaní, podmienené novými spoločensko-historicko-jazykovými okolnosťami. Dnešná situácia, keď je už po sporoch a hľadaniach riešení, dáva priesor na objektívne videnie a posudzovanie všetkých súvislostí. Bibličtina odišla („dokonáno jest“) – no lingvisticky, kultúrohistoricky, esteticky, či z hľadiska individuálnych životných histórií významným faktorom je, že pre nemálo Slovákov z evanjelických rodín bola a v (často už len na individuálny život viazanej) pamäti ostáva ich „vozvýšenou“/sviatočnou rečou, neprofánnym prostriedkom vyjadrenia sakrálneho, no popri tom aj rečou, s ktorou sa im spája rodinná tradícia s obrazmi detstva, starých rodičov, rodičov, domova.

¹ Pri procese poslovenčovania treba prirodzene (aj vzhľadom na dobovú situáciu) rozlišovať dve sféry: poslovenčovanie bohoslužieb (napr. v súvislosti s M. Bodickým sa hovorí o slovenských kázňach) a preklad sakrálnych textov. Upozorňuje na to v polemickom článku z r. 1933 aj E. Šándor, pre ktorého je slovenčina v tom čase už celkom prirodzená v kázňových textoch, no v tlaku na preklad Nového zákona a iných kánonických kultových textov vidí protičesky vyhrotené politikum komplikujúcej sa medzivojnovej situácie: *Kázne si kňazi robia slovensky, ale Písmo musia citovať „biblicky“, opakujem – musia, lebo ľudu je táto reč v bohoslužbe slovenskej drahá, on nerád počúva citáty Písma v reči, „v ktorej sa noviny píšu a v ktorej sa vadíme“*. Argumentuje aj tým, že na rozdiel od situácie evanjelickej bibličtiny nikto nenúti grékokatolíkov a pravoslávnych odstúpiť od ich cirkevnoslovenskej liturgie (Šándor, 1933, s. 329). K otázke fungovania cirkevnej slovančiny v slovenskom prostredí pozri Žeňuch (2002).

² Problematikou sakrálnych/posvätných jazykov („holy languages“) v kontexte spoločenského bilingvizmu sa zaoberá J. Fishmann (2002), analyzujúc podoby sakrálneho jazyka, ktorého úlohu v istom spoločenstve môže plniť aj plní jednak špecifický, v bežnej komunikácii nepoužívaný kód, ako aj jazyk bežnej komunikácie daného spoločenstva.

Literatúra

- ADAMOVIČ, Š.: Boje okolo Zpěvníka v Novohrade. *Cirkevné listy*, 56, 1943, s. 56–59, 78–81.
- BÁGEL, M.: Boje okolo Zpěvníka v Zvolenskom senioráte v Ponikách. *Cirkevné listy*, 57, 1944, s. 204–206.
- BOOR, P.: K otázke správnej výslovnosti bibličtiny. *Cirkevné listy*, 56, 1943, č. 9, s. 194 – 195.
- DOLNÍK, J.: Tradícia češtiny na Slovensku a jej následky. In: *Slovensko-české vzťahy a súvislosti*. Ed. J. Hvišč. Bratislava: T.R.I. Médium, 2001, s. 196–202.
- DORULA, J.: Slováci v dejinách jazykových vzťahov. Bratislava: Veda, 1977.
- DORULA, J.: Tri kapitoly zo života slovenčiny. Bratislava: Veda, 1993.
- DORULA, J.: Jazyková situácia na Slovensku v čase vzniku kamaldulského prekladu Biblie. In: *O prekladoch Biblie do slovenčiny a do iných slovanských jazykov*. Ed. J. Dorula. Bratislava: Slavistický kabinet SAV, 1997, s. 10–18.
- DORULA, J.: Je štúrovská kodifikácia spisovnej slovenčiny odluka? In: *Slovensko-české vzťahy a súvislosti*. Ed. J. Hvišč. Bratislava: T.R.I. Médium, 2000, s. 189–195.
- DUROVIČ, J.: Živá kniha. (Význam Transoscia). 1636–1936. Lipt. sv. Mikuláš: Transoscus 1936. 86 s.
- DUROVIČ, J.: Duchovná poezia slovenská pred Tranovským. Lipt. sv. Mikuláš: Transoscus 1939. 380 s.
- DUROVIČ, J.: Naša bibličina. *Cirkevné listy*, 56, 1943, č. 9, s. 196–197.
- DUROVIČ, J.: Príspevky k dejinám slovenskej hymnológie 16. a 17. storočia. Bratislava, Ústav hudobnej vedy SAV 1969. 106 s.
- DUROVIČ, L.: Vývin kodifikácie spisovnej slovenčiny pred Bernolákom. *Slovenská literatúra*, 37, 1990, s. 56–66.
- DUROVIČ, L.: Začiatky spisovnej slovenčiny v XVII. a XVIII. storočí. *Slovenské pohľady*, 109, 1993, s. 88–10.
- DUROVIČ, L.: Slovenská vývinová línia spisovnej češtiny. In: *Pocta 650. výročí založením Univerzity Karlovy v Praze*. I. Red. A. Stich. Praha: Univerzita Karlova 1998, s. 42–52.
- DUROVIČ, L.: Ku vzniku pojmu "reč československá". *Posledný text Dr. Ruda Brtáňa. Slovenská literatúra*, 47, 2000, s. 443.
- Encyklopaedia Beliana. Malá slovenská encyklopédia. Bratislava: Encyklopedický ústav SAV a Goldpress Publisher 1993.
- Encyklopaedia Beliana. Slovenská všeobecná encyklopédia v 12 zväzkoch. II. zv. Bratislava: Encyklopedický ústav SAV 2001.
- Encyklopédia jazykovedy. Ed. J. Mistrík. Bratislava: Obzor 1993.
- FISHMAN, J. A.: „Holy languages“ in the context of societal bilingualism. In: *Opportunities and challenges of Bilingualism*. Ed. J. A. Fishman. London – New York: Mouton de Gruyter 2002, s. 15 – 24.
- HRDLIČKA, L. J.: Ako vyslovovať bibličinu. *Cirkevné listy*, 56, 1943, č. 7, s. 167–168.
- HRDLIČKA, L. J.: Ad bibličina. *Cirkevné listy*, 56, 1943, č. 11, s. 239 – 240.
- CHOCHOL, J.: Výslovnosť bibličtiny ako problém. *Cirkevné listy*, 56, 1943, č. 10, s. 210–213.
- JANKO, J.: „Bibličina“. *Cirkevné listy*, 56, 1943, č. 10, s.
- KRAJČOVIČ, R. – ŽIGO, P.: Príručka k dejinám spisovnej slovenčiny. Bratislava: Univerzita Komenského 1999.
- Malá slovenská encyklopédia. Bratislava: Veda 1987.
- MIHAL, A.: „Bibličina“. *Cirkevné listy*, 56, 1943, č. 7, s. 169–170.
- NÁBĚLKOVÁ, Mira: (D)ozvuky fungovania bibličtiny na Slovensku. In: *Stylistyka XI. Stylistyka a poetyka*. Ed. S. Gajda. Opole 2002, s. 459 – 474.
- PETRÍK, J.: Slovenčina ako reč bohoslužobná. *Cirkevné listy*, 69, 1956, č. 1, s. 6–8.
- STRELEC, J.: K otázke spôsobu výslovnosti slovenčiny. *Cirkevné listy*, 56, 1943, č. 5, s. 96–98.
- STRELEC, J.: Ešte k otázke spôsobu výslovnosti slovenčiny. *Záverečné slovo. Cirkevné listy*, 56, 1943, č. 11, s. 240–245.
- Svetielko. Prvouka evanjelického a.v. kresťanského náboženstva pre prvý ročník škôl I. stupňa. Liptovský Sv. Mikuláš: Transoscus 1951. 66 s.
- ŠÁNDOR, E.: Ako vyslovovať bibličinu. *Cirkevné listy*, 56, 1943, č. 6, s. 119–120.
- Školský lexikón. Encyklopedický ústav SAV. Bratislava: SPN 1992.
- VARGA, E.: Formujúca úloha reči Kralickej biblie. *Cirkevné listy*, 89, 1976, s. 106–109.
- ŽENUCH, P.: Medzi východom a západom. Byzantsko-slovanská tradícia, kultúra a jazyk na Východnom Slovensku. Bratislava: Veda 2002.

JÉ, DREVOKOCÚR, MOJE Z NEJOBLÍBENĚJŠÍCH SLOV!

O ŽIVOTNOSTI JEDNÉHO MEDZIJAZYKOVÉHO MÝTU

Téma „drevokocúr“ môže na prvý pohľad vyznievať kuriózne – a napokon, môže takou ostať aj pri ďalšom pohľade. Zdá sa mi však nosná nielen ako špecifický prejav života jazyka v spoločnosti, ale aj vzhľadom na väzby k práci Slava Ondrejoviča, ktorému je tento text venovaný. S problematikou jazykového mýtu sa uňho stretávame na rozličných úrovniach. V texte napísanom spoločne s Viktorom Krupom *Jazykové mýty a ich poslanie* sa pohľad autorov postupne presúva od primárnych mýtov rozličných národov, týkajúcich sa vzniku jazykov a ich postavenia v živote jazykových spoločností, k mýtom, dotýkajúcich sa ich určitých špecifik a vzťahov k iným jazykom, aj k mýtom o slovenčine, opretým o fantazijné, z hľadiska faktov ťažko udržateľné, skreslené predstavy a názory (Krupa – Ondrejovič 2005a, v modifikovanej podobe 2005b). Inde, napríklad v článku *Strelte si na lingvistu, páni* (2000), ale aj v iných textoch (napr. 1996a,b) a rozhovoroch realizovaných v rozličných prostrediach pri rozličných príležitostiach, nezriedka podmienených postavením riaditeľa jazykovedného ústavu, dotýka sa Slavo Ondrejovič hodnotení a postojov používateľov jazyka zaujímaných k slovenčine, jej konkrétnym (reálnym, no v istom rozsahu aj, povedzme, mýtickým) vyjadrovaním prostriedkom, a napokon aj k práci jazykovedcov.

Prípad drevokocúr rámcovo spadá do tejto druhej sféry, do oblasti (súčasnej) jazykovej mýtov tvorby, kde mýtus možno zjednodušene vnímať ako výmysel, podávaný a (v istom spoločenskom priestore prijímaný) ako pravda¹. Pri komplexnejšom pohľade sa ukazuje, že pri drevokocúrovi sa pohybujeme v zložito diferencovanej komunikačnej oblasti, kde v súčasnosti vystupuje jazyková aj nie len jazyková hra, konfabulácia, mystifikácia, vedomé aj nevedomé zavádzanie, naivita, neznalosť, viera a nevier, pochybnosti aj pochabosti, reprezentované individuálnymi účastníkmi komunikácie s diferencovanými postojmi – a v komunikácii odhaľované.

Pokúsím sa tu poukázať na špecifický život slova drevokocúr v slovensko-českých jazykových vzťahoch, v stručnosti povedané na to, ako toto slovo v slovenskom a českom prostredí figuruje v rozdielnych mýtosférach, ktoré sa však vzhľadom na prebiehajúcu medzispoločenskú a medzijazykovú komunikáciu prestupujú a ovplyvňujú.

Schematicky (nie výlučne) by sme pre slovenské prostredie mohli počítať so zaradením slova *drevokocúr* k výrazom (vážne či nevážne)

¹ Rozličné súčasné chápania mýtu v hraniciach tradičného vnímania (v starovekej dichotómii mýtus – logos) aj mimo týchto hraníc porov. napr. v publikácii *Mýty naše slovenské* (2005), či v osobitom semiotickom uchopení u Barthesa (2004).

pripisovaným jazykovedcom ako nimi odporúčané „purizujúce náhrady“ za jestvujúce a používané slová (teda s jeho priradením k slovám ako *lezúň*, *hovník*, *podstrešnica*, *prievídza*, *chrbtiak*, *vopcháčík* a podobne²). Možno tak urobiť v opore o jestvujúce publikované texty či postretnuté vyjadrenia, spomeniem tu článok Zuzany Szatmáryovej *Z hlúpeho jazyka pochádzajú mnohé nepríjemnosti*, na ktorý v roku 1996 reagovali v Literárnom týždeníku Slavo Ondrejovič a v Kultúre slova Ivan Masár:

„... rôzne štátne inštitúcie v rôznych dobách a rôznych režimoch plodili na Slovensku neveriteľné novotvary, namiesto veвериčky drevokocúra, namiesto batolaťa lezúňa, namiesto z francúzštiny prebratého, krásne znejúceho žezlónu (chaise longue) hovník.“

Zuzana Szatmáryová, cit. podľa I. Masára (KS, 1996)

V českom prostredí tento moment primárne prirodzene nie je prítomný – slovo *drevokocúr* (vážne či nevážne) figuruje ako slovenský ekvivalent českého slova *veverka* a nezriedka sa objavuje v susedstve často tematizovaných slovenských diferencných lexikálnych prvkov typu *korytnacka*, *tava*, *bocian*, *čučoriedka*, *cencúl* a pod.

Ako ukážku (za mnoho iných) možno uviesť citát z internetovej diskusie (Téma: Potrebujem pomôcť s češtinou, Nocarett website), kde sa objavili repliky:

21.03.2006 Lada:

(...) jsem si vzpomel na par peknych slovicek:
drevokocur, olovrant, atrament, tava, korytnacka...

21.03. 2006 Venca:

atrament, tak to jedine neznam...

(<http://sayph.cz/nocarret/index.php?id=500&id2=780&offset=0&poffset=-60>)

² Na túto tému už bolo povedané veľa. Akokoľvek môžeme počítat s prirodzenou ľudskou mýtomániou, predsa je zaujímavé, že spomenuté „lingvistické produkty“ ako fakt podávajú aj ľudia, od ktorých by sme to nečakali – a že sú mnohí schopní napr. tvrdiť, že čosi také naozaj videli v slovníkoch (že si niektorí jedno-druhé v slovníku skutočne overujú, svedčia z času na čas napr. záznamy nedávno vyhľadávaných slov na stránke <http://slovník.juls.savba.sk/>). Takéto publikované predstavy (s prípadnou ďalšou diskusiou) možno nájsť aj na internete. Napr. Eduard Chmelár v texte o slovenčine píše: Zvláštni ľudia, tí jazykovedci. Najviac ma však na nich fascinuje, ako dokážu meniť pravidlá. Kto o tom vlastne rozhoduje? Prírodné zákony stanovil Boh, na štátne má legitimitu parlament, ale kto dal, doparoma, niekoľkým jazykovedcom právo každú chvíľu meniť pravidlá?! Zmieril som sa s tým, že môj batoh, ktorý som volal ruk-sak, sa volá „plecniak“. Ale vzápätí si vymysleli, že „plecniak“ sa už volá „chrbtiak“, batola „lezúň“ a to kukátko na dverách „prievidza“. Nepripadajú si ako idioti, keď to vymýšľajú? (<http://chmelar.blog.sme.sk/c/25533/Co-dokaze-slovencina.html>); porov. aj článok Nie nemocnica, ale chorobnica. Ružomberský hlas, 2003, 3 (<http://www.rkhlas.sk/?ro=2003&ci=03&cl=16>); Slovenčina a jazykovedci

(<http://www.freespaceportal.info/forums/index.php?showtopic=947&pid=12155&mode=threaded&start=>). Vysvetľovania zo strany jazykovedcov (Ružička, 1982; Kačala, 1992; Masár, 1996; Ondrejovič, 1996b; 2000; Findra, 2004 a mnohé ďalšie) poukazujú na to, že naozaj ide o mýtotvorbu, v značnej miere vyznievajú doprázdna.

balhar/cesty touhy/drevo, umelý asfalt

Čiže drevokocúr je jasný. Že drevokocúr je slovenská veverka, je v českom prostredí pomerne široko známe – otázka pre mnohých je len, či je to tak naozaj. Viera, že áno, nie je až taká zriedkavá, ako by sme si mohli myslieť.

Globus magazin

Blízke stretnutia

Olomouc po dvadsiatich rokoch - Česko

V jednu daždivú nedeľu na konci sedemdesiatych rokov minulého storočia som prišiel študovať do Olomouca. (...) Pri pive sme si ozrejmovali rozdiely našich bratských jazykov. Dlhú som musel Moravanov presviedčať, že v slovenčine žiadny „drevokocúr“ neexistuje a veverička je svojbytné slovo, nie zakotavená vecička.

www.globusmagazin.sk/

To je povedzme vstupná schéma, ktorá do istej miery predstavuje zaradenie a život slova drevokocúr v jednom aj druhom spoločenstve.

V pozadí toho, prečo som sa vôbec drevokocúrom začala zaoberať, stojí malý príbeh zo života – pred časom ma v Prahe v Kabinete slovakistiky navštívil Pavel Novák³ s tým, že pri inauguračnej prednáške prof. Jána Mlynárika na FF UK v Prahe narazil v jednom jeho texte na zmienku o drevokocúrovi tiež ako o slovenskom lingvistickom podvrhu – doc. Novák sa prišiel „na slovakistiku“ opýtať, ako to, tak vôbec, s drevokocúrom je. Ján Mlynárik v práci *Českí profesori na Slovensku* (I. diel. Českí profesori a ich slovenskí žiaci na UK v rokoch 1919 – 1949, 1994) drevokocúra predstavil ako plod „prvorepublikového“ puristického prístupu k jazyku (... *Puristické zásady, ktoré – napríklad veveričku zmenili na drevokocúra – sa ukázali pre vývin a užívanie slovenského jazyka scestné...* s. 208). Jeho „drobná zmienka“ zapadá do mýtických predstáv o konkrétnych krokoch slovenských jazykovedcov v oblasti jazykovej kultúry. Pokúsila som sa zistiť, ako tieto a iné predstavy o drevokocúrovi v súčasnosti žijú. Zdroje, o ktoré sa opieram, sú výsledky miniankety, ktorú som robila medzi študentmi v českom prostredí, a (najmä) výsledky surfovania po rozličných internetových stránkach s prekvapujúco bohatým výskytom inkriminovaného slova.

Drevokocúr v českom prostredí (hra, chyták, čo ešte...)

Na úvod chcem poznamenať, že „lapanie drevokocúra“ ako bočný efekt ukázalo existenciu mnohých priestorov česko-slovenskej aj slovensko-českej internetovej komunikácie dotýkajúcej sa jazykových otázok, vzájomných jazykových vzťahov, jazykových diferencí

³ Mala som rada návštevy Pavla Nováka – pri svojej všeobecnolingvistickej orientácii sa neraz pristavil pri zaujímavých otázkach (často napohľad drobnostiach, ktoré otvárali priezory do zložitejších jazykových vzťahov a súvislostí) aj vo vzťahu k slovenčine. Z tém, ktoré mi podsunul, je drevokocúr jediná, ktorú si ešte mohol takto spracovaný prečítať, kým sa možnosti našich stretnutí navždy neuzavreli.

a prekladu diferenčných výrazov. Rozličné diskusné kluby ukazujú, že nadhodené česko-slovenské jazykové témy v našej súčasnosti rezonujú a ľudia sa na internete (aj inde, ale o tom nemáme takto využiteľné záznamy) spolu o češtine a slovenčine rozprávajú, či už čisto pre potešenie⁴, či hľadajúc z nejakých (praktických) dôvodov ekvivalent niektorého slova v druhom jazyku. Drevokocúr sa v rozličných diskusiách často okrajovo mihne, no jadrom komunikácie aj okolo neho boli a sú iné jazykové javy, vzájomné sprostredkovanie odkazov na dôležité linky týkajúce sa jazyka, elektronické výkladové, prekladové či špecializované slovníky (aj mňa napr. priviedli k stručnému prekladovému internetovému slovníku, o ktorom som predtým nevedela: <http://www.e-slovensko.cz/slovník/>⁵)⁶. Aby som nehovorila len celkom abstraktne, medzi také diskusné priestory patrí napr. klub Slovenčina na Okounovi (s diskusiou od r. 2004, s odkazmi na stránku JÚLŠ SAV a i.), kde sa drevokocúr ako pseudoproblém už hneď v úvode vylučuje z hry:

Slovenčina na Okounovi

... Moderuje: CrazyJoe.

O slovenčine, spisovnej i nárečovej, ale nielen pre Slovákov.

Ale debaty o „slovách“ typu drevokocúr či veľblúd netolerujem! ...

2003 11:46:36 Mám druhý dotaz. Existuje niekde (na internete) česko-slovenský slovník? osklivy.okoun.cz/boards/slovincina?page=3

⁴ Pri polyfunkčnosti internetového komunikčného priestoru s jeho frekventovaným voľnočasovým, hrovým či polohrovým využitím možno jazykové diskusie tohto typu, ku ktorým si niektorí ich účastníci predpokladane odsakujú od iných činností, v jednom ich aspekte (aj ak vzdialene a rámcovo) usúvzťažniť s jazykovými hrami – napr. s obľubou scrabblu ako spoločenskej stolovej či internetovej hry (porov. Gajdošová, v tlači). Ide o súčasný prejav potreby hry a potešenia z hry s jazykom – preverovania, porovnávaní, využívania a dopĺňania vlastných jazykových schopností a znalostí. V česko-slovenských diskusiách sa ukazuje aj čosi ako radosť z medzijazykových konfrontácií blízkyh a predsa rozdielnych jazykov.

⁵ Ide o elektronické využitie slovníka rozdielnych výrazov M. Feifičovej – V. Němca *Slovensko-český a česko-slovenský slovník na cesty*, 2003.

⁶ K takýmto diskusným klubom a k jednorazovým diskusiám za príspevkami na rozličných fórach okrem spomínaného klubu Slovenčina na Okounovi (<http://www.okoun.cz/boards/slovincina?page=3>) patria (či v nedávnom čase patrili) napr. Hľadám česko-slovenský, slovensko-český online slovník (<http://www.zive.cz/Forum/SubChild.asp?Qst=70329&Main=70&O=2>);

Potrebujem pomôcť s češtinou (<http://sayph.cz/nocarret/index.php?id=500&id2=780&offset=0&poffset=-60>);

Češi, jak rozumíte Slovenštině? (<http://forum.pauza.cz/viewtopic.php?t=643&postdays=0&postorder=asc&start=60>);

Slováci, jak rozumíte Češtině? (<http://forum.pauza.cz/viewtopic.php?t=647&highlight=sloven%9Atina>); Slovenština – cizí jazyk? (<http://www.vysokeskoly.cz/system/?clanek=420&id=56>); Slovenštinofilie (<http://www.stratosfera.cz/board/viewtopic.php?t=15656&postdays=0&postorder=asc&start=50>); Slovenština dot cz (<http://www.dgx.cz/trine/item/slovenstina-dot-cz>, <http://www.dgx.cz/trine/feed/comments/379>); Česko-Slovenske forum (www.esato.com/archive/t.php/t-86289,s-300); Čeština vs. slovenština (<http://bures.blog.sme.sk/c/4258/Cestina-vs-slovenstina.html>). K ďalším česko-slovenským internetovým diskusiám pozri napr. Nábělková – Sloboda, 2005; Nábělková, 2005, 2006, 2007.

Drevokocúr sa tu aj inde odôvodnene hodnotí ako otrepaná téma. A predsa sa „z nejakého dôvodu“ jeho spoločenské bytie v nových komunikačných situáciách priebežne obnovuje. Čo teda o tom hovoria rozličné zdroje.

Zaujímali ma „drevokocúrske“ skúsenosti pražských študentov slovakistiky. Z asi 30 slovenských aj českých študentov, ktorých som sa na drevokocúra pýtala, slovo nepoznali dvaja –jeden zo Slovenska (poznal však Stromokocúra z relácie Uragán) a jedna Češka. Viacerí slovenskí študenti sa s ním však stretli až v českom prostredí. Pri českých študentoch sa ukázalo to, čo sa potvrdzuje aj v internetových kontextoch. Zväčša sa so slovom stretli už ako deti, s tým, že je to po slovensky veвериčka, pričom niektorým trvalo roky, kým dospeli k poznaniu, že všetko je inak. Uvádzali aj situácie, keď povedzme v detskom letnom tábore v rámci nočného pochodu pri niektorej méte bolo treba odpovedať na otázku, ako sa po slovensky povie veverka – a pri akože správnej očakávanej odpovedi drevokocúr deťom nikto nepovedal, že to tak v skutočnosti nie je. Väčšina mojich respondentov aspoň chvíľu verila, že naozaj. Odlíšiť, čomu vlastne kedy boli vystavení, žartovaniu, vedomej mystifikácii či nezámernému zavádzaniu iných zavedených, sa už v konkrétnych prípadoch zväčša vyšmykuje možnostiam spätnej interpretácie a verifikácie.

Rozšírenosť mýtu (ktorý by pri plošnom užšom/intenzívnejšom kontakte českej spoločnosti so slovenčinou mohol vlastne zasahovať len tých, čo si ho zatiaľ iba budujú, teda deti) dokladajú napr. slová slovenskej študentky, ktorá zhŕňa niektoré svoje postrehy zo študentského jazykového spolužitia v českom prostredí:

Ako si rozumieme

(...) Komunikačné nedorozumenia pochopiteľne častejšie vznikajú na strane študentov českých, z ktorých väčšina s jazykom bratov Slovákov tak často v styku nebola a slová ako „cencúl“ sú pre slovenčiny nie veľmi znalého študenta hotové tabu. Preto hádam ani nenájdete nikoho, kto by sa ešte s tzv. fenoménom „drevokocúr“ nestretol. Ak áno, podotýkam, že o označenie veverka, t. j. veveričky, skutočne nejde.
<http://www.vysokeskoly.cz/system/?clanek=420&id=56>

Viera, pochybnosti, „prezretie“

Dokladov ozrejmovania „pravdy“, viery a neviery v reálnosť slovenského slova či referovania o osobnom nadobudnutí istoty možno na internete nájsť viac než dost. Ak v texte celkovo uvádzam viac príkladov, než by bolo možno treba, je to kvôli predstave rozmanitosti internetových kontextov, v ktorých sa objavili, aj typov česko-českej a česko-slovenskej komunikácie na túto tému⁷.

⁷ V uvádzaných internetových dokladoch, ktoré sú často nielen replikou vyňatou z diskusného kontextu, ale aj výňatkom z dlhšieho textu konkrétneho pisateľa, nechávam pravopis aj nepravopis originálu ponechaný. Súčasne sa ospravedlňujem, ak s odstupom času niektoré linky, ktoré uvádzam nielen ako citačnú oporu, ale aj ako doplnkový informačný zdroj, prestali byť funkčné.

Písmák 2

můj manžel se ptá, co je to drevokocúr - že prý někde slyšel, že snad veverka - je to pravda? :-). 30.01.2003
www.pismak.cz/index.php?data=read&id=73581&pg=2

Hledám česko-slovenský, slovensko-český online slovník

M [195.113.141.xxx] 24.10.2005 | 11:39

Ahoj lidi, potřebuju poradit. Jak se řekne slovensky veverka? Je to drevokocur nebo ne? Včera mi totiž jeden kamarád oznámil, že si to sice všichni u nás myslí, ale je to jenom sranda a není to pravda. Prý to vymyslel Menšík. Tak jak to teda je? Díky
 miles [84.47.61.xxx] 24.10.2005 | 12:52

Veverka sa po slovensky povie veverička. Drevokocúr je vymyslená hovadina.

<http://www.zive.cz/Forum/SubChild.asp?Qst=70329&Main=70&O=2>

Drevokocúr existuje! aneb objevme krásy slovenského jazyka

Dnes (tedy spíš včera) jsem se hádal s jednou kolegyní o existenci a významu slova „drevokocúr“ ve slovenštině. Já jsem si donedávna myslel, že je to „veverka“. Ona tvrdila, že je to výmysl, který jsme si stvořili my, češi. Tak jsem se rozhodl dokázat existenci tohoto slova.

Aceboy * SLOVÁKŮM ZDAR

blog.lide.cz/aceboy/2003/11/05/19

Fretka

Zaslán uživatelem/kou: Markéta

Datum: 2006–03–29, 17:34

NIKDY, opakuji NIKDY jsem se nedozvěděla, co je to drevokocúr! Jednoho z mých slovenských (tedy původně slovenských) přátel jsem tím nějak nepochopitelně urazila - domnívala jsem se, že jde o veverka. (...) Prý je to náma, tedy Čechama, vymyšlené slovo. Ale jak se pak řekne slovensky veverka - ha?

<http://forum.fretka.cz/read.php?1,40849,page=4>⁸

⁸ V diskusii na jazykovou tému na Fretke (čo je, mimochodom, server primárne venovaný na ozaj fretkám) sa objavilo viac zaujímavých príspevkov, ktoré tematicky rozmiestňujem na rozličných miestach článku. Drevokocúr sa vo výmene replik objavil takpovediac na požiadanie – ako žartovná ponuka diferenciálnej lexémy:

Zaslán uživatelem/kou: Markéta Datum: 2006-03-29, 16:56

Do KELU! (...) jsem ještě generace, která si s „cizinci“ z východu rozumí :o))) V dobách, kdy jsem studovala pajdu jsem dokonce na SŠ přednášela rozdíly mezi ČJ a SJ, bylo to v osnovách. Obávám se však, že dnes už je to otázka minulosti a jen občas ponížuju dětičky slovy jako bosorka, fava, kapusta (keľ přidávám do slovníku:o)), cintorín aj. :o))) Kdyžtak poraďte, hl. vy, „zahraniciční“:o))), nějaké další „vychytávky“ :o)))

Zaslán uživatelem/kou: Martina

a do slovníku si přidej „drevokocúr“ ... ;o)))

Zaslán uživatelem/kou: Markéta

Martina - musím jim říkat OPRAVDOVÉ příklady, ne je mystifikovat. Pak by dopadly jako já, která se ve 30 dozví, že to je s drevokocúrem nějak divný (<http://forum.fretka.cz/read.php?1,40849,page=4>).

Studentské noviny - ve spojení se studiem po celý rok**JAZYKOFKA****Čo je to drevokocúr**

Minulý týždeň som si v mobile chcela preddefinovať sms-odpoveď na otázku KRISTYNO CO JE TO TEN DREVOKOCUR? Zistila som však, že to zďaleka nebude také jednoduché. (...) Drevokocúr je veвериčka. Teda, drevokocúr není veвериčka. Drevokocúr není nič. Drevokocúr je v prvom rade český jazykový mýtus. Český jazykový mýtus tvrdí, že Slováci na Slovensku veвериčke hovoria drevokocúr. To ale není pravda. (...)

www.vysokeskoly.cz/clanek.php3?id=677

Letni soustredeni v Jinolicich, červenec 2003

Jako většina seminářů, i tento v nás nechal několik odkazů dávných mistrů. Letos jsme se například dozvěděli, že Ferda mravenec a brouk Pytlík se řeknou po slovensky „Mrevenec Fero a chrobák Vrecko“, že veverka se s definitivní platností neřekne „drevokocúr“...

shotokan.webpark.cz/reportaz/jinolice3.htm

Kamarádi, známí a jiná verbež

Aleto, že Sarula je chlap, by losnadnejvětší zklamání mojího života (hned po tom, že slovensky se veverka neřekne drevokocúr). ...

www.renfri.cz/Renfri/kamaradi.htm

Niektoré záznamy predstavujú situácie, v ktorých sa u konkrétnych ľudí predstava o drevokocúrovi-veveričke rodila či upevňovala, ale aj prehľad toho, ako sa drevokocúr ako alternatívne pomenovanie v niektorých (českých aj slovenských) spoločenstvách udržiava a prípadne sa z nich ďalej šíri. A potom aj milé doklady, ako si hravo slovo drevokocúr v komunikácii žije, bez toho, že by sme autorov textov podozrievali z neznalosti, ako to s ním je (hoci by možno aj chceli, aby v nás, aspoň niekde, ostávala štipka podozrenia).

Kudl@nk@

... připomíná story, když jela dcera na Slovensko, a manžel jí v lese ukázal veverku s tím, že slovensky je to „drevokocúr“...

www.kudlanka.cz/11451_item.html

Slovenštinofilie**E.x.i.l.i.a**

Zaslal: 6.12.2005 12:25

...:) Jinak některým slovíčkům nerozumím, ale to neznamená, že bych měla problém číst slovenské knížky nebo sledovat jejich filmy. Musím se ale přiznat, že jsem nechtěla věřit, že u vás se veverce říká drevokocur-myslela jsem si, že si ze mě ten kdo mi to říkal, dělá srandu, že si to vymyslel, teprve mamka mi řekla, že to fakt tak je :)

josie

Zaslal: 6.12.2005 15:17

drevokocur??? :) :) :):tak takto sa vevericke u nas teda nepovie :)

E.x.i.l.i.a

Zaslal: 6.12.2005 15:43

Tak teda fakt nevím...omlouvám se :) mně to hned bylo divný :) ale dala jsem na mamku...teda mami, Československo pamatuješ mnohem dýl než já... Tak to už radši nebudu machrovat :)

cloudy

já vim že se veverce tak u vas nepovi, ale já když jsem na slovensku tak kamosi si delaji legraci a rikaji tak veverce, i muj tata (je z vychodu) si dela srandu a u nas doma je veverka drevokocur

:) takže se muže nekdo pomylit když tohle slysi...

<http://www.stratosfera.cz/board/viewtopic.php?t=15656&postdays=0&postorder=asc&start=50>

Zdravíčko, pane Pšenička! Tak ...

... a vůbec se nesnažíte nás, zapšklé lenochy, vytáhnout někam do přírody, abysme taky věděli, co je to les a čučorietka a drevokocúr!!! ...

moto.lovosice.net/Vzkazy/vzkazy.php?od=5303

BESKYD BIKE

... Jeho obavy se potvrdily, když zaslechl slova „ocko, drevokocur.. hodím po ňom tehličku“

a viděl značku Žilina 20 km.

www.beskydbike.com/reportaze/trestik_2005/trestik_2005.htm

Drevokocour, drevokocúr, dřevokocour, stromokocúr

Drevokococúr sa v českom prostredí vyskytuje najčastejšie v tejto, „slovenskej“ jazykovej podobe, no v rozličných kontextoch aj v čiastočne adaptovanom (drevokocúr), či zdomácnenom, českom

prevedení (dřevokocour)⁹, pri hrovom rozvíjaní témy možno stretnúť aj podoby dřevokocúrka či dřevomačka. No a konkuruje mu sem tam slovo stromokocúr, ktoré je v slovenskom prostredí v súčasnosti živé – neline televíznym vysielaním, ako na to napokon nájdeme odkazy aj na internete.

cloudy

Zaslal: 6.12.2005 21:46

frantisek stromokocur bol v uragane

<http://www.stratosfera.cz/board/viewtopic.php?t=15656&postdays=0&postorder=asc&start=50>

Liane BBS: CZling: Re: Dřevokocur

Posted By: Ray

Title: Re: Dřevokocur

Date: Wed Apr 23 09:24:17 1997

Hm hm hm

Do dneska ziju v presvedceni ze veverka je slovensky STROMOKOCUR.

(co by mela chudinka spolecnyho se dřevem?)

bbs.vslib.cz/bbs2www/CZling/0036

Češi, jak rozumíte Slovenštině?

Autor Zpráva veverka

Zaslal: út 28. 3. 2006, 16:26

... co som si vsimla tak cechom robia problemy vyznamy tychto slov: lekvár ceruzka vankúš stolička skôr/neskôr hocičo múr dotýčnica obličky dokopy priečinok.. (nebyt toho ze sa ma priateľ spyta co je to ten priečinok tak si dodnes myslim ze mam ceske XP ;) (...)

a este toto: raz a navzdy si prosim zapamatajte ze dřevokocur ani stromokocur ani nič podobne nie je pomenovanie pre vevericku ;)

ally

2 veverka - je to veverica?

veverka

ally: veverica ale castejsie sa hovori veverička este ma napadli slova: mláka štipce burina

<http://forum.pauza.cz/viewtopic.php?t=643&postdays=0&postorder=asc&start=60>

Pôvod?

Otázka, ktorú sa žiada vysloviť (odpovede už boli naznačené aj v predchádzajúcich citátoch), prirodzene znie – odkiaľ sa slovo dre-

⁹Tím jsem dokázal existenci slova „dřevokocúr“. A proč je dřevokocúr právě veverka? ... (blog.lide.cz/aceboy/2003/11/05/19); Teda paradní vevericka (dřevokocour), moc se mi líbí a hlavne se mi líbí nízká hloubka ostroiti (forum.grafika.cz/read.php?f=50&i=4269&t=3105).

balhar/cesty túžby - tour de france/umelý asfalt

vokocúr vlastne nabralo. Aj moji študenti ponúkali odpoveď, ktorú poskytujú slovenské a české internetové stránky – drevokocúr je plod vtipkovania českých humoristov.

FANDOM

(...) drevokocúr je výmysel českých humoristov, ktorí očividne slušne mystifikovali nielen svojich krajanov... 10. 03. 2001 19:50 www.fandom.sk/komentar.php?clanok_id=383

Humoristov – v množnom čísle... A koho vlastne? Aby sme nevypadli z roviny mýtov, pripisuje sa ako tvorcom hneď viacerým: Horníčkovi, Menšíkovi, Krampolovi.

Hledám česko-slovenský, slovensko-český online slovník

A co nezabudnutelny vyspekulovany Krampolov vyraz „drevokocur“?

<http://www.zive.cz/Forum/SubChild.asp?Qst=70329&Main=70&O=2>

City slečny Smilly

... drevokocúr je Menšíkův výmysl. Vloženo 08.05.2005, 22:04:05 www.bloguje.cz/blogy/smilla/146305_item.php

Neviem, či niekedy V. Menšík alebo J. Krampol drevokocúra spomínali, je to možné. Miroslava Horníčka som počula, nie však ako tvorcu mýtu, skôr jeho šríteľa a súčasne demýtizátora – v jednom zo silvestrovských programov spomínal, ako kdesi ktosi Jiřímu Sovákovi nahovoril, že veverka sa po slovensky povie drevokocúr, ako sa to on potom pokúšal uplatniť v komunikácii so Slovákmí a ako mu tí na to povedali, že to nie, že po slovensky je veverka veveruška. A tak (tak?) sa do českej mýtosféry dostalo aj ďalšie (tiež nezriedka stretávané) mýtické slovenské slovo veveruška¹⁰.

Na internetových stránkach si komunikanti sem-tam sprostredkujú aj iné predstavy o pôvode a živote slova drevokocúr.

Jméno: Jan Tichý [jan.tichy@ilist.cz]

Datum: čtvrtek 23.3.2006 10:09

Předmět: Re: Slováci na VŠE

Text: No, právě že je to nesmysl. Slovo drevokocúr ve slovenštině vůbec neexistuje. Vzniklo historickým omylem, kdy se kdysi objevilo v nějaké české čítance a původně to snad měl

¹⁰ Česko-Slovenske forum Posted by kremilek: ...Jinak drevokocúr je po vasem veverka (www.esato.com/archive/t.php/t-86289,s-300).

být jenom vtip, který ale děti školou povinné samozřejmě nepochopily. Takže od té doby se všichni Češi svorně domnívají, že veverka se slovensky řekne drevokocúr, zatímco Slováci toto slovo vůbec neznají. Ale je to moc hezké slovo i tak :).
<http://www.ilist.cz/forum/studenti/slovaci-na-vse>

Slovenštinofilie

zuzla

Zaslal: 7.12.2005 12:01

drevokocur - vymyslel a použil v nejakom zabavnom programe Labuda - to slovo neexistuje a je az s podivom kolko Cechov si myslí, ze toto slovo sa skutocne pouziva, alebo niekedy pouzivalo

<http://www.stratosfera.cz/board/viewtopic.php?t=15656&postdays=0&postorder=asc&start=50>

Ak prijmem pravdepodobný český humoristický pôvod či aspoň rozšírenie slova¹¹, možno predpokladať (ak nebudeme počítať s nezávislým paralelným vznikom – a to zrejme nie), že sa v rámci česko-slovenského komunikačného priestoru presunulo aj na Slovensko – a u niektorých ľudí sa (bez reflektovania tohto putovania, a možno u niekoho vedome aj tak) uložilo do už naznačených domácich mytologických súvislostí.

Prelínanie českého a slovenského mýtu

Akokoľvek, niektorí slovenskí komunikanti vstupujú aj do česko-slovenskej komunikácie s údajmi o slovenskom pôvode slova v lingvistickej sfére, čím prebieha v úvode spomínané prelínanie (vzájomné ovplyvňovanie) českej a slovenskej mýtossféry¹².

Ďalšia ukážka je z klubu Balkán na Okounovi. V česko-slovenskej diskusii širšie koncipovanej na tému jazykového purizmu sa vznik slova *drevokocúr* (s istým, nie však dosť zreteľne formulovaným nadhľadom) uvádza do súvislosti s „puristickými reformami“ – no a v prezentovanej formulácii zase len výrazne podporuje napr. mýtus *lezúňa*.

¹¹ Aj korene humoristického drevokocúra môžu byť hlbšie. Že jeho široké rozšírenie v špecifickej funkcii môže mať istú územnú jazykovú oporu, ukazuje napr. etnografický článok o prekáračkách z južnej Moravy, z rakúskeho pomedzia, kde V. Richter (1972) slovo drevokocúr ako lokálne pomenovanie veveričky spomína. V slovenskom nárečovom slovníku takého slova niet. V česko-slovenskom kontexte nie je zrejme ani časové zaradenie zrodu či pustenía slova do širšieho obehu.

¹² Ak sa aj v niektorej česko-slovenskej komunikácii slovenským lingvistom nepripisuje priamo drevokocúr, tradičné slová z tohto okruhu sa v mýtickom podaní púšťajú do medzinárodného obehu. Johana: Pre Markétin slovník: Lezúň... hovniák (skúste hádať, čo to je...vymysleli to slovenskí jazykovedci...no horor!) (<http://forum.fretka.cz/read.php?1,40849,page=4>).

klub Balkán na Okounovi

ragnar 31.leden 2005 1:23:28

(...) Takže to, čo vypotili, občas bežných Chorvátov vytáča podobne, ako nás na Slovensku rôzne pokusy o puristické reformy - s trochou zveličenia všetky „drevokocúry“ (veverky), „prievidze“ (kukátka), „lezúne“ (batoleta) apod...

stromovous 31.leden 2005 10:18:44

OT: Já vždycky myslel, že drevokocúr je legrace :-)

ragnar 31.leden 2005 10:23:54

Stromek - OT - je, ale zakladá sa na reálnych pokusoch o „očistenie“ slovenčiny - napr. ten lezúň apod.

www.okoun.cz/boards/balkan?contextId=2032853

Skresľovanie lingvistickej práce vo sfére jazykovej kultúry môže byť a už aj bolo interpretované na rozličný spôsob. Celkom stručne možno povedať, že citát do istej miery naznačuje, ako takýmito zveličeniami a (vedomými či nevedomými) mystifikáciami v konkrétnych prípadoch vstupujú do hry obranné mechanizmy niektorých používateľov jazyka aj voči skutočným lingvistickým usmerneniam a odporúčaniam. Ragnar z nich v príspevku neuviedol ani jedno, v iných diskusiách sa však realita a výmysel nezriedka prelínajú.

Niektorí používatelia slovenčiny na internete umiestňujú informácie s neverifikovateľnou mierou pravdivosti – napr. vyjadrenie „slovenčínar nás to učil“... Je to konfabulácia? Je to pravda? Ťažko veriť, ale čo ak (aj slovenčinári môžu byť rozliční).

FANTÁZIA::FANDOM

ale no... Hmm, neviem sa zaruciť, či drevokocur je alebo nie je super spisovná slovenčina, ale pokiaľ som chodil ešte na gypel, slovenčinar nás to učil ako SPISOVNE (takisto tie ceruzkové baterky, spomínaný hovnik(kreslo), topený syr (lebo tavený malo byť cechizmus) a kvantum ďalšieho, ktoré mám ešte poznačené v malom slovníku). Nemám čas kontaktovať Maticu slovenskú, lebo mi to je uprimne jedno. milý scorpioneo,

musím ťa trochu sklamať: (...) a nie, drevokocúr ani topený syr NIE SÚ spisovné výrazy. (drevokocúr je výmysel českých humoristov, ktorí očividne slušne mystifikovali nielen svojich krajanov). inak proti tvojim názorom v podstate nič nemám, chcelo by to len viac rozmýšľať, kým niečo niekam napíšeš.

10. 03. 2001 19:50

www.fandom.sk/komentar.php?clanok_id=383

Takéto diskusie sú vo väčšine prípadov povrchné a pre prípadných ďalších „neznalých“ čitateľov zavádzajúce – spájajú a miešajú sa v nich z „kodifikačného aspektu“ nesúrodé jazykové javy (aj drevokocúr, aj ceruzkové baterky, aj hovnák, aj topený syr – ani drevokocúr, ani topený syr). Ukazujú súčasne záujem aj nezáujem o dané otázky, rozmanitú mieru „informovanosti“, rozmýšľania, a aj rozličné postoje¹³ Ako záznam komunikácie na danú tému žijú vo všeobecne dostupnom, otvorenom kyberpriestore.

Nevieme, nebolo nám prezradené, aké informácie napr. získala od slovenských kamarátov so zdravým sebedomím a zmyslom pre humor slečna Smilla – boli tohto druhu? Či iné?

City slečny Smilly

(...) pak se rozpršelo a šli jsme na pivo/víno za kamarádkou Slovenkou a jejími dvěma slovenskými kamarády. Btw, první Slováci se zdravým sebedomím/smyslem o humor, konečně jsme se dozvěděli pravdu o cause drevokocúr.

Komentáře

(zwíře - Mail - WWW) Vloženo 08.05.2005, 22:00:38

drevokocúr je Menšíkův výmysl

(smilla - Mail - WWW) Vloženo 08.05.2005, 22:04:05

to jsem si donedávna myslela taky. kdybys slyšel ty slováky, mluvil bys jinak ;)

www.bloguje.cz/blogy/smilla/146305_item.php

„Proč si Češi dělají srandu...?“

Ľudia si prirodzene kladú otázku nielen o pôvode, ale aj o dôvode, podstate a zmysle „spoločenského uplatnenia“ drevokocúra a jemu podobných jazykových javov:

Nezávislý informační server Bruntálska

Komentáře ke článku: Keď sa stretne korytnačka so želvou

Komentář ze dne: 13.12.2005 12:44:28

¹³ Aj iné diskusie, v ktorých sa kadejako titulovaným jazykovedcom pripisuje vymýšľanie rozličných spomínaných aj iných (a veď nie vždy niekým najhoršie vymyslených) slov, ukazujú podobné spájanie podložených a nepodložených predstáv a názorov, ale aj spresnenia a vysvetlenia z niektorej strany. Reagovať: (...) ako jazykovedny ustav, kde ti uchylaci vymysljaju nove slova typu hovnák, vopchacik, chrbtiak a kadeco ine. Zmenia dlzne v slove mliekar a uz vydavaju nový slovník slovenskeho jazyka, ktorý je pomerne drahy na to, aby si ho niekto kupoval po každej „aktualizácii“ (...) GothaR [24.06.2006, 00:40 | (<http://nba.diskusie.sme.sk/viewdiscussion.php?id=757473&page=1>); Tiež som sa usmievala nad perličkami jazykovedcov, že krémeš je krémovník, pohovka - hovnák a batofa - lezúň. Kam na tie sprostosti chodia, ktovie. tamara lucinska 11.11.2005, 10:25 | — krémovník je ok (viď makovník, orechovník) akurát, že u nás sa viac ujala maďarská verzia. Hovnák a lezúň sú umelé výtvary chorých hláv. drúk [11.11.2005, 10:42 | — Hovnák a lezún mi pripadajú ako recesistické slova, ktoré rad použijem v konverzácii. (...) N. [11.11.2005, 10:55 | (<http://blog.diskusie.sme.sk/viewdiscussion.php?spoj=blog-25533>).

Autor: Ján

Titulek: drevokocúr – dřevokocour

... Proč si Češi dělají srandu ze Slováků, že veverka (slov. veverica, veverička) se slovensky řekne „drevokocúr“? A proč si Poláci dělají srandu ze Čechů, že veverka (pol. wiewiorka) se polsky řekne „dřevní koc(o)ur“? Že by se doslovně přeložil německý výraz pro veverku die Eichkatze, tedy doslova „dubová kočka“?¹⁴

bruntal.net/comment.php?akce=re& cislocianku=2005100801 &ck=931

V rozličných situáciách drevokocúr, ako to už vyplynulo z doterajšieho, vystupuje v diferencovaných úlohách a plní rozmanité funkcie. Rámčovo možno jeho spoločenské bytie zaradiť do sféry hry a komiky, pričom netreba strácať zo zretela, že aj v tej istej konkrétnej situácii jej rozliční účastníci majú k drevokocúrovi a k sebe navzájom rozličné vzťahy.¹⁵ Pri vedomom individuálnom „narábaní“ s drevokocúrom sa dá počítat s rozptylom v prežívaní od freudovskej „slasti z nezhmyslu“ po radosť z mystifikácie iných.

Typovo možno drevokocúra v českom prostredí zaradiť do sféry hravých imitačných nominácií pripisovaných iným jazykom, ako sú „poľské pomenovania“ kaktus pochodowy (ježko), koza turystyczna (kamzík)¹⁶ a pod. Jeho život je síce mnohorakejší, než aby sme ho mohli zavrieť do rámca anekdot parodujúcich cudzie jazyky (Otčenášek, 1997), priama súvislosť tu však je. V súčasnosti na internete nájdeme na rozličných stránkach v priebehu rokov opakovane publikované „prekladové slovníčky“ tohto typu, kde sa zachytávajú viaceré poľské, maďarské, japonské a iné pseudopomenovania¹⁷ a kde figuruje aj slovenčina. Ako slovenské tu bežne vystupujú dve: *drevokocúr* a (vari len doplnkovo uvádzaný – aby bolo čo) *malinový Dežo* ako preklad Limonádového Joa. Žiadna z ostatných imitácií však – vzhľadom

¹⁴ Nemčina skutočne zrejme nie je v drevokocúrskych súvislostiach bezvýznamná. Možno v nej počítat s viacerými pomenovaniami pre veveričku – popri Eichhorn, Eichhörchen aj „mačaco“ motivované Eichkatze, Eichkätzchen, ktoré patria k rozličným varietám nemčiny (Eichkätzche/ Eichkätzchen predstavujú menej frekventované dolnonemecké podoby, <http://www.familie-naumann.homepage.t-online.de/platthtml/e.htm>). Podľa niektorých zdrojov (<http://www.openthesaurus.de/synset.php?id=21660>) sa v tomto nemeckom synonymickom rade vyskytuje aj pomenovanie „s kocúrom“ – Eichkater. Pri téme veveričky/drevokocúra sa zaujímavo vyníma vzťah nemeckého substantíva Holz (drevo, strom, les) a slovesa holzen vo význame „liezť na strom“ alebo „skákať zo stromu na strom“.

¹⁵ V aplikácii koncepcie komiky V. Boreckého opretej o princíp reduplikácie, fantazijného zdvojovania skutočnosti a zdania, so štyrmi invariantnými podobami komického naladenia (naivita, irónia, humor, absurdita) (Borecký, 2005), by sme pri drevokocúrovi v rozmanitosti komunikačných situácií a vzťahov, postojov, naladení ich českých aj slovenských účastníkov zrejme mohli identifikovať všetko.

¹⁶ Z vlastného detstva môžem vyňať okrem rodičovských – ako hra podávaných – naučení o poľskom kaktus pochodowy ako pomenovaní ježka napr. aj pôvabné „latinské vetý“ Ulipispirus plavalatikus či Volsiomur nostre.

¹⁷ Asi najviac ma prekvapila táto „lekce cizích jazyků“ na stránkach časopisu Zpravodaj sdružení salesiánských spolupracovníků, 62/18.12.2001 (www.acsczech.cz/zprav/62/62.htm).

na typy medzijazykových vzťahov aj zreteľnosť, priezračnosť jazykovej hry – v českom prostredí tak ako drevokocúr nežije. Na rozdiel od iných „prekladových ekvivalentov“, kde do hry vstupuje aj formálna stránka pripomínajúca niektoré charakteristiky druhého jazyka (napr. fiktívne maďarské penzista – *uštvánléty*, japonské vrátnik – *čumako*, či už spomínané a ďalšie „poľské pomenovania“), drevokocúr pritom nejaké výrazné špecifiká slovenčiny v porovnaní s češtinou „nezosobňuje“¹⁸. Dostatočne nosné sú samy nominačné súvislosti (oproti „normálnej“ a nepriezračnej veverke kuriózne obrazný, asociačne nasýtený drevokocúr¹⁹), podporené neprítomnosťou ř a ou ako znakmi slovenskosti. Isté podhubie zrodu, „pravdepodobnosti“ a s tým spätého humorného vyznievania drevokocúra v českom prostredí možno vidieť v povedomí existencie slovenských diferencií v pomenovaniach živočíchov (korytnačka, ťava, bocian). S niečím analogickým v opačnom smere, teda s tým, že by sme sa v slovenskom prostredí takto hrali s nejakým neexistujúcim českým slovom, som sa sama nestretla²⁰.

Ale Poliaci trochu áno. V poľskom internetovom prostredí možno napríklad („Lekcja Czeskiego“, http://www.duzohumoru.pl/smieszne_teksty/108czeski.html) okrem iného stretnúť spojenie drevni kocur²¹ pripisované češtine, pravda, podoba kocur vzbudzuje patričné pochybnosti.

Noční úvahy

Jan Vaněk jr. (28.12.2004, 17:23:11): **A ještě nášup**

Jak se má člověk čeho zachytit, pak už se googluje snadno: http://www.duzohumoru.pl/smieszne_teksty/108czeski.html

Nejvíc mě fascinuje, jak se v tom šíří chyby i naprosté smyšlenky; dokonce i ten drevokocúr se nám vrátil :-). No, je opravdu multikulturně poučné podívat se na sebe cizíma očima.

www.bloguje.cz/blogy/didactylos/96633_item.php

¹⁸ Na rozmanité využitie výrazovej zložky simulácie cudzích jazykov v umeleckom texte upozorňuje P. Mareš, pričom sa dotýka aj možných funkcií simulácií. „Podnětem k této osobité variantě jazykové kreativity někdy bývá problematický vztah k nositelům daného jazyka – v simulacích se může projevat posměch, pohrdání i nenávisť; mnohdy se však naopak uplatňuje jemná ironie nebo čiré potěšení ze hry, z manipulace se strukturami cizího jazyka a samozřejmě rovněž z komického účinku, který zdařilý výsledek hry vyvolává“ (Mareš, 2003, s. 57).

¹⁹ Poeticko-humorné potencie pomenovaní tohto či podobného typu s využitím existujúcich názvov iných zvierat vystúpia napr. pri dotyku so staršími českými názvami živočíchov, ako ich ponúkla v štúdiu na túto tému M. Vajdlová: mořská svině (delfín), křídlatá myš (netopýr), žába korytnatá (želva). O pomenovacích postupoch u Klareta napr. hovorí: „...jindy je cizí jméno nahrazeno názvem domácího zvířete s obdobnými vlastnostmi (za latinské tigris je užito české zubr, snad proto, že se obě zvířata vyznačují velkou silou a rychlostí; příznak rychlosti je dominantní i u ekvivalentu za latinské dromedus – český rúčí pes)“ (Vajdlová, 2004; k analogickej slovenskej zoologickej terminológii 18. storočia porov. Habovštiaková, 1964).

²⁰ Možno však niekedy predsa, čosi také by aspoň nasvedčovalo internetové vyjadrenie: Marketo, je to neco podobneho, jako kdyz se Slovaci bavi tim, ze macka se cesky rekne stresni zajic :-)) (<http://forum.fretka.cz/read.php?1,40849,page=4>), určite to ale nie je nijako rozšírené.

²¹ Všetko „české“ je na poľskej stránke písané bez diakritiky.

Popularitu fiktívneho drevokocúra s jeho predsa len obnovujúcou sa neurčitou existenciou, istou „tajomnosťou“, možnosťami rozmanitého komunikačného hroveho použitia aj zneužitia, možno napokon usúvzťažniť aj s tým, že v princípe mnohé reálne slová sú okrem potenciálnej inherentnej poetickosti pre nositeľov druhého jazyka aj potenciálne komické, ako o tom svedčia aj rozličné vyjadrenia.

Čeština vs. slovenština. Blog - Vladislav Bureš

shodli jsme se na tom, že některá slova jsou při konfrontaci velice legrační. Nemluvím teď o vyjetých slovních hrátkách „drevokocůr“ nebo „terénkoza“.

Myslím tím slova, která se v některém jazyce nevyskytují a jejich tvar v druhém jazyce může vypadat komičně, humor můžou vyvolávat slova znějící stejně, ale mající jiný význam atd. Krásným příkladem takové inter-komičnosti je např. řava. Ve slovenštině je ženského rodu a nikdo z mých přátel netušil jak se označuje samec.

<http://bures.blog.sme.sk/c/4258/Cestina-vs-slovenstina.html>

„Drevokocúr nie je v slovníku“

Pri špecifickeosti slova drevokocúr je dosť prirodzené, že ho v slovníkoch nenájdeme. Predstihovú informáciu pre tých, čo by ho predsa hľadali, som stretla na jednej (povedzme že nastavbovej, hravej, partizánskej) internetovej stránke Slexu:

Elektronický lexikón slovenského jazyka

Hľadané heslové slovo:

Ak vaša klávesnica nepodporuje znaky s diakritikou, kliknite tu:

Slovo - drevokocúr - nie je v slovníku!

<http://www.forma.sk/onlines/slex/slexbody.asp?key=drevokoc%FAr>

Môže to byť spracované aj trochu inak – s tým, že drevokocúra bude niekto v slovníku hľadať, počítali na stránke <http://www.somvprahe.sk/> opatrovatelia druhého internetového umiestnenia už spomínaného prekladového slovníka (Feifičová – Němec). Pri zadaní hľadaného slova dostane sa požadovateľovi tejto odpovede:

Česko - Slovenský a Slovensko - Český online slovník rozdielnych výrazov

drevokocúr - Oceňujeme Vašu snahu zlepšovať si slovnú zásobu, ale toto slovo sa v slovníku nenachádza z jednoduchého dôvodu - neexistuje ani v slovenčine.

43

balhar/letovice, kde kamienky z potoka vidia more/drevo, kameň

Skúste radšej slovo „veverica“ :) (Pekný deň prajú autori prevodu slovníka do databázy)

<http://www.somvprahe.sk/slovník/slovo=drevokoc%C3%BAr&slovník=sk&sent=1>

Predsa však je drevokocúr pri všetkej semiotickej špecifickosti v súčasnosti živé slovo – a jeho výskyt, aspoň na internete, nepochybne prevyšuje frekvenciu nemála legitímnych slov. Ani v spomínanej poľskej lekcii češtiny sa drevokocúr českému prostrediu vlastne dnes nepripisuje neoprávnene – vzhľadom na to, v akom rozsahu a v akých rozmanitých funkciách tu (v rozličných spomínaných podobách) v súčasnosti vystupuje.

Drevokocúr začal v slovenskom aj českom prostredí žiť vlastným životom. Okrem toho, že sa frekventovane objavuje napr. na fotografických stránkach pod obrázkami veveričky²², možno stretnúť jeho rozmanité využitie v iných hravých/hrových nominačných funkciách.

Meno drevokocúr nesú rozličné hudobné a športové kluby v slovenskom aj českom prostredí, používajú ho ako vlastné označenia, prezývky, nicky rozliční komunikanti v internetovej komunikácii (Česi aj Slováci), funguje medzi nadávkami, miestami aj ako hravé etnické pomenovanie Slováka, premena na drevokocúra sa objavuje v „magických“ hrách²³.

Ak sa aj dosiaľ počítalo s jeho slovenským slangovým použitím vo význame ručnej pílky, ukazuje sa, že sa novšie podľa všetkého ako slangové slovo ujal v športovej sfére paraglajdingu (rovnako na Slovensku ako v Česku) na pomenovanie nešťastníka, ktorý pristál na strome.

Meteora

Špiritka cup - Drevokocúr 2006

A máme tady další ročník nejškodolibější soutěže.

Chcete se pochlubit svými skoky na stromečky a podobnými krkolomnými figurami souvisejícími s paraglidingem?

Přihlaste svůj výkon emailem meteora@email.

z. Pokud možno připojte fotografii situace.

Přihlaste své paraglidové :) výkony do soutěže **Drevokocúr 2006** meteora.wz.cz/

²² Napr. Robert Mekis - Photos gallery / Miscellaneous: Drevokocur Qeverkam (www.robertmekis.com/?kateg=photos&subkateg=miscellaneous&obsah=photo053b1).

Popri tom, že na niektorých fotostránkach takto stretne veveričku ako drevokocúra, fotografický priestor sa tiež môže ešte využiť na „osvetu“: *Pre všetkých neznalých, na Slovensku sa nepoužíva slovo drevokocúr, ako si väčšina Čechov myslí, ale veverička* (<http://www.fotime.com/?obrazek=577>).

²³ Výsledky školního roku 2003/2004 - Soukromá škola Čar a Kouzel. Lekce č.3 - Úvod do přeměňování živočichů TRANSFIGURACIO - ANIMO HRABOSSUS POLNY - ANIMO DREVOKOCUR ZUBBATUS (www.zy.cz/sscak/back/b2003-2004.htm).

kronika

Po prvých troch letiacich dole a ďalších troch letiacich hore máme prvého tohtoročného drevokocúra. Na večernom záverečnom posedení romantika - Romana (fotograf) zarazilo „ako môže paraglidista (drevokocúr) povedať pri pohľade zo stromu na zem „ to je výška “.

www.jastrab.host.sk/kronika.html

Forum - Nehody

Zalozak se povasil za vetev presne v te vysce, kterou by mi zavidel kazdy drevokocur. Rychle vysilacku, at mohu (revem silence) ohlasit svuj stav. ...

paragliding.anect.cz/forum/forum.asp?FORUM_ID=2

Človek, homo ludens, sa hrá. Ukážku možno stretnúť aj v podobe dočasného prepašovania drevokocúra do Wikipédie (stránka so stopou tohto žartíka sa dá nájsť, hoci webmaster vsuvku prirodzene zrušil – a možno šlo zo strany autora práve aj o skúšanie pozornosti opatrovateľov encyklopedických hesiel):

Wikipedia**Encyclopedia > Hlinsko**

Hlinsko is a city in Czech Republic. Population is 10,447 (2004).

Hlinsko's history can be traced back to the 11th century for the first written document. Hlinsko stands on the banks of the Chrudimka river, at the foot of the mountains of the Bohemian-Moravian Uplands.

Pepa je z Hlinska. Drevokocur je po slovensky = VEVERKA.
www.nationmaster.com/encyclopedia/Hlinsko

Iný doklad hry s drevokocúrom prezentuje „básňová tvorba“ na jednom z literárnych serverov²⁴. Hrový opus sa podľa reakcií stretol u hŕstky čitateľov s porozumením.

Literární server epika

Autorom je Jano

²⁴ V slovenskej hudobno-literárnej sfére sa drevokocúr pred desaťročím usadil v názve cd Kopytovcov, porov. napr. Blog - Jozef Bednár: Prišlo k nemu 1.4.1995, v hoteli Kyjev v Bratislave, na krste nového albumu „Mäkký drevokocúr“ vtedajšej recesistickej skupiny Kopytovci. ... (bednar.blog.sme.sk/c/15961/ Nahoda-nie-je-blbec-Nahoda-ne-existuje.html).

Vyznanie

Dotyk tvojej dlane
 laska bokombradu
 som smedny ako ľava
 a neostavam vzadu.
 Tys moja verna mačka
 a ja ta minul o cúl
 Tys moja verna mačka
 ja tvoj drevokucur.

03.02.2006 **autor:** hatomac
 noo kopec chybičiek..myslím gramatických.. teraz neviem či
 naschvál, al. to tak má byť :-) skús editovať... inak zaujímavé,
 zvlášť ako vyznanie :-)

05.02.2006 **autor:** Spring
 jé, drevokocur, moje z nejoblíbenějších slov! :) je to milý, takový
 i když trochu smutný tak je to psaný s takovým zvláštnim
 nadhledem a líbí se mi to
<http://epika.cz/?p=dilo&c=6129>

Drevokocúra možno teda zrejme bez obáv ponechať jeho životu.
 Akokoľvek vieme, že komické opakovaním stráca silu, drevokocúrovi
 sa spoločnosť zatiaľ stará o prežitie – jeho permanentná regenerácia
 je sýtená z rozličných zdrojov. Žije v česko-slovenskom priestore už
 desaťročia a má (ako tá mačka) tuhý život.

Literatúra

- BARTHEŠ, R.: Mytologie. Praha: Dokořán 2004.
 BORECKÝ, V.: Imaginace, hra a komika. Praha, Triton 2005.
 FINDRA, J.: Pověry o jazyku a jazykovedcoch. Časopis Vlády SR Verejná správa, 2004, č. 13. Dostupné na internete: <http://www.civil.gov.sk/archiv/casopis/2004/13/1319ho.htm>.
 GAJDOŠOVÁ, K.: SCRABBLE hravo i... Príspevok prednesený na XV. kolokviu mladých jazykovedcov, Tajov 2005. In: Varia XV (v tlači).
 HABOVŠTIÁKOVÁ, K.: Zoologická terminológia v prírodovedných dielach Grossingera a Kráľovského. In: Sborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Philologica 16. Časť A. Red. E. Pauliny. Bratislava 1964, s. 173 – 182.
 KAČALA, J.: Jazykoveda v minulých desaťročiach. Kultúra slova, 26, 1992, č. 1, s. 7 – 11.
 KRUPA, V. – ONDREJOVIČ, S.: Jazykové mýty a ich poslanie. Človek a spoločnosť, internetový časopis, 8, 2005a, č. 2. Dostupné na internete: http://www.saske.sk/cas/2-2005/studia_krupa_ondrejovic.html.
 KRUPA, V. – ONDREJOVIČ, S.: Jazykové mýty. In: Mýty naše slovenské. Eds. Krekovič, E. –Maňová, E. – Krekovičová, E. Bratislava: AEPres 2005b, s. 62 – 70.
 MAREŠ, P.: „Also: nazdar!“ Aspekty textové vícejazyčnosti. Praha, Karolinum 2003.
 MASÁR, I.: Čo v srdci vrie, v ústach kypí (Rozbor textu Z. Szatmáryovej, Ženy Európy 1993). Kultúra slova, 30, 1996, č. 6, s. 338 – 342.
 NÁBĚLKOVÁ, M.: Slovenská prítomnosť v súčasnej českej (jazykovej) situácii. In: Euroletteraria & Eurolingua 2005. Majority a minority v literatúre a v jazyce. Ed. O. Uličný. Liberec: Technická univerzita v Liberci 2005, s. 250 – 260. Dostupné na internete: http://www.fp.tul.cz/kcl/sbornik_blok.pdf.
 NÁBĚLKOVÁ, M.: Klukatá línia vzájomných jazykových vzťahov. In: Trináct let po / Trináct rokov po. X. brněnská česko-slovenská konference. Ed. I. Pospíšil, M. Zelenka, A. Zelenková. Brno: FF MU 2006, s. 174 – 195.

- NÁBĚLKOVÁ, M.: "Ale v češtině bych to rád taky..." Slovensko-český preklad ako predmet vyjednávania v internetovej komunikácii. In: Čeština a slovenština: vzájemné vztahy, rok 2007. Ed. J. Hoffmannová, M. Nábělková. Jazykovědné aktuality, zvláštní monotematické číslo, roč. XLIV, 2007, s. 54 – 78.
- NÁBĚLKOVÁ, M. – SLOBODA, M.: „Aj ja som išiel do sveta a donášel jsem své lásce najkrajšie kvety..." Podoby bilingválneho diskurzu a „českoslovenčina". In: Individuálny a spoločenský bilingvizmus. Ed. J. Štefánik. Bratislava: Univerzita Komenského – Gramma 2005, s. 51 – 65.
- ONDREJOVIČ, S.: O jednom malom vokáňovom mýte. Slovenské pohľady na literatúru, umenie a život, 4, 112, 1996a, č. 10, s. 7 – 9.
- ONDREJOVIČ, S.: O sliepke s odstrihnutými krídlami. Literárny týždenník, 9, 1996b, č. 39, s. 11 (k príspevku Z. Szatmáryovej Z hlúpeho jazyka pochádzajú mnohé nepríjemnosti).
- ONDREJOVIČ, S.: Strelte si na lingvistu, páni! OS, 2000, č. 10, s. 40.
- OTČENÁŠEK, J.: Anekdoty parodující cizí jazyky. Český lid, 84, 1997, č. , s. 235 – 238.
- RICHTER, V.: Jak se podlužácké dědiny posmívaly jedna druhé (Příspěvek k poznání podlužáckých škádlívek). In: Národopisné aktuality roč. IX. - 1972, č. 1. Dostupné na internete: www.nulk.cz/na/1972/1/Nr.html.
- RUŽIČKA, J.: Povera o lezúňovi. Kultúra slova, 16, 1982, s. 24 – 25.
- VAJDLOVÁ, M.: Obraz živočíšné říše ve slovnících Bohemář mistra Bartoloměje z Chlumce, Nomenclator quadrilinguis Daniela Adama z Veleslavína a Orbis pictus Jana Amose Komenského. In: Varia XI. Ed. M. Šimková. Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV 2004, s. 210 – 220.

OBRAZ DĚJIN V ČESKÉ A SLOVENSKÉ LITERATUŘE

STANISLAVA FEDROVÁ, ALICE JEDLIČKOVÁ

Opakuje-li se něco čtyřikrát, jistě to lze celkem bez uzardění označit jako „již tradiční“. Tedy: již tradičně přináší jarní Zrcadlení výběr nejzajímavějších referátů z jarní česko-slovenské literárněvědné konference. Uspořádal ji ve dnech 9. a 10. dubna 2008 (již tradičně) Ústav pro českou literaturu Akademie věd ČR, v. v. i. ve spolupráci s Pedagogickou fakultou Univerzity Karlovy. Dvacet referentů – většinou pregraduálních, ale s nimi také několik postgraduálních – z českých, slovenských a polských univerzit tentokrát směřovalo své příspěvky k tématu Obraz dějin v české a slovenské literatuře. Diskuse zahrnula široké spektrum pohledů s tímto tématem souvisejících, od velkých konceptů kulturních dějin až po subjektivní, „malé dějiny“, od historické prózy jako prostředku k dosažení ideologických záměrů až po mystifikační představu alternativních dějin, od poezie až po žánr románové kroniky. A různé úhly těchto pohledů odrážejí i vybrané referáty. Nikoli na okraj k nim ještě poznamenejme, že tradiční je také udělování ceny pojmenované podle významného literárního historika a teoretika, ale také originálního prozaika Vladimíra Macury; jedno z těchto ocenění získal mezi nimi Radoslav Raffaj, sledující specifika národních a sociálních aspektů česko-slovenských vztahů po vzniku ČSR. Dva z vybraných referátů přinese ještě následující číslo Zrcadlení.

Sborník se všemi referáty bude zveřejněn na www.ucl.cas.cz/slk, kde lze najít i mnoho dalších informací o všech předcházejících ročnících.

DVE TVÁRE MYSTIFIKÁCIE DEJÍN V SLOVENSKEJ LITERATÚRE

MARTIN BOSZORÁD

„Všetko, čo v tejto chvíli robíme, je determinované minulosťou viac, než sme ochotní pripustiť a dnešok je len prehrabovaním sa v jej mrviacich sa črevách.“

(KLIMÁČEK 2007: 87)

Vo všeobecnosti platí nepísané pravidlo, že názov textu by mal čitateľa, respektíve poslucháča, relatívne presne oboznámiť s jeho tematickým smerovaním, a teda síce stručne, zato však výstižne anticipovať obsah. V mojom prípade však už samotné pomenovanie príspevku obsahuje istý prvok protirečivosti. Hoci predznamenáva, že sa zaoberám dvoma tvármi mystifikácie dejín v slovenskej literatúre, nazerajúc na povahu pozorovaného javu, by hádam bolo na mieste použiť skôr slovné spojenie „dvoma podobami“. Mystifikácia totiž práve odhaleniu tváre vecí a možnosti jej pozorovania zabráňuje. Slovo tvár v sebe síce automaticky nezahŕňa kvalitu pravosti, pravdivosti, ale koncept maska – tvár je pomerne výstižnou paralelou k mystifikácii, ktorej základným funkčným princípom je práve maskovanie, kamufláž. Jedným dychom však treba uviesť, že najčastejšie nedochádza k úplnému, konzekventnému skrývaniu. Práve naopak, komplexný obraz je zahalovaný len čiastočne, pričom teda v konečnom dôsledku vzniká akási syntéza pozostávajúca na jednej strane zo samotnej masky, na strane druhej zo zlomku toho, čo je pod ňou. Táto charakteristická črta mystifikácie je transparentná pre všetky jej formy, takže platí aj pri tematizovaní histórie a dejín.

Predmetom záujmu mojej práce nie je interpretácia tradičných podôb literárnej reakcie na historické skutočnosti, ale reflexia tých polôh evidovania minulosti, ktoré podliehajú autorskej hre – mystifikácii.

Východiskové texty môjho bádania, prózy Igora Otčenáša a Viliama Klimáčka, nie sú v súčasnom slovenskom literárnom diskurze jedinými dokladmi využívania mystifikačných postupov. Dokonca si myslím, že by nebolo úplne v poriadku hovoriť o nich ako o reprezen-

tatívnej vzorke. Keďže je spektrum narábania s mystifikáciou v literatúre široké, možno uviesť najrôznejšie príklady. Vzhľadom na to, že s ňou ďalej operujem prioritne ako so súčasťou literárneho textu aj autorovho tvorivého procesu, spomeniem dve jej charakterovo odlišné podoby.

Prvú predstavuje postava slovenskej poetky Petry Malúchovej, ktorej meno je vlastne gynonymom literáta Petra Macsovszkého. V roku 1996 „im“ vyšla zbierka konvenčne ladenej lyriky *Súmrak cudnosti*, pričom tento debut ženského alter ega asi najradikálnejšieho predstaviteľa súčasnej slovenskej poézie výrazne podliehal mystifikačnej hre.

Druhým príkladom, ktorý pokojne môžeme označiť za extrémny prejav mystifikačných stratégií, je pokus podhodit svet literárne podvrhy. Boli nimi napríklad dva dokumenty, rukopisy českej proveniencie: „Mystifikace literární mimořádného společenského dosahu byly obrozenké padělky Václava Hanky a Josefa Lindy *Rukopis královédvorský* (1817), kladený falzifikátory do 13. století a *Rukopis zeleňohorský* (1818), které ztvárnili idealizující dobové představy o kulturní úrovni a heroismu české národní minulosti“ (VLAŠÍN 1977: 242).

Skôr než pristúpim k samotnému jadrú práce, musím sa vyrovnat s niektorými pojmami, ktorých isté významové vrstvy sú absolútne relevantné pre zaoberanie sa problematikou mystifikácie. Ostávajúc verný paralele mystifikácie ako postupu umeleckej tvorby, v ktorom tvár zahaluje maska, nemôžem nezodpovedať otázku, čo v umení, konkrétne v literatúre, aj pri reflektovaní dejinných udalostí predstavuje tvár a čo masku. Odpoveďou sú výrazy *realita* a *fikcia*, pričom konečnú podobu výsledku dominantne určuje vzťah týchto podstat.

François Jost charakterizuje vzťah medzi fikciou a realitou prostredníctvom recepcnej prítomnosti dvoch svetov, „jedného vymyšleného, druhého skutočného, toho nášeho, ktorý vymyšlenému svetu slouží jako ontologický základ, protože čtenáři nebo divákovi poskytuje opěrné body“ [...] „fikce nespočívá tolik v referenční iluzi a klamání diváka, ale spíše v schopnosti poskytnout nám referenční rámec blízký způsobu našeho života“ (JOST 2006: 22).

Hoci si uvedomujem, že referenčné pole slova *realita* ako takého by mohlo byť predmetom ďalekosiahlych diskusií, pokúsím sa okresať jeho významové vrstvy natoľko, aby bolo zrejmé, v akom zmysle je dôležité tu.

V prvom rade ju chápem ako blízky, temer identický s pojmom *skutočnosti*. Tá je pre svoju významovú jednoznačnosť a väčšiu významovú uzavretosť možno dokonca vhodnejšia, aj napriek tomu, že väčšinou sa pracuje s opozičným vzťahom *realita* – *fikcia*. Obidve synonymické pomenovania – *realita* a *skutočnosť* – označujú urči-

tý druh ontologického statusu, v žiadnom prípade nestotožiteľného s tým, ktorým disponuje literárne dielo.

Na lepšie uchopenie rozdielu je možné používať protipóly *mimotextová realita* a *realita textu*, samozrejme odhliadajúc od toho, že za istých okolností môže byť aj svet skutočnosti chápaný ako text.

Ďalším dôležitým pojmom sa vzhľadom k uvedenému úplne prirodzene javí fikcia. „Fikce (z lat. fictus – vytvorený, smyšlený) je pojem spjatý s otázkami poznávací funkcie a s otázkou pravdivosti literárneho diela“ (VLAŠÍN 1977: 112). Otázka pravdivosti so sebou prináša isté riziká, preto je možno na mieste nahliadať na dané skôr prostredníctvom kategórie mimézis. Hoci fikcia ako taká môže preberať isté črty reality v zmysle napodobňovania svojej predlohy, nemusí to tak byť a väčšinou zohráva dôležitejšiu úlohu nie to, čo je podobné, ale to, čo je odlišné. Ďalej má podľa *Slovníka literárnej teorie* fikcia tradíciu už v antickom umení, kde v súvislosti s literatúrou figuruje ako akýkoľvek nesúhlas s tým, čo je nazývané skutočnosťou. „Vývoj pojmu na jednej strane vedl k rozšíreniu jeho obsahu, fikce pak označuje celý významový komplex literárneho diela odlišný od empirické skutečnosti mimoliterární, rozumí se jí tedy v souladu s etymologií spíše „výtvor“ (TAMŽE: 112).

Ako kľúčové sa teda javí byť v podstate veľmi presné stanovenie hraníc a oddelenie umenia, v rámci neho literatúry – umeleckej fikcie, od mimotextového reálna.

Problematickému vyrovnávaniu sa s umeleckými artefaktmi z hľadiska akejsi vnútrotextovej kontrastnej štruktúry realita – fikcia môže napomôcť uvažovanie o stupňoch fiktívnosti danej výpovede, a to buď na úrovni parciálnej, alebo v komplexnosti diela. „Zdá se, že při konfrontaci s písemným útvarom je pro čtenáře nejdůležitějším rozlišovacím znakem to, zda pojednává o reálných, či vymyšlených situacích a událostech“ (CULLER 2005: 3). Culler ďalej hovorí o rozlišovaní dvoch pólov textov v literatúre. Na jednej strane sú to tie, ktoré v našej tradícii nazývame *beletriu*, pričom v angloamerickom kontexte je jej ekvivalentom výraz *fiction*. Druhú polohu predstavujú texty prislúchajúce literatúre faktu (*non fiction*).

Aj napriek uvedenému sa však domnievam, že to, čo kedysi bolo absolútne nepoškvrenou realitou, zmenilo transformáciou do podoby literárneho textu svoj status. Samozrejme, že pri literatúre faktu je referenčná väzba na realitu silná. Napriek tomu je však prinajmenšom spochybniteľné, či to, čo čítame, skutočne realitou je, resp. bolo. Na účely tohto príspevku však možnosti spochybnovania odsuniem bokom. Mohlo by totiž prostredníctvom nich dôjsť k pojmovému chaosu. Ďalej teda používam výraz *fikcia* výlučne ako protipól ku *skutočnosti*, k realite, pričom jej dominantným atribútom je kategória vymysleného.

Významnou formou koexistencie reality a fikcie je bez pochyb aj mystifikácia (z gréckeho *mystés* – znalý tajomstva a latinského *facere* – robiť). *Slovník literární teorie* tento jav definuje ako „zámerné využití uměleckého výmyslu k oklamání čtenáře“ (VLAŠÍN 1977: 241). Vlašín ďalej uvádza, že mystifikácia môže existovať v rôznych podobách. Počnúc rozmanitými formami nepriznaného autorstva (pseudonym, anonym, allonym, gynonym), v extrémnych prípadoch končiac až pri falzifikátoch a literárnych podvrhoch.

V istom zmysle je príznakovou črtou mystifikačného postupu aspekt hry. Chápať mystifikáciu a hru ako záležitosti, ktorých podstata je identická, by však bolo viac ako nepresné. Dôvodom je fakt, že hra nemá ambíciu nahrádzať realitu, vydávať sa za ňu, pričom mnou sledovaný jav práve s týmto pracuje. Základným a zároveň najvýraznejším prejavom uvedeného aspektu je v tomto prípade hra autora s recipientom literárneho textu – čitateľom. Zámerné prekrúcanie reality a pohrávanie sa s ňou vytvára novú dimenziu literárneho diela. Vzniká akýsi herný priestor spojený hlavne s dešifrovaním napísaného, z čoho vyplýva, že mystifikácia podobne ako hra vyžaduje aktívnu účasť recipienta.

Hoci platí, že „umelecká fikcia je herný model, recipient je v roli hráča, hra ho zahŕňa už pri svojom vzniku (napríklad v roli modelového recipienta) a práve on naplňa jeho zmysel aktívnou recepciou, podobne ako hráč dáva hre zmysel jej realizáciou, teda v hernej udalosti“ (MALÍČKOVÁ 2008a: 63), v prípade mystifikácie sú nároky umeleckého artefaktu na recipientskú aktivitu ešte o čosi zosilnené. Aspekt hry sa výrazne zvyznamňuje aj na komunikačnej úrovni. V duchu tradície nitrianskej školy vychádzam z teórie, že umelecká tvorba a následné recipovanie jej produktov je druhom komunikácie. A to v ktorejkoľvek podobe, fixovaná v ktoromkoľvek druhu jazyka, či už prostredníctvom obrazov (statické – výtvarné umenie, pohyblivé – film), alebo pre túto prácu najpodstatnejším slovom (literatúra).

Okrem komunikačnej trojčlenky autor – text – príjemca je podstatnou záležitosťou aj recepčný kód. Umelecká výpoveď je vždy výpoveďou kódovanou. Mystifikačná stratégia je legitímnou internou súčasťou recepčného kódu. Mystifikácia vlastne neruší väzbu medzi realitou a fikciou, ale skôr vytvára neexistujúce referenčné väzby, ktoré predkladá ako existujúce, rovnocenné s tou primárnou. Čitateľ jednoducho musí disponovať schopnosťou dekodovať určité vrstvy textu, verifikovať prečítané na základe predošlej empirie (či už priamej alebo sprostredkovanej), teda ak má ambíciu rozpoznať mystifikované. Čaro mystifikácie však spočíva práve v tom, že realita a fikcia môžu vytvoriť natoľko homogénny organizmus, že k odhaleniu ani nedôjde. To je samozrejme aj prvotná ambícia mystifikácie.

balhar/první sníh/dřevo

Hoci sa možno v podstate celkom pochopiteľne domnievať, že mystifikácia je výhradne záležitosťou postmodernistických prejavov v umeleckej tvorbe, v skutočnosti nejde o nič nové. Mystifikácia síce v postmoderne nachádza živnú pôdu parazitujúc na jej základných motívoch, akým je napríklad sponchybňovanie všeplatnej konštanty pravdy, no k jej prvým prejavom došlo dávno predtým, než vôbec uvedená spoločenská a kultúrna paradigma prichádzala do úvahy. V kontextoch uvažovania o miere inovatívnosti mystifikačných postupov je teda na mieste hovoriť o novátorstve v rámci podôb samotného javu a jeho využívania pri aktuálnej umeleckej tvorbe.

Tematickú alfu a omegu môjho príspevku však predstavuje iba istý druh týchto mystifikačných postupov – mystifikácia dejín. Samozrejme, od mnohých faktov a kritérií (napríklad od žánrovej špecifikácie) sa odvodzuje stupeň jej využitia v konkrétnych textoch.

V oblasti vedecko-fantastickej literatúry mystifikácia minulosti figuruje ako absolútne dominantný postup v relatívne populárnom subžánri alternatívnych dejín. Jedným z autorov tohto subžánru je „britský historik Niall Ferguson, ktorý v roku 1997 zhromaždil a vydal zborník esejí pod názvom *Virtuálne dejiny* (HAŠKOVEC – MULLER 2007: 526).

Aj v súvislosti s alternatívnymi dejinami existuje čosi, čo môžeme nazvať špecifickými žánrovými postupmi, ktoré sa naplňajú na úrovni formy aj obsahu. Ide teda o isté dištinkatívne príznaky, ktoré signalizujú ich autonómiu v rámci literárnej tvorby. Parafrázujúc autorov doslovu publikácie českej proveniencie *Imperium Bohemorum*, kľúčovým termínom v kontexte žánru alternatívnych dejín je *kontrafaktuál*. Ide o bod, v ktorom dochádza k zlomu v dovtedajšej trajektórii udalostí, alebo minimálne k tomu, že sa možnosti ďalšieho vývoja rozvetvujú. Je teda momentom, keď sa pomyselná „chronorieka“ rozdeľuje na dve ramená a zároveň predstavuje bod, z ktorého vyteká prameň alternatívnych dejín.

Uvedená kniha je zborníkom kratších textov autorov sci-fi literatúry, ktorí v duchu floskuly „co by se stalo, kdyby...“ do bodky naplňujú postup mystifikácie dejín. „Jen několik autorů zkoumá podobně jako Poláček negativní alternativy českých dějin: Ondřej Neff nechal dobýt Prahu Turky, v povídkce Jany Rečkové dodnes trvá totalitní režim, u Ivony Březinové nám vládnou ještě teď zcela zdegenerovaní Přemyslovci... Většina autorů se však snažila naše dějiny spíše glorifikovat, hledat svět, který je lepší než ten „nejlepší možný“. Hledání naděje pro věrných Čechu národ tak pokračuje v širokém rozpětí – od dávných mýtu Vilmy Kadlečkové až po dálnou budoucnost „posledního Čecha“ v příběhu Jana Jama Oščádala“ (TAMŽE: 526).

Prvou tvárou literárnej mystifikácie dejín v slovenskom kontexte je text Igora Otčenáša *Keby... Krátke dejiny budúcnosti Slovenska* (1998), ktorý je svojou podstatou podobný uvedenému českému zborníku. Výstižne zhodnocuje túto knihu vo svojich interpretačno-analytických štúdiách aktuálneho stavu slovenskej literatúry Zoltán Rédey a presne pomenúva jej príznakové črty. „Jeho kuriózna publikácia koncipovaná ako učebnica dejepisu a zároveň zjavná ironická alúzia na kontroverznú knihu historika Milana Ďuricu *Dejiny Slovenska a Slovákov* (1995) predstavuje však zvláštny druh fikcie, akúsi ´retrospektívnu distopiu´. V nej totiž Otčenáš na pozadí fiktívnych dejín Slovenska v rokoch 1945 – 1960 po víťazstve fašizmu paroduje ideologicky motivovaný jazyk histórie a poukazuje na relativitu dejín“ (RÉDEY 2007: 22). Kuriozita tejto publikácie spočíva v tom, aký časový interval tematizuje. Ide totiž o obdobie, ktoré je zo strany Slovákov často podrobované akejsi autotabuizácii a ktoré predstavuje hneď celý rad a komplex neuralgických bodov našej histórie.

Prejavy mystifikačných stratégií autora sa ukazujú na niekoľkých úrovniach publikácie. V prvom rade, samozrejme, samotným výberom žánru textu. Otčenášove dejiny sú podriadené predlohe a zároveň predmetu ironizácie, čo je na jednej strane určujúce pre štylistické postupy, na strane druhej silne podopierajúce v pozícii čitateľa vzniknutý mystifikačný efekt.

Ten je o to silnejší, čím slabšie sú vedomosti recipienta o reflektovanom období, pretože nedostatok faktografických znalostí sa automaticky odráža v celkovom obraze dejín vytvorenom po prečítaní knihy. Napriek výrazne reportážnej povahe textu, i keď pod nadvládou silne ironizačného módu, dochádza k navodeniu dojmu dokumentárnosti, objektívnosti a autenticity. Tieto kvality textu posilňuje aj fakt, že v ňom figurujú autentifikujúce referenty, napríklad reálne osobnosti uvedeného obdobia, samozrejme, sčasti vo fiktívnych kontextoch.

Hoci je príslušnosť k subžánru alternatívnych dejín v prípade Otčenáša neodškriepiteľná, nedisponuje kontrafaktuálom v pravom zmysle slova. Momentom, ktorým sa začínajú písať nové, iné dejiny Slovenska totiž nie je žiadny konkrétny a presný časový údaj. Východiskovým sa stáva koniec druhej svetovej vojny, čiže sa na pomyselnéj časovej osi nachádzame kdesi v máji 1945. Radikálny zásah do toku dejín, ktorý predstavuje víťazstvo Hitlerovej Tretej ríše, umožňuje autorovi úplne nanovo obsahom naplniť tematizované obdobie pätnástich rokov, pričom však anticipujúc to, čo bude nasledovať ďalej, do značnej miery prekračuje reálny rozsah a obsah jeho knihy.

Príznačnou črtou Otčenášovho románu je relativizovanie dejín, pričom ani zmena ich trajektórie v konečnom dôsledku nič nemení na vyústení povojnových slovenských dejín. V duchu parodizácie reálnych

udalostí toto tvrdenie zosobňuje postava Neskorumpovateľného, mladého robotníka Vladimíra Mečiara, ktorý sa na protest proti presídľovaniu Slovákov na Krym refazou priviazal k svojmu sústruhu a neskôr viedol Slovákov v oslobodzovaní sa od fašistickej diktatúry, vďaka čomu bolo „nad slnko jasné, kto sa stane štvrtým slovenským prezidentom“ (OTČENÁŠ 1998: 98).

„Referenčne inú, „miernejšiu“, „recesisticko-hravú“ polohu ironizačného módu a nazerania na aktuálny stav vecí vôbec predstavuje svojím žánrovo i druhovo mnohostranným dielom scenárista, dramatik, prozaik i básnik Viliam Klimáček“ (RÉDEY 2007: 21).

Druhú tvár mystifikácie dejín predstavujú tri jeho romány. Tie tvoria na jednej strane dostatočne reprezentatívnu vzorku jeho tvorby, na druhej sú všetky výsledkom mystifikácie. Pochopiteľne, využitej nie v rovnakej miere, pričom však spôsob jej dosahovania je rovnaký.

Tvorí ho jednak subjektívizovanie objektívneho, osobná história protagonistu ovplyvňuje dejinné udalosti globálne. „Zvýznamňovanie osobného na úkor celospoločenského vyúsťuje až do prevrátenia pôvodnej determinácie jednotlivca spoločnosťou v pravý opak“ (MALÍČKOVÁ 2001: 49), čo je dominantné hlavne v jeho románovej prvotine *Panic v podzemí* (1997). Hoci v nej spracúva vo forme reinterpretácií viacero aj po rokoch stále silne rezonujúcich dejinných udalostí (nastolenie totality po šesťdesiatom ôsmom, v podstate iba nedávny pád berlínskeho múru, vývoj postkomunistických krajín), absolútne dominantným prejavom mystifikácie je piaty obraz *Višňový kat*, s podtitulom *Rok 1968, podkarpatská melódra*. „Pravým dôvodom agresie susedných štátov v podobe Višňového kata, teda vpádu spojeneckých vojsk, bola likvidácia preslávenej likérky, rodinného podniku viktorovskej rodiny“ (TAMŽE: 49).

O čosi menej sa tento prejav mystifikácie dostáva k slovu pri jeho ďalších dvoch textoch *Nada má čas* (2002) a *Námestie kozmonautov* (2007), kde sú protagonisti s dejinami v Klimáčkovom ponímaní skôr len zľahka konfrontovaní.

Druhým spôsobom docieľovania mystifikačného efektu je reinterpretácia dejín formou využívania rôznych fantastických a ireálnych motívov. Aj napriek tomu, že irealitou až bizarnosťou najvypuklejšie oplýva jeho spomínaná románová prvotina, s ohľadom na objekt dejín sa tento postup javí byť najsilnejší v texte *Nada má čas*. Dva najvýraznejšie momenty pritom predstavujú predpoklady, že Cyril a Metod boli v skutočnosti pilotmi vesmírnej ríše Hvezdoňov, kultivujúci našu planétu písmom a vzdelaním a šokujúci objav z oblasti literatúry, štúrovský pornoromán „Marína, radodajnou djeuča“.

Tretí Klimáčkov text *Námestie kozmonautov* tematizuje síce minu-

losť, najmä tú nedávnu komunistickú, fantasknosť je však v súvislosti s dejinami slabšia. Ide totiž o text, ktorý sa svojimi charakteristikami voči ostatným dvom pomerne značne vyčleňuje. Dominantným problémom je tu vzťah minulosti, prítomnosti a možno dokonca aj budúcnosti, ktoré však nefungujú ako akési tri pevne diferencované časové úseky. Podstatným je totiž ich spojenie do jedného celku. Obraz priestoru Veľkých Rojov, kde sa odohráva dej, je natolko realistický, sugestívny, že čitateľ môže podľahnúť túžbe uvedené miesto, „ktoré dejiny obišli“ (KLIMÁČEK 2007: 11) vyhľadať. Predstavujúc iba jednu konkrétnu podobu je výsledkom mystifikačných stratégií vo vnútri samotnej narácie napríklad aj existencia tajnej ruskej vojenskej základne blízko mesta, prezentovanej ako meteorologická stanica.

Atraktivitu dodáva textom Viliama Klimáčka jeho osobitý štýl. Ten je nasiaknutý až rozprávkovým, snovým magickým, hravým poskakovaním ponad hranicu reálnosti a fantázie a v neposlednom rade grotesknou optikou pozorujúcou svet jeho postáv. Miešaním reality a fantázie vzniká dimenzia absurdity, ktorá sa okrem iného významne podieľa na prepisovaní dejín zo strany autora. Všetky tieto kvality sú aj charakteristikami jeho práce s reflektovaním dejinných udalostí a takisto ich mystifikovaním. Humor, nadsázka, recesia, ale v prvom rade nadhľad sú symptómy jeho tvorby, ktoré umožňujú spracúvať aj problémové témy z minulosti. Klimáček to dosahuje taktiež prostredníctvom odľahčovania a infiltrácie komiky aj do tragických kontextov.

Pri porovnávaní týchto dvoch spôsobov operovania s mystifikačnými stratégiami zastúpenými pars pro toto na jednej strane Otčenášom, na druhej Klimáčkom, vystupuje na povrch viacero odlišností, a to aj bez ohľadu na konkrétne literárne prevedenie. V súvislosti s predmetom môjho záujmu – dejinami – je napríklad zaujímavé sledovať, nakoľko sú uvedení autori s ich mystifikáciami takpovediac čitateľní pre neslovenského recipienta. Napriek tomu, že pre Otčenáša je podstatný najmä odraz udalostí v rovine lokálnej – slovenskej, spracúva dejinné kontexty globálnejšieho rázu. Tak dochádza k tomu, že jeho publikácia oproti Klimáčkovým prózam nedisponuje čímsi, čo môžeme nazvať „insiderstvom“. Nielenže u Klimáčka nejde o mystifikáciu dejín par excellence ako v prípade knihy *Keby...*, niektoré narážky na skutočnosť a udalosti minulé v podaní Klimáčka znemožňujú neslovenskému recipientovi zložiť masku a odhaliť tvár. Emblematickým dôkazom tohto tvrdenia je román *Námestie kozmonautov*. Niektoré jeho pasáže sú z uvedeného recepčného hľadiska úplne kryptické.

Ďalším momentom, ktorý sa začína kryštalizovať už v procese recepcie a aj po jeho skončení má silný vplyv na charakter zážitku

z prečítaného, je fakt, že kategória fiktívnosti nie je v prípade uvedených dvoch autorov na rovnakej úrovni. Jednoducho povedané, Otčenášov text oveľa pregnantnejšie predstiera, že to, o čom rozpráva, bola skutočnosť. Jeho nároky na akceptáciu ním predstretých faktov sú oveľa silnejšie, ako v Klimáčkovom prípade. Text *Keby... Krátke dejiny budúcnosti Slovenska* totiž s faktami pracuje, a pokiaľ by jej základným symptómom neboli irónia a paródia, jej celkové vyznenie by bolo oveľa vierohodnejšie. „V dokumente, reportáži, biografických projektoch a ďalších útvaroch, ktoré vychádzajú z faktov a majú snahu o faktoch aj vypovedať, je nežiaduce, aby pôsobili fiktívne a fiktívnosť nie je v ich prípade ani súčasťou recepčných očakávaní. Tento účinok je často využívaný práve v prípadoch, keď veľkolepé fikcie, prípadne mystifikácie nemajú prezrádzať svoju fiktívnu povahu, a preto využívajú postupy typické pre dokumentárne žánre“ (MALÍČKOVÁ 2008b).

Naproti tomu v Klimáčkových románoch *Panic v podzemí* a *Nada má čas* je fiktívnosť oveľa jednoznačnejšia a navyše vzhľadom na žánrovú povahu próz pôsobí absolútne prirodzene, je súčasťou recepčných očakávaní. „Zdrojom fiktívnosti často býva zjavná manipulácia so známymi faktami, ich reinterpretácia (nový výklad), falzifikácia, spochybňovanie, využitie princípu hyperbolizácie (zveličenia) a absurdnosť vyplývajúca so stretu skutočného, možného s neskutočným, nemožným. Románová tvorba slovenského dramatika a prozaika Viliama Klimáčka využíva tieto formotvorné postupy v plnej miere“ (TAMŽE).

Dve tváre mystifikácie dejín predstavujú dve formy vyrovnávania sa s minulosťou, s dejinnou skúsenosťou. Celá mnou sledovaná problematika je len ďalším z mnohých potvrdení toho, že umenie disponuje veľkou mocou, a to na mnohých úrovniach. V súvislosti s mystifikáciou dejín a v závislosti od zvolenej optiky môže na jednej strane fungovať ako terapia (pre niekoho ako terapia šokom), na tej druhej môže inšpirovať ku kladeniu si otázky, či to v skutočnosti nemohlo byť aj inak, či to, čo poznáme ako fakt, je skutočne nepochybné a jedinou verziou histórie ako záznamu dejín.

PRAMENE

KLIMÁČEK, Viliam: *Nada má čas*. Levice: L. C. A. 2002.

KLIMÁČEK, Viliam: *Námestie kozmonautov*. Levice: L. C. A. 2007.

KLIMÁČEK, Viliam: *Panic v podzemí*. Levice: L. C. A. 1997.

MÜLLER, Ondřej (ed.): *Imperium Bohemorum. Fantastické dějiny zemí Koruny české*. Praha: Albatros 2007.

OTČENÁŠ, Igor: *Keby... Krátke dejiny budúcnosti Slovenska*. Levice: L. C. A. 1998.

LITERATÚRA

CULLER, Jonathan: *Studie k teorii fikce*. Prel. Jiří Bareš a kol. Brno-Praha: ÚČL AV ČR 2005.

JOST, Francois: *Realita/Fikce – říše klamu*. Prel. Ladislav Šerý, Praha: AMU 2006.

MALÍČKOVÁ, Michaela: „Bizarná výpoveď vyvoleného zatratenca 20. storočia (Možná podoba súčasnej grotesky)“. In Plesník, Lubomír (edd.). *O interpretácii umeleckého textu 23. Pragmatika vyjadrovacích prostriedkov umenia II*. Nitra: Ústav literárnej a umeleckej komunikácie 2001, s. 41-51.

MALÍČKOVÁ, Michaela: *Hra(nie) len ako estetický fenomén. Hra, filmová fikcia a problém estetickej dištancie*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, 2008a (Dizertačná práca).

MALÍČKOVÁ, Michaela: Fiktívnosť. In: *Tezaurus estetických výrazových kategórií*. Nitra: Ústav literárnej a umeleckej komunikácie 2008b (v tlači).

RÉDEY, Zoltán: *Súčasná slovenská próza v kontexte civilizačno-kultúrnych premien*. Nitra: Ústav literárnej a umeleckej komunikácie 2007.

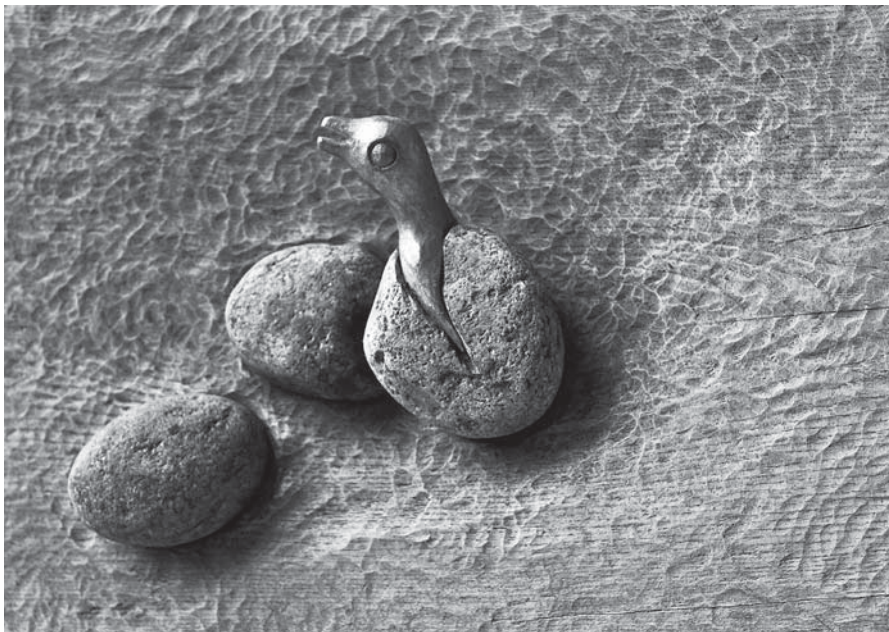
VLAŠÍN, Štěpán a kol.: *Slovník literární teorie*. Praha: Československý spisovatel 1977.

SOCIÁLNE A NÁRODNÉ ASPEKTY ČESKO- SLOVENSKÝCH VZŤAHOV V TVORBE MILA URBANA

RADOSLAV RAFFAJ

Vznik prvej Československej republiky v roku 1918 predstavuje v živote Čechov a Slovákov výrazný spoločenský a politický medzník, ktorý na niekoľko desaťročí spečatil osudy oboch národov v spoločnom štáte. Napriek tomu, že historický výklad tohto obdobia je ovplyvnený mnohými ideologicko-politickými interpretáciami, respektíve dezinterpretáciami, pre náš záujem je dôležitý najmä obraz o prvej Československej republike, ktorý sa zachoval v dejinách národných literatúr. Obzrúc sa do slovenskej literárnej historiografie, môžeme konštatovať, že z tematického hľadiska v našej spisbe absentuje markantnejší a systematickejší pohľad na túto československú etapu s jej kultúrnou, spoločenskou, politickou a v neposlednom rade aj medziludskou dimenziou. Napriek tomu v nej možno vystopovať aspoň elementárne tematické línie nášho problému, konkrétne v románe *Hmly na úsvite* (1930) prozaika Mila Urbana. Autor sa tu pokúsil zachytiť premeny poprevratového Slovenska v nastupujúcich spoločenských a politických podmienkach, pričom sa nevyhol vzťahu Čechov a Slovákov v novom štátnom zriadení. Vznik demokratickej Československej republiky, rozmáhajúce sa dosadzovanie českého štátneho aparátu, prenikanie kapitálu na slovenskú dedinu. Porevolučná eufória sľubujúca lepší život verzus sklamanie z vysnívaných a nenaplnených ideálov. Tu niekde sa začína tematická inšpirácia Urbanovej literárnej tvorby *Hmiel na úsvite*. Autorom načrtnutý komplikovaný obraz povojnových vzťahov v rámci jednotného Československa zapadá do jeho zámeru konfrontovať jednoduchého človeka s novými pomermi a problémami. Prozaikovo úsilie o zachytenie povojnovej reality je tak v prvom kroku spojené s narúšaním svetonázorovej koncepcie obyčajného slovenského sedliaka.

Urban využíva širokú škálu deštrukčných impulzov z bezprostrednej reality, ktoré nabúravaju iracionálne predstavy jednoduchého člo-

balhan/spící snící kamenu/drevo, kameň

veka. Jedným z nich je pád vysnívaného a rozprávkovy interpretovaného pohľadu slovenského sedliaka o veľkom a nekonečnom bratstve s českým národom. Gradáciu napätia v česko-slovenských vzťahoch autor dosahuje jednoznačným preferenčným modelovaním politickej a spoločenskej skutočnosti z pohľadu prostého naivného človeka. Urban sa zameril na vertikálny posun na osi česko-slovenských vzťahov, ktorých kolízny charakter prehlbuje národné a sociálne aspekty tejto interakcie. Toto všetko sa v epickom priestore realizuje už z uvedenej pozície a perspektívy slovenského dedinského človeka, ktorého vedomie je poznačené naivitou a dezorientovanosťou v nových podmienkach. Vstupné rámce románu *Hmly na úsvite* svojím rozprávkovým motívom evokujú šťastný a bezstarostný časopriestor v práve vzniknutej Československej republike. Motív rozprávky ako tendenčného priestoru iracionálneho šťastia, fantázie a víťazstva dobra nad zlom v skutočnosti využil Urban na potvrdenie detského pohľadu sedliaka na svet. V takýchto kresbách psychickej dispozície sa prejavuje aj pozitívne prijatie Čechov slovenským dedinským kolektívom. „Nepočuli tu dosiaľ o Čechoch; nevedeli ani, že taký národ jestvuje na svete. Slovo ‚bratia‘ odznevšie kdesi ďaleko, zachytilo ich: bola v ňom sila opory, vedomie moci. Hľa, synovia inej zeme, blízki krvou i myšlienkami, hľa bratia, ktorí im prišli pomáhať! Stará Praha zmenila sa v zlaté, rozprávkové mesto bez páry na zemeguli, v mesto preťaté potokmi flekovského piva, nad ktorými klenuli sa mosty z teplých párkov a ulice vydláždené boli pražskou šunkou“ (URBAN 1930: 18–19). Urban svoje románové postavy zbavuje racionálnych a pragmaticky motivovaných úvah a momentov. Okresáva ich až do roviny figúrok premýšľajúcich a konajúcich často detinsky, groteskne a komicky. Prozaikom rozvíjaná metóda koncipovania postáv v podobe ich psychickej a racionálnej redukcie smeruje k elementárnej funkcii úvodnej kompozičnej jednotky románu. V zhode s autorským zámerom sleduje prvá kapitola s názvom „Život – biely kôň“ postupné rozbitie zidealizovaných rozprávkových predstáv a ilúzií, v ktorých žil poprevratový sedliak. Na počiatku zdanlivo bezstarostný časopriestor vstupuje do kontrastu s realitou nepoznaných problémov a existenčných skúseností. V dôsledku nových politicko-spoločenských udalostí dochádza k vyprchaniu povojnovej eufórie a nastáva pocit sklamaní. Dedinčanmi vyprojektované ideály a sny o duchovnom bratstve Slovákov a Čechov, bezodnej vzájomnej pomoci, rovnosti a spolupráci narážajú na konkrétne spoločensko-politické a kultúrno-náboženské rozdiely. „Ako prvý taký veľký príval na politickej ploche zjavil sa spor medzi Slovákami a Čechmi. Písalo sa, rečnilo, roznášali sa heslá, prorocťvá a podobenstvá, ktoré hodili do prachu nenávisť rozprávku o bratstve, o pomoci. ‚Vyžierať nás prišli!‘... ozvalo sa heslo

nenávisti. Česi boli na vine všetkému“ (TAMŽE: 34–35). Rozklad česko-slovenskej identity a rozdúchavanie národnostných pahrieb reflektuje Urban na dvoch úrovniach: v rovine mikrosveta a v rovine makrosveta. Mikrosvet reprezentuje uzatvorený dedinský kolektív so svojím bezprostredným vzťahom k českému učiteľovi Pařízkovi, českým financom a úradníkom. Makrosvet predstavuje štátotvorný politický aparát a ideologický boj medzi jednotlivými národnostnými stranami. Vo všeobecnosti však „postavy zo sféry politickej, na rozdiel od Ráztočanov, sú väčšinou určené a dané jednorozmerne. Nie sú zapojené do vzťahov dediny, do vzťahov k prírode, do systému hodnôt, ktoré reprezentuje zvyk, tradícia i symbolika dedinského života, nie sú zapojené osudovo, ale len „účelovo“ (NOGE 1983: 223). A podľa toho i konajú.

Prvý impulz, ktorý zneistí dedinský kolektív vo vzťahu k českému spoločenstvu, vyrastá z náboženského rozdielu. Českí bratia bez vyznania sa ocitajú vo svetonázorovej opozícii voči konzervatívne a kresťansky formovanému vedomiu Ráztok. Teda Česi ako individuality vybočujúce z tradičnej religiozity, ako mikrosocieta, ktorá je v dôsledku svojej subjektívnej odlišnosti spoločensky vyselektovaná z dedinského kolektívu. Z hľadiska psychologickéj analýzy možno v literárnych obrazoch negatívneho prístupu Ráztok k náboženskej „inakosti“ vnímať intuitívny strach. Ten je výsledkom iracionálnej determinovanosti človeka uzatvoreným, konvenčným prostredím. Nový podnet a impulz sa potom automaticky spája s vycítením ohrozenia, akýmsi až živočíšnym „zavetrením“ nebezpečenstva. „Bez vyznania... bez vyznania... rozťahovali ľudia divné slovo medzi sebou. Škrela ich, urážalo, že medzi nimi je ktosi iný než oni, ktosi, čo nedbá na ich odveké zvyky a azda sa im vysmieva v duchu“ (URBAN 1930: 29–30). Religiozitu ako primárnu oblasť nastupujúcich rozporov v česko-slovenských vzťahoch Urban zvolil cielene. Svetonázorová koncepcia románových postáv sa stáva východiskom ďalšej selekcie. Až na platforme náboženskej diferenciacie dochádza v dedinskom kolektíve k sociálnej a predovšetkým národnej stratifikácii a vyčleneniu českého spoločenstva. Sociálny aspekt narušených česko-slovenských vzťahov je literárne zakódovaný do obrazov rozrastajúceho sa českého štátneho aparátu a preferencie českého úradníctva v ňom. Urban načrtnutý pohľad opäť modeluje zo subjektívnej perspektívy slovenského človeka, pre ktorého je táto individuálna interpretácia reality objektívnou skutočnosťou. Aspektom sociálnosti v česko-slovenskej otázke prozaik sleduje niekoľko ideových rovín. Preexponovaná kritika českého štátneho aparátu dedinským kolektívom pôsobí na prvý pohľad antiohemisticky a nacionálne. V skutočnosti však Milo Urban nasycuje historické kliše o „utrpení a ubiedenosti“ slovenského náro-

da, aby ho v neskorších kapitolách románu rozbil a odsentimentalizoval. Sociálny princíp autor zámerne redukuje, cez optiku sedliaka modeluje krivdy popáchané českými bratmi na Slovákoch. „Slovo „Česi“ spájalo v sebe všetky nezdary, všetky krivdy a bolesti“ (TAMŽE: 42). Pri literárnej reflexii česko-slovenských sporov autor nezotrváva iba v rovine verbálneho napätia, ale transformuje ho do konania románových postáv. Dedinský mikrosvet realizuje svoje činy živelne, nespútane a bez opory v racionálne východiská. Vo fabulačnej zložke diela sa potom stretávame s demonštatívnym vyhostením učiteľa Pařízka dedinským kolektívom, odmietnutím farára Sýkoru zosobašit Čecha Beránka s mladou Belankou, česko-slovenským sporom na ich svadbe a podobne. Charakterom svojho konania vstupuje mikrosvet do opozície premysleného a pragmatického priestoru makrosvetu, ktorý zdeformované národné a sociálne aspekty česko-slovenských vzťahov utilitárne a situačne využíva. Komplikovanosť vzťahov ako dôsledok naivnej a obmedzenej percepcie povojnovej reality slovenským sedliakom je zakódovaná nielen do česko-slovenskej otázky. Ako uvádza literárny kritik Andrej Mráz, „slovenský sedliak chápal národné oslobodenie svojím spôsobom a od nových pomerov očakával uskutočnenie všetkých svojich maximalistických nárokov“ (MRÁZ 1984: 131). Urban degradované česko-slovenské vzťahy neizoluje, ale reflektuje ich v širšom spoločenskom kontexte. Spája ich a prelína cez ďalšie poprevratové javy, ktoré formujú ráztocký mikrosvet a jeho postavy. Prenikanie kapitálu do slovenskej dediny a úsilie jej obyvateľov o už spomínané uspokojenie maximalistických nárokov naráža na komplex štátnych predpisov, nariadení a prípadných sankcií. Nevyhnutné torzo stanovených regulátorov verzus detinská predstava sedliaka o slobode. A opäť je na vine český byrokratický aparát, ktorý konfiškujú a deložujú. Na základe uvedeného môžeme konštatovať, že Urban do sociálneho aspektu česko-slovenských vzťahov implantoval kontrast reality a ireality. Reálnym, skutočným je priestor regulátorov spoločenského života a nadzmyslovým sa stávajú sedliakove predstavy o rýchlom a bezpracnom zbohatnutí v slobodnej krajine. Rozprávko-fantastické vízie slovenského človeka tak stroskotávajú na realnosti predpisov českého štátneho aparátu. Sociálny aspekt je postulovaný ako kolízia individuálneho, až pudového úsilia jedinca po majetku a všeobecne platných nariadení obmedzujúcich túto snahu. Diferenciácia v podobe slovenský človek a český zákon teda neobsahuje len aspekt národnostný, ale i princíp sociálny. Ten v epickom priestore kontrahuje k dvom územným bodom sujetu, ktoré sú z hodnotiacej perspektívy sedliaka vo vzťahu opozície. Rámcové postavenie českej Prahy a slovenských Ráztok ako národnostne a sociálne kontrastných miest prechádza z pohľadu Urbanovej ideo-

vo-filozofickej koncepcie procesom zmeny a vývinu. Vstupné predstavy slovenského človeka o rozprávkovosti Prahy na jednej strane a obraze chudobných ráztockých chalúp na strane druhej tendujú ku gradácii sociálneho aspektu v česko-slovenských vzťahoch. Obrazy dvoch diferencovaných svetov autor prehľbuje, podobne ako pri spomínanom probléme zákona verzus individuality, na princípe kontrastu ireality a reality. Prvý z nich reprezentuje zmýtizovaný pohľad slovenského človeka na rozprávkovú Prahu, ktorá svojím sociálnym aspektom predstavuje priestor životnej bezstarostnosti a bezproblémovosti. Obraz Ráztok na druhej strane, koncipovaný cez optiku dedinského kolektívu, charakterizuje existenčná vyprahnutosť, nemennosť životných podmienok, deziluzívnosť a rezignácia. Determináciu románových postáv týmito atribútmi sa rozhodol Milo Urban riešiť svojskou koncepciou. Tak, ako v úvodných častiach literárneho textu potreboval zvýrazniť dezorientáciu slovenského človeka v nových podmienkach nabúraním jeho predstáv, rovnakým spôsobom deštruuje i pocit jeho sociálnej frustrácie a nenaplnenosti. Prozaik tento rozklad realizuje metódou fabulačného umiestnenia reprezentatívnych ráztockých postáv do veľkomestského priestoru Prahy. Konfrontácia sociálneho prostredia českej metropoly a slovenskej dediny je koncipovaná na báze skutočnosti a bezprostrednej reality. Urban teda vysielal románové postavy do rozprávkového a zidealizovaného sveta, aby sa vlastnou skúsenosťou presvedčili o objektívnych pomeroch. Vychádzajúc z autorovej koncepcie môžeme konštatovať, že jeho schéma sociálneho uvedomovania postáv vzniká krížením už uvedenej reality a ireality. Vo vstupných častiach *Hmiel na úsvite* sa z povojnovej reality rodia imaginárne a fantastické predstavy slovenského človeka. Tieto sa vo vývine románu postupne rozkladajú novou realitou a ich pozitívny charakter sa premenia na existenčnú bezvýhodiskovosť. K jej deštrukcii dochádza prostredníctvom ďalšej reality, ktorá sa vzťahuje k pražskému prostrediu. Okolo sínusoidy objektívnej skutočnosti a jej subjektívnej interpretácie slovenským sedliakom teda Urban rozvinul fabulačnú zložku diela. Ideové a filozofické vypointovanie románu, ktorého súčasťou je i harmonizácia česko-slovenských vzťahov, realizuje prozaik práve v pražskom priestore, mimo domov.

Societa veľkomesta sa netradične stáva zdrojom sociálneho poznania a prehĺbenia sociálneho sebauvedomenia. Je to kvalitatívne nový medzník chápania mestského prostredia v slovenskej medzivojnovovej literatúre. Urban pri literárnej reflexii sociálneho priestoru Prahy abstrahuje až na dno jej spoločenského života, aby zvýraznil sociálnu stratifikáciu vo vzťahoch vysokej vrstvy a okrajovej periférie. Zvolená metóda kumulácie sociálnych kontrastov prispieva k stupňovaniu ideového zamerania románu. Veľkomesto sa pre ráztocké postavy nestáva

exotickým miestom, o výnimočnosti ktorého počuli v Ráztokách od českých žandárov. Praha sa ich príchodom nezmenila na zlaté, rozprávkové mesto, ale zostala priestorom boja o prežitie (ďalšia autorova konfrontácia rozprávkovosť – realita). Sociálny aspekt je v Urbánovej koncepcii úzko spätý s otázkou morálky človeka. Nie je teda možné interpretovať ho izolovane, ale v súčinnosti s mravnou podstatou, ktorá ho formuje. Determinácia ľudskej osobnosti negatívnymi sociálnymi javmi sa transformuje do jeho konania, čo sa v románe prejavuje v pražskom i ráztockom svete. Autor síce poskytuje analytickejší pohľad do veľkomestskej spoločnosti a jej situačnej morálky, napriek tomu ani slovenská dedina nezostáva morálne bezúhonná. Urban narúša a odsentimentalizováva kliše o etickej čistote dedinského kolektívu, ktorý sa snaží zbaviť českej society bez racionálnejších dôvodov a ilegálne získava majetky. Paralelnosť morálneho princípu, ktorý je ovplyvnený negatívnou sociálnou determináciou, je prítomná v reflexii českého i slovenského spoločenstva. V ich pozadí stojí „zahmlená“ otázka etického systému, ktorý umožňuje existenciu napnutých sociálnych vzťahov a výraznej spoločenskej selekcie. V načrtnutých ideových súradniciach Urban prekonáva národnostnú diferenciáciu a kontrahuje k univerzalizmu a globálnosti. Tematizácia česko-slovenských vzťahov, ktorú prozaik rozohral v úvodných častiach románu, sa eliminuje, respektíve transformuje do všeludskej a nadnárodnej problematiky. Toto tvrdenie môžeme podložiť pohľadom sociálne prebudenej ráztockej postavy Juraja Sedmíka. „Mal znova len príležitosť vidieť, že nielen v Prahe, nielen v jeho vlasti, ale na celom svete dejú sa veci, ktoré by sa nemali diať“ (URBAN 1930: 460). V súlade s pôvodným charakterovým ustrojením Sedmíka očakávané východisko z komplikovanej spoločenskej situácie poskytuje revolúcia (vyrastajúca zo sociálno-morálneho a nie politického základu). Racionálne a materiálne uchopenie riešenia v podobe vzbury Urban nasmeroval do iracionálneho vyprojektovania skutočnosti. To prichádza po páde betónovej stavby pražského obchodného domu na Spálenej ulici, ktorého súčasťou je i zasypaný Juraj Sedmík. V symbolickom oblúku možno v najvšeobecnejšom význame vnímať kataklizmu zosypania budovy ako pád „chorého spoločenského poriadku“, ktorý je nevyhnutný na zásadný prerod. Národnostný aspekt českej a slovenskej society sa vo fabulačnej zložke stmeluje podobným osudovým indikátorom. Paralelný motív katarzie využil Urban aj pri vnútornej očiste slovenského spoločenstva. Zatiaľ čo vo veľkomeste autor použil rekvizity „umelého“ sveta, betón, v Ráztokách je prostriedkom katarzie prvok prírody, povodeň – prírodný živiel. Povodeň je v biblickej tradícii symbolom nového začiatku, prostredníctvom ktorého sa svet očistil od starých hriechov. Tento princíp

prozaik uplatnil aj v samotnom románe, pretože v dôsledku zatopenia sa Ráztky prebúdzajú k aktivite. V psychologickvej rovine je prírodná katastrofa generalizujúcim prostriedkom dediny, ktorá sa intuitívne integruje v čase ohrozenia. Determinovaná vonkajším negatívnym javom koná kolektívne, rovnako ako v predchádzajúcom románe *Živý bič* (1927). Nielen fabulačne, ale i filozoficky sa kruh románu uzatvára. Konštituuje sa nová svetonázorová koncepcia života Urbanovho človeka. K jej vyvrcholeniu dochádza v pasážach diela, v ktorých je Sedmík zasypaný pod troskami obchodného domu. Ocitá sa v stave sna, respektíve akéhosi polovedomia. Dejovo je priestor Jurajovho čakania na záchranu vyplnený dialógom odohrávajúcim sa na rozhraní racionálneho a snového sveta. Do fabulačnej roviny vstupuje postava nadprirodzeného pocestného, v ktorom napriek jeho anonymite možno vyčítať alúziu na osobu Ježiša Krista a jeho poslanstvo. Sedmík, v snahe dopátrať sa koreňov nespravodlivého spoločenského poriadku, nadobúda „definitívne riešenie všetkých nahromadených, zobrazených a koniec koncov v románe i ostro odsúdených rozporov a sociálnej nespravodlivosti“ (NOGE 1983: 235). Jeho subjektívne poznanie spoločenského života, sprostredkované postavou Krista, sa prelína do roviny všeobecne platnej axiomy univerzálneho charakteru. Potreba skutočného obrodzenia človeka v zmysle eticko-kresťanských ideálov sa premieta do názorovej štruktúry pocestného, ktorá je v podstate identická s náhľadom samotného autora. Cez postavu Krista dochádza k všeobecnému odsúdeniu túžby po bohatstve, ktorá je pudovo zakorenená v každom človeku a stojí na počiatku hriechu. Urbanov aspekt sociálnosti vyrastá z koreňa ľudskej chamtivosti vlastniť čo najviac, ktorá je charakteristická pre človeka z oboch svetov, teda pražského mestského i ráztockého vidieckeho prostredia. Načrtnutá problematika poznania a riešenie spoločensko-sociálnych rozporov sa v tomto zlome presunula z reálnej spoločensko-politickej sféry do oblasti abstraktnej morálnosti a iracionálnej mravnosti. Východisko zo siete komplikovaných vzťahov a problémov (vrátane česko-slovenských sporov) tematizovaných v románe neposkytuje ich revolučné uchopenie. Jediné východisko Urban postuluje v návrate slovenského človeka do domova ako prvotný moment prerodenia človeka v jeho primárnom existenčnom prostredí. Preto je posledná časť románu s názvom „Návrat“ priestorovo znova zasadená do rodných Ráztkok. Samotný názov v sebe implikuje dve podoby návratu: fyzický, reálny príchod do dediny a metaforické napojenie so zemou, návratom k pôde a tradičným hodnotám. „Bolo treba vrátiť sa do Ráztkok, rozpáliť a oplodniť tú nevernú zem svojou vierou“ (TAMŽE: 584). Citát svojou intencnosťou zapadá do kontextu mýtizácie pôdy a poskytuje interpretačnú viacvýznamovosť. Vychádzajúc zo samotnej podsta-

ty mýtizácie sa konotačnosť nezastavuje len pri potrebe pretvárania fyzickej, hmotnej zeme. Posúva sa do roviny abstraktnosti, v ktorej je zdôraznená spätosť ľudskej individuality a zeme, poskytujúcej človeku životodarné sily skrz transcendentného kresťanského Boha. V najvšeobecnejšom význame je uvedený literárny obraz výrazom Urbanovej osnovy Boh – človek – pôda, pričom posledné dva elementy predstavujú jednotu a komplementaritu.

Harmonizáciu česko-slovenských vzťahov v románe *Hmly na úsvite* teda prozaik riešil morálnou projekciou a koncepciou nového človeka ako predpokladu úspešnej generačnej výmeny pri tvorbe nového sveta. Koncepciou opierajúcou sa o tézu, že „len osobným mravným preporodením a dôverovaním sebe samému možno vytvoriť znesiteľnejšiu skutočnosť“ (MATUŠKA 1969: 24), prítomnosť a morálne čistejšiu budúcnosť.

PRAMENE

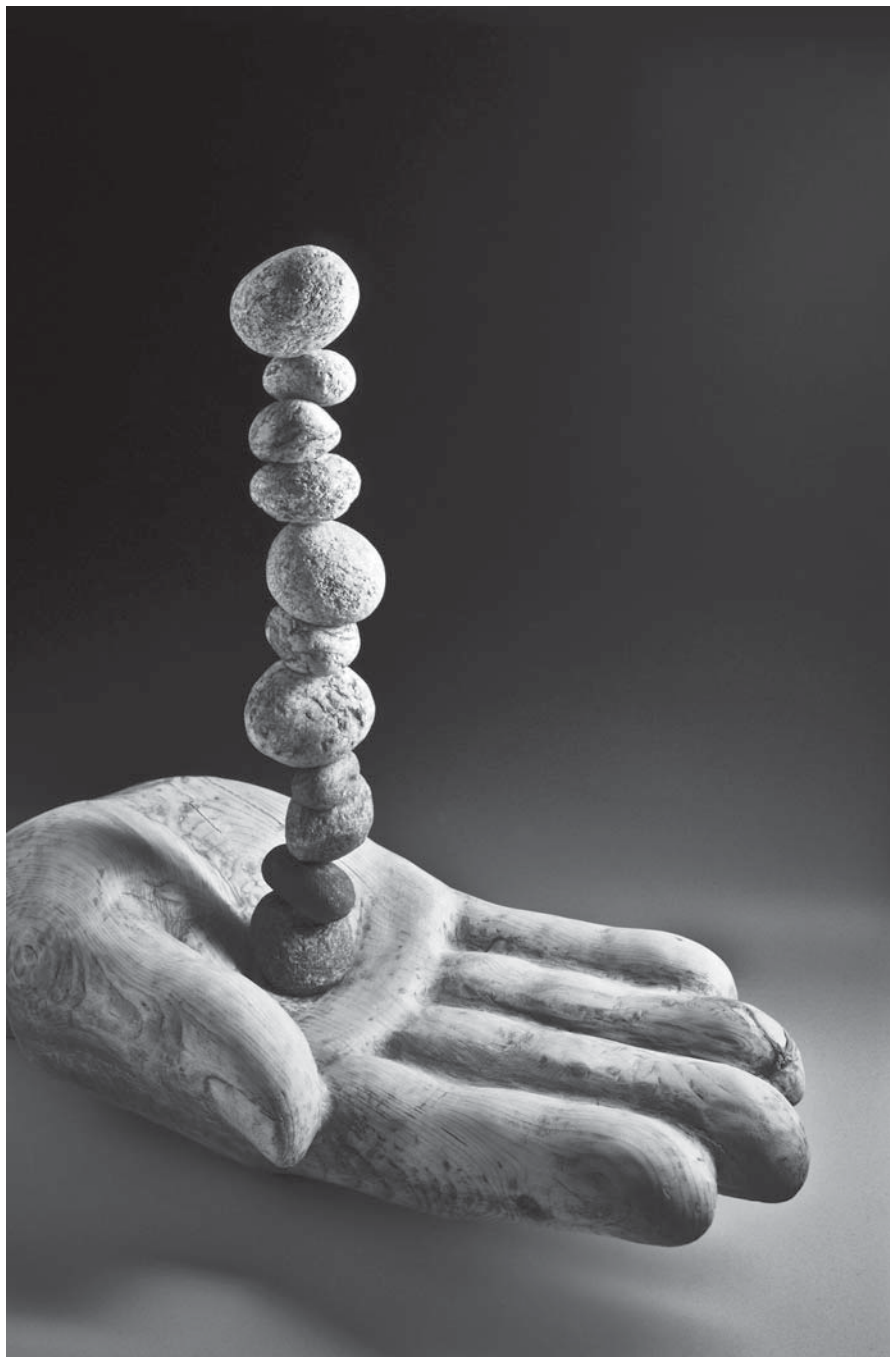
URBAN, Milo: *Hmly na úsvite*. Praha: Družstevní práce 1930.

LITERATÚRA

MATUŠKA, Alexander: *Od včerajška k dnešku*. Bratislava: Slovenský spisovateľ 1969.

MRÁZ, Alexander: „Milo Urban: *Hmly na úsvite*.“ In: *Slovenská literárna kritika* 4. Ed. M. TOMČÍK: Bratislava: Slovenský spisovateľ 1984, s. 130–133.

NOGE, Július: *Podoby realizmu v medzivojnovnej próze*. Bratislava: Slovenský spisovateľ 1983.

balhar/„laľa, tie kamiešky,“ vnaievala prababka/drevo, kameň

OBRAZ TOTALITNEJ SPOLOČNOSTI V TVORBE DUŠANA MITANU

EVA URBANOVÁ

Literatúra a totalitný režim

Prvé zásahy totalitného režimu do oblasti kultúry sa prejavili už v roku 1949, keď bol „utvorený výberový ideový Zväz československých spisovateľov s tzv. Slovenskou sekciou (podmienkou prijatia za člena bol písomne potvrdený súhlas s metódou socialistického realizmu)“ (MARČOK 2004: 27). Bol to začiatok približne štyridsaťročného pevného puta režimu s literatúrou. Po páde tzv. kultu osobnosti nastalo isté uvoľňovanie tohto zničujúceho spojenectva, ale nie na dlho. „Tento nádejný rozbeh k pluralitnému typu literárnosti bol však prerušený vpádom vojsk Varšavskej zmluvy do Československa v auguste 1968 a následnými zmenami politického systému, ktorých súčasťou bol aj programom ‚konsolidácie‘ literatúry v duchu doktríny socialistického realizmu“ (TAMŽE: 43). Ideologický nátlak sa navracia k cenzúre časopisov a vydavateľských plánov. „Boli vytvorené centrálné zoznamy autorov, ktorými bola zakázaná publikačná činnosť, a systém cenzúry bol zosilnený o ďalšiu medzivrstvu – superlektorov, ktorých vyberal priamo sekretariát ÚV KSS“ (TAMŽE: 44). Autori nemali veľa možností, ako takémuto vplyvu uniknúť. Mohli voliť cestu väčšieho či menšieho kompromisu, mlčanie (tzv. zásuvkovú tvorbu) alebo doslovný únik (emigrovanie), prípadne typ tvorby, ktorá síce ideologicky nevyhovovala požiadavkám socialistického realizmu, ale ani ho nijako priamo „nehrozila“ a ak sa jej podarilo dostať „von“, bola označovaná ako „ideovo aj mravne scestná“ (TAMŽE: 45).

Do tejto poslednej „kategórie“ patril aj Dušan Mitana. Jeho spisovateľská dráha sa začína koncom šesťdesiatych rokov v časopise *Mladá tvorba* a *Romboid*, kde pôsobil ako externý redaktor a publikoval svoje prvé poviedky. Knižne debutoval zbierkou poviedok *Psie dni*, ktorá vychádza v roku 1970. Spolu s ním publikujú aj ďalší začínajúci autori ako napríklad Alta Vášová, Dušan Dušek, Jozef Puškáš, Milan Zelinka, Ľuboš Jurík. Mitanova zbierka poviedok *Psie dni* sa okamžite po vydaní stretáva s odmietaním zo strany socialistickej kritiky. „Nečudo, vyšla v čase, keď sa normalizačný kolotoč roztáčal a neskrýval úmysel zása-

dovo sa vysporiadať s výsledkami atmosféry hriešnych šesťdesiatych rokov. V takejto situácii Mitánov debut zákonite pôsobil ako päť na oko: autor zjavne staval na hriechu“ (KRNOVÁ 1995: 3). Autorovi je vyčítaná nejednoznačnosť, náznakovosť, nedopovedanosť, prítomnosť absurdity, tajomstva a pod. Ani ďalšie zbierky nespĺňali požiadavky tzv. socialistického realizmu a svojimi „zvláštnosťami“ vyprovokovali vlnu kritiky založenú na obviňovaní z „kafkovčiny“ a „z protirečivého videnia reality – iba ako prepadlisko absurdity – a tým evokujúci historicky nepravdivý obraz reality“ (OKÁLI 1981: 58). V protiklade s Okáliho kritikou sa pokúsim dokázať, že nešlo o „nepravdivý obraz reality“, ale naopak o obraz reality až nápadne podobný vtedajšej totalitnej spoločnosti.

Skôr ako prejdem k samotnej analýze konkrétnych poviedok, pokladám za dôležité zdôrazniť, že spomínané atribúty Mitánových poviedok sú jedným z dôvodov, prečo sú literárnou kritikou interpretované na toľké spôsoby. To, že sa v práci zameriavam na skrytú alegóriu totalitnej spoločnosti a pokúsim sa ju na konkrétnych príkladoch dokázať, neznamená, že redukujem *Psie dni* (1970) a *Nočné správy* (1976) na jednu správnu interpretáciu. Nakoniec aj zúžený pohľad na Mitánove poviedky ako na záznam historickej doby zákonite odhalí aj mnohoznačnosť týchto textov.

Poviedky *V električke* a *Horúce popoludnie*

Už samotná sujetová jednoduchosť oboch poviedok – hoci sú svojou témou zaujímavé a príťažlivé – naznačuje, že by bolo príliš zjednodušujúce a povrchné vnímať ich len cez dejovú líniu.

Kostra príbehu poviedky *V električke* by sa dala zhrnúť na: nástup do električky, inkriminovaný moment – pohlavný styk s neznámou v električke a vystúpenie z električky. Pri hľadaní niečoho „viac“ ako len atraktívneho príbehu, sa okolnosti deja, jednotlivé úvahy hlavného hrdinu a opisované detaily atmosféry v električke javia aj ako možná alegória totalitnej spoločnosti.

Všimnime si prvé vety protagonistu, v ktorých opisuje, ako sa pod vplyvom akéhosi „silného tlaku“ „umiestnil“ – stal sa súčasťou električky: „Možno však, že to predsa spôsobil len a len tlak, ktorý bol skutočne veľký. Vyniesol ma, doslova ma vyniesol hore schodíkmi a umiestnil ma v priestore medzi prednými a zadnými dverami električky“ (MITÁNA 2001a: 74). „Tlak“, ktorý spôsobil jeho nástup, začína nadobúdať nový rozmer v súvislosti s následným opisom atmosféry v električke, ktorá sa „ako jedno telo nakláňala dozadu, dopredu“ (TAMŽE: 75) a uprostred ktorej máte pocit stiesnenosti, až máte dojem, že sa udusíte pod vonkajším tlakom: „Mal som pocit, že sme v ponorke, v ktorej sa vyčerpali všetky zásoby kyslíka, a s neskonalou netr-

pezlivosťou som čakal na zastávku, keď sa otvorenými dverami dostalo dnu aspoň niekoľko hltov čerstvého vzduchu“ (TAMŽE). Už tento úvodný opis nápadne pripomína „dusnú“ a „stiesnenú“ atmosféru normalizačných rokov, kde električka je alegóriou totalitnej spoločnosti a cestujúci jej občanmi. Akákoľvek snaha ovplyvniť svoj stav v spoločnosti, urobiť vlastné rozhodnutie, ktoré by nebolo v súlade s jej „tempom“, je nemožné: „[...] takže som bol úplne bezmocný proti mohutným trhnutiam pri spomalení, zrýchlení, zastavení, rozbehnutí“ (TAMŽE). Ako neskôr dodáva: „[...] bolo to mimo nás“ (TAMŽE: 76). Autor v alegórii pokračuje tým, že do nej zakomponúva, nazvime to, ľubostný motív. Hlavný hrdina sa uprostred masy ocitne tesne za chrptom „nejakého dievčaťa (alebo to bola už žena?)“ (TAMŽE), čo môžeme dešifrovať ako náhodné stretnutie dvoch mladých ľudí. Okamžitá fyzická náklonnosť hlavného hrdinu vytvára trápnu situáciu, ktorá sa však závratne mení na vzájomné porozumenie: „Uvedomil som si komickosť situácie, chytil ma jej nákazlivý smiech, a už sme sa smiali obaja. V stisku tiel, smrade, v hluku v zmesi rôznych hlasov sme sa smiali oslobodzujúcim smiechom a v tej chvíli nič neexistovalo, boli sme iba my, naše mladé, chvejúce sa telá. (Nikto si nás nevšímal.)“ (TAMŽE: 77). Toto stretnutie sa začne javiť ako spojenectvo dvoch ľudí s rovnakými pocitmi a názormi. Ich názorovú príbuznosť vyjadrujú textové detaily ako napríklad: „[...] smiech nás spojil, oslobodil“, „[...] okamžite som vedel, že je to jej dľaň; vedel som to, hoci to mohla byť dľaň hocikoho iného“, „V tom parnom kúpeli, kde bol každý do nitky premoknutý, sa stretli naše úplne suché dlane [...]“ (TAMŽE: 78). Po takomto duševnom zblížení nasleduje zblíženie fyzické – pohlavný styk priamo vo vnútri dopravného prostriedku, pri ktorom sa protagonista kvôli mase ľudí nemôže pozrieť partnerke do tváre. Ak budeme vnímať tento styk ako prejav citu, ako prejav slobodného rozhodnutia uprostred spoločnosti – smiech nás spojil, oslobodil (TAMŽE) – zistíme, že spoločnosť, v ktorej tento vzťah vznikol, neumožňuje jeho ďalšiu realizáciu. Zárodok vzťahu je napriek počiatocnej nezávislosti („Nikto si nás nevšímal“, TAMŽE: 79), napokon determinovaný vonkajšou situáciou: „Keď sa električka s trhnutím zastavila a ľudia sa začali tlačiť k východom, keď nás odtrhli od seba a niesli každého k iným dverám, vtedy som ju iba na okamih zbadal z profilu. S úpornou zúfalosťou sa snažila vzopnúť mase, ktorá ju tlačila von [...]“ (TAMŽE). Keď sa hlavný hrdina pokúša urobiť slobodné rozhodnutie, spoločnosť mu v tom bráni: „Keď som mal vystúpiť, keď som bol na poslednom schodíku, zvonku sa začali hrnúť noví cestujúci, ktorí ma zatlačili opäť dovnútra, a hoci som kričal, hoci som reval: Vystupujem, preboha, vystupujem, nikto si to nevšímal“ (TAMŽE). Táto záverečná situácia završuje obraz spoločnosti a navyše zvýrazňuje postavenie individua, ktorý ovládaný masou

nemôže vystúpiť z anonymity. Ostáva súčasťou spoločnosti, čo znamená ostať „všedný“ a „všeobecný“ a jeho pokus realizovať sa ako individualita, odhaliť svoju identitu (ako aj identitu ženy) je zastavený. Navyše akákoľvek snaha vyhladať danú osobu, „odkryť“ svoju tvár, je absurdná.

Zdá sa, že ešte priezračnejšou alegóriou totalitnej spoločnosti je poviedka *Horúce popoludnie*. Hlavný hrdina poviedky sa v jedno horúce popoludnie ocitne v krčme, v ktorej plánuje len krátku zastávku (kúpu cigariet). Problém nastáva hneď po vstupe do krčmy, ktorá „je enklávou kolektívne odsúhlasenej totality [...]“ (KRNOVÁ 1995: 13). Mitanov hrdina prichádza do tejto society a odmieta sa podriaďiť základnému pravidlu – objednaníu si piva. Nad týmto nepísaným zákonom nikto neuvažuje, nikto sa nepýta prečo. „Prišiel som na rad, a skôr než som stihol povedať, aké chcem cigarety, stál predomnou plný polliter s pretekajúcou penou. – Marice bez filtru, – povedal som. – Marice a pivo, – obrátil sa výčapník k čašníčke a automaticky posunul nový pohár pred ďalšieho v rade“ (MITANA 2001a: 63). Takáto absurdná situácia sa v súvislosti s vtedajšou dobovou situáciou postupne javí ako niečo až príliš reálne. Keď si predstavíme vtedajšie obmedzenie, ktoré bolo autorovi najbližšie, a to obmedzenie slobodnej tvorby, tak môžeme uvažovať o tom, že toto „pravidlo“ mohlo byť pre Mitanu – autora slobodnej mysle – rovnako absurdné ako nemožnosť hlavného hrdinu odísť len s cigaretami. Následný pokus protagonistu uskutočniť svoju voľbu, protest, môžeme chápať ako demonštráciu toho, čo by sa bolo v skutočnej spoločnosti stalo, keby sme chceli narušiť jedno zo základných pravidiel režimu: „[...] ukázal na mňa prstom a hlasno, aby všetci počuli, ma obvinil: – To on nechce pivo! – Zdalo sa, že celá krčma na chvíľu zmeravela od urážky. – To je on, to je on, nechce pivo, nechce pivo – nieslo sa od stola k stolu, iskra preskočila aj do záhrady“ (TAMŽE: 64). Takýmto počínaním nielenže spôsobuje značný rozruch, ale navyše sa dostáva až do hraničnej situácie: „Vtedy som bol už skoro vo dverách. Rýchlo vypadnúť! Vtom mi však cestu zastúpil vysoký, tučný chlap, jeho stokilové telo zatarasilo celé dvere. – Kamarátko, nerozumiete? Máte tam pivo“ (TAMŽE: 65). Napokon je nútený podriaďiť sa – objednať si pivo (a dokonca na uzmiernenie okolia si neskôr objednáva aj vodku), čím síce zo seba strasie časť obvinenia: „priznaním viny som unikol hrdelnému trestu“ (TAMŽE: 66), čo ale stále nestačí na jeho záchranu. Pomocnú ruku mu podáva známy, ktorého v krčme-societe stretáva. Ak sa doteraz javila situácia iba ako absurdná, prítomnosť ďalšej osoby jej relevantnosť zvyšuje. Známy nejaví žiadne známky údivu nad tým z čoho je jeho priateľ obvinený, dokonca sa tvári veľmi vážne a pokúša sa o obhajobu, ale bezvýsledne: „Teraz už hovoril len výčapník, priateľ iba pri-

kyvoval. Vedel som, že obhajoba sa mu nepodarila. Naopak. Aj on sa dostal medzi obžalovaných“ (TAMŽE: 70). Všimnime si, ako okolnosti začínajú stále viac a viac pripomínať sled reálneho procesu s obžalovaným, tzv. vykonštruované procesy totalitného režimu. Najprv je protagonista obvinený, potom prichádza akoby jeho „obhajca“, ktorý má zrejme pozitívne styky s režimom, ale napriek tomu neuspje, dokonca sa sám stáva podozrivým a obžalovaným. Dovršením tohto procesu je záhadné odvedenie priateľa dvoma mužmi do skladu, kde je „nezamestnaným vstup zakázaný“ (TAMŽE: 72). Po chvíli sa zo skladu podozrivo vracajú len dvaja muži bez priateľa a zamieria rovno k výčapníkovi. Hlavný hrdina túto situáciu opisuje takto: „Bratia zašli k výčapníkovi, jeden z nich mu povedal niekoľko slov. Výčapník sa uškrnul a spokojne prikývol“ (TAMŽE). Záhadné zmiznutie priateľa, je zavŕšením – vykonaním rozsudku. Poviedka napokon končí šťastným únikom hlavného hrdinu, keď využije neprítomnosť výčapníka.

Mitana dokázal svojou originalitou a v týchto poviedkach najmä originalitou po tematickej stránke, podať obraz tak pútavý a situáciu hlavného hrdinu tak absurdnú, že odhaľovaná alegória je dokonale zastretá atmosférou poviedok. Ako konštatoval Horváth: „Práve táto silná konkrétnosť situácie spôsobuje, že vnímame skôr absurditu tejto štandardnej situácie, než alegorický význam“ (HORVÁTH 2000: 22).

Poviedka *Nočné správy*

Najkonkrétnejšiu ukážku vplyvu totalitnej moci nachádzame v rovnomennej poviedke zbierky *Nočné správy*. Poviedka je však typicky „mitanovská“, čo znamená, že v nej nachádzame prvky tajomnosti a náznakovosti, a preto konečné vyznenie až paranoidného pocitu hlavného hrdinu zo strachu pred vonkajšou mocou dokazuje predovšetkým jedna časť poviedky, ktorá bola z pôvodnej verzie vyškrtnutá. „V autorskom výbere poviedok *Prievar* (1996) sa údajne nachádza pôvodná verzia textu, ktorú autor nemohol v poviedkovom súbore v roku 1976 uverejniť“ (HORVÁTH 2000: 83). V prvýkrát publikovanej verzii tak nie je pasáž, kde hlavného hrdinu v noci prepadnú „esenbáci“ a odvedú ho na policajnú stanicu. Opäť máme pred očami absurdnú situáciu, pretože hlavný hrdina je odvedený v pyžame a župane a je obvinený zo straty kľúčov: „Rozhodol som sa, že si dám župan dolu a zostanem len v pásikavej pyžame, ktorá sa ponášala na trestanecké oblečenie (MITANA 2001b: 87). Práve v súvislosti s touto scénou vyznievajú predošlé náznaky – ako konflikt s upratovačkou, strata kľúčov v kine, kde bol na surrealistickom filme, klamstvo šatniarke a napokon blcha, ktorú si prinesie z kina a ktorej sa nemôže zbaviť – ako náznaky smerujúce k pocitom neustálej kontroly hlavného hrdinu. Nejasnosť predchádzajúcich situácií sa stráca, začínajú do

seba zapadať a uzatvárať sa. „Svet sa javí ako jedno veľké sprisahanie, je poprepájaný konšpiračnými zväzkami: rozprávač je katalogizovaný, všemocný policajný režim o ňom vie všetko – že bol v kine na režisérovi, ktorý nie príliš vyhovoval režimu, že podviedol šatniarku, že stratil kľúče. Šatniarka je spojená s policajnou mocou, aj tá najnapadnejšia osoba je vždy agentom“ (HORVÁTH 2000: 84). Je zrejmé, že opis takejto policajnej kontroly nemohol v čase normalizácie vyjsť.

Hlavný hrdina a spoločnosť

Dôležitým záznamom skutočnosti sedemdesiatych rokov je aj samotný hlavný hrdina poviedkových kníh *Psie dni* a *Nočné správy*. Toto konštatovanie je o to hodnovernejšie, keď si uvedomíme podobnosť hlavného hrdinu s autorom. „Spisovateľove životopisné údaje nápadne korešpondujú so životopismi protagonistov jeho prózy, respektíve s biografiou postavy, „o ktorej“ sú všetky jeho knihy. Preto napriek akceptovaniu konvenčnej dištancie medzi autorom a rozprávačom vníma čitateľ Mitanova texty v bezprostredných súvislostiach s jeho životnou realitou“ (KRNOVÁ 1995: 2). Môžeme potom vetu protagonistu v poviedke *Posledný termín*: „Nechceme sa priznať, že vnútorný nepokoj, zdanlivo vonkajším nedeterminovaný, je našim najprirodzenejším stavom“ (MITANA 2001a: 50), pochopiť ako dobové priznanie autora, že spoločnosť je faktor, ktorý „vnútorný nepokoj“ vyvoláva, dokonca dodáva, že takýto stav je bežnou súčasťou každodenného života – „naším najprirodzenejším stavom“. Chápeme potom aj nasledujúce ukážky ako sebauvplyvňujúce priznanie autora, ako vyznanie sa z vlastných pocitov, ako opis jeho vzťahu k spoločnosti: „Najviac sa mi páčilo, že som v tej redakcii pracoval iba externe. [...] Vo všetkom som vlastne iba externe“ (TAMŽE: 48). Myslím si, že poznámka „vo všetkom som vlastne iba externe“ – hoci znie v danom kontexte „nevinne“ – je veľmi výstižná a mohli by sme ju interpretovať rôzne, napríklad aj ako autorov pokus o „externý“ vzťah k spoločnosti, o snahu zachovať si určitý odstup, vlastnú tvár. Snaha a záujem šéfa, aby protagonista stihol posledný termín a nemusel dostať výpoveď, potom pôsobí ako manipulácia, ako túžba prekaziť jeho snahu byť nezávislý, nepodliehať príkazom spoločnosti. K tejto interpretácii smeruje aj vnútorný monológ protagonistu: „Keby som bol zlomyseľný, mohol by som tvrdiť, že ich altruizmus je vlastne prejavom egoizmu najhrubšieho zrna, že sa vo mne so zalúbením kochajú ako záhradník v nejakej vzácnej ruži, že im ide iba o samotný proces altruizmu, pričom ja, objekt, som zanedbateľnou veličinou. Tak sa vžijú do samotného procesu, že ich strhne jeho mechanizmus a celkom zabudnú, o koho sa to vlastne starajú, stanem sa pre nich vlastne imaginárnym, takže ja na to doplácam; [...] Keby som pred nich predstúpil a oni by zistili, aký

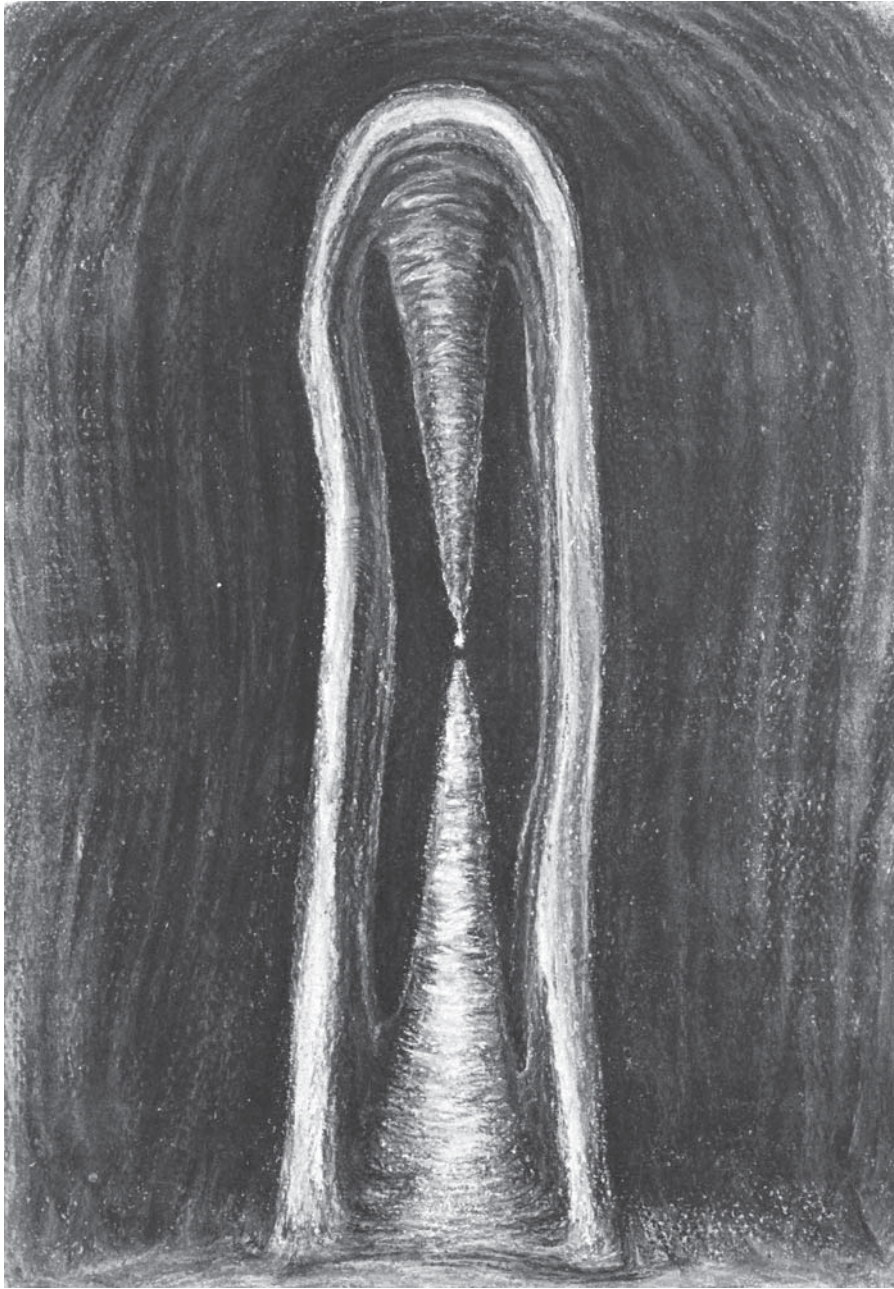
skutočne som, keby som prestal hrať svoju úlohu a spĺňať ich režijné pokyny, vymkol by som sa z ich moci, presiahol by som ich, vstúpil by som do ich vlastných životov, totálne by som sproblematizoval ich vlastnú existenciu. Nerozoznajú už reálne od ireálneho, nevedia, čo si vymysleli a čo je skutočnosť. Splnili svoju úlohu, vytvorili vlastnú skutočnosť, ale keby som sa vynoril z hmly, zrazu by ich začala zhrýzať otázka – čím sme zaplatili za vytvorenie novej skutočnosti? A to by možno bol prvý krok ku katastrofe“ (TAMŽE: 45).

Hlavný hrdina svoj vzťah k spoločnosti „narúša“ aj v ostatných poviedkach. Komicky, ale zároveň najexplicitnejšie je to vyjadrené v poviedke *O krk*, kde naznačuje „vyčlenenie“ zo spoločnosti stratou identity, keď je „donútený“ rozlúčiť sa s ňou v chúlостivej situácii na toalete: „No čo, načneme ďalší preukaz totožnosti, nič sa nedá robiť – rezignovane vyťahuje peňaženku“ (TAMŽE: 55). V zapätí po „incidente“ sa protagonista pozrie do zrkadla a pochybuje o svojej osobe: „Dôkladne si poumýva ruky, hrabne prstami vo vlasoch a z niekoľkých pozícií sa obzerá v zrkadle. Je to on! Je to on?“ (TAMŽE). Akoby sa touto stratou posledného dôkazu svojej individuality stal ako jeden z mnohých súčasťou masy, len anonymným občanom spoločnosti, a preto si ho pokojne môžeme pomýliť s niekým iným, čo je napokon aj jadrom celej poviedky *O krk*.

Záver...

Na záver by som zhrnula, že Mitana nám nepriamo ponúka jednak obraz, ale aj fungovanie spoločenského systému, policajné praktiky, ukážku, čo sa stane, keď sa pokúsime nesúhlasit s režimom, ako aj postavenie a pocity človeka v spoločnosti. Aj samotný výber poviedok smeroval k tomu, aby som ukázala, že naozaj ide komplexné zachytenie vtedajšej reality, že môžeme hovoriť o umeleckom zázname historickej doby.

Veľmi presne to vystihol Tomáš Horváth, keď napísal, že Mitanove poviedky „majú štruktúru rébusu, a to rébusu, ktorý umožňuje viacero alternatívnych riešení“ (HORVÁTH 2000: 14). Ja som v tejto práci zvolila len jeden z možných smerov „lúštenia“ týchto rébusov. Keby som mala naznačiť iné možné čítanie, uvažovala by som napríklad o Mitanových prózach ako experimentálnych, o ich podobnostiach s poetikou nového románu a odlišnostiach od nej. Mohla by som hľadať v jeho prózach to, čo tak veľmi „dráždilo“ vtedajšiu kritiku – „kafkovčinu“, napokon spomínaná poviedka *Horúce popoludnie* je konštruovaná ako absurdný proces, kde sa obvinenie síce vysloví, ale čitateľ za ním môže tušiť úplne iný prečin než „neobjednanie si piva“. Aj samotné prívlastky, ktoré som používala pri interpretácii próz (exis-

balhar/chvířa/pastel

tenciálny, absurdný), a to aj nevyslovené, ale napriek tomu prítomné v „nálade“ citovaných ukážok (ako nepochopený hrdina, outsider) a napokon aj taký vonkajší znak ako neznesiteľná horúčava, ktorá núti uprednostňovať biologické potreby a robí z človeka zvieru, to všetko a ešte mnohé iné detaily odkazujú na literárno-filozofický prúd existencializmu a konkrétne na Alberta Camusa a na podobnosti s jeho prózou *Cudzinec* (1942). Ďalšou možnou interpretáciou by bolo sledovanie poviedok, v ktorých má tajomstvo mysterióznu, až hororovú príchuť. Zaujímavá by mohla byť aj komparácia Mitanových poviedok zo sedemdesiatych rokov s jeho súčasnými dielami. Už len fakt, že sa Mitana vo svojich terajších knihách stále vracia k poviedkam zo zbierok *Psie dni* a *Nočné správy*, je dôkazom toho, že boli a sú prínosné a dôležité nielen pre literatúru, ale aj pre samotného autora.

PRAMENE

MITANA, Dušan: *Psie dni*. Levice: L. C. A. 2001a [1970].
MITANA, Dušan: *Nočné správy*. Levice: L. C. A. 2001b [1976].

LITERATÚRA

HORVÁTH, Tomáš: *Dušan Mitana*. Bratislava: Kaligram 2000.
KRNOVÁ, Kristína: *Prozaik Dušan Mitana*. Banská Bystrica: Metodické centrum 1995.
MARČOK, Viliam: *Dejiny slovenskej literatúry III*. Bratislava: Literárne informačné centrum 2006 [2004].
OKÁLI, Daniel: *O prekonávaní krízy v našej literatúre*. Bratislava: Slovenský spisovateľ 1981.

DĚJINY V ESEJI SYLVIE RICHTEROVÉ „JEDEN ČESKOSLOVENSKÝ ROK“

MAŁGORZATA KALITA

Esej Sylvie Richterové „Jeden československý rok“ z knihy *Místo domova* (2004) zpracovává téma dějin zvláštním způsobem: jednak jsou to dějiny Československa v určitém časoprostoru, jednak – ve vztahu ke Kolářovu dílu – dějiny české literatury. Je pozoruhodné, že se autorka eseje zabývá problémy, které můžeme považovat za univerzální, a její text proto není uzavřen ani časově, ani prostorově. Povaha žánru, který Richterová zvolila, jí také nechává svobodu ve výběru témat a formě vyjádření.

Jiřímu Kolářovi se Richterová ve svých esejích věnuje často: zabývala se etickým a estetickým aspektem jeho deníků (RICHTEROVÁ 2004: 36–49), rozebírala pojmy ticha, smíchu a proměny v jeho poezii (RICHTEROVÁ 1997: 165–190), jeho osud ukázala jako příklad života spisovatele v komunistickém státě (RICHTEROVÁ 2004: 15). Prostřednictvím Kolářových deníků popisuje Richterová realitu přelomu čtyřicátých a padesátých let. Zmiňuje události z různých oblastí a rovin, například smrt Františka Halase, „ženy bijící na dvorech do koberců, důvody k vraždám, vysílání londýnského rozhlasu [...]“ (TAMTÉŽ: 15). Všechny události jsou však líčeny z hlediska jednotlivce, vedení argumentace o deníku jako žánru nebo popis Kolářových koláží jsou podřízeny jednotlivým myšlenkám o člověku. První věty *Očitého svědka* (1949) a rovněž úvodní slova Richterové poukazují na to, že „hlavním dějištěm pravdy je člověk, jeho nitro, jeho podstata“ (TAMTÉŽ: 18).

Nahlédneme-li do eseje české spisovatelky hlouběji, můžeme sledovat postup její interpretace. Otevírá si cestu hlavní myšlenkou Kolářova deníku: „Vždyť se dnes zdá největší zvrácenost, výstřednost, nesmyslnost mluvit pravdu a vidět tvář světa takovou, jaká vskutku je!“ (KOLÁŘ 1997: 122), kterou vnímá jako bezprostřední komentář k politické situaci tehdejšího Československa. Těmito slovy však můžeme rozumět také jako sociologické, psychologické nebo kulturní úvaze o 20. století. Richterová tento stav spojuje s morální stránkou a mluví o pravdě, vraždě a spoluvinně. Vzpomíná Hamleta a také slov Halasových. Pak přivolává poslední záznam deníku, který

pojednává rovněž o pravdě, ale o té individuální, intimní; sama na tento rámeček upozorňuje (srov. RICHTEROVÁ 2004: 19).

Je zajímavé, jakým způsobem Kolářovy deníky fungují v dějinách literatury a ve vědomí čtenářů. Politická situace se totiž změnila k nepoznání a mladí lidé, kteří čtou *Prométheova játra* (1950) jako povinnou školní četbu, možná ani nerozumějí hrůze tohoto období. Obraz dějin se v deníkové tvorbě Jiřího Koláře občas odsouvá do pozadí a pozornost se soustřeďuje hlavně na formální novátorství. Podobnou situaci lze v polské literatuře pozorovat u díla Czesława Miłosze *Zotročený duch* (1953). Dramatické události let 1945–1950 jeho text značně ovlivnily, dnes však působí hlavně bohatstvím literárních prostředků, které Miłosz čerpal z různých druhů a žánrů literatury. Historický, politický, publicistický a polemický obsah, nesmírně důležitý během psaní, ztratil svůj původní význam a do popředí vystoupily literární hodnoty textu opomenuté před padesáti lety: kontrasty, protiklady a pomezí prvky (srov. DUTKA 2002: 93).

Ne náhodou Richterová zdůraznila větu: „Vidět tvář světa takovou, jaká vskutku je“ (KOLÁŘ 1997: 122). Považuje ji za vyjádření univerzálního problému komunistických států, kde se oficiální jednání neshoduje s tím, co si lidé myslí. U Koláře najdeme příklady tohoto dvojího života, když popisuje schůze literátů nebo různé dobové paradoxy, například ten, že vzdělaný člověk nedostane práci, protože není členem (komunistické) „strany“ a podobně. Tomuto problému věnovala Richterová pozornost v eseji „Sémiotický vesmír: centra a periferie“ (RICHTEROVÁ 2004: 9–17), kde vystihuje nemožnost komunikace v totalitním systému a rozpory, které z toho vyvstávají.

V eseji „Jeden československý rok“ autorka po krátkém úvodu pokračuje vyjmenováním možností, které s sebou nese žánr deníku a které prvky zdůrazňuje ona sama. Nastoluje vztah času a promlouvajícího subjektu: „Deník vytváří zvláštní prostor minulého času spojeného s jeho současným smyslem; při četbě nevzniká historický odstup, ale neruší se ani vědomí časové vzdálenosti“ (TAMTÉŽ: 19). Každý zápis má své datum a čtenář tak může odhadovat a sledovat souvislosti mezi reálným světem a tím, který nacházíme v uměleckém textu. Významy věcí se zpřítomňují pokaždé, když saháme po díle – byť jsme vzdáleni od doby, kdy tvořil Kolář. Sylvie Richterová se v textu ptá, čím nás deník tolik upoutává. A hned sama odpovídá: „[...] sugeruje čtenáři neukončenost, neurčenost, naprostou subjektivní svobodu každého dne, každého okamžiku. Kolář dny naplňuje tak, že je darována – se svrchovanou volností tvoří a dává“ (TAMTÉŽ: 22). Autorka upozorňuje na svobodu, kterou umožňuje právě zvolený žánr a kterou Kolář v nejvyšší míře využívá.

Časový aspekt je nejčastěji používaným prostředkem v definici deníku. *Encyklopedie literárních žánrů* ho popisuje jako: „Chronologicky řazené, zpravidla datované osobní záznamy, pořizované v krátkých intervalech a bez časového odstupe“ (MOCNÁ – PETERKA 2004: 98). Proto je deník důležitým svědkem své doby. Záznamy obsahují určitý čas a prostor a přitom se ocitají nad nimi, přesahují svou dobu. Teoretikové také poukazují na to, jak problematika času ovlivňuje různé části díla: chronologie tvoří v deníku jen mechanický pořádek, poslušnost jednotlivých momentů, ale neznamená tu kompoziční uspořádání (GAZDA – TYNIECKA-MAKOWSKA 2006: 191).

V eseji „Jeden československý rok“ se můžeme dočíst, že subjektivní okamžik a historicky vymezená chvíle se v deníku ukazují jako ustrnutí času. Objevuje se problém lineárního času a nadčasového významu věcí (srov. RICHTEROVÁ 2004: 20–21). Richterová ve svém eseji ukazuje řešení, která český umělec použil k popsání světa v určitém období. Podle ní Kolářův deník má „moc zachytit stav jako děj a děj jako stav. Vyvádí tím člověka z dvojího optického omylu: z pocitu, že jeho situace, okolnosti, ve kterých žije, jsou naprosto výjimečné, a za druhé z pocitu, že jsou naopak normální, což znamená ztrátu vnímavosti vůči vlastní situaci, a tím její mechanické přijímání“ (TAMTÉŽ: 19). Kolář takový odstup dokázal získat. Na druhé straně čteme, že jeden československý rok je „bezmoc a zaručená trvalost nesnesitelného“ (TAMTÉŽ: 24). Pokud to srovnáme s větou, že deník má moc zachytit děj jako stav, pak lze říci, že nesnesitelný stav Československa roku 1949 je trvalý.

Titul *Očitý svědek* na první pohled poukazuje k určitým událostem; než přečteme Kolářovo dílo, předpokládáme, že se bude jednat o významné události, které tvoří dějiny. Richterová dává přednost tomuto staršímu textu před nejznámějším Kolářovým deníkem *Prométheova játra*. Srovnáme-li *Očitého svědka* a *Prométheova játra*, vyznačuje podle autorčina názoru právě první text větší nemohoucnost člověka v historické situaci: „Deník se za takových okolností stává především vůbec subjektivním důkazem života odolávajícího systematickému společenskému znicotňování“ (TAMTÉŽ: 24).

Ponižování lidské důstojnosti komentuje Richterová i v jiných textech. Ve sbírce esejů *Slova a ticho* uvádí jako příklad „sémiotické smrti“ dopis Karla Kosíka Jeanu-Paulu Sartrovi. Je to situace, kdy spisovatel oficiálně neexistuje, nemá právo účastnit se schůzí literátů, a nemá proto šanci vysvětlit svou nevinu. Sémiotickou smrt prožil také Jiří Kolář. Jeho knihy byly likvidovány a jeho jméno se nesmělo veřejně objevovat: jeho slova se pak stala způsobem, jak odolávat umenšování lidské hodnoty. Právě tento pohled Richterová zvolila ve svém eseji za primární: ukazuje, že deník má schopnost představit

děj jako stav, ale poté mluví o trvalosti nesnesitelného. Hrůzu dějin popisuje Kolářovými slovy jako *bezmoc, znicotňování, tichou smrt stovek lidí*.

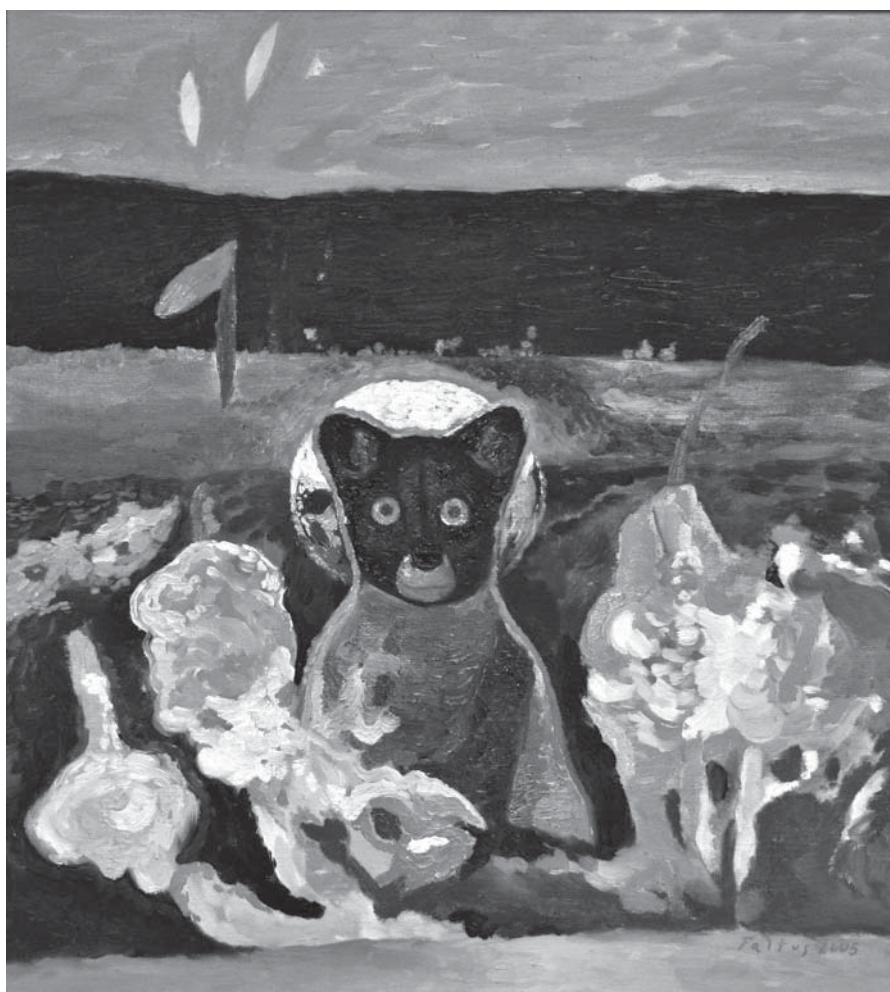
Encyklopedická definice říká, že tématem deníku je „aktuálně prožívané drama lidské existence (v rovině nejen intimní, ale obvykle také občanské a filozofické), jehož další průběh pisatel na rozdíl od memoárů nezná“ (MOCNÁ – PETERKA 2004: 99). Richterová zná pokračování dějin, které Kolář popisoval v aktuální situaci, a upozorňuje čtenáře svých esejů na největší hodnoty *Očitého svědka*, k nimž nepochybně patří pojetí času.

Jiří Kolář nechává záznamy různých hlasů v jejich vlastní podobě, nepřidává zbytečné komentáře – ponechává čtenáře s textem samým (srov. RICHTEROVÁ 2004: 20). V *Očitém svědkovi* můžeme číst hlas tehdejší propagandy nebo novinovou zprávu, vedle nich najdeme básnický fragment a analýzu románu (srov. KOLÁŘ 1997: 158, 208, 185, 174). Richterová přivádí pozornost k této polyfonii hlasů. Vícehlasí jako řešení netypické pro deník však tento text v rámci žánrové tradice podle jejího názoru nediskvalifikuje. Naopak, dokazuje jeho přednosti a novátorství.

Polyfonie hlasů, polytematičnost a využívání prvků různých žánrů koresponduje s koncepcí postmoderních *silva rerum*. Tento termín navrhl polský badatel Ryszard Nycz, který takto pojmenoval otevřené formy v současné proze. Termín navazuje na staropolská díla *silva rerum* (doslovně „les věcí“), která plnila funkce domácích kronik a zapisovaly se do nich rodinné a veřejné události, recepty, rady, útržky poezie.

V postmoderních *silva rerum* nacházíme esejizaci vyprávění, fragmentárnost a využívání jiných textů, schopnost absorbovat paraliterární žánry. Otevřená kompozice těchto forem odpovídá potřebám epochy. Donedávna byly tyto formy považovány za příznak přechodného stavu v proze, která se už nevměštná do tradičních žánrů a hledá nová tvarová řešení. V postmodernismu se však tento jev přiřadil k „jazyku doby“ a vedle parodie je hlavním způsobem dialogu s žánrovou tradicí. Především se osvobozuje od jejích omezení. Postmoderní *silva rerum* připomíná diskusi, kterou teoretikové vedou v otázce oprávněnosti genologie. Polský badatel Stanisław Balbus v textu *Zagłada gatunków* (2000, Záhuba žánrů) poznamenává, že v romantismu nastává a od té doby pokračuje „záhuba“ tradičních žánrů, které se už nevměštnají do současného vědomí a estetických potřeb. Definitivní záhuba by podle Balbuse zrušila taxonomické kategorie, které překážejí individuálním tvůrčím procesům (srov. BALBUS 2000: 19–33).

Pro dílo Jiřího Koláře a esejistickou tvorbu Sylvie Richterové je příznačné, že oba autoři balancují mezi žánry a využívají je. Kolář však

faltus/honitba/olej na plátně

přesahuje pravidla deníkového žánru ve větší míře než Richterová – esejistický tvar je totiž uvolněnou formou už ze své podstaty (srov. MOCNÁ – PETERKA 2004: 175).

Petr Šrámek v úvodu k souboru esejů Sylvie Richterové *Místo domova* napsal, že je to kniha „žánrově rozrůzněná, časově rozlehlá, příležitostně rozptýlená a mluvící několika jazyky“ (ŠRÁMEK 2004: 7). Je zajímavé, jakým způsobem současní autoři používají žánry. V kritických a akademických textech lze sledovat jakýsi literární pohyb, na druhé straně nacházíme úryvky esejistických nebo věcných textů v krásné literatuře (srov. POSPÍŠIL 1998: 8). Jiří Kolář vybíral texty z různých oblastí a nechal je v takové podobě, jakou měly dříve. Richterová také pracuje s různorodými texty, ale vtahuje je ve svůj homogenní tvar. Její akademické bádání se spojuje s esejistickou kritikou, což je také symptom současné literatury.

Jako čtenáři nemáme možnost poznat dobové realie bezprostředně – i když český umělec popisuje realitu co nejpřesněji, skrze hlasy své doby, naše poznání dějin je zprostředkováno dvojvrstevným textem. Za prvé dílem Kolářovým, za druhé esejem Richterové. Richterová vypráví o dějinách skrze jiné texty. Je výsadou eseje vyprávět o několika věcech zároveň a používat k tomu texty jiných autorů; vyvstává tak celá síť návazností a spojení. Kolář píše o Františku Halasovi, o Bohumilu Hrabalovi, zmiňuje se o Josefu Hiršalovi nebo Kamilu Bednářovi a řadě dalších. Když čteme jeho deníky, poznáváme dějiny tehdejšího Československa a dějiny literatury, neboť ti, které Kolář jmenuje, zanechali po sobě významnou tvorbu. Všechny záznamy mají svérázný autorský ráz. Richterová zdůrazňuje „neohraničenost promlouvajícího subjektu a nové pojetí autorské funkce v deníku“ (RICHTEROVÁ 2004: 20). Tyto dvě vlastnosti jsou společné deníku i eseji. Realizace autorské funkce v eseji se shoduje s tou, jakou má v Kolářových denících. To, co Richterová napsala o *Očitém svědku a Prométheových játrech*, platí i pro její esejistickou tvorbu: pevná, jasná a zřejmá postava autora je podmínkou těchto textů (TAMTÉŽ: 22). Čas a subjekt jsou prvky, jež česká badatelka ve svém rozboru upřednostnila.

Promlouvající subjekt je u Koláře zprostředkován „vypravěčem v 3. osobě, přímým záznamem pouličního dialogu či svědecktívím autorského já“ (LANGEROVÁ 1998: 47). Polyfonie hlasů, kterou zdůrazňuje Richterová, slouží Kolářovi jako důkaz, že lidský osud není vysvětlitelný jenom z jednoho hlediska. Slouží také jako vyjádření osobního zaujetí a účasti, ale přitom bez používání postavy lyricko-narcisistního já (srov. RICHTEROVÁ 2004: 25). Richterová charakterizuje deník jako součást skutečného člověka. Podle ní „deník nese pečeť každodenního styku s autorem a všechny zamlčené nebo prostě nesdělené motivy jako důvody výběru [...] mají svůj původ a důvod v autorovi a k němu

přímo je také čtenář deníku odkázán“ (TAMTÉŽ: 22). Titul *Očitý svědek* odkazuje přímo k autorovi. Svědek má vidět a má svědčit o tom, co viděl. Kolář zdůrazňoval, že by člověk měl být „dějištěm pravdy“ a měl by „vidět tvář světa takovou, jaká vskutku je“.

Když se podíváme na esej „Jeden československý rok“, zjistíme, že lze v tematické šíři snadno vymezit dominanty. Richterová sice popisuje rok 1949 a 1950 skrze deníky, současně charakterizuje deník jako žánr, odvolává se na literární dějiny, nabízí analýzu Kolářova díla, nejvíce prostoru však vymezuje situaci jednotlivce. Celý text směřuje k předvedení člověka jako „dějiště pravdy“, od první věty po poslední citace z Kolářova deníku: „[...] poznávat v pravdě svět, žít upřímně události, které se mně nejen vnucují, ale které musím žít, vidět věci světa v jejich čistočistém světle „věci“ a hledat v lidech to, co je v nich lidské, to, co z nich ještě dělá podoby obrazu božího [...]“ (KOLÁŘ 2000).

Kolář svým způsobem popisuje dějiště historických událostí, ale hlavní dějiště je podle něho lokalizováno v každém člověku. A mělo by to být dějiště pravdy, ne lži, kterou pozoroval všude kolem sebe. Jeho pozorování „odehrávajících se dějin“ zrodilo komentář naplněný vzpourou. „Místem děje je lidské vědomí, a to nepodléhá, nebo aspoň ‚nemusí‘ podléhat geopolitickým, ideologickým a jiným odlidšťujícím omezením“ (RICHTEROVÁ 2004: 25).

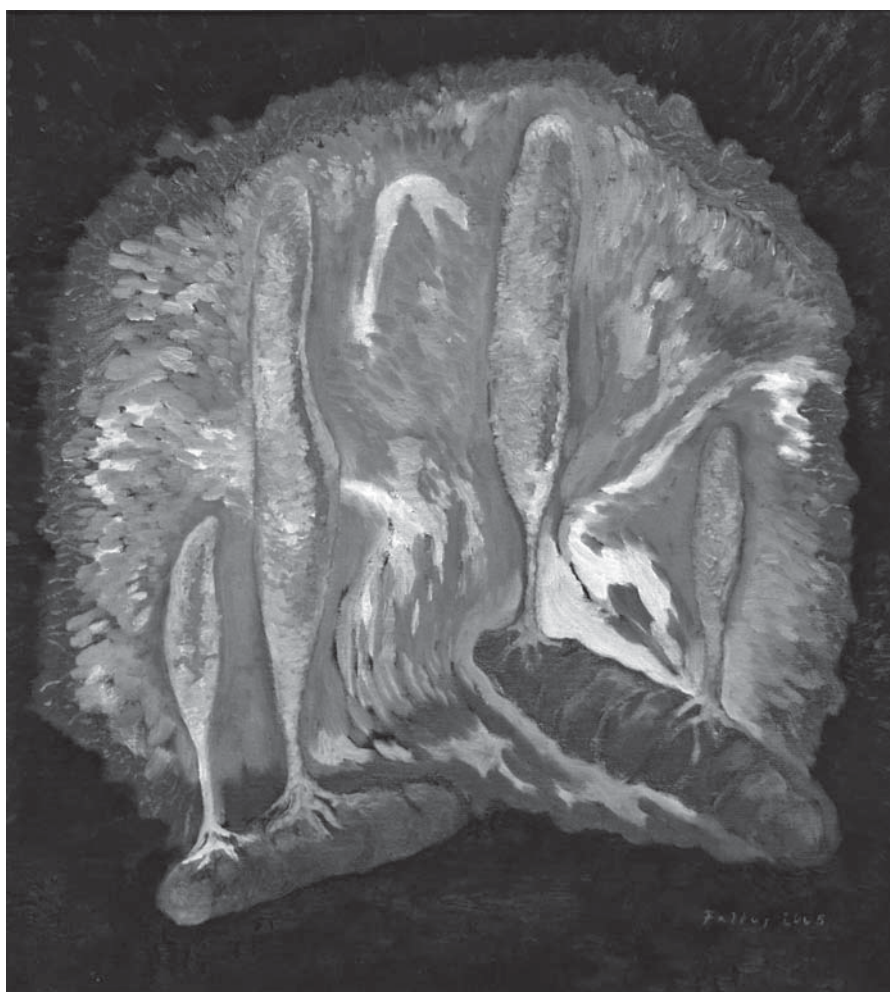
Dějiny v eseji „Jeden československý rok“ se vyjevují z několika hledisek. Ukazují se jako nesnesitelný stav politický a sociální, jako úvaha o pravdě a morální povinnosti a zaujetí stanoviska k ní. Dějiny jsou prezentovány jako spojení navzájem propojených a závislých prvků, a to subjektivního okamžiku, historické chvíle, lineárního času a nadčasových významů. Toto všechno potřebuje odstup, který se v deníku zdá být nemožný. Kolářův *Očitý svědek* je proto neobvyklý. Autor vystupuje z tradičních žánrových rámců v několika rovinách: překonává je vnitřní transformací literárního žánru a také přecházením od poezie k próze a odborné literatuře (srov. POSPÍŠIL 1998: 124). Současně se v centru pozornosti ocitají pomezí formy – všechny tyto postupy nabízejí cestu k uchopení mnohotvárného světa. Esejistický text takovou způsobilost má, deník vzhledem ke své subjektivní povaze tuto schopnost omezuje. Avšak forma, kterou vytvořil Jiří Kolář, ukazuje svět v celém spektru jeho rozmanitosti.

PRAMENY

- RICHTEROVÁ, Sylvie: *Místo domova*. Brno: Host 2004.
 RICHTEROVÁ, Sylvie: *Ticho a smích*. Praha: Mladá fronta 1997.
 KOLÁŘ, Jiří: *Očitý svědek*. Praha: Mladá fronta 1997 [1949].
 KOLÁŘ, Jiří: *Prométheova játra*. Praha–Litomyšl: Paseka 2000 [1950].

LITERATURA

- BALBUS, Stanisław: „Zagłada gatunków.“ In Bolecki, Włodzimierz – Opacki, Ireneusz (edd.). *Genologia disiaj*. Warszawa: Instytut Badań Literackich PAN 2000, s. 19–33.
- BAUER, Michal: „Jiří Kolář: Očitý svědek v zemi mrtvých/Očitý svědek ze země mrtvých.“ *Tvar* 12, 2001, č. 14, s. 6–7.
- DUTKA, Czesław Paweł (ed.): *Gatunki okołoliterackie. Materiały z konferencji naukowej*. Wałbrzych: Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Wałbrzychu 2002.
- GAZDA, Grzegorz – Tyniecka-Makowska Słownia (ed.): *Słownik rodzajów i gatunków literackich*. Krakow: Universitas 2006.
- LANGEROVÁ, Marie: „Samobáseň.“ In táž. *Fragmenty pohybu*. Praha: Karolinum, 1998, s. 35–57.
- MOCNÁ, Dagmar – PETERKA, Josef a kol.: *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha–Litomyšl: Paseka 2004.
- NYCZ, Ryszard: *Sylwy współczesne*. Kraków: Universitas 1996.
- POSPÍŠIL, Ivo: *Genologie a proměny literatury*. Brno: Masarykova univerzita 1998.
- ŠRÁMEK, Petr: „Předmluva.“ In Richterová, Sylvie. *Místo domova*. Brno: Host, 2004, s.7–8.

faltus/připostavení/olej na plátně

tvorba

NEVERÍM NA OVERENÚ REALITU

JURAJ BINDZÁR - DUŠAN MALOTA

„Bindzárov skalpel zasahuje do špiku, nemilosrdne a nehorázne, ale s nehou a rázne. Je to vytie vlčiaka, ktorý nám nechce nič vziať. Vyčeruje zuby, lebo stráži to hrubé, nespisovné srdce, ktoré bije v hrudi každého z nás...”

Štefan Moravčík

S **Jurom Bindzárom** sme sa tu stretli prakticky iba kvôli dvom veciam – kvôli jeho dávnejšie vydanému románu **Tanec s mŕtvou slúžkou (kniha Ester)** (Orman s. r.o. 2004) a práve dokončovanému románu **Bez dúhy**. Museli sme si to takto úzko vymedziť, lebo Juraj Bindzár je mnohonásobným encyklopedickým heslom. Nevymedzene by náš rozhovor nemal konca kraja. Na Googli ho totiž nájdete medzi filmármi, dramatikmi – divadelnými, rozhlasovými i televíznymi, ako pesničkár nestor figuruje v encyklopedickej knižke Folk na Slovensku, ako grafik a výtvarník si sám ilustruje knihy, ako pedagóg vedie rôzne tvorivé dielne, organizuje festivaly... a pri tom radšej skončím, lebo by som iste niečo vynechal. Aspoň o tom najdôležitejšom, čo doteraz za svoj plodný tvorivý život urobil, sa v stručnosti dozvieme v rámčeku.

S Jurom Bindzárom si tykáme, aj keď sa to v takomto rozhovore nepatrí. Ale nemôžeme si pomôcť.

MALOTA: Znesieš na úvod trochu veľkej chvály?

BINDZÁR: Znesiem, **ALE:** rozhodujúce a jedine zaujímavé je, KTO ma chváli. A ešte čosi - najlepšie je, ak ten, čo chváli – nepochlebuje. Ale v podstate pre autora je oveľa užitočnejšie, ak ho hania, ak mu vynadajú za toto, za tamto, aj za všetko. Príde pokora, teda mala by prísť, malo by prísť intímne, uvzaté a zaujaté sebazpozorovania a skúmanie toho výtvoru a vlastnej choroboplodnej pýchy. Chvála je, bratku, milé dámy, vážení páni, ako viete, nebezpečná a jedovatá pochutina.

MALOTA: Ej, tá sadla! Pozabudol som, ako britko vieš dať pyskom po papuli. No nič, pochválím aj tak. Pred týmto naším rozhovorom som sa nezdržal a ešte raz si prečítal tvoj posledný vydaný román

Tanec s mrtvou slůžkou (kniha Ester). **Znovu som sa utvrdil v názore, že je skvelý - suverénny štýl a originálny jazyk rozprávača, veľmi zaujímavý, takpovediac multietnický námiet, a pri všetkej surovosti, krvavosti, smrade a špinavej, aj erotickej plnotučnosti príbehu je román i poetický a svojsky vtipný.**

Sugestívna otázka: Nie je ti trochu ľúto, že na Slovensku, o Čechách ani nehovoriac, sa o tejto tvojej skvelej knižke prakticky nevie? Alebo som len, tu, vo vzdialenej Prahe, málo informovaný?

BINDZÁR: Odpovedám - nie, nie je mi to ľúto, ale nechápem to.

MALOTA: **Priznám sa, ani ja nie. Že by už aj Pezinok, kde teraz žiješ, bol pridaleko za kritickým obzorom bratislavského literárneho „establišmentu“, na ktorého prílišnú sebastrednosť si občas ťažkajú niektorí zo vzdialenejších slovenských dolínok a záhradiek? Na ilustráciu som si pripravil aj vtipné kritické šlahnutie toho „establišmentu“ – akože na jednej strane si tam medzi sebou vyrábate z každého svojho prdu tornádo, pričom, aha!, hneď za kopcom..., ale už počujem tvoje britké: rozhodujúce a jedine zaujímavé je KTO kritizuje! Takže bez šlahania: Zaznamenal si nejakú kritickú odozvu na Tanec s mrtvou slůžkou, hlbší kritický rozbor? Aký, pre zaujímavosť, ak áno?**

BINDZÁR: Zaznamenal, riaditeľ Slovenského literárneho a informačného centra, PhDr. Alexander Halvoník, sa vo svojej pravidelnej poslednej správe o stave slovenskej literatúry o mne zmienil, ocitol som sa takto nečakane medzi spisovateľmi, čo ma nadchlo a na niekoľko dní celkom odkrvilo.

MALOTA: **Keď už sme sa, hneď takto skraja, dotkli literárnej kritiky a literárnej vedy, sleduješ občas, či nebodaj pravidelne, jej výkony? Ktorých jej predstaviteľov - živých či neživých - máš v úcte, alebo aspoň rešpektuješ ich názor?**

BINDZÁR: Prepáč, ten plurál „dotkli sme sa“ nie je namieste, ja som sa žiadnej literárnej kritiky nedotkol, slovenskú umeleckú kritiku súčasnosti nesledujem, nepoznám ju a nechýba mi. Ale vážim si pána Milana Hamadu a hlboko obdivujem jeho cvendžiace argumentácie, jasné a brilantné. Inak si občas čítam Matušku, Šaldu, skvelé komentáre, úvahy a glosy Dominika Tatarku, Václava Černého, Jana Grossmana, Tyňanova, Šklovského či Brooka.

Apropo: Možno vieš, že ja som kedysi dávno okrem iného študoval aj divadelnú vedu a estetiku na Karlovej univerzite a zažil, počúval som ešte napríklad Jana Mukařovského i Hillarovho dramaturga Františka Goetza, čo bolo pre mňa fascinujúce a významné minimálne tak, ako to, čo prednášali.

A preto, že som ich tu videl na vlastné oči, zblízka, vo veľkom detaile som videl ich tváre, poznamenané životnými či vedátorskými zápas-

mi, chvejúce sa nervózne prsty, počúval som ich pomalú, traslavú reč rozvážnych starcov, vnímal ich namáhavé dýchanie, práve tak sa ma potom osobne dotkli a intenzívne ma oslovili aj ich životné postoje a postulované hodnoty i teórie. Pre mňa to boli fantasticky obsažné stretnutia s osobnosťami, lebo už len ich fyzická prítomnosť bardov literatúry či divadla, poznačených celoživotnými zápasmi a službou tej mrche Hekube, bola a zostáva pre mňa zážitkom, ktorý absolútne prekonáva aj všetko to, čo som predtým alebo potom od nich čítal, či študoval, nadšene prijímal, či vehementne odmietal. Ak umenoveda, tak takto, z očí do očí, tvárou v tvár.

Apropo č. 2: V estetickom seminári profesora Sychru sme zasa s docentom Jůzlom počítali celý jeden semester, každý týždeň v piatok, „štrukturálny vzorec Hamleta“... a to je zasa iná skúsenosť z umeňovedy, tá absurdná, lebo v tomto prípade neboli tie teoretické postuláty, teórie a doktríny výsledkom tvorivých zápasov, ale boli to výpočty, vzorce a matematické rovnice, z čoho mám dodnes, keď na to príde reč, husaciu kožu, koprivku a svrab.

A teda apropos č. 3: ... Nazdávam sa, že ak má niekto pocit, že k svojej tvorbe, povedzme umeleckej, potrebuje umenovedu a umeleckú kritiku, tak nech sa na to radšej rýchlo vykašle a venuje sa kanoistike, filatelii alebo skialpinizmu. Mno.

MALOTA: Ponechajme teda „konské muchy krásovedy“ ich záslužnej práci a vráťme sa k tvojmu poslednému vydanému románu Tanec s mŕtvou slúžkou. Odohráva sa na konci 19. storočia a pôsobí dojomom, že od teba vyžadoval veľa práce s archívami, dobovými reáliami, štúdiom jazykov - postavy z románu hojne používajú maďarské, židovské, české výrazy, celé vety, celé pasáže, listy sú písané rôznymi dialektmi. Bola príprava na román naozaj taká tvrdá, ako sa zdá, alebo sa mám uspokojiť s tvojimi slovami z prológu, že „dobrý výmysel nikdy žiadna pravda nedostihne, ani keby si vzala bicykel“, a radšej sa na nič nepýtať?

BINDZÁR: Dôležité pripomenutie hneď na úvod: toto je skutočne môj posledný vydaný román, ale aj prvý. Teraz k otázke - téma pravdy, pravdivosti a presvedčivosti, umeleckého výtvoru a jeho historickej pravdepodobnosti, či „objektívnosti“ -chachacha-!, je moja téma. Neveľmi, málo, máličko, vlastne vôbec neverím na overené a zdokumentované reálie, realitu života, realitu zážitkov a príbehov. Objektívne (- to je ako?) zaznamenať realitu nemožno, všetko je, vždy bolo a vždy bude iba interpretácia, jednorazová správa o stave sveta či autorovej duše.

Teda k veci: Tento hysterický a primitívne vykonštruovaný súdny proces vedený v 60. rokoch 19. storočia proti skupine haličských Židov, som ako fascinujúci príbeh a obraz ľudskej zhovädilosti zare-

gistroval už pred mnohými rokmi. Z reálií, súdnych análov a z dobovej tlače vychádzal napríklad Kádárov film „Co nese voda“ a videl som aj francúzsky film o tejto afére, oba filmy ale na mňa zďaleka nezapôsobili tak, ako fakty v kriminalistickej štúdií o identifikácii utopencov a isté tragické okolnosti rodinné. Moja trojročná vnučka Agátka, ktorej je román „Tanec s mŕtvou slúžkou“ venovaný, zomrela na príznaky málo známej genetickej poruchy, na tzv. „Tay-Sachsov“ syndróm. Na internete som sa dozvedel, že je to zákerná smrteľná choroba, vyskytujúca sa výhradne v komunitách východoeurópskych Židov-Aškenázov, takže som začal vehementne pátrať po svojich prapredkoch z otcovej strany. Otec pochádzal približne z tých končín odkiaľ Olbrachtova Hana Karadžičová či položidovské dievča z môjho románu s menom starozákonnej hrdinky Ester, o svojich možných aškenázskych predkoch som sa nedozvedel vôbec nič, ale napísal som tento román. Všetkých, ktorí by ho hádam chceli zaradiť ako román historický, sklame. Celá fabula, všetky postavy s výnimkou dvoch, ktoré majú autentické mená (Ester, Piczely), sú vymyslené.

Lokalita, teda Sabolčská župa, Nyíregháza a trojdedinka Tisza-Eszlár je samozrejme daná.

Ako to všetko bolo, ako román vznikol, na tom asi nie je nič až také výnimočné, a každý, kto volakedy niečo napísal, tak má, pravdepodobne, skúsenosť podobnú. Od istej chvíle, keď postavy prvýkrát vstúpia do príbehu a dostanú čas a priestor, aby sa prejavili, žije románový príbeh vlastným životom. Malo by to tak asi byť, čo ale predpokladá presvedčivú motiváciu. Aby som nevodil postavy na niti svojich zámerov či kompozičných plánov, ale naopak, aby ony konali podľa svojich postojov a zámerov a ťahali za tú niť príbehu, zamotávali ju, rozmotávali. A je to. Toto, - pre Boha živého!,- nie je žiadna teória, toto je iba pár postrehov očareného rozprávača príbehov, už navždy zaskočeného tým, ako ho jeho vymyslenie hrdinovia povodili po zákuťiach svojich osudov, ktoré im poskytol príbeh.

MALOTA: Asi ťa neurazím, keď poviem, že nie si typický autor „gu kávičke“. Sám vo svojej poslednej vydanej knihe čitateľa varuješ, že zaspávať sa mu po nej bude ťažko a spať bude nepokojne. Niektoré scény z románu sú naozaj bolestne naturalistické. Miestami to na mňa pôsobilo až dojmom, že k výjavom zla čitateľa doslova vlečieš za vlasy: len sa dobre prizri, koruna tvorstva, čoho si schopný! Pritom, nedá sa povedať, že by románu chýbala poetickosť a smiech ako neoddeliteľná druhá strana mince. Smiech, pravda, nie je taký, že dopopuku, ale jemný, spodný ironický tón rozprávača sa prehladnúť nedá. Pretože poznám aj tvoju tvorbu pesničkársku a dramatickú, odvažujem sa mienky, že táto poetická neprikrášlenosť a iróniou len trochu zjemená surovosť sú charakteristickým znakom tvojho tvor-

vého prejavu. A hneď mi aj napadajú svetoví autori, ktorí sú ti možno blízki podobným úchopom. Ale nechám teba - ktorí by to mohli byť? Ku ktorým by si bol so svojím románom prípadne rád priradený.

BINDZÁR: Niečoho takéhoto som sa trochu bál, totiž, bál som sa, že sa ma budeš pýtať, čo čítam a na koho by som sa chcel podobať, či tak voľačo - a je to tu! Ale, keď dovoľíš, obráťme to, povedz mi ty, na koho sa akože podobám, ak si teda myslíš, že by bolo dobré, aby som sa na volakoho podobal. Sic! Mno...

MALOTA: **Už mlčím.**

BINDZÁR: Samozrejme, že ako každý mám niekoľko zamilovaných básnikov, spisovateľov a kníh, ktorých a ktoré čítam stále dokola a dokola. Je to Babel, Dylan Thomas, Márai, Platonov, Georg Trakl, Gogoľ, Márquez, Mandelštam, Vladislav Vančura, Chandler, Nabokov, Vian, Chlebnikov, Skácel, Tyňanov, Bob Dylan, František Švantner. A z kníh je to potom novela Jozefa Čapka Stín kapradiny a s dovolením, panstvo, najlepší európsky román všetkých čias - Valdštejn Alfréda Doeblina. Všetko sú to teda silné, strhujúce príbehy, napísané vášnivo, zaujato a nadoraz, a tie moje milované básne sú výtvary onej elitnej ekipy tých nemnohých tragických rojkov, ktorí objavili svetu desivú krásu zmaru a pre ktorých život vôbec nie je samozrejímavý a literatúra nie je nič viac, len taká voľajaká tajnosnubná taľafatka. A taká nepodstatná!

MALOTA: **Zamýšľaš sa ešte niekedy na tým „ako“, keď píšeš, alebo to už nechávaš zo seba lietieť bez zábran, tak ako sa to v tebe kedysi naštudovaným, načítaným a nažitým nakopilo a samo usporiadalo?**

BINDZÁR: Nie som spisovateľ...

MALOTA: **Aha... Ja len, že dokončuješ druhý román Bez dúhy a okrem posledného, Tanca s mŕtvou slúžkou (Orman, 2004) si predtým vydal iné dve knihy, aby sme zostali len pri próze: Zabi ma nežne alebo Šibenica pre malého muža (Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2002) a Prázdny hrob (Ikar, 2003). To mi na nespisovateľa pripadá až-až. Zdalo sa mi skrátka zaujímavé opýtať sa, ako sa brániš tomu, aby ťa tvoj vnútorný starý dobrý rozprávač nestahoval pri písaní na poprechodené už chodníčky? Ako sa brániš napodobňovaniu, či ešte škaredšie povedané, vykrádaniu seba samého?**

BINDZÁR: Nie som spisovateľ... nemám žiaden takýto problém.

MALOTA: **Dobre teda, ale zostaňme ešte pri tom „ako“. Nepoznám iného slovenského autora, ktorý píše tak suverénne a rovnocenne po slovensky i po česky ako ty. Okrem toho všetkého, čo píšeš po slovensky v próze, básňach, piesňových textoch a scenároch, uverejňuješ napríklad v českom týždenníku A 2 svoje české básne, svoje české piesne spievaš dlhé roky na českých folkových festivaloch, v českých Literárkach si nedávno vyhral s českou poviedkou, uchádzaš sa o cenu v súťaži o nerealizovaný český scenár... To ako? Vysvetli.**

BINDZÁR : Už som sa o svojich dvoch jazykoch zmieňoval viackrát, pár slov na margo vecí či pár riadkov môžem utrúsiť, či uviesť i pri tejto príležitosti, ale vysvetliť sa to pokúšať nebudem. Som „Biely Čech“. Šmitec. A basta! Mnohí čitatelia asi tušia, čo má toto moje slovné spojenie vyjadriť, a vedia i to, čo má znamenať ten tragický a potemnelý podtón či druhý hlas, ktorý tu z dialky zaznieva. Za Slovenského štátu bol termín „Biely Žid“ označením pre toho, kto vierolomne a odsúdeniahodne sympatizoval so Židmi, či sa ich dokonca zastával, alebo im, nedajbože, pomáhal. Vehementné úsilie Slovákov po kultúrnej emancipácii mávalo a má podnes niekedy až prízračne drsné kontúry neznášanlivosti, až zášte.

(Keď mi pani učiteľka Mišíková našla v piatej triede v školskej aktovke Zolov Germinal, nebola zdesená len z toho, že čo to ten chlapec, prebohaživého, číta, ale bola predovšetkým pohoršená tým, že tá kniha, - „predstavte si, pán riaditeľ!“- bola česká...)

Tak teda najsamprv fakty: naša rodina žila pár rokov, tesne pred „Vítězným Únorem“ v Prahe, v Břevnově Pod Drinopolem, otec ako dôstojník Hlavného štábu armády Čs. republiky bol potom oslovený, aby vstúpil do KSČ, nevstúpil, prihlášku nepodpísal, a už bolo zle, a už aj sme sa pakovali a ocitli sme sa v Pezinku, vzápätí som ochorel, dostal som detskú obrnu a začali sa moje cesty po českých nemocniciach a kúpeľoch. Ludové školy som absolvoval čiastočne v Čechách a na Morave, napríklad v ústavných školách vo Velkých Losinách či Janských Láznach, gymnázium v Pezinku, potom Karlova Univerzita a zasa bratislavská VŠMU.

Najprv som čítal a písal po česky, prvé verše či také tie voľajaké písáčky som sa pokúšal tiež skumšťovať v češtine, svoje dva životy, slovenský a český, dodnes žijem paralelne a najmä bez ohľadu na to, kde sa práve nachádzam, ale samozrejme, že prostredie do istej miery určuje, alebo si priamo vynucuje prostriedky a postupy, ktorými svet, život a deje okolo seba človek mapuje a zobrazuje. Mám spomienky, zážitky a príbehy z Prahy, ktoré sú bez češtiny prázdne, bez koloritu, bez chuti a bez šťavy, ako rezne z polystyrénu, moje zážitky zo sto-párskych ciest od Bratislavy až po Stakčín písané v češtine by boli asi paškvilom s razanciou tretotriednej reportáže.

MALOTA: Včera som sa zastavil v kníhkupectve na Václaváku a videl som tam prekvapivo dosť knížiek od slovenských spisovateľov - preložených do češtiny. Čerstvú Muziku od Pišťanka, staršieho Vilikovského, niečo od Ballu, Kopcsasya, Kapitáňovej detektívku, samozrejme Matkin a Plyš od Hvoreckého, Kelleová-Vasilková,... ale, ako som povedal, po česky. Mrzí ťa, že mladá česká generácia už slovenčinu nemá za svoj bežný čítací jazyk?

BINDZÁR: Nemrzí, a ako je to s generáciou, neviem, ale viem

a som si istý, že čitateľ, ktorý chce a vie čítať po slovensky, bude čítať po slovensky. Lebo. Lebo vie, chápe a cíti, že preklad je informácia už sprostredkovaná a má sa k originálu asi tak ako životopis človeka k jeho rodnému číslu, a že jazyk literárneho diela je tá krv, čo napája to veľké a namáhané srdce, ktoré sa volá príbeh... - a že obe tie krvičky sú síce červené, ale každá má inú krvnú skupinu.

(Mám kamaráta, skvelého slovenského básnika a famózneho prozaika, ktorý mi raz pred rokmi zatelefonoval, lebo potreboval vedieť, čo to je „šnyt“, lebo prekladal poviedku Bohumila Hrabala do slovenčiny. Tiež na margo slovenskej národnej kultúrnej emancipácie!)

MALOTA: Čo zo súčasnej českej literatúry ťa oslovuje? Stíhaš ju sledovať pravidlene?

BINDZÁR: Ludvík Vaculík. Problémy so stíhaním nemám, mojím problémom je nedôvera a vôbec už nepocitujem potrebu byť sústavne a podrobne informovaný. A objavy „roka“ a podobné fajnovosti sa mi vždy bridili. Ja si svoje objavy objavujem sám. Prepáčte, prosím!

MALOTA: A keď už sme pri súčasnej českej, ako to vidíš so slovenskou?

BINDZÁR: Peter Jaroš... ostatné ako o riadok vyššie...

MALOTA: Na pražskom Světe knihy som začul ktoréhosi českého vydavateľa závidieť, že Slováci majú Bagalovu Poviedku, ktorou sa vraj literatúra spopularizovala u širšieho mladého publika ako niečo „in“ a „cool“. Iný názor zo Slovenska bol taký, že tá popularizácia všelijakých internetových Matkinov, Hvoreckých, Viol Vyholených-Šípivých a iných Ančí Bagančí a la Bagala, sa odohráva na úkor tých naozaj kvalitných. Čo ty nato?

BINDZÁR: Nič.

MALOTA: Podme teda k tvojmu novému románu Bez dúhy. Prečítal som z neho, z rukopisu, štyri kapitoly a - zmier sa s tým - opäť musím veľmi chváliť. Jazyk, štýl, tentoraz viac humoru... Ale prezrad o tejto imponantnej slovenskej ságe zo západoslovenského mestečka popredku ty sám, čo uznáš za vhodné.

BINDZÁR: Prosím ťa, poznáme sa tridsať rokov, urob to pre mňa, nechváľ ma, prestaň s tým, pomôžte mi radšej nájsť vydavateľa a vydajme môj slovenský „plebejský román“ - **Bez dúhy** - v Prahe! To bude, moji milí, moji blízki, to bude pre mňa ten najväčší kompliment. Honorár nechcem a každému, kto sa pričíní, ruku bozkám, pravú či ľavú, podľa želania, a prst po prste. Tak!

MALOTA: Nuž, veľa si neprezradil. Necháme to teda na pripojenej širšej ukážke.

V obidvoch твоjich posledných románoch je výraznou témou spolunažívanie rôznych etníc v našom stredoeurópskom priestore, so všetkým i nepekným, čo so sebou prinieslo a prináša. Nešetříš veru nikoho,

ani židovské etnikum nie, ktoré je hlavnou témou románu Tanec s mŕtvou slúžkou. Spýtam sa trochu hlúpo: čím tá táto téma tak fascinuje?

BINDZÁR: Fascinuje ma skutočnosť, že dodnes je, a preukázateľne funguje v mnohých slovenských rodinách, a patrí k dobrej výchove, onen skrytý či otvorený a manifestovaný rasizmus, antisemitizmus a neznášanlivosť nás všetkých katolíkov, luteránov, hejslovákov voči tým všetkým, ktorí sú iní, majú iné piesne, iné modlitby a smejú sa iným veciam a nejedia jaternice, ale jitrnice, halászlé, maces alebo šábesovú rybu.

Do dnešného dňa (sobota 7. júna 2008) sa nenašiel nikto z umelcov či z osobností kultúrneho života, ani nikto z duchovných tej či onej cirkevnej komunity, aby sa postavil a povedal: Milí Slováci, v čase, keď bol slovenským prezidentom kňaz, tak sme poslali do Nemecka a do Poľska päťtisíc slovenských židovských detí, ktoré tam zadusili plynom a potom ich spálili v peciach krematória; proste, milí Slováci, spolu so mnou, Všemohúceho Boha, aby nám odpustil! Nikdy dosiaľ sa nič takéto na Slovensku nestalo a ja sa desím toho, že sa ničoho takéhoto už nedožijem, ani ty nie, bratku. Kiež by som sa mýlil, dámy a páni. Kiežby!

(O vágnych, trápne ľahostajných a odpudivo pokryteckých vyhláseniach politikov všetkých možných vlád na túto tému sa ani nezmieňujem. Načo aj?!)

MALOTA: **So svojou pravidelnou dvadsaťstránkovou rubrikou Rozhľadňa si bol dlhé roky ozdobou... no vidíš, už zase, prepáč, viac sa to nestane, Slovenských pohľadov. V tejto súvislosti sa mi núkajú otázky. Tá prvá: Ešte stále platí na literárnom Slovensku, že kto píše do Pohľadov, nemá nárok v Romboide, kto v Literárnom týždenníku, nemôže rátať s RAK-om, tuším, a podobne? Ešte stále je slovenské spisovateľské spoločenstvo tak jednoznačne, podľa politických názorov a spolkovej príslušnosti, rozčesnuté? Alebo sa to už trochu utriaslo? Poreferuj.**

BINDZÁR: Čím menšie hnojisko, tým väčší frmol medzi tamojšími hovniválmi.

MALOTA: **Tá druhá a tretia: Prečo si v Slovenských pohľadoch skončil? Píšeš svoje eseje a kritické komentáre niekam inam?**

BINDZÁR: Preto. Nie.

MALOTA: **Otázka celkom na záver. Zámerne sme dnes v súvislosti s tebou hovorili len o literatúre, o próze. Ale povedz aspoň stručne, čo nové máš, alebo chystáš ako pesničkár, básnik, divadelný a filmový režisér, rozhlasový dramatik, výtvarník, fotograf, pedagóg... Zabudol som na niečo?**

BINDZÁR: Čerstvé prázdninové dvojčíslo Slovenských pohľadov je ilustrované mojimi kolážami. Pred rokom som v Banskej Bystrici

urobil s telesne a mentálne postihnutými hercami „Divadla z Pasáže“ inscenáciu svojej hry „o dobrodružstve samoty“ - ROBINSON, a bola to misia, ktorá ma dosť poznamenala. Keď nemôžem spať, a to je furt, furt, a furt, tak v noci píšem verše, dopisujem literárny scenár filmu a keď skončím, tak by som chcel dokončiť román *Bez dúhy*. To je všetko. Dámy a páni v „Zrkadlení- Zrcadlení“, ďakujem vám za priestor, ktorý ste mi poskytli, a želám vám a vašej revue veľa čitateľov a zástupcov sponzorov, donátorov a mecenášov.

Juraj Bindzár (1943, Pezinok) ... je slovenský divadelný, televízny a filmový režisér a scenárista, autor rozhlasových a divadelných hier, publicista, pesničkár a básnik. Režisér dabingu (1975-1989), napísal dialógy a režíroval asi dvesto slovenských verzí svetových filmov. Študoval estetiku a divadelnú vedu na FF UK v Prahe a vyštudoval divadelnú réžiu na VŠMU v Bratislave (1972).

Dve sezóny bol dramaturgom Poetického súboru Novej scény a režisérom ČST v Bratislave i poradcom námestníka pre filmovú tvorbu. V roku 1967 natočil animovaný film *Oko*, nasledujúci animovaný film *Aplauz* bol z politických dôvodov zastavený v realizácii. Vo filmovom štúdiu Bratislava Koliba nakrútil kinematograficky hraný film *Okresné blues*, podľa vlastného scenára a s autorskými piesňami.

Bol zakladateľom a majiteľom súkromnej firmy SEZAM FILM/VIDEO, kde nakrútil autorský videoexperiment *Madeline-sestričky smrt*, podľa E.A. Poea, pre STV dvojdielny tv film *Duo Zenganno* (1993) a film s mímom Milanom Sládkom *Zvony ticha*. Je autorom námetu i spoluautorom autobiografického televízneho filmu *Oči plné snehu*.

Vydal knihy *Krajina nespavosti* (2001), *Zabi ma nežne čiže Šibenica pre malého muža* (2002), *Prázdny hrob* (2003), *Tanec s mŕtvou slúžkou* (2004) a do tlače má pripravený román *Bez dúhy* (2008).

Inicioval a zakladal detské a mládežnícke divadelné štúdio LUDUS, pre ktoré napísal a režíroval nosné tituly - *Modrý vták*, *Robinson*, *Krava*, *Skaza* akadémie prof. Machuľku, *Turandot*, etc.

Viedol letné divadelné tábory a divadelné dielne pre mládež i dospelých. Na FFUK v Bratislave dva semestre viedol otvorený seminár umení.

V súčasnosti píše J. B. najmä po česky. V júli 2007 zvíťazila jeho poviedka *Pustý vinohrad* v súťaži Literárnych novín *Povídka roku*, dokončil rozhlasovú hru *Cesta do nebe* o osudoch detí z križiackej výpravy v roku 1212, pre pražskú produkčnú firmu Signum dokončuje filmový scenár *Sestra Tma* a v českej tlači (*Host*, *Revolver Revue*, *A2*, *Literární noviny*) publikuje v súčasnosti predovšetkým verše.

Je držiteľom Holubyho Ceny mesta Pezinok, päťkrát (1998, 2000, 2003, 2005, 2007) mu udelili Cenu Slovenských pohľadov za kultúrnu publicistiku. Je dvojnásobným držiteľom Hlavnej ceny z festivalu pôvodnej slovenskej rozhlasovej hry (2003, 2005).

Žije v Pezinku.

(stručný výber z Wikipédie)

TANEC S MŔTVOU SLŪŽKOU

Úryvok z kapitoly šiestej, v ktorej sa dozvieme, ako sa židia vyplacili z väzenia, ako sa viečka Sámuela Scharfa roztriasli, ako sa stratil vankúš vypchatý básňami a ako len tak, z krutej panskej roztopaše, zahynulo veľa holubov.

O chvíľu začne svať.

Kúriu z cesty ani nevidno a teraz, keď sa marhuľový sad, čo ju obklopuje, pokrýl novým jasnozeleným lístím, tak ten ozrutný domisko rozvalený na svahu pod vinohradmi zostáva pred zrakmi zvedavcov takmer ukrytý, najmä pred tými zrakmi, ktoré by ho nemali vidieť, všakáno.

A na to mysleli i urodzený pán poslanec Péter Harnódy, keď prednedávnom od Kálmánovej rodiny kúriu kúpili. Kúpili dobre, veľmi dobre. Kálmánovci sa po tom rodinnom škandále stahovali do Miškolca a želali si iba to, aby peniaze boli vyplatené čo najskôr, ihneď, než sa tá trápna tragédia rozchýri po celej župe i Uhrách, aj Haliči.

Pán statkár Imre Kálmán si minulý rok po obaračkách, vo vlastnej vínnej pivnici v dedine Tisza-Dada vystrelil brokovnicou mozog z hlavy. Predtým ešte dobil pažbou mladú Rusínku, čo u nich slúžila. Tú našli nahú a krvavenú, s rukami zaviazanými na chrbte, v zadnej muštovej pivnici za sudmi až na druhý deň. Kálmánova dcéra, Viola Pongrázová, profesorka latinčiny na košickom chlapčenskom lýceu, sa tri dni po tichom a náhlivom pohrebe obesila v kúpeľni a v nýřegyhászkom kasíne teda bolo po niekoľko dní o čom hovoriť.

Takže nikoho ani neprekvapilo, keď Kálmánovci predali svoje sídlo tak narýchlo a tak veľmi pod cenou, len tomu sviniarovi Harnódy mu všetci závideli. A aj to sa vedelo, že kompáblom celej tej transakcie bol sudca Barynai.

Plot zošívany zo slamených snopov je vysoký a pevný, brána je zavesená na pántoch, ktoré sú zasadené do pyšného, z kameňov murovaného priečelia. Sedliacky povoz zastal pred bránou, môže byť tak okolo poludnia, druhá júnová nedeľa, slnko svieti, krásny čas, krásny deň, krásny svet, radosť žiť, no nie?

Kočič sa obzerá dozadu na tých dvoch kumpánov, čo drichmali celú cestu zakutraní do slamy, zazíva, zahundre a začne sa pomaly, nenáhľivo rozopínať a vyzliekať, lebo ráno, keď ešte pred úsvitom odchádzali z Tótfalu, bolo chladno, surovo, Jánoška, ten nový Piczelyho adlátus, je zlostný, aj keď si sám za to môže, že sa tu takto v nedeľu zaráža, namiesto aby bol v kostole a potom u Lustiga v šenku ako všetci poriadni ľudia. No čo, keď on veľmi chcel byť pri tom, keď

budú títo dvaja meldovať, ako sa majú veci okolo tých židov a kedy ich už budú chytať, lebo pritom by on rád bol. A potom, nič sa nedá robiť, lebo pravda je, že žandári sú dneska veľkí páni, veď tento fúzatý gazember, tento Piczely, ten sa dostal k tejto robote ako slepé kura k zrnu. To bol predsa odjakživa najväčší bitkár v dedine, zlodej, lotor, aj v árešte bol a teraz toť - žandár, úradná moc. Aby ťa porazilo aj so svetom, ale pravda je teda, že icíkov on nemá rád, to sa musí nechať a to je pre nás to najdôležitejšie, to treba využiť, nech len poslúži našej veci, lebo rozprasené je teraz už to pekelnícke židovské plemeno kade-tade.

Psi za plotom neprestávajú zúrivo štekať a vrčať, počuť, ako behajú zdivení po dvore a potom sa v ťažkej dubovej bráne otvorí okienko a v ňom sa objaví ženská hlava v šatke a prehovorí. Že čo teda chcú. Na teba sa ja, baba, môžem tak akurát vysrať, fuj, ale si škaredá!

„Urodzení páni, už sme na mieste, vstávajú.“

Újhelyi a jeho pusipajtáš sa sterigajú z voza, vzájomne sa čistia od slamy, zívajú, pretahujú sa a spokojne sa vyškierajú na ten slnečný boží svet, dobre si pospali, príjemná cesta to bola.

„Čo mám teda íst povedať pánovi, čo sú oni zač, čo chcú?“

„Baba jedna sprostá, nemóresná, pozdraviť sa nevieš?“ Piczely zrúkol, až psy za plotom na chvíľočku onemeli a hneď sa pustili do besného brechotu s novou silou a v presvedčení, že tam za plotom sa na nich chystá strašné nebezpečenstvo.

„Pán vrchný komisár Újhelyi z Nyíregyházy a pán žandársky veliteľ Piczely prišli... a otváraj už tú bránu, lebo bude zle...“

„Ale máme pustených psov...“

„Tak nech ich priviažu, anciáša vášho... a hýb sa už!“

Jánoška si dovolí zaprotestovať, že teda on si kone nedá dohrýzt a keď urodzení páni dovoľia, že on by počkal radšej tu, vonku pred bránou, zdriemne si trochu na slniečku. Nevie vtedy ešte ten usilovný žandársky vriťsapchaj, že pospí si on ešte aj pri mesiačiku, že návšteva sa pretiahne. Páni na to nič, Piczely len tak nevšímavo, po veliteľsky kývne rukou a zdvorilo pustí pána komisára pred seba do brány, uvidíme, Feri, ako si rozumieš so psami, tešík, až po tebe, pán vrchný komisár!

Piczely, fiškus, mal po celý čas kabát oblečený futrom von, aby nebol od slamy, klobúk mal odložený v koši, aby sa mu kohútie perá nepolámali a Ane s Juditou mu včera večer vyčistili pošvu šable octovým popolom, aby sa blyšťala a on si dnes ráno ešte za tmy navoskoval fúzy, aby mu majestátne stáli dohora. A je teraz fešák, kurva, azaňát, ištenem, ako sa patrí!

Sluhovia držia psov na reťazi a majú čo robiť, aby tie rozbesnené bestie udržali, urodzení páni kráčajú po dvore ku schodom verandy,

faltus/co viděli synové v mlze/olej na plátně

kde ich už víta domáci pán a vyzerajú tí dvaja vedľa seba, ako keby fešácky žandár eskortoval tuláka, ktorý prenocoval v stohu. Keď sa Piczely takto, poočku na nich pozrie, aj sa zaraduje, ako skvele žandársky vyzereá, aj sa veru zahanbí za toho Újhelyiho, aj keď vie, že tento úbohý komisárov výzor mu je vlastne na prospech.

Pán poslanec im teraz v jasnom nedelnom slniečku podávajú bacuľatú dlaň, mäkkú, teplú a ružovú, a je to, ako keby im podali palacinku s džemom, veru a ešte aj taká lepkavá je tá dlaň. Urodzený pán Péter Harnódy majú hlavu ako ozrutný oranžovožltý flakaty melón a rapavý navyše, ku ktorému akýmsi zázrakom prírody prirástli veľké, cviklovočervené ušiská. Hlavu majú on celkom bez vlasov a vyzereá to tak, že niežeby im boli vlasy vypadali, ale že pán poslanec nikdy žiadne vlasy ani nemali. Spod tenkého ako zdravý ranný moč zlatistého obočia pozerajú pozorné, skúmavé, žltohnedé oči. Studené a nebezpečné. V prvej chvíli vám napadne, že z hlavy pána poslanca sa na vás pozerá niekto iný, akýsi záhadný lesný tvor, túlavá, nebezpečná škodná, šelma. To nie je neprajná a zlomyseľná karikatúra, toto je, prosíme pekne, urodzeného pána poslanca Pétra Harnódyho verný portrét fotografický.

Piczely od úžasu nad tým zjavom až pootvoril ústa a len v poslednej chvíli sa mu podarilo preglgnúť akési to zvyčajné obdivné žandárske zahrešenie, ale jeho úžas neprestáva. Pán poslanec v ťažkom zamato-
vom župane farby býčej krvi, už teraz polosedí, pololeží rozvalený na pohovke, prižmúrenými očami pozerá na malú vrtkú Cigánku, ktorá celkom nahá tancuje uprostred miestnosti, s bubienkom nad hlavou a vždy, keď sa jej podarí zachytiť pohľad urodzeného pána, tak sa jej na tvári objaví strach, že oni, urodzený pán sa, nedajbože, nudia.

V kúte stoja dvaja muzikanti, huslista a klarinetista so zaviazanými očami a usilovne vyhrávajú, ale počuť i vidno na nich, že už toho bolo dosť, že to musela byť ťažká noc. Azapád, tu som mal byť muchou na stene, pomyslí si Béla a jeho úžas ešte stále trvá. A pán sudca Barynai, ten veru aj spia, veľa to bolo na nich. Schúlený, kolená pod bradou, ležia v kúte pri dverách na balkón, s hlavou na kolenách tučnej Cigánky, ktorá ich nežne a s materinským výrazom na tvári hladká po holom, tučnom chlpatom chrbte a ticho im spieva. Pri troche zhovievavosti čosi temer ako pieta. Potom pán poslanec kývnu hostom, aby si sadli, nadýchnu sa, vydýchnu a prehovoria.

„No, dosť... už sa toľko nevykrúcaj... choď sa poriadne poumývať a môžeš si lahnúť do mojej posteľe... vy dvaja prestaňte vrzúkať a zmiznite... Róžinény, išla a priniesla nám niečo studené zajesť a nech nám natočia pivo... a pohnite sa... héj, Jánoš... pán doktor, otca tvojho, vstávaj, kamaráti ti prišli... vstávaj, veď si celú noc prespal, úradovať musíme... voľby sa blížia, vstávaj, barátom!“

Piczely tušil, že tu sa veru bude na čo pozerat a že aj zážitok to bude asi nezabudnuteľný, ale predsa len to, čo už aj za tú krátku chvíľku videl a zažil, to bolo čosi, čo ho silno prekvapilo, zaskočilo, ohúrilo. Tak takto si oni žijú, tí ozajstní páni, tí, za ktorých my robíme tú špinavú svinskú robotu. Nie, nebude im závidieť, načo a prečo? Čo z toho? Ja viem ako na to, ja sa budem usilovať dostať sa medzi vás a to čo najrýchlejšie. Nejaké peniaze pre začiatok, chvala-bohu máme, sto zlatých rubľov, to je predsa majetok, nie? Možno by sa malo investovať, nebolo by zlé z Poľska kone dohnať, alebo tu víno nakúpiť a na Dolniaky lifrovať, alebo niečo také, ale tie peniaze by nemali len tak ležať, zosmradnú. A keď to všetko dobre pôjde a s tými židákmi to dobre dopadne, tak Újhelyi pôjde do Pešti a ja, ištenbizoň!, do Nyíregyházy za veliteľa. Len to čítanie mu robí ešte stále problémy, najmä dlhé slová a hlavne tie nemecké. S písaním by to možno už aj išlo. Podpísať sa už vie, Laczi pomohol, ale iné slová, tie nenapíše ani za jeho mater, ale čo, veď on tie iné slová ani veľmi písať nebude, na to sú pisári, nie? Hlavne, že sa vie podpísať. A žandár je predsa akurátny, dúfa len, že si to ten bachratý poslanecký trtkoš s vodnatou hlavou všimne a zapamätá. To bude istotne dobrá kurva chlap, persehod, tomu teda naozaj nič dobré z očí nepozerá, ale žije si tu ako cisár pán, boha jeho!

Koberce sú hrubé, mäkučké, až sa po nich bojí kráčať, pozrie sa na svoje zablatené čižmy a keby vedel, ako sa to robí, tak sa aj zahanbí. Takto len pozerá a vidí, že to akosi nie je na mieste, ale na druhej strane zasa – šabla sa mu blýska, uniformu má čistú, klobúk vykefovaný, sedí vzpriamený a zdvorilo mlčí, tak čo? Mal by si domáci pán všimnúť, že on je žandár akurátny, nie? No už by konečne mohli priniesť aj niečo vypiť, smädný som na skapanie.

A akurát vtedy vojde dverami stará slúžka, ako keby stála za nimi, úctivo sa panstvu pozdraví a nalieva všetkým do velikánskych kríglíov studené čierne pivo. Jáj, nuž to nám oni, pán poslanec, teda ozaj ulahodili, to sa musí nechať. A dajú si teda naliať ešte po jednom a potom pán poslanec Harnódy zamlaskajú, utrú si penu z hornej gamby a takým lahodným, spoločensky konverzačným polohlasom sa komisára Újhelyiho spýtajú, že koľko majú v Nyíregyháze teraz vlastne židov.

„Priamo v Nyíregyháze je to asi tak päť rodín, pán poslanec, nič výnimočné, to sme si strážili, ale v celom komitáte, najmä po dedinách, je to už horšie, povedal by som, že takmer kritické... lebo predchádzajúce vedenie nezachytilo tú vlnu z Poľska a z Ruska, ale to je, prepáčte, vaša urodzenosť, chyba pánov vo Viedni, keby tam sedeli naši ľudia, tak by sa nám tu tá hávedň nikdy nebola tak rozmohla.“

„Veľmi správne rozmýšľa, pán vrchný komisár, a navyše to povedal

veľmi presne, priateľu, a celkom v duchu našich straníckych vyhlásení, naozaj tam je ten pes zakopaný... bravo... Jánoš, poviem ti, máš tu schopných ľudí, až ti závidím.“

Aj Piczely sa začudoval, ako len ten Feri múdro prehovoril, a tak sústredene a zvedavo počúval, až prestal žuť aj mľaskať a chutí mu veru náramne, lebo domáci pán podali poctivé údené, šunku v chlebovom ceste pečenú, čo má Béla veľmi rád. No podržal sústo v ústach a neprehltol a ani nedýcha. Zvedavo i žiarlivo počúva, ako sa tí múdri páni zhovárajú, a rád by sa aj on pridal voľajakým tým slovíčkom, ale je opatrný, teraz, Béla, je zdá sa, lepšie, keď budeš držať hubu.

„Poviem vám, páni, jednu veľmi pikantnú novinku, ktorá sa šuškala, keď som odchádzal z Pešti, mladý Metternich vraj dostal z Rotschildovej parížskej banky miliónový úver... sú na to doklady, chystám sa interpelovať toho gazembera Andrásyho. Môžeme sa tu my potom s tými židmi akurát tak hrať na fazulky, no nie? Toto sa predsa nemôže dobre skončiť, navyše keď náš korunný princ má kamarátov samých židov... to je hanba Európy!“

Pán sudca sa posadili, slúžka im pomohla obliecť domáci kabátec, zdvorilo sa zhrbila, ako keby sa chcela zmenšiť, či ešte radšej stať sa neviditeľnou, cúva z dverí a vtedy sa predseda komitátneho súdu, urodzený pán Jánoš Barynai pridajú do debaty.

„Ako hovoríš, Péter... apropo, počul si, že náš Rudi by sa vraj rád stal uhorským kráľom? To by sme tu mali v tej chvíli židovskú rezerváciu a všetci by sme museli byť obrezaní, barátajim... to som počul, ale ešte aj iné som počul, že keď bol Rudolf v Prahe, tak že tam, kurevník jeden, pobantoval nejakú malú židovku a tá že sa potom utopila a že za to ho teraz židia vydierajú... ale podme radšej k našej veci, lebo tuná komisár Újhelyi a pán veliteľ Pičely, to sú ľudia, na ktorých teraz veľa záleží, pán poslanec, teda by bolo dobre s nimi o veci prehovoriť, nie?“

„Samozrejme, Jánoš... ty vieš, kde ma nájdeš, či v Pešti či v Miškolci, na straníckom sekretariáte. Všade, kde budem, vám budem pomáhať, ako budem vedieť, lebo ten proces je pre našu kampaň kľúčová záležitosť... na zdravie, páni... a keď sa nám podarí, čomu ja teda, osobne verím... tak potom, páni... nemusíte sa báť, Harnódy na vás nezabudne, ale prepáčil, kamarát veliteľ, ako že sa to on volá?... Pičaly? Ehm... famózne.“

„Piczely, vaša urodzenosť.“

Béla sa potešil, že predsa len mohol prehovoriť, aj keď to asi nebolo veľmi móresné takto, s plnou hubou, ale dobre, aspoň pán poslanec vedia, že nie som nemý, nie? Aj keď tomu je to aj tak všetko jedno, len keby mu už tých židov voľajako chystali, vieme my dobre, bachroško, o čo tebe ide, neboj sa. Aj Újhelyi sa skromne ozve, veľkopansky,

ležérne gestikuluje vidličkou a Piczely na ňom môže oči nechať, azapád, predsa len je to sveták!

„Pokiaľ ide o mňa, môže sa pán poslanec spoľahnúť, ten svedok, ktorého dávame k dispozícii komitátne mu súdu, to je, myslím si, tromf.“

„Ty, pán sudca, ako to vidíš?“

„Pozri, Péter, je to očitý svedok, gramotný, tuším, že dokonca študent...“

„Priznal sa bez nátlaku?“

„Absolútne bez nátlaku, je to evidentne psychické zlyhanie z pocitu viny, respektíve spoluviny... v židáčikovi sa ozvalo svedomie...“

„Svedomie?! Pán sudca, Janči, barátom, kde by sa v ňom vzalo svedomie? O to prišiel hneď po narodení ešte s predkožkou!“

„Asi máš pravdu, Péter, vtipne si to povedal, si ty kujón!... asi dostal ten židáčik celkom obyčajný strach... Strach... tak to bude. Protokol sme ti priviezli, je to dobrý materiál, môžeš si ho pozrieť, necháme ti ho tu... je to v tých odpovediach veľmi spontánne, pôsobí to veľmi vierohodne... apropo, pre všetkých tých židákov som pripravil päť takých zásadných otázok, i odpovedí!... teda výpovedí...“

„Bravo, Jánoška, ty sa nezdáš!“

„Tak..., kamarát, a na ktorých sú postavené žaloby.“

„Už sú žaloby? Už máte obžalovaných? Neuveriteľné, Jánoš, poviem ti, že sa teda činíte, to je tempo!“

Újhelyimu zabehlo. Azaňát, ani som nevedel, že už máme obžalovaných, je to tu naozaj vyberaná partia, s tými hrať preferans, tak to máš po chlebe, pozor Újhelyi, pozor pán vrchný komisár, vidáz, fiam, sú to falošní hráči a nielen voľajakí, tí, keď nedostanú kartu, tak si ju namalujú, merkuj, Feri!

„Robí sa na tom, prokurátor je náš človek, predsa ja som toho advokátika inštaloval ako štátneho zástupcu... apropo, Petike, urobíť v Uhorsku v takomto, vlastne politickom procese z podozrivých židov obžalovaných... na to nemusíš byť nijaký extra žalobca... a hovorím, je to náš človek, ten Mariássy, mladý, študovaný, čerstvo a veľmi dobre ženatý, jeho svokor, veľkochovateľ koní, ten Zsurka, ten predsa vlastní a vydáva Nyíregyházske hlas, to sú naše noviny, takže máme verejnú mienku celkom na našej strane, myslím si, že nebudú žiadne problémy... a Mariássy vie, čo je pre neho užitočné, už som s ním hovoril, aj prihlášku do strany som mu už poslal. Vyzerá to, podľa mňa... na dobrých sedem až desať trestov smrti...“

Teraz zasa zabehlo Piczelymu, ój, azapád, tu sa chystá teda dobrý tanec, to sú kurvy ako vyšívané, ešte sa musíme, Bélinko, veľmi veľa učiť!

„Desať špagátov? Hm... to ste sa teda vytiahli, to by bolo veľmi pôsobivé... to keby ti vyšlo, Jánoš, to by bolo parádne divadlo, to ti po-

viem, priateľko, to by mohlo byť v našej vláde možno aj ministerské kreslo. .. Janči, a kde sa teraz vlastne vešia? Ja ani neviem...“

„U nás, v Nyíregyháze, na dvore súdu... ty by si chcel tie popravy ako verejnú atrakciu, pán poslanec, čo? Ty si špekulant!“

„Samozrejme, Jánoš, veď je to súčasť volebnej kampane, pán sudca, treba politicky rozmýšľať, vieš, čo toto bude? To budú dolné Uhry hore nohami, Madarország aj celé mocnárstvo... ja ti garantujem, kamarát, že naša partaj vezme päťdesiat lístkov...“

„Ja som myslel, že to urobíme pre pozvaných.“

„To sa rozumie, že pre pozvaných, ale každý si pekne zaplatí, peňazí majú naši páni straníci dosť, neboj sa a keď môžu platiť za to, aby mohli okúkať holé rite slečinkám, tak prečo by nemohli zaplatiť za takéto divadlo... a strana potrebuje každú korunu, kampaň je drahá... jeden poslanecký hlas, páni, nás stojí v priemere tak okolo desatisíc... krát dva by to bolo v korunách...“

„A mandát?“

„Mandát desaťkrát tolko... a aby som nezabudol, tie papiere mi dajte sem, chlapi, na stolík... mno... a teraz, páni, mohli by sme si zastríeľať, čo vy na to? Prosím, ráčte...“

Harnódy zakričí z dverí, aby nachystali flinty, a vyzve tých zakríknutých a mlkvých hostí, že tešík, že bude zábava a už aj vbehnú slúžky a vynášajú stôl s jedivom a pijatikou von na terasu. A jeden džbán sa prevrhne, spadne zo stola a rozbije sa na dlažbe a pán poslanec len tak medzi rečou zdrapí slúžku za vlasy, dve jej vylepí a sotí ju zo schodov dolu do záhrady, kde sa nemešlo skydá medzi egreše a tam rumázga, ale nikto okolo sa nezastaví a Piczelymu je jasné, že tu vidí veci naozaj výnimočné, obdivne zacmuká a tichučko pomedzi zuby zahvízda. Jeho obdiv sa mení na nadšenie. Dobre to tu vedie ten Harnódy, silno mu veru závidí.

„Jánoš, bude prevkapanie!“

„Nie, pán poslanec, prosím ťa už nie... ja už nechcem tie Cigánky ani vidieť, celú noc ma obťažovali, pooblizovaný som odhora až dolu, fuj... daj už pokoj, Péter... veď vieš, že ja mám doma svoju Irenku, tá ma pozná, vie, čo mám rád a koľko vydržím a nezabúdaj, barátom, že ja budem mať v novembri šesťdesiat... aj keď treba uznať, že máš tie araňbogárkajm vycvičené ako opice, tie vedia kúsky, páni... Pičely, on nemá interes? Čo? Ide taký chýr o ňom, že on je najväčší bujak v okolí...“

„To sa rozumie, pán komisár, pán veliteľ, zastrielame si trošku a potom... nech sa im páči, mám tu Cigánky, aké len chcú... malé, veľké, tučné, chudé... aj hluchonemú mám, aj jednonohú... môžu si vybrať... mno...“

„Ja, vaša urodzenosť, Cigánky nemám rád... ja radšej Polky a najradšej Slovenky.“

„On je veru znalec, počujem, že sa vyzná! No dobre teda... Róžinény, nech sa Ignác nachystá... a my, páni, sa tiež pripravíme, nabité máme... a tamto nad stromami bude cieľ! Tešík, páni!“

Potom dá pán poslanec komusi vzadu v záhrade znamenie a nad korunou orecha sa objavia holuby a ozvú sa prvé výstrely a ťažké skrvavené chumáče peria padajú do dvora, do korún rozkvitnutých marhúl a jabloní i na dlažbu verandy.

Presne o päťdesiat dní poletia ponad strechy tejto kúrie tri poštové holuby z Lvova do Viedne, poletia vysoko, tak vysoko, že sekané olovo z patrón brokovnic sa ich nemôže ani len dotknúť, ba ani vojenské karabíny tam do tých výšav nedostrelia. Každý z holubov poniesie v puzdierku pod krídlom správu pre rabína Israela Beera Josafata, ktorá bude mať len tri slová. Áno. Chváľme Hospodina. Teraz sme však zatiaľ ešte prítomní len na týchto kratochvílnych pretekoch v zabíjaní.

Tie holuby neodletia, len stále krúžia v kruhu a chceli by sa vrátiť domov, do holubníkov, a tak v krdli a stále dokola nalietajú nad strechy čeladníka a stajní a nechajú sa zabíjať. Dvaja sluhovia šikovne nabíjajú a podávajú panstvu brokovnice, aby stihli zastrelit čo najviac, a v tom rachote výstrelov sa ozývajú i nadšené výkriky pána poslanca a pána predsedu komitátneho súdu. Holuby sa im v posledných predsmrtných krčoch trepocú pri nohách, bijú okolo seba krídlami a v ich drobných vytreštených očiach, keby pánom napadlo pozrieť sa do nich, tak by páni zazreli prekvapenie, údiv a des, ale takéto slabošské maniere, rozumie sa, tu nemajú miesta, páni sú bojovníci.

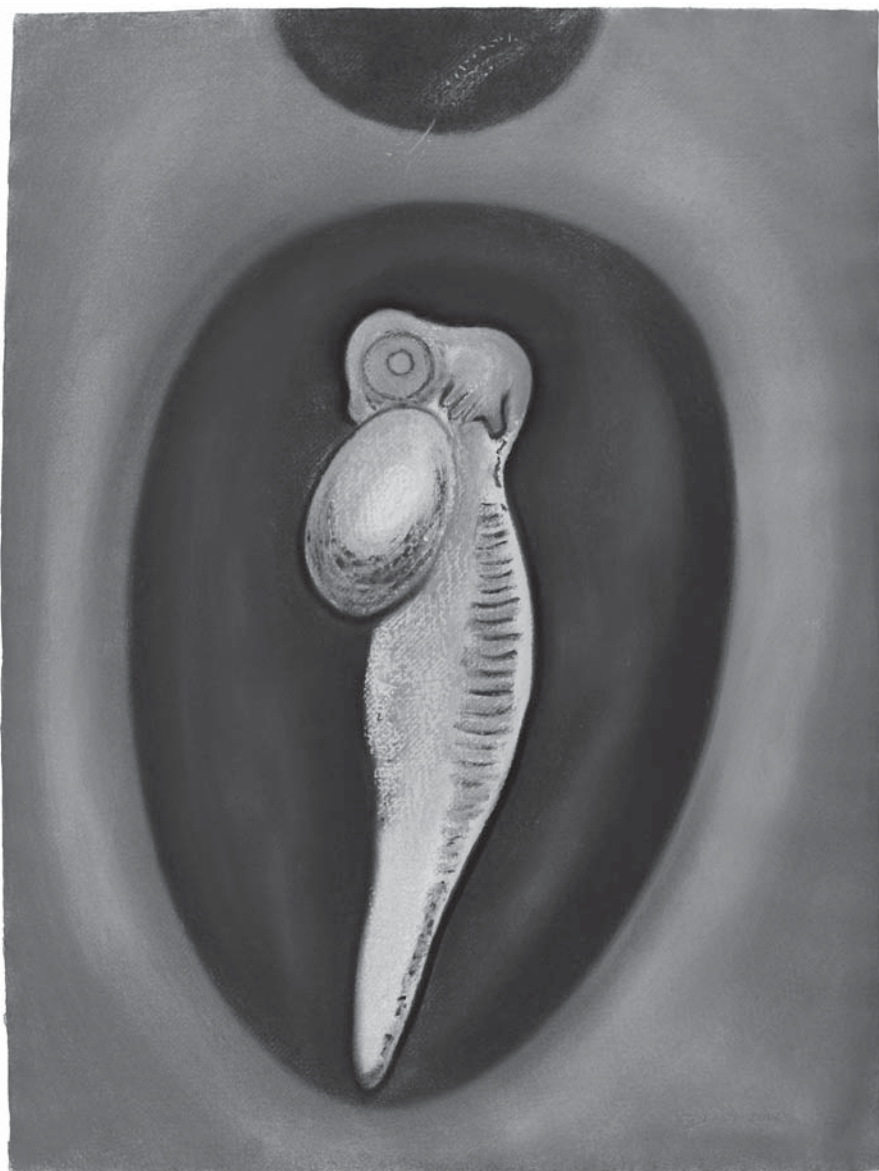
Potom sa už masakra končí a Cigánčence zbierajú holuby po záhrade i vo dvore, vlečú ich za nohy či za krídla a ozlomkrky s nimi potom bežia hore schodami, kde ich hádžu na kopy k ostatným, a niektoré ešte stále roztvárajú zobáky, plieskajú krídlami, šklbú nohami a pazúrikmi a modro-žlté kachličky na dlažbe verandy sú teraz pomalované divokými ornamentmi fialovočervenej vtácej krvi.

A stará Róžinény, zhrbená takmer do pravého uhla, sa ukradomky prežehná a hneď potom už zdvorilo ponúka panstvu v malých hlinených pohárikoch pravú rusínsku malinovicu a na stole sú len tak ako zájedok nachystané dubáčky v octe a rýchlokvasené uhorky s kôprom a vínnym listom, ako to majú pán poslanec rád. Takto piť a veľkopansky zajedať, to má rád aj Piczely, žuje, chlipká voňavú pálenku a pozerá na tú hrbu skrvavených holubov a na chvíľočku ako keby ho potešilo, že sú na tomto svete ešte aj väčší gazemberi. Bravo Harnódy, ty budeš ešte väčšie hovädo ako ja, barátom.

Prídu ženy z kuchyne, nakladajú holuby do košov a odnášajú ich, piecť sa budú na kačacej masti s mladou cibulkou, obed bude asi tak

o hodinu. Nakoniec domáci pán ešte siahne do vrečka županu a hodí medzi Cigánčence, čo čakajú na schodoch, hrst mincí a tie sa na ne vrhnú, bijú sa, jačia a pán poslanec tleska a aj pán sudca sa pridá a tak sa musia pridať aj Újhelyi s Piczelym.

Aj keď Bélovi Piczelymu zostáva presný význam tohto udierania jednej dlane o druhú nie celkom jasný, tleska, a tak sa tá kratochvílna predpoludňajšia zábava končí potleskom a v dobrej nálade a popoludnie, čo príde, tiež ubehne panstvu v zábave a veselosti. A dobre, nie? Veď len raz sme na svete a život je krátky, tak čo?

faltus/triptych: ... a tolik duše mám, že nemám těla již (ryba)/pastel

JURAJ BINDZÁR

BÁSNE A BÁSNĚ

CIRKUS

... a když pak večer před odjezdem
bourají šapitó
je mi to líto

U hadí ženy žadoním o poslední
o uštknutí
a neprotancovat tuto poslední noc
v kleci se lvy
mně snad ani ta smrt nedonutí

DO TMY

Cestou do tmy
sa stravujte striedmo
- len tak v chôdzi úchytkom jahodovo
a spev prenehajte vranám

Cestou do tmy
v mesačnom alobalovom jase
je dobre zažmúriť oči
a vlastné kroky
vnímať len chodidlami

Cestou do tmy
- už potom čo ste sa prebrodili snami
odpočívajte v pokoji
a prespávajte v malinčí

A napokon na konci cesty
už za svetla
si roztopašne zabrnkajte na žily
že ste to prežili

VZPOMÍNÁM NA SOBOTU

Už hned po půlnoci se nad věží dolního kostela
houfují hvězdy
a zvony ve tmě mlčí
ale vědí o tom srocení

Za rozbřesku se vracejí z nemocnic
strážní andělé
schvácení a potem zbrocení
a houfně dychtivě pijí
v sakristii
svěcenou vodu z vodovodu
... a pak je už neděle

NAPOSLEDY

Moje dvojhlavé srdce začalo koktat
a potom zmlklo

Mesačné žltko uvarené na tvrdo
studené a slané
(- zo tmy náhle potlesk : mínus dve dlane...)
a mne už zasa puchnú rozlúčkové svaly
a zlatouste hviezdy tam hore
sa chápavo pousmiali

Na záver štvorročná sonatina
pre klavír
šikmý tieň hrušky
a samozápalný klarinet majstra Ackerbilka

Mal to byť život
a bola to len chvíľka

SNEŽÍ

Sneží a sneží
a robiť sa s tým nedá
vôbec vôbec nič
možno len chrliť oheň
a prehovárať farby aby sa vrátili

Nad mestom plieska nocou snežný bič
a holé topole v aleji za mestom vetrom zošíkmeli
a ich siluety tancujú aj keď nechcú

Aj ráno ešte sneží
sneží aj na poludnie
sneží aj popoludní

Sneží a sneží a sneží
sneží už skoro 100 dní
a z pezinských veží zleteli anjeli s demižónmi v rukách
a na čerstvom snehu potom opití páchajú z vilnosti spanilé vraždy
(- ten vlažný krvavý dáždik!)

A z vinogradov stále fujačí
a snežiť neprestáva
a vyzerá to tak
že už sa nevráti tráva
že iné to už nebude
že je to tak
už navždy

DVOJHLAVÉ SRDCE

Prvá hlava stráži ľavú komoru
- šero a prievan a...
... a krv sa tu chladí len dohováraním

Druhá hlava vládne pravej komore
kde práve horí klavír
a krv v kalužinách vrie a ružovo sa parí
a matiné sa teda odkladá
lebo klavír ktorý vyhorel
sa už naladiť nedá

V oboch mojich hlavách
čo rastú zo srdca
ale zostávajú tie podstatné veci
- regrútske pesničky
- fotografie slepcov
- polnočné vlaky
- múmia dvohlavej Bianky B.
- a vyzváňanie
ktoré znamená že si už na dodych
a že báseň končí

BEZ DÚHY

(ukážky z rukopisu nového románu)

HAMLETOVA PODPRSENKA

Zo stanice sa dostanete k divadlu v každom prípade, aj keď zablúdite. Buď vyjdete zo staničného vchodu, obídete Fijabányiho hoddogovú búdu, ktorá vám stojí v ceste, vykročíte priamo a budete svižne stúpať a asi tak po siedmich minútach budete na mieste, alebo sa ešte na peróne pustíte krížom cez kolajnice. Vzápätí prídete k bitúnku, brána je vždy dokorán, prejdete cez dvor, obídete plot až k nákladovej rampe, vyjdete po troch schodíkoch, pozor, bývajú šmyklavé od kravincov, po pár metroch zídete tri schodíky dolu, prejdete cez hádzanárske ihrisko, prebrodíte sa cez kopu pilín a ste tu, pred dverami stolárskej dielne Mestského ľudového divadla. Táto cesta trvá bez kufrov a cez deň ani nie päť minút, v noci a s kuframi aj dvadsať minút, herečke Petre Pastuchovej trvala minulý rok v septembri v noci, s dvoma kabelami, kufriskom na koliečkach a tromi igelitkami hodinu desať, bohovala, až sa jej z úst penilo.

Na rohu pred divadlom, hneď na začiatku ulice, je cestovná kancelária Horizont, potom je vchod do divadelnej ubytovne, kde býval za prvej republiky maďarský nevestinec s poetickým názvom „Trojruža“, ľudovo „U troch rití“, potom je vchod do divadla, potom do kina, potom vchod do paneláka číslo 17 a potom už je basa. Ulica sa teraz volá Churchillova, predtým štyridsať rokov to bola Žukovova, ešte predtým päť rokov Sidorova a ešte predtým sa tu tomu hovorilo Konský trh.

A ako sme sa už zmienili - ulica ústi k väzeniu a za väzením je Okresný súd, kde majú v suteréne bazén, čo je luxus, ktorý po istý čas hojne využívali i herci miestneho divadla, ale iba dovtedy, dokedy bola subreta Norika Veselická ochotná denne podržať pánu okresnému prokurátorovi. Tie časy ale nenávratne pominuli a bazén začal navyše premokať a voda vyrážala do múrov kominárskeho družstva v susedstve, a tak z bazénu urobili sklad jabĺk a odvtedy je na chodbách Okresného súdu sladkasto hnilobná vôňa ako v zelovoci.

Budova divadla je dvojposchodová, silno ošarpaná a tmavosivá od sadzí, brizolitová omietka opadáva vo veľkých kusoch a vrátnik ju zmetá každé ráno na cestu a preklína pri tom vládu, katolíkov, Židov a Čechov.

Farba na rámoch oblokov popraskala a odskákala, do vchodu vedie

široké kamenné schodište a portál lemujú hrubé betónové stĺpy. Veľkou okrasou „Živnodomu“, lebo tak budovu pred osemdesiatimi rokmi, keď ju postavili, pokrstili, je päť orlov z pieskovca, ktoré stoja vedľa seba v rade hore nad ulicou, nad druhým poschodím, na úzkej terase. Tie orly, to budú istotne tie, čo zleteli z Tatry, sú majestátne, pieskovcové opachy, každý má rozpätie 2,2 m, ich pôvodne ostré profily s nebezpečnými zahnutými zobákmi obrúsili dažde, vetry, dejinné plušte a revolučné povíchrice, takže teraz pripomínajú skôr veľmi trúfalé kačice. Tretí orol zľava je dokonca bezhlavý, dostal v auguste 1968 zásah z guľometu a teraz mu z hrude trčí len hrubý hrdzavý drôt. Navyše orly vidno len z náprotivnej strany ulice a keď ich teda chcete vidieť, tak sa musíte postaviť chrbtom tesne k múru protihľehého domu, čo sú bývalé honvédske kasárne, zakloniť hlavu, ale môže sa stať, že vám do nosa zasvieti slnko a kýchnu sa vám. To v tom lepšom prípade. V tom horšom prípade vám hrozí, že vás oserú holuby, ktoré na tie orly žiarlia, čo sa ale dá pochopiť.

Ištván-báči, Pastucha Štefan,

čo striehne vo vrátnici, je tučný, v máji už sedemdesiatdeväťročný, plechavý, mastný, vonia cibuľou a údenou slaninou, smrdí cesnakom, prepotenou košelou a gáľovou masťou, čo ju má natlačenú v pravom uchu, v ktorom má od roku 1945 prievan, lebo vystrkoval hlavu z tanku.

V nedeľu má Ištván-báči v termoske bielu kávu, cez týždeň, v pondelok až štvrtok čiernu, herečkám občas ponúkne, hercom nikdy. V piatok mu k obedu nosí Peťka v termoske dve pivá a z toho ponúka len riaditeľa, keď už večer, pred predstavením prchá z divadla. Riaditeľ tú vlašnú, horkastú žbrndu zatiaľ ešte nikdy neodmietol, vie, čo je vďačnosť, aj keď Ištván-báči je vo svojej kategórii ťažká váha, tá najhoršia kurva na Slovensku, desiatky rodín v meste sa chystajú, ako mu budú chodiť osierať hrob a už sa nevedia dočkať, kedy skape. Stovkám ľudí v meste zničil život, nezabudnuteľne, ale direktorovi divadla Jurovi Meškovi a jeho rodine pomohol, a nie hociako. Nezabudnuteľne.

Nástup bol,

ako vždy pred začiatkom sezóny, na deviatu a direktor mešká, to on konieckoncov vždy, ale dnes, v posledný deň prázdnin, mešká Meško už takmer trištvrte hodiny a to je už dosť. Páni, teda umelci, technika a administratíva, sú natlačení v rohu chodby pri klozetových dverách, fajčia, herci sa hlučne smejú, aby každý videl, že po dovolenke prichádzajú do práce v dobrej nálade, naozaj odpočinutí, plní tvorivej energie a že sú pre toto divadlo naozaj nenahraditeľní.

Technický personál – teda osvetľovač, zvukár, javiskoví robotníci,

stolári, panskí krajčíri a krajčírky, maskér a rekvizitár stoja v hlúčiku a fajčia mlčky.

Šepkárka Vlastička Mosná stojí bokom a pomaličky sa blíži k herečkám. Teda k dámskej časti súboru, lebo je presvedčená, že je umelkyňa, a už roky na tom nájstojí, je hluchá, chúda, ako peň, čo je u suflérky dosť závažný nedostatok, ale direktor ju kvôli námestníkovi Somorovi neprepustí, je to námestníková teta a syn sa jej pred mnohými rokmi utopil vo Váhu a odvtedy sa k nej všetci chcú chovať citne, sme predsa ľudia, a tak má divadlo hluchú šepkárku.

Administratíva - vedúci učtárne, ekonomický námestník, náborový a propagačný referent, sú dnes ráno o trištvrte na desať oveľa krotkejší. Chýry idú všelijaké, hrozí reorganizácia a má sa prepúšťať, pánom umelcom tým sa to smeje, keď nebudú hrať v divadle, budú kvákať do rádia, vycierať sa v reklame, alebo, keď na to príde, pretŕčať sa niekde bárs aj s holým zadkom, ale to sa týka skôr dámskej časti súboru.

Úradníci dôstojne a uvážlivo mlčia, len sem-tam utrúsia poznámku o tom, ako to všetko ide kamsi do konskej matere, dusia v sebe závišť, lebo tá komediantská banda sa zasa vystatuje, nadúvajú sa tu, páni umelci, aby nám predviedli, ako vždy, že oni sú čosi viac, my s našimi platmi môžeme ísť leda tak do riti, a nie k moru, to je teda fakt.

Umelkyne, dámska časť súboru, celkove deväť herečiek, sa sústredili vo veľkej dámskej šatni, jačia, piskocú, džavocú, chichúňajú sa, vzdychajú za tými krásnymi chvíľami, čo sa nenávratne pominuli, Tenerife, Grand Canaria, Korzika - len predstavte si, baby, že v jednej dedine chcel človek v bufete za pivo dva doláre, a za kokakolu dolár, fakt!, no, skoro ma trafilo!

Dámy delikátne a nenápadne i nápadne, ako ktorá, vystavujú na obdiv do bronzova opálené plecica, voňavé, ligotavé líčka, hladulinké čelá bez vrások, za ktorými sú skryté iste len samé pozitívne myšlienky a prajné nápady, oči rozžiarené láskou k celému svetu a najmä k svojim kolegyniam a kolegom, len kde ale zas trčí ten direktor?! A ani tá jeho fuchtla sa tu ešte neukázala!

A práve v tej chvíli sa na konci uzučkej chodby, na ktorej sú herecké šatne, rozletia dvere a korpulentná bruneta s prekvapivo chlapčenskou frizúrou, odvážne natlačená do bieleho trička bez rukávov a ozrutných bledomodrých nohavíc, roztopašne plážového strihu pod kolená, sa rúti nezadržateľne vpred. Oblak v nohaviciach, aby sme spomenuli klasika, ale toto je skôr Bralo v bermudách, pani riadiateľová Mešková, inak Žofka Somorová, tridsaťpäť rokov herečka tohto divadla, sprvoti naivka, potom subreta, neskôr, teda dodnes, charakterná herečka a tragédka.

„Už sa valím, prepáčte, prosím, ja sa veľmi ospravedlňujem, ale najprv sme nemohli naštartovať a potom nám to za tým kruhovým objaz-

dom skapalo, prepáčte, prosím, naozaj nás to, a Rasta predovšetkým, veľmi mrzí... prosím, poďme do hladiska, pán Púchy, dajte nám tam svetlo, prosím vás a teba, Valika, poprosím, urob mi kávu... no, prosím vážení, poďme na vec!”

Na javisku je postavená dekorácia „Čajky“, zhora, z povraziska padá na scénu svetlo z pracáka a všetci majú tým pádom pod očami temné jamy a pod nosom dlhé špicaté tieň, kruhy a pani riaditeľová a celé vedenie, okrem direktora, sa usadilo na širokú pohovku, čo na nej Trigorin balí Ninu Zarečnú a Žofka sa už aj postaví a dá otváraciu reč, že teda divadlo čakajú v nastávajúcej sezóne ťažké časy, že ako všetci vedia, už patria pod ministerstvo kultúry len čiastočne, že už im šéfuje primátor a župan, ale že na prvý titul ešte dostanú nejaké financie, lebo to je absolventské predstavenie poslucháča réžie z VŠMU z Bratislavy.

Herec Boris Fajčík sedí v prvom rade, na sedadle je pohodlne rozvalený a drieme, pri zmienke o tom študentovi sa preberie a spýta sa direktorovej ženy, že čo by to mal byť za titul, že by to všetkých dost teda zaujímalo. Fajčík sa kedysi dávno bol ustanovil za hovorca umeleckého súboru a ten stav stále trvá a Fajčík, vždy a všade múdry ako tri dni starý pes, teda prehovorí, samozrejme k veci.

„Lebo sa šušká čosi, že by to mal byť dokonca nejaký Šejkspír...”

FOTO / Na fotografii temne slezovej farby už obézna, ale stále krásna, asi tak päťdesiatročná Sarah Bernhardt v kostýme Hamleta, opásaná kordom, pije z ozrutného kríglu pivo a šarmantne pózuje. V šere ateliéru stojí za statívom fotoaparátu doširoka rozkročený a s hlavou pod čiernou handrou Alfonz Mucha. V ostrom lúči slnečného svetla vidieť šteňa jazvečíka, ktoré mu močí na lakýrku, lež majster nevie o svete. Herečka sa spoza pohára vladársky usmieva. Zlomyselne, ale veselo.

Cestu na bývalý Mestský výbor KSS strany poznal tak,

že by si ju trúfol zvládnuť so zaviazanými očami, tam aj späť a v pokluse, eventuálne s pätlitrovým demižónom v ruke.

No naschvál, skúsme: Vyjde na chodbu, demižón postaví na lino-leum, z pravého vrečka na saku vyberie po pamäti kľúče, zamkne, zamestnaneckým vchodom okolo stolárskych dielní prejde cez dvor, obíde plot z vlnitého plechu, ktorý sa rozpadá, prejde do dvora kancelárie Čedoku, na ulici sa dá vpravo, ľudia sa čudujú, prečo má obviazanú hlavu tým čiernym šálom, ale všetci chápu, že ako dramaturg vidieckeho divadla má na bolesti hlavy nárok, po tridsiatich dvoch krokoch zastane, je na prechode, prejde cez cestu, dva kroky doľava, obíde sochu súdruha Lenina, šikovne a nebadane sa prežeh-

ná, to si zvykol hneď ako prišiel zo školy, vždy keď išiel bojovať na MVKSS, tak sa za touto sochou potajomky prežehnal, vždy to pomohlo, potom už len stále rovno, jednoohý Marcin Struhár, partizán a spolubojovník mestského tajomníka Pišela, mu na pozdrav nedbalo zasalutuje, zaškúli na demizón a ukáže mu rukou, v ktorej mu dymí už šesťdesiatšedem rokov cigareta, že môže ísť, a keď Janek zájde na schodište, tak vytočí sekretariát, aby Violka umyla poháriky, že ide ten cicinbrus z divadla...

Takže je jasné, že dramaturg Laco Janek je osvedčená firma, skúsený bojovník, starý mazák, ostrielaný kozák, svetaznalý borec etc. Všeličo v tomto divadle zažil, všeličo si užil, prežil celkove jedenásť direktorov, Meško je dvanásť, dva režimy, niekoľko vlád, devätnásť ministrov kultúry, dvadsaťosem režisérov, štyridsaťdva hostujúcich, päť národných umelcov, sedem zaslúžilých, ale aby si toto trúfla herečka rok po škole, tak to teda, panstvo, to ešte nezažil, to teda je naozaj čosi, čo nemá obdoby, opica drzá, štanda jedna nemóresná. Keby ju Meško nechytal za riť, ktohovie, možnože s ňou aj spí, tak by sme mali o problém menej, ale takto čo?

„Prosím, pán doktor, pán riaditeľ vás už čaká.“

V divadle sa mu bežne hovorí doktor, lebo kedysi v slabej chvíli, keď sa po premiére Statkov zmätkov pobil s režisérom Turčíkom, ktorý mu nielen vyrazil zub, ale ešte mu aj vykričal, že je úradnícke hovno a že divadlu sa rozumie ako sova algebre, tak od toho večera začala na neho jeho žena tlačiť, aby si urobil doktorát. Aby im ukázal, by videli!

A keď to už trvalo dva roky a on už nemohol naozaj vydržať, tak jej vyhovel. Doktorandská práca „Kritika buržoázie v hre Ivana Stodolu Čaj u pána senátora“ mala veľký ohlas, aspoň on to tak vtedy vnímal, a v časopise Slovenské divadlo vyšiel úryvok i veľmi pozitívna kritika od divadelného profesora Mrlinu, čo sa vtedy pokladalo za nevídaný úspech, a odvtedy mu začali hovoriť doktor, aj na dvere si to napísal.

„Poď ďalej, Laci, sadni si, mám taký... ehm... mno... kuriózný problém...“

„Pastuchová, čo?“

„Áno, ako to vieš?“

„Bola za mnou, ešte predtým než išla za tebou, ešte včera, pozvala ma na klobásu.“

„Fakt?“

„Fakt. Prečo by som ti to hovoril, ale nepochodila, samozrejme, je to bláznivá pubertáčka, to musíme tvrdo zamietnuť, o ničom inom, Rastó, ani neuvažuj, veď by nás vysmiali, to je čosi absurdné. Kočka rok po škole a bude si vymýšľať takéto rošády! Tie legendy, čo sa trádajú o Sarah Berhardtovej, ako hrala Lorenzača a Hamleta, to sú len také nezmysly, nešlo vtedy, Rastík, o nič iné, len o excesy starej hereč-

ky, ktorou lomcovalo klimaktérium. Tá štanda Pastuchová sa bude istotne oháňať experimentovaním a podobnými absurdnosťami a ešte si myslím aj to, že toho študenta, čo nám ho posielajú, že toho má v hrsti... ani o tom neuvažuj, direktor, je to absurdné...”

„No vidíš, stavec, absurdné a bláznivé... to je akurát to, čo ma na tom zaujalo... Ty... fakt, ved sa pozri čo za šialenstvá vyrába Bednárik, v Čechách ten Morávek, alebo ten Polák čo vyviedol s Gorkým, no nie? Pozri, čo tak frčí v divadlách, nielen u nás a v Čechách, ale vôbec v Európe, vo svete, čím väčšie šialenstvo, tým viac sa o tom píše, tým viac sa na to ľudia hrnú... risk je zisk, Laci...”

Keď na neho manželka pozerá takto,

tak Meško vie, že je zle, veľmi zle. Pár sekúnd si hryzie peru, horúčkovo zapremýšľa, čo všetko tá striga už vie, potrebuje sa nadýchnuť a získať pár sekúnd času, pokúsi sa zahrať kýchnutie, veľmi sa to nepodarí, ale pootočí sa, vyšklbne z nohavíc vreckovku, schová sa za ňu a ešte naposledy si bleskovo všetko v hlave zosumíruje, zatrubí nosom, akože do útoku. Vreckovku poskladá a podrží ju v dlani, lebo Žofka už vrieska.

„Som ti, Rastík, už stokrát hovorila, aby si soplavé šnuptychle neskladal, to robia cigánski muzikanti v Galante na svatbe...”

„Hlavne, že si vtípná, miláčik, a Cigánov nechaj na pokoji.”

„Štveš ma, Rastík. A mocne a už pár dní.”

„A čo také, anjeli?”

„Pozri, že sa kurvíš s tou malou chuderkou, to mi neprekáža, som vytrénovaná, aj keď sa ma tvoja mama každú nedelu vypytuje, že či sme naozaj šťastní, lebo že sa jej zdá, že som akosi schudla, to mi neprekáža a poviem jej, že odtučňujem.”

„Ved odtučňuješ, nie?”

„Áno, odtučňujem, lebo som sprostá a ešte stále mi záleží na tom, ako vyzerám, a aj to som uhrala, keď sa ma naša Monika pýtala, že či je to pravda, že máš novú frajerku a že je mladšia ako ona. Tak ani to ma nepoložilo.”

„Ty si vlastne hrdinka, Žofka...”

„Aspoň mlč, ty chrapúň... Toto všetko zvládam, ty sviniar, ale keď sa naše baby v šatni každý večer vyzvedajú, že kto bude hrať Hamleta a že sa po divadle rozpráva, že chystáme experiment a že Hamleta bude hrať tá vagína Pastuchová... - tak to už nezvládam, to je príliš...”

A rozplače sa a je to.

Klasický priebeh večernej siesty, už to takto ale dlho nevydrží, rozvedie sa, musí sa rozviest, prejde do kúpeľne, rozopne si nohavice, spustí ich na podlahu a len v slíPOCH prejde do predsiene a odtiaľ jej zarecituje svoju obľúbenú repliku.

„Žofka, už som ti to povedal stodeväťdesiatpäťkrát – ty si najväčšie nešťastie v mojom živote a aj to som ti povedal, anjelik, že som na to neprišiel ja, ale moja stará mama.“

„Ja viem, preklínanie, zaklínanie, varenie jedov a ohováranie, jasné, Rastík, poznáme tvoju famíliu, striga Mešková, známa firma, ale to všetko tu už bolo.“

Teraz by mal vbehnúť do kuchyne a streliť jej po papuli, o mojej babke Terezke Meškovej sa takto ona veru vyjadrovať nebude, fuchtla jedna hnusná, megera stokilová, ja tam vletím a zabijem ju.

Ale prd, Rastík, spravíš prd, tak ako vždy, toto je tvoj sedemdesiaty tretí pokus o vraždu manželky a opäť neúspešný.

Oblečie si župan a bosý prejde do Monikinej izby, zvalí sa do kresla, vzápätí sa predkloní, natiahne ruku a zapne televízor. Zatvorí oči, zhlboka sa nadýchne a napadne mu, že už budúci víkend je tá oslava, musí zavolať otcovi, kvôli darčeku, babka Mešková bude mať deväťdesiatšesť. Boha jeho, to je vek!

FOTO / Všetci sú na svadobnej fotografii slávnostne vyobliekaní. V popredí sedí päťdesiatpäťročná Tereza Mešková, rodená Juhásová, po pravici vnuka Rastíka a všade okolo stoja samí Meškovci. Je ich spolu rovných dvadsať a celkom vpravo sedí na invalidnom vozíku Marína Mešková, beznohá Palova manželka a tvár jej tieni velikánsky biely klobúk, pod ktorým vyzerá ako spiaca Muchotrávka jedlá.

VŠETKO PODSTATNÉ O ŽIVOTE TEREZY MEŠKOVEJ, RODENEJ JUHÁSOVEJ

Pred vyše šesťdesiatimi dvoma rokmi slúbili tatenko Juhás svojej dcére Tereze, že ešte než sa vydajú do tej Ameriky, tak že ona ešte pôjde k prvému prijímaniu, lebo už má načase, a slub aj dodržali a kúpili jej pri tej príležitosti krásne červené sandálky a tri metre ružovej mašle.

Jej výsosť arcikňažná Izabela, princezná parmská je už niekoľko dní akási nachladnutá a popíja lipový čaj s medom v krajčovní prešporskej fy Romanek & syn, utrúpeno vzdychá a keď nie je nikto nablízku, potahuje nosom. Celé popoludnie už otravuje, šikanuje, sekýruje, podpichuje a na neprežitie trápi majstrov krajčírov a tri šičky, ktorí richtujú jej šesť dcér do cíferských krojov. Slečny a slečinky sa potom dlho, dlho, dlho, možno i hodinu, vykrúcajú pred zrkadlom, vrtia tými panským ričkami a opovážlivo vytŕčajú i prsia a prsíčka, vytvárajú malebné, oku lahodiace skupinky či sólovo pózujú, vzájomne sa okrikujú, radia si a vypyujú sa mamá, že kedy to teda už začne.

faltus/triptych: ... a tolik duše mám, že nemám těla již (ryba)/pastel

Fotografovanie pre londýnsky módný list Madam, ktoré malo začať o piatej popoludní, sa akosi nekoná, vychýrený viedenský fotograf Gerhardt Fousek nehorázne a nemóresne mešká a rozhorčená princezná sa chystá žalovať svojmu cisársko-kráľovskému manželovi, ale platné jej to nakoniec nebude nič. Dôvod je prostý. Fotograf Ferdinand Fousek bol v noci zavraždený v Breslau, v hoteli U černého orla. Ešte sa na to neprišlo, muž leží na hrane mosadznej vane, hlavu má zvesenú tesne nad podlahu, kaluž krvi na kachličkách zasychá, okno do dvora je dokorán, brukot múch a z kuchyne na prízemí počuť štrngot a rachot riadu. Bude to trvať ešte vyše roka, než sa slovenské čipky rakúskeho štúdia Izabela známe ako Ungarländische Stickerei preslávia po Európe a vzápätí získajú cenu na svetovej výstave v St. Louis. V Cíferi bude veľká sláva a richtár Hruška dostane od princeznej arcikňažnej Izabely tureckú šablu a tri najzručnejšie vyšívačky na rozpíchané prsty strieborné náprstky, lebo panstvo súcítí s nimi. Tri vyšívačky, Johana Juhášová z Weissgruba, Eržebet Pazstucha z Vráblov a Mária Liščáková z Banskej Štiavnice dostanú od jej výsosti aj prstienky s modrým kameňom. Pozorný čitateľ si iste ráčil všimnúť priezviská tých šikovných slovenských ženičiek!)

Terezka Juhášová, najstaršia dcéra pekára z dediny Weissgrub, je teda dnes večer šťastná. A keby sa to šťastie dalo odmerať, zistilo by sa, že najšťastnejšia v celej monarchii.

„... Lebo naša mamenka, Johana Juhás, oni boli šikovná krajčírka aj vyšívačka, aj v novinách o nich kedysi písali a oni mi ušili ze záclony dlhé biele šaty a cez pás mi dovolili šj uvázať tú širokú mašlu a nakoniec ma dali vyfotografovať u fotografa Švarca v meste... a tak tam stojím se svíčku v ruke na tej podobenke už skoro devadesát rokóf... veru...

Z toho všetkého sa teda ona dnes tak raduje, až sa zajaká a nakoniec sa rozštikúta. A nevie sa štikútky zbaviť, a tak aj zaspáva a stále len štikúta a už aj spí a sníva sa jej, že sa premenila na veľkého červenozeleného kohúta, ktorý namiesto kikiríkania len štikúta a štikúta, a potom zrazu vzlietne a ponad strechu chlieva letí hore na nebo a potom už je ráno.

„... do Vídna sme mali najprv íť na bicygloch, ale mamenka povedali, že je to sprostost, tak sme potom išli do Pešpurka na voze a odtál eletričku do Vídna a potom peši do Hamburga... a já sem sa už nevedzela dočkať, tešila sem sa velice a já sem sa dycky, ked sem sa z nějčoho velice tešila... tak... tak já sem potom dycky takto štikúta, ale mamenka mi hovorili, že to nyšt neni, že to aj oni s tým mali, už jako dievča lapáliu... a že aj ich mama, tak nám to zostalo v rodine... lebo fčúl aj šetci traja moji chlapci Meškovci, ked sa z nějčoho tešia, tak

štikútajú... to sa hovorí, že to krv kvapká na srdco, ale keď je to od veľkej radosti... tak to by hádam nemalo byť nýšt zlé, any škodlivé, tak nevším jako to potom teda vlastne je..."

V Amerike pracuje Tereza v cigarovej fabrike,

za šesť dolárov denne. Každý piatok jej tatenko dvadsať dolárov vezmú a pohrozia jej veľkým krivým ukazovákom s čiernym zalomeným nechťom, aby neutrácala, aby šporovala, aby mala na veno, žmurknú na tie dve Polky, vypnú hrud, vykrútia si hrdzavé fúziská, vyjdú na verandu a rázne tresnú modrozelenožltou presklenými dverami.

Tatenko tu v Amerike nerobia pekarské remeslo, nepečú, ale rozvážajú ľad s jednookým koňom a zarobia týždenne aj štyridsať dolárov a tridsaťpäť zošporujú. Tri doláre týždenne tatenko prepijú a dolár dvadsať ich stoja maďarské veržinká. Jeť tatenko nemusia, a tak si každý týždeň rodina Juhásová odloží aj päťdesiat dolárov.

Polky, sestry Zsičlewské, Wanda a Jadwiga, ktoré sú dvojičky, bývajú s Terezou v izbičke, spia na jednej posteli, aby ušporovali, a sú zavistlivé, tak tie raz v sobotu povedali, že keď takto vydržia tí Maďari šetriť celý rok, že budú boháči. Tatenko im na to povedal, že sú sprosté, lebo oni nie sú žiadni Maďari, ale Slováci, a Polky sa im vysmiali, že predsa žiadni Slováci nie sú, a tá dvojička, čo sa volá Jadwiga a trochu škúli, tak tá sa klopkala po čele, ako že sú blázni, a tatenko jej museli jednu streliť.

Potom obidve Polky plakali až do večera a potom bola nedeľa, potom pondelok a potom utorok a vo všetkých novinách bola fotografia jednej tanečnice, ktorú včera zastrelili, lebo bola špiónka. Lebo v Európe bola vojna.

„... keď bola vtedy tá vojna, tá prvá svetová, tak v Emerike boli ľudia rozhádaní, že či jako budú aj Emeričania bojovať proti Nemcom a nám... lebo tatenko povedali, že my sme tu jako za našú rakúsko-uherskú vlasť a že my sme v práve, lebo nám kohosi, jakéhosik veľkého pána kdesi jakýsi Turci alebo tí Srbi odkráglovali, my sme si to nedali a že celý svet je fčúľ proti nám, ale já že abych len držala jazyk za zubáma... aby sme aj my nakoniec zle neobišli jako nejakí špióni, jako hentá Matahári..."

Na kúpele Luhačovice

vtedy v stredu ráno mrholí drobný studený dážďik, z ktorého zostáva človeku zimomrivo a na terase penziónu Slovan sú prestreté červenobiele kockované obrusy, na nich stoja demižóny a džbány s mikulovským, a okolo postávajú s pohárikmi v ruke slovenskí, moravskí a českí vlastenci a škrípu zubami. Silno, fest, mocne, z celej sily, zlostne, odhodlane, najmocnejšie, potom kňaz bratr Kolínko spomenie bratra Hlinku, ktorý práve keď

úpí v žalári a doktor Šrobár rovněž, ten zase o patro výš. Dost bolo násila a ponižovania, nemeckého a maďarského útlaku! Spomenú pätnásť krížov, čo stoja od minulej jesene v Čerbovej, chmúria sa, zatínajú päste v odhodaní. Hor sa srdcia, Hej Slováci, Vzhůru, bratři, nedejte se! Mor ho! Nebolo by od veci pozostalým V Čerbovej podstrčiť nejakú tú zlatku alebo korunu, sdílím cele váš názor, pane továrniku, ja taktiež, ja taktiež a ja rovněž, panstvo, na zdraví, bratři! Liga moravských holubářů nezůstane stranou, spolehněte se, třicet párů holoubátek poskytnem zcela gratis... atd. Rýchlo sa stmieva a nočné motýle sa vrhajú do plamienkov sviečok, alebo sa pripekajú na sklenené cylindre petrolejových lúčok, z čoho sú chyžné potom ráno mrzuté a úsečne po hanácky hrešia mäkkými spevavými hlasmi...

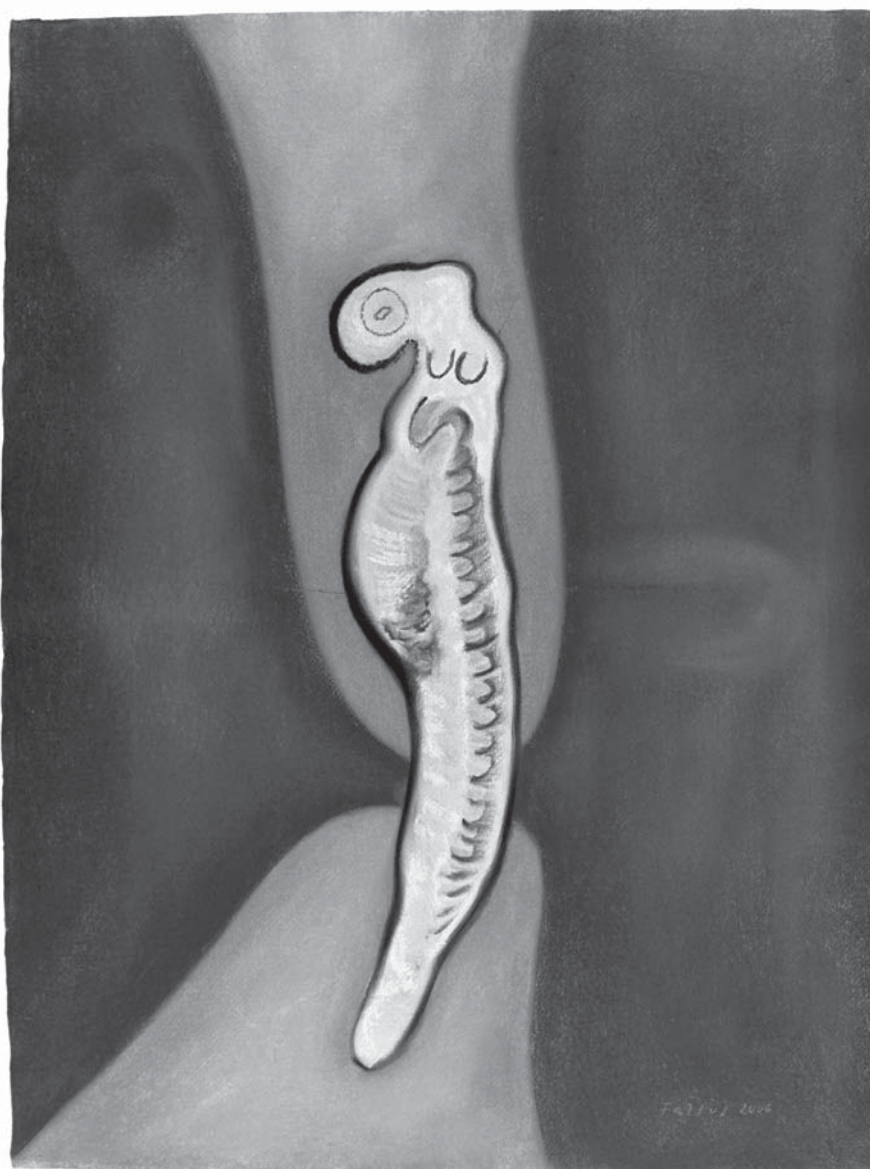
FOTO / V americkom Clevelande sa v poslednú májovú nedeľu pod kvitnúcimi platanmi na námestí Nezávislosti objímajú a bozkávajú slovenskí katolíci so slovenskými luteránmi, to sú títo pekne oblečení páni s dôležitými tvármi. Vznikne Slovenská Liga v Amerike. Foto je teda prepotrebné! Ale v okamihu expozície prešli fotografovi cez záber tri slečny v slamených klobúkoch. Aj keď sú ich tváre rozostrené, vidno, že sa zoširoka usmievajú. Kvôli slečinkám sa muselo fotografovanie váženej spoločnosti zopakovať. Tá najmenšia zo slečínok bola Tereza Juhásová. Kde sa tam vtedy vzala, to už sa nikdy nedozvieme.

Keď sa pekár Jozef Juhás s dcérou po štyroch rokoch z Ameriky vrátili, hneď v prvých dňoch zistovali, že sa tu, doma, všetko zmenilo. Už nemali cisára pána, už mali prezidenta, Čecha, Masaryka, ale tatenko povedali Tereze, že čuli, že tatko toho Masaryka bol slovenský kočiš lebo bíreš, lebo tak volačo, tak, že by to možná nemuselo byť ani až tak zlé. Už nemali všetci len jednu hymnu, ale mali sme hneď dve hymny, jednu českú a jednu slovenskú.

Ale Tereze sa aj tak viac páčila tá česká, lebo bola taká ťahavá, pomalá a taká pekná, dobre sa pri nej tancovalo, a keď jej bolo smutno, tak sa jej pri nej lepšie poplakávalo.

Lebo odkedy sa vrátili, tak jej často bývalo do plaču, tak akosi čudne smutno, ako keby za niekým, ale akosi nevedela za kým, a niekoľkokrát si spomenula aj na toho Wolfiho, čo jej vtedy na lodi porozprával také strašné veci o jej budúcom živote, čo sa im bála uveriť...

Stále ako keby jej bolo čohosi ľúto, ako keby za voľacím banovala a zdalo sa jej byť nespravodlivé, že sa s tým nemá komu zdôveriť, aj keď vlastne ani nevedela presne s čím. Ale po čase potom už nechcela byť smutná, chcela byť stále len veselá a chcela rýchlo, rýchlo žiť

faltus/triptych: ... a tolik duše mám, že nemám těla již (ryba)/pastel

a potom zrazu už sa chcela aj rýchlo, rýchlo vydávať, a už aj. Friško. Už sa ani nevedela dočkať.

„... v dvacjatom sme sa vrátili z Emeriky a v dvacjatomdruhom som sa vydala za toho Vendela Meška, to bol veľký, pekný chlap, vysoký, čijérny, jako Cigán... dlho sem spomínala aj na šeckých mojich starých frajírú... na môjho starého frajíra Sučanského, Ondrejka, čo sem ho mala ešte za malého djéčata, ten sa ale stracil kdesi v Anglii, že už bol aj nejaká vysoká šarža, on tam bojoval ve vojne a jaksik sa stracil... a aj na teho Židka sem si veru občas myslela, aj na teho... ale vydala sem sa za tohoto Meška... za tý peníze čo sme donéšli z Emeriky tatenko kúpili dom, na hlavnej ulici, tá sa fčúl volal Štefánikova a tam sme sa prescehovali... Meškovci mali záhradu vedľa nás, pri našem zadnem dvore, jak sme mali chlěvy a též to boli, predstavte si, pekari... svadbu sme mali v máji a Palo sa mi narodzil v januári a potom naráz, z ničeho nyšt, začátkem leta, mój tatenko Juhás umreli a to už sem já čekala druhé dzíta a nadrela sem sa vtedy veru jako to božé hovado, že to tak mosím povedat... mali sme len jedného učna, tovariša by sme nezaplacili, a tak sme hrdlačili od svitu do mrku jako otroci... já, kolkokrát s tým druhým malým už v bruchu a Pala na chrbte, sem válala chleba aj pečivo už o pol pátej ráno a nejakto sem sa presilila lebo čo, porodila sem to o mesác skór, mrtvé, dzifča to malo byt, veru... a kde bol vtedy ten Wolfi, ten malý židko... či bol živý, či došél z tej Ameriky a vóbec... nyšt sem o ním já vtedy nevedzela...“

Britský I. batalion 4. norfolského pluku elitných strelcov pod velením počerného kapitána, cudzinca s nevysloviteľným menom - Andreyi Sucansky - vpochoduje jedného dňa v druhom roku toho strašného svetového zabíjania za zvukov bojových gájd, píšťal a bubnov do hmly a do konca vojny ich už nikdy nikto neuvidí, vlastne ani po vojne nie, vlastne ani doteraz nie. V skalách sa nájde len útržok fotografie, na ktorej stojí dievča v dlhých bielych šatách prepásaných stuhou, na hlave má venček a v rukách drží sviečku a má iba polovicu tváre, druhá polovica je odtrhnutá. Na druhej strane fotografie ja perom napísané Tereza Juhás 14 rok... Weissgrub.1911. Tie gajdy, bubny a píšťaly sa na tej horskej ceste ale občas ozývajú. Aj vo dne, aj v noci. Zhubný účinok má tento záhadný koncert na vtáctvo; zasiahnuté tým zlovestným piskotom a rachotom, padá v celých krdloch k zemi, akoby spálené bleskom. V noci zasa hűfne hynú netopiere...

Tereza Mešková porodila päť detí,
ale obidve dcéry jej zomreli, a bratia Meškovci sú teda len traja.

Juro je najmladší a tatko povedali, že z neho aj tak nykedy nyšt nebude, že nech sa on len pekne dá do armády, tam aj jest dostane, aj ho oblečú, rozmýšľat za neho budú druhí, nech si dá povedat, nech sa len on pekne dá k vojsku. Poslušný slovenský, svojho slovenského otca syn, Juraj Meško poslúchne.

„... tata mali nakoniec pravdu, byt voják je dobré remeslo, aj ked zas vojna neni bohvíjaká zábava, ale ked je človek šikovný, rýchlo sa v tém naučí chodzit...“

Najstarší Meško, Rudi,

je vyučený cukrár, robí u Štyrcera, je šikovný a vie sa obracať, vie zarobiť peniaze aj ich vie podržať, už má dost zošporované a na budúci rok by si chcel založiť vlastnú firmu. Názov už si vymyslel, aj si ho krasopisne nakreslil na výkres, obtiahol tušom a vyfarbil. „Rudi Mesko: Konditorei - Desert & Eis.“

Prostredný Meško, Pavol,

je vyučený mäsiar, ale najprv chcel byť učiteľom, to ale len kvôli tej jeho Maríne, ale to je fčúľ aj tak už jedno, lebo aj tak nebude mat nykedy nyšt, a nyšt z neho any nebude, povedali tata Meško, lebo Palo slope. A potom čo sa rozišiel s tou Marínou Páleníkovou, tak pil duplom, aj do roboty chodil ožratý a Šipoš, mäsiar na hlavnej Hitlerovej ulici, u ktorého Palino robil, mu už pohrozil, že ked s tým neprestane, že polecí, já ožralcóf podporovat nebudem, povedzá mu to, pán majster.

„Máte recht, já mu to povím, nebojte sa.“ – pokýval hlavou tata Meško a hanbil sa jako pes. Jako pes.

S tou Marínou Páleníkovou chodil Palo skoro dva roky, už od poslednej meštianky, školy, keď mu potom ale tata nedovolili ísť na ten učiteľský ústav a ona išla študovať na učiteľku a cestovala každý deň do Trnavy a tak akosi sa aj popánštila tak vóbec, jako keby si jej už nebol dost dobrý, máš recht, vyser sa na nu, povedali mu otec, máš recht. Ale neslop kvóli néj, ná čo si sprostý? karhal ho, Rudi, slopat kvóli takej volajakej, aj tak to bola luteránka.

Lenže nakoniec to s tou jeho láskou, Marínou Páleníkovou, dopadlo predsa len tak, ako si Palo Meško želal, vydala sa za neho, tata Meško zúrili, mama Mešková plakali a tiež zúrili, ale je to tvrdohlavý baranysko, tento náš Palo, já sem dycky hovoril, že skončí zle a aj tak bolo, aj tak je.

Tata Meško sa celý roztrasie, keď príde na Pala reč a hned zbrunátie a začne dychčať a musí si už aj sadnúť, jeho z teho nakoniec ešče porazí, hovorí mama Mešková.

Lebo celé to vlastne predsa len skončilo naozaj zle, strašne, lebo dievča prišlo o nohy, o obidve, svadbu mala na vozíku, ženích ju

viezol do kostola, do farského, do katolíckeho cez pol mesta, ona tam sedela pod závojom, na nohách mala rozprestreté tie svadobné šaty, stískala kyticu a plakala, vzdychala a hlasno poťahovala nosom. Za nimi kráčali Páleníkovci, obidvaja v tvári bieli, on sa mračil, ona rumázgala, nikoho nevideli, teda nechceli vidieť, a za celý čas sa ani neobzreli. Hlavy zvesené, uprene si pozerali pod nohy, vliekli sa per pazuch, sotva dvíhali nohy a chceli, aby tá cesta trvala čo najdlhšie, a Fera Huštáka, čo za nimi maširoval s harmonikou a usilovne vyhrával a vyspevoval na celú ulicu, chceli zabíť.

Celá Páleníkovská família to brala ako rodinnú tragédiu, lebo Páleník bol len prednedávnom menovaný okresným správcom majetku evanjelickej cirkvi, a teraz sa mu jediná dcéra, zmrzačená a na celý život poznačená, vydáva u katolíkov v kostole za ožrana, čo sa ani remeslo nevyučil.

Família Graussová, stará luteránska família, Páleníkovej rodičia a bratia, tí neboli Maríne ani na svadbe a svojej dcére tú hanbu nikdy neodpustili. Graussovci boli bohatí nemeckí vinohradníci a bohatí veľkoobchodníci s vínom a už keď si Jozefína brala Páleníka, ktorý mal vtedy len právnický diplom a holý zadok, už vtedy z toho bol medzi Nemcami v meste veľký rozruch, ale to bolo ani nie rok po skončení Prvej svetovej vojny a Nemci nemohli moc vyskakováť, tak to akosi utíchlo. A keď sa potom stal doktor Páleník vďaka svojim advokátskym úspechom i aktivitám v luteránskej cirkvi známym, tak sa to akosi predsa len takto prirodzene vyriešilo a Graussovci Páleníka prijali. Keď ale prišiel Marínin sobáš s tým mäsiarom Meškom, ožralcom a katolíkom, tak tieto, povedzme, stavovské problémy prišli zasa na pretras a Páleníkovci boli nešťastní a zúfalí, ale nepomohli si.

Páleník sa rozhodol, že sa obesí, alebo zastrelí, nevedel ešte presne, ako to urobí, ani kedy, ale vedel, že v tomto hnusnom meste už žiť nechce.

Všetci Meškovci čakali v kostole a to, že sa ich Paľo napokon sobáši predsa len v katolíckom chráme božom, brali ako víťazstvo a malú odmenu za to, že ich família nakoniec vyšla takto na hanbu sveta, jako keby si mój syn nevedzel nahovorit nijakú lepšiu, než takúto luteránku bez nóh.

FOTO / Paľo a Rudi Meškovci objímajú Jurka v uniforme slovenskej armády na ulici pred bránou viechy a zboka sa k nim nakláňa čašník opásaný zásterou a podáva pánom na podnose džbán a poháriky, v ktorých iskrí svetlo posledného zapadajúceho slnka. Ulica za nimi už je tmavá.

(Okolo poludnia zastavuje kolóna našich proviantných áut v dedine Tyrawa Woloská a skupina našich vojakov požiada tunajšiu rodinu o možnosť poumývať sa v záhrade pri ich studni, radi nám vyhovejú a pozvú nás i ku stolu. Pohostia nás teplým mliekom a čiernym chlebom. Domáci pán je muzikálny človek, má i klavír a vojak Meško vybrnká jedným prstom „Slováci sme od rodu...“ a všetci si z chuti zaspievame. Poliáci spievajú s nami, že vraj pesničku poznajú z ich Lvovského rozhlasu. Pred odchodom podarujeme ich malú dcéru, ktorá je chorá a leží v horúčkach, dvoma citrónmi, čo vyvolá v očiach starej Polky slzy. Nevideli citróny po celý čas sovietskej okupácie. Mali vraj „trpezlivo čakať, až sa dobuduje v Kijeve továreň na citróny“, tak povedal im sovietsky kapitán. Kolký cynizmus!

Por. v zál. Fraňo Spusta: Denník z východného frontu)

Začiatkom leta

chystali chodorowski židovskí ochotníci slávne a dlho očakávané vystúpenie Aarona Lebedeffa z vilniuského jidiš divadla, v komédii Hlavná výhra, ku ktorej im dali sovietske okupačné orgány súhlas, lebo majiteľ cukrovaru Király-Koenig bol donátorom tých komediantov.

Veľmi záležalo pánu Koenigovi na tom, aby sa produkcia uskutočnila, a obdaroval preto komisára Jegorenka krásne vyfarbenou zlatohnedo-bielou dvojročnou kobyľkou a ten znalecky a nežne potľapkal koňa po pružnom hladkom zadku, prižmúril oči a povedal, že v parádke, gaspadiň Kirájkéňig, spasiba, a prikývol.

A okrem toho, a to bolo asi to najhlavnejšie, subreta kočovného židovského divadla Habamah, Dorota Habšunyj, budúca svokra Juriho Meška, čo vtedy nevedela ani ona, ani najmladší Meškov syn, tak tá mala nad tunajšími ochotníkmi čosi ako patronát, bola taká sladká, taká sladká, že odolať jej prosbám bolo nemožné, a pán továrnik ju už pred časom bol požiadal o ruku, lebo bola taká sladká a vždy ráno tak neodolateľne voňala!, takže divadlu všetko prialo.

Ibaže v predposlednú júnovú nedeľu sa tam, štyristo či päťsto kilometrov smerom na západ, ozval zo slovenských rádii hlas ich ministra vnútra Alexandra Macha, ktorý všetkým Slovákom oznámil, že krajina je od dnešného dňa vo vojne a po boku svojho Veľkého Nemeckého Brata sa ide boriť so svetovým bolševizmom a že keď sa naobedujú, tak aby sa ponáhľali do kasární, a tak niektorí ani nedojedli a bežali sa hlásiť, taký je to poslušný národ.

Ešte krátka rozlúčka s bratmi na Vysokej, taká malá cvičná bitka s gardistami a Juro Meško už aj jachal, šťastný a veselý a nebál sa ani šľaka!

Slovák som, aj Slovák budem, čierne čižmy nosiť budem, čierne čižmy od čižmára, podkovienky od kovára. Šablička brúsená, to je moja žena, ona ma vyseká, až bude potreba!

Slovenskí vojaci, najmä potom cyklistická a motorizovaná pechota, útočná vozba, delostrelectvo, ale i tanky, sa druhého rána za úsvitu už aj vydávajú k východným hraniciam, aby potom na večer, bez bojov a so spevom na perách prekročili ukrajinskú hranicu.

Dlhohánske vlakové transporty postoja vždy len na pár minút a aj to iba vo výnimočných prípadoch, napríklad keď v Michalovciach čistulinké a bielulinké dobrovoľné sestry Slovenského Červeného kríža čapujú z pojazdnej cisterny osviežujúcu, chutnú a perlivú citrónovú limonádu, známu „krachelku“, a v Michalovciach zasa malinovú.

Drobná,

počerná, lahkonohá Martha Habšunyj v mestečku Chodorow, tam na ukrajinsko-poľsko-slovenských hraniciach, mala včera pätnásť a už sa nevie dočkať lásky, je netrpezlivá, večer nervózna a roztrasená, ale mlkva, v noci nespí, vo dne vysedáva nad knihou a celé hodiny pozoruje mravce, čo vyliezajú zo škár a v nekonečnom rade pochodujú po dlažbe na verande ich domu. Už je za nevestu, čo ona ale ani len netuší a netuší ani, že vlak jej vezie ženícha až zo Slovenska.

Juro Meško,

Terezín najmladší, stojí pri otvorenom okne vo vagóne, spokojne a šťastne sa vyškiera a žmúri oči v ostrých lúčoch horúceho júlového slnka a veselo kýva tým čistulinkým a bielulinkým slovenským devám a po malinovke slastne a hlasno grgá. Troška sa hanbí, že je to nemóres, ale čo už?!

Slováci sme od rodu, slovenskému národu – nebude z nás nikdy veru nikto na škodu – rež a rúbaj do krve...!

Na zdravie, hrdinovia naši! Na zdravie! A bite bolševikov, tú židovskú bagáž!

Mor ho!, bratia! Mor ho!

V stredu na poludnie bombardujú bolševické lietadlá Košice a vo štvrtok v podvečer bombardujú zasa slovenské lietadlá pohraničné ukrajinské a poľské obce a mestečká. Aj poľsko-ukrajinské mestečko Chodorow, aj cukrovar, a to slávne pohostinské vystúpenie Aarona Lebedeffa sa teda odkladá na neurčito, ide o dejiny, divadlo musí počkať.

Soviety vzápätí urýchlene opúšťajú mesto, utekajú, je to zbabelá bagáž, a komisár Jegorenko akurát teraz cvála na svojej krásnej grošovanej kobyľke hore odkvitajúcim sadom, mrholí a podvečerný vánok mu ženie do tváre voňavé okvetné lístky, čo prchnu z jabloní, za chrbátom mu zapadá slnko, scéna takmer filmová, všakáno.

Ale potom mu zrazu nad hlavou zaduní lietadlo, z ktorého v rýchlom slede spadne niekoľko bômb, ozvú sa ohlušujúce výbuchy, kobylka sa splaší, zastrečuje, komisár, kapitán Vasilij Petrovič Jegorenko padá do mokrej trávy, leží dolu tvárou a nehýbe sa. Ešte stále padá drobný dážd.

Splašený kôň sa derie ďalej do strmého svahu, lietadlo sa stratilo za horizontom a po chvíli už ho ani nepočuť.

Potom výstrely stíchnu, poniže kostola, čo mu tu hovoria monastyr, tam ďaleko vzadu nad Slovenskom, odkiaľ jej vezú ženícha, slnko ešte stále nezapadlo a na nádvorí cukrovaru sa tlačí k múru uplakané dievčatko – slečinka, mladulinká a rúča židovská deva, šiksa, ako sa povie. V náručí drží mačku. To je ona, Meškova Jurova nevestička, a pekná je veru, pekná, ako obrázok. A nad mokrými strechami Chodorowa sa potom objaví dúha a Martha Habšunij sa prekvapene obzrie, ako keby na ňu niekto zavolať, a uvidí ju. Uvidí tú dúhu, poteší sa, tichúčko sa zasmee a z čela si odhrnie mokré vlasy, ktoré sa jej v daždi vždy takto bláznivo krúčia do malých tuhých kučier.

ZÓNA NADŠENIA

DRAMATICKÝ PRÍBEH PRIATEĽSTVA A LÁSKY 1968–2008

ANTON BALÁŽ

Jozef Banáš (1948), dlhoročný diplomat, v rokoch 2002–2006 poslanec slovenského parlamentu, je aj autorom viacerých televíznych inscenácií, dvoch divadelných komédií i dvoch kníh – Lepší ako včera (2001) a Idioti v politike (2007). Jeho novým literárnym textom je rozsiahly dokumentárny román **Zóna nadšenia** s podtitulom **Dramatické príbehy priateľstva a lásky 1968–2008**. Dokumentárny román ako literárny žáner, ktorý individuálne ľudské osudy včleňuje do širšieho dejinného rámca a prináša tak nielen čitateľský zážitok, ale obohacuje naše poznanie histórie, nemá v slovenskej literatúre tradíciu. Nie pre neschopnosť autorov zvládnuť tento náročný žáner, ale pre neprístupnosť archívnych fondov a predovšetkým absolútnu tabuizáciu tém, medzi ktoré v uplynulých desaťročiach patrila aj invázia spojeneckých armád do Československa v auguste 1968 a jej zničujúce dôsledky na osudy ľudí i celej „zóny nadšenia“ – ako život a dianie za železnou oponou, videný zvnútra, pomenoval Jozef Banáš. Dlhoročný diplomat, s rozsiahlymi jazykovými znalosťami, na základe prieskumu mnohých, donedávna prísne tajných archívnych fondov a pamätí politikov, silou desaťročia udržiavajúcich a potom často jediným podpisom rúcajúcich fyzické i duchovné múry tejto zóny, vytvoril sugestívny a čitateľsky atraktívny obraz nášho nedávneho života. V súčasnej slovenskej literatúre práve takéto dielo chýbalo.

Zóna nadšenia vyjde vo vydavateľstve Kelion a jej krst sa uskutoční večer 20. augusta v bratislavskom divadle West v čase, keď pred 40 rokmi cez naše hranice prichádzali prvé tanky okupantov. Vybral sme preto z tohto pozoruhodného Banášovho románu dokumentárno-príbehovú montáž práve o tragických augustových dňoch.

MOSKVA 1968

JOZEF BANÁŠ

Plukovník KGB Michail Stepanovič Golubkin stál v pozore v kancelárii šéfa KGB. Poznal Andropova dobre. Predsedom Výboru štátnej bezpečnosti bol len čosi vyše roka, ale získal si všeobecnú úctu. Bol nekompromisný k lajdákovi, podvodníkovi, neznášal ohovára-

faltus/„ach jô“ z deivic/pastel

nia, podvody. Tvrdo bojoval proti korupcii. Rozčuľoval sa málokedy. Teraz bola jedna z tých chvíľ. Nervózne si pretieral oči, okuliare mu poskakovali po čele. Golubkin si hrýzol do hornej pery. Andropov nahnevane hodil na stôl papier, ktorý mu plukovník podal.

„Sú to nezmysly. Nikto neposiela z Prahy také dramatické správy ako Červonenko.“

„Velvyslanec Červonenko je starý a skúsený diplomat,“ pokúsil sa oponovať Golubkin.

„Práve preto. Starí, skúsení diplomati sú trénovaní v preháňaní. Každý chce robiť kariéru, a tak posiela domov správy, ktoré sú nafúknuté, v nádeji, že ho za to pochvália. Mal som takých aj ja, keď som velvyslancoval počas maďarského povstania v Budapešti. Jeden tam dokonca tvrdil, že v diplomacii zaujme len správa, ktorá je zveličená. Keď mi to povedal, na druhý deň som ho dal odvolať. To však bolo v roku 1956. Dnes je rok 1968. Je to príliš vážna vec.“ Andropov nervózne poklepkával prstami po stole. „Michail Stepanovič, Praha nie je Budapešť v päťdesiatom šiestom. Vtedy chceli Maďari odstrániť socializmus. Videl som to na vlastné oči. Vo vedení maďarskej strany boli samí kontrarevolucionári... Ale ten Dubček je čosi celkom iné. Je to syn starého boľševika a komunistu. Pochádza z chudobnej robotníckej rodiny, už jeho otca v Amerike zavreli, lebo odmietol ísť do vojny. Ako päťročný prišiel s celou rodinou do Sovietskeho zväzu. V marci 1925 prišli do Kirgizska pomáhať budovať komunizmus v rámci družstiev Interhelpo. Potom stavali automobilku v Gorkom. Alexander Dubček strávil u nás trinásť rokov. Bojoval v Slovenskom národnom povstaní, je to starý funkcionár oddaný komunizmu. Neverím, že by takýto človek chcel zhodiť komunizmus, neverím, že by takýto človek klamal svojich sovietskych priateľov,“ krútil hlavou Andropov.

„Všetky správy našich ľudí jasne hovoria – je tam kontrarevolúcia,“ pokrčil ramenami Golubkin.

„Čo chce ten Dubček? Zefektívniť hospodárstvo, zastaviť korupciu a rozkrádanie, zvýšiť hektárové výnosy... to je kontrarevolúcia?!“ predychával Andropov.

„Súdruhovia z Politbyra hovoria, že sú tam jasné prvky kontrarevolúcie.“

„To by sme azda museli vedieť skôr ako súdruhovia z Politbyra. Pozrite sa sem. Posledné prieskumy verejnej mienky z Československa z 10. júla - 89 percent občanov tvrdí, že chcú žiť v socializme, len 5 percent si želá návrat ku kapitalizmu, 87 percent bezvýhradne podporuje Dubčeka a jeho vedenie, len 7 percent je nespokojných. Čo nám to ten Červonenko trepe o rozvrate socializmu?!“

„Správy súdruha velvyslancu sa opierajú o informácie od súdruha Voronina. Ten je v úzkom kontakte so súdruhmi Bilakom, Indrom, Kolderom a šéfredaktorom Rudého Práva Švestkom.“

„Áno, viem.“ Prudko odvetil Andropov. Vzal do rúk fotokópiu listu s osobnou Brežnevovou poznámkou v záhlaví „Len pre Kosygina, Podgorného a Andropova“ a mlčky si ho čítal. „Vážený Leonid Iljič... politické nástroje a nástroje štátnej moci v našom štáte sú v súčasnosti do značnej miery ochromené. Pravicové sily vytvorili podmienky priaznivé pre kontrarevolučný prevrat. V tejto situácii sa obraciame na vás, sovietskych komunistov... so žiadosťou o účinnú podporu a pomoc všetkými prostriedkami, ktoré máte k dispozícii. Len s vašou pomocou možno ČSSR vytrhnúť z hroziaceho nebezpečenstva kontrarevolúcie... Pokladajte tento list za nástojčivú prosbu a žiadosť o zásah a všestrannú pomoc... Zároveň vás prosíme o maximálne utajenie nášho listu a z tohto dôvodu Vám ho píšeme osobne, po rusky. Podpísaní Indra, Kolder, Kapek, Švestka, Biľak.“ Andropov sa zhlboka nadýchol. „Kto je to ten Voronin?“

„Veľvyslanec radca. Náš hlavný rezident.“

„Viete o ňom niečo?“

„Klasický kariérny rozviedčik,“ podal Golubkin Andropovovi personálny spis Voronina.

„Na takého mladého urobil peknú kariéru. Musí to byť veľký snaživec... Najnebezpečnejší rozviedčici sú snaživí rozviedčici,“ trpko sa usmial Andropov.

„Súdruh predseda, ale správy z Československa potvrdzujú aj naše zdroje v CIA...“ namietol Golubkin.

„Michail Stepanovič, viete, čo sa deje v Spojených štátoch? Johnsonovi prerástol Vietnam cez hlavu, Spojené štáty a celá Európa protestujú proti americkej akcii. Nič by sa im nehodilo lepšie ako naša prípadná akcia. Vo svetových médiách by správy z americkej agresie vo Vietname nahradili informácie z našej akcie v Československu. To potrebujú. Preto nám podsúvajú dramatické správy o vývoji v Československu.“

„Súdruhovia v Prahe žiadajú o pomoc...“

„Ktorí súdruhovia? Tí, ktorí chcú ukojiť svoje ambície a prevziať vedenie KSČ? Nie sú toho schopní sami a tak potrebujú nás?!“ usmieval sa popod fúzy Andropov.

„Aj francúzska rozviedka potvrdzuje vážnu situáciu v Prahe...“ presviedčal plukovník.

„Francúzi... nevedia si rady s rebelujúcimi študentmi a de Gaulle sa chystá v druhej polovici augusta uskutočniť test jadrovej bomby v Tichomorí. Čím by lepšie prehlušil svetové protesty ako sovietskou akciou v Prahe?... Nie, nie, Michail Stepanovič,... musíme byť veľmi obozretní. Veľmi obozretní.“

Zazvonil telefón. Andropov sa v prvej chvíli nevedel zorientovať, ktorý z mnohých telefónov na jeho stole zvoní. Uvedomil si však, že

zvoní červený. „Michail Stepanovič, prepáčite na chvíľu, volá súdruh generálny tajomník.“ Plukovník Golubkin zasalutoval a náhlivo vyšiel. Predseda KGB zodvihol telefón. Na druhom konci bol Brežnev.

„Pekne ťa pozdravujem, Leonid Iljič...“ Andropovov žoviálny tón sa však chytro zmenil. Brežnev čosi huhňavo vykrikoval, očividne nebol s analýzami tajných služieb spokojný. „Leonid Iljič, naše zdroje z Washingtonu hlásia, že CIA sa na udalostiach v Československu nepodieľa. Obávam sa, že naše zdroje v Prahe príliš podliehajú svojim prianiam. Základom spravodajskej služby je nepodliehať prianiam a emóciám.“

Brežnev v tej chvíli stratil nervy. „Jurij Vladimírovič, prekvapuje ma, že mi to hovoríš práve ty, ktorý si bol účastníkom udalostí v Maďarsku. Aj tam sa Nagy tváril, že mu ide o socializmus a ako to dopadlo?! Nerozumiem tvojim postojom. Hádám len nesympatizuješ s československou kontrarevolúciou. Alebo si chceš vziať na seba zodpovednosť za návrat kapitalizmu v Československu? Uvedom si slabé pozície socializmu v Rumunsku a NDR. O Juhoslávii už ani nehovorím. V Československu musíme byť! Rozumieš Jurij Vladimírovič?! Musíme! A nepôjdeme tam preto, aby sme vymenili riaditeľa televízie!!...“ Brežnev stíšil hlas, akoby si uvedomil, že čosi prezradil. Andropov taktne jeho prerieknutie zahovoril. Uvedomil si však, že najvyšší ľudia v Politbyre už o invázii v Československu rozhodli a Brežnev od neho potrebuje také informácie, ktoré by boli zámienkou. Napriek tomu sa pokúsil oponovať.

„Súdruh generálny tajomník,“ zoficiálnil tón Andropov, „všetky informácie z Československa hovoria o tom, že drvivá väčšina ľudí si želá socializmus. Drvivá.“

„My vieme, čo je to drvivá väčšina. My vieme, čo si ľudia v Československu želajú. Súdruhovia v politickom byre sú jednoznačne presvedčení, že v Československu sú ohrozené základy socializmu. Státisíce sovietskych vojakov nepoložili svoje životy pri oslobodzovaní Československa preto, aby to teraz padlo do rúk imperialistom!“ kričal Brežnev. „Mám ja tebe, šéfovi tajných služieb, hovoriť, čo sa chystá na XIV. zjazde KSČ? Všetkých nám naklonených súdruhov – Koldera, Indru, Švestku, Pillera, Riga, Kapka, sa chystajú odstrániť! Súdruh Andropov, prosím ťa, žiadam ťa, predlož nám informácie v takom zmysle, ako som ti hovoril. Zajtra odchádzame na rokovanie s československými súdruhmi. Potrebujem dôkazy! Rozumeli sme si?...“ Po chvíli ticha Brežnev rázne dodal: „Ak stratíme Československo, odídem z funkcie generálneho tajomníka strany. Nevieš, kto príde po mne, ale post predsedu Výboru štátnej bezpečnosti bude prvý, kam si dosadí svojho človeka!“

„Rozumel som, súdruh generálny tajomník,... rozumel...Všetko naj-

lepšie... Čest!“ Andropov položil slúchadlo. Bolo mu jasné, že o sovietskej akcii v Československu je rozhodnuté. Hoci bol ako šéf tajných služieb dobre informovaný, netušil, že minister obrany Andrej Grečko už od apríla 1968 po dohode s Brežnevom a Suslovom v tichosti pripravoval plán na vojenskú operáciu v Československu.

Sadol si do svojho obľúbeného ušiakového kresla. Bol hlboko presvedčený, že invázia je nielen zbytočná, ale pokazí dobré meno Sovietskeho zväzu, ktoré sa vo svete podarilo dosiahnuť od Stalinovej smrti. V jednej chvíli mu zišlo na um, že by mohol podať demisiu. Azda tým vykřeše iskierku nádeje a generáli s vysokými predstaviteľmi vojenskopriemyselného komplexu si vďaka demisii najvyššieho predstaviteľa tajných služieb predsa len čosi uvedomia. Napokon túto myšlienku zahnal. Nechcel riskovať, že by ho Brežnev z kľúčového postu šéfa tajnej služby mohol odvolať. Hoci pil len zriedkavo, nalial si do pohára vodku a spláchol dolu hrdlom svoju osobnú rezignáciu.

KYJEV 1968

Saša Grycenko sedela v uniforme pred majorom Kožuchinom.

„Alexandra Josifovna, odovzdajte dozornému pečatidlo, vosk, kľúče od stola, kľúče od trezoru aj od vašej kancelárie. O štrnástej hodine sa dostavte na oblastnú vojenskú správu. Prineste si so sebou len najnevyhnutnejšie hygienické potreby. Vy ste slobodníčka?“ spýtal sa major Kožuchin z ôsmeho oddelenia Kyjevského vojenského okruhu.

„Nie. Som civilná zamestnankyňa.“

„Prečo si nesadnete?“ ponúkol jej Kožuchin stoličku. Saša si sadla a skúmavo na neho hľadela. „Ste slobodná...“ pokúsil sa Kožuchin usmiať.

„Áno, som.“

Kožuchin čosi čítal v papieroch a pokračoval. „Váš otec bol v armáde Ludvíka Svobodu...“

„Áno. Pomáhal oslobodzovať Československo.“

„Ako vojak sovietskej armády?“

„Ako vojak československej armády. Rodičia žili v dedine Kolodné v Iršavskom rajóne. Keď Kolodné pripadlo v roku 1939 Maďarsku, otec ušiel do Sojuza. Tam ako československý občan vstúpil v marci 1942 v Buzuluku do Svobodovho práporu.“

„Že to tak podrobne ovládáte...“ pousmial sa Kožuchin.

„Som vlastne Slovenka...“

„Áha... Takže si idete takpovediac odskúšať, ako sa cítil váš otec, keď oslobodzoval Československo...“

„Tak... akosi...“

Dlho spýtavo hľadel na Sašu. „Boli ste pridelená ako administratívna sila k operačnej skupine leteckej armády Prikarpatského vojenského okruhu, ktorá je súčasťou sovietskeho kontingentu, ktorý spolu s armádami štyroch členských krajín Varšavskej zmluvy pôjde do Československa pomôcť našim českým a slovenským bratom v boji proti kontrarevolúcii. Nemusím vám zdôrazňovať, že tieto informácie sú prísne tajné...“ Kožuchin si zapálil machorku a dlho z nej potáhol. „Je to len dočasná akcia a žien tam bude málo. Iste chápete, že sme nemohli poslať vydaté súdružky...“ povedal s ospravedlňujúcim podtónom Kožuchin.

„Ale ja som pripravená, súdruh major.“

Kožuchin ostal máličko prekvapený. Od viacerých by očakával bezvýhradnú poslušnosť, ale u Alexandry Grycenkovej sa trochu obával. Bola priateľkou jeho dcéry, veľa však o nej nevedel. Zanovité dievča, vždy hlasno a jasne formulujúce svoje názory. Občas mala aj na veliteľstve okruhu problémy. Svojho času sa dostala do konfliktu s poručíkom Vasiljevom, ktorý jej zakázal na komsomolských schôdzach čítať básne Vysockého. Otvorene sa hlásila k Majakovskému, Ajtmatovovi, Dumbadzemu, Achmatovovej, Jeseninovi, Jevtušenkovi. V kancelárii mala Solženicynov „Jeden deň Ivana Denisoviča“. Nebol síce zakázaný, ale nadriadení tú knihu neradi videli. Keďže nebola členkou Komunistickej strany, mávli nad tým rukou. Kožuchinovi to bolo sympatické, ale bál sa, že Alexandra svojimi názormi nainfikuje aj jeho dcéru Tatianu. Kožuchin vedel, že ľudia v Užhorode počúvali Československý rozhlas napriek tomu, že pozdĺž hraníc boli rozmiestnené rušičky. Rušenie rozhlasových staníc bratskej krajiny vyvolávalo v sovietskych občanoch rozpaky. Aj Saša občas zapochybovala, či je to s tou kontrarevolúciou v Československu ozaj tak, ako im hovoria sovietske noviny. Preto sa Kožuchinovi ulavilo, keď Alexandra prekvapujúco bez problémov prijala rozkaz ísť do Československa.

„Kde bude umiestnený štáb leteckej armády?“

„Na vojenskom okruhu vám to povedia presne. Mesto sa volá Sliač. Je tam letisko. To je všetko, čo viem.“

„Rada pomôžem československým bratom v boji s kontrarevolúciou.“

„Som rád, súdružka Grycenko, že chápete našu internacionálnu povinnosť.“

Saša sa vrátila do internátu. Na vrátnici jej „dežurna“ nadšene mávala balíčkom z Bratislavy. Pozrela na pečiatku. Cesta do Kyjeva mu trvala dva týždne. V izbe si ho pritísla k hrudi a chvejúcou sa rukou otvorila. List bol dosť dokrkvaný. Saša sa usmiala. Bolo jasné, že ho okrem nej a odosielateľa čítal aj niekto iný. Bola pracovníčkou Oblastnej vojenskej správy Kyjevského vojenského okruhu. Chápala, že v týchto zložitých časoch je potrebné kontrolovať listy z Československa.

„Drahá Sášenka, posielam Ti slúbené okuliare, dúfam, že sú v poriadku. Dioptrie som vybral presne podľa Tvojich údajov. Dúfam, že Ti budú dobré a že v nich Tvoje neskutočné tyrkysové oči vyniknú ešte viac. Len nie natoľko, aby si ich príliš všímali aj iní. Neviem, čo sa to so mnou stalo, ale po návrate z Kyjeva akoby bol zo mňa iný človek. Veľmi si ma prekvapila svojimi znalosťami Slovenska, našej literatúry a histórie. Dovolil som si poslať Ti aj najnovšie vydanie Sládkovičovej Maríny. Jeho úvodná sloha by mala znieť takto:

„Ja sladké túžby, túžby po kráse spievam peknotou nadšený... no centrom, živlom, nebom, jednotou krás mojich je moja Sašenka.“ Prepáč mi moju úprimnosť, ale asi som sa do Teba skutočne zamiloval. Dúfam, že sa čoskoro uvidíme.“

Saša si pritisla list na ústa. Usmiala sa. Možno sa uvidíme skôr, ako sa nazdávaš...

WASHINGTON (BIELY DOM) 20. 8. 1968

Bol teplý augustový deň, popoludnie 17 hodín washingtonského času. Prezident USA Lyndon Johnson popíjal svoju obľúbenú škótsku whisky Cutty Sark, sledoval zápas v basketbale Západnej konferencie medzi jeho obľúbeným tímom nováčikom San Diegom Rockets a favoritom Los Angeles Lakers. Zápas bol mimoriadne dramatický, ale chlapci zo San Diega po polčase tesne viedli, a tak mal prezident dobrú náladu. Trochu bol namrzený, že sovietsky veľvyslanec sa nahlásil práve v tomto čase, ale musel dať prednosť štátnickým povinnostiam pred záujmami fanúšika basketbalistov z Texasu.

Tajomník uviedol Dobrynina do Oválnej pracovne, ktorá mu bola dôverne známa. Pôsobil ako veľvyslanec Sovietskeho zväzu v USA už šiesty rok. Prezident mu so širokým úsmevom vykročil oproti. Potom sa s veľvyslancom pozdravili prezidentovi spolupracovníci. V San Diegu sa začal druhý polčas zápasu a Dobrynin si všimol prezidentovu nervozitu, keď sa občas neovládol a proti protokolárnym zvyklostiam sa pozrel na obrazovku. Dobrynin vedel o Johnsonovej slabosti pre basketbal i pre cigarety. Napriek tomu sa mu zdalo, že prezident fajčí akosi priveľa.

„Prepáčte, som trochu nervózny, naši majú šancu vyhrať nad Lakers. Vyzerá to tak, že toho roku Lakers Západnú konferenciu vyhrajú, ale trochu im to znepríjemníme. Ale práca je práca,“ postavil sa prezident a televízor napokon s malým povzdychom vypol. „Mojich spolupracovníkov – šéfa Národnej rady pre bezpečnosť Walta Rostowa a osobného asistenta Jacka Valettiho, vám predstavovať nemusím.“

Dobrynin nevedel, že pred niekoľkými hodinami sa na pracovnom obede prezidenta s poradcami pre bezpečnostnú a zahraničnú poli-

tiku o možnom sovietskom vpáde do Československa vôbec nehovorilo. Američania tejto možnosti, ale aj prípadnému vpádu prikladali minimálnu dôležitosť. Ich hlavnými bezpečnostnými problémami boli vojna vo Vietname a napätá situácia na Blízkom východe iba rok po šesťdňovej vojne. Podrobne diskutovali o priebehu prípravy rokovaní so Sovietskym zväzom o obojstrannom obmedzení strategických zbraní SALT.

Sovietsky veľvyslanec vstúpil do prezidentovej pracovne o jedenásťtej hodine večer stredoeurópskeho času 20. augusta 1968. Konal presne podľa pokynov Moskvy, ktorá si želala, aby prezidenta Spojených štátov o „akcii“ v Československu informoval v tomto čase. Podľa ich strategických plánov mali spočítané, že v tom čase už budú sovietske tanky v Prahe. Očakávali ich nadšené vítanie československými občanmi a možno už aj narýchlo dosadenou dočasnou robotnícko-roľníckou vládou pod vedením Aloisa Indru.

Po úvodných zdvorilostných frázach a odovzdaní srdečných pozdravov od najvyšších sovietskych predstaviteľov, predložil Dobrynin prezidentovi diplomatickú nótu.

„Ďakujem vám za informáciu, excelenci,“ úslužne poďakoval prezident, keď dočítal nótu, v ktorej Predseda Prezídia Najvyššieho sovietu ZSSR Nikolaj Podgornij informoval prezidenta Spojených štátov amerických o tom, že vojská Varšavskej zmluvy v nočných hodinách z 20. na 21. augusta 1968 podnikli vojenskú akciu na podporu socializmu v Československu.

Prezident ponúkol veľvyslanca cigaretou. Veľvyslanec zdvorilo poďakoval. „Jack, dúfam, že všetko, čo nám pán veľvyslanec povedal, máte presne poznačené...“ obrátil sa prezident k Valettiemu. Jackovi sa mierne chveli ruky. Prikývol. Prezident sa na chvíľu zamyslel, pozrel na Rostova a zahľadel pred seba. Dobryninovi sa zmraštilo čelo v očakávaní jeho prudkej reakcie. Pre prípadnú razantnú kritiku zo strany najvyššieho amerického predstaviteľa mu ústredie v Moskve odsúhlasilo možnosť použiť neoficiálne stanovisko Sovietskeho zväzu. Jeho hlavným obsahom bol protiargument poukazujúci na americkú inváziu vo Vietname. Samozrejme, stanovisko mal veľvyslanec použiť len v prípade skutočne neadekvátnej reakcie prezidenta. Inak Moskva odporúčala zdržanlivosť, nechcela zbytočne dráždiť.

Johnson pojedal akési sucháre. Dobrynin pozoroval jeho nezvyčajne veľké mäsité uši, ako sa kývali zo strany na stranu.

„Hrozí zásah voči Rumunsku?“ spýtal sa Johnson.

„Nie.“

„Udalosti v Československu nesmú zablokovat rokovania o obmedzení jadrových zbraní. To je priorita našej zahraničnej politiky a mys-

lím, že svet to pochopí..." pokýval hlavou a súhlasne prikývol. „Zajtra ráno prediskutujeme vašu informáciu s Deanom Ruskom a mojimi poradcami. Dáme vám odpoveď.“ Dopil whisky a Jack mu opäť nalial. Všimol si, že aj Dobrynin dopil. Sovietsky veľvyslanec pohľadom súhlasil s ďalším pohárom.

Prezident si zapálil cigaretu, vyfúkol, usmial sa. „Zajtra ráno hodlám oznámiť verejnosti svoj úmysel navštíviť Sovietsky zväz. Pozval som na raňajky niekoľkých priateľov, aby som im túto radostnú správu oznámil. Veľmi by ma potešilo, excelencia, keby som mohol stanovisko vašej vlády k mojej návšteve dostať ešte pred mojím vystúpením pred verejnosťou. Myslím, že táto návšteva je pre naše krajiny mimoriadne dôležitá. Pripime si na rozvoj vzťahov medzi našimi veľkými a mocnými krajinami.“ Dobryninovi takmer vypadli oči z jamôk. Nechápal. Celé štáby najlepších odborníkov na sovietsko-americké vzťahy pracovali v Moskve na argumentačnom katalógu, ktorý mal pripravený vo vrecku. Nebol potrebný. Prezident si s ním pripil po druhýkrát. Dobrynin cítil prekvapenie aj na tvári Rostova a Valettiho. Mal pocit, že je prezidentovým stanoviskom takmer sklamaný. Už sa tešil na pochvalnú šifru od „najvyššieho“ za razantnú obhajobu „akcie“. A nič.

„Iste, pane, urobím všetko preto, aby stanovisko mojej krajiny bolo na vašom stole zajtra do deviatej. Už teraz vás však môžem takmer s istotou ubezpečiť, že bude kladné,“ odpovedal prezidentovi na jeho záujem o stanovisko Moskvy k chystanej návšteve. Potom začal prezident rozprávať zábavné historky z Texasu. Dobrynin vypil pohár whisky na ex. Ďalší mu nalial osobne prezident. Johnson očividne nedokázal zatajiť dobrú náladu. Hoci si uvedomoval, že sovietska invázia ohrozí uzavretie zmluvy o kontrole zbraní, od radosti by bol Dobrynina takmer vyobjímal. Dobryninovi ako skúsenému diplomati chodilo myslou to isté. Bol jednou zo stálic sovietskej diplomacie, disciplinovaný vojak sovietskej zahraničnej služby, ktorý nikdy svoj názor nahlas nevysloví, hoci ho má. Hľadel na spokojného prezidenta a vedel, že myslí na to isté na čo on. Nič lepšie tí hlupáci v Kremli nemohli pre svojho úhlavného nepriateľa spraviť. V duchu sa usmial, keď si pomyslel, že vo chvíli, keď sa dozvedel o definitívnom rozhodnutí Politbyra uskutočniť inváziu, prebudilo sa v ňom čosi ako zdravý sedliacky rozum a chcel podať demisiu. Teraz sa potešil pri predstave pochvaly, ktorú z Moskvy dostane. Napíše o prijatí u prezidenta dramatickú šifru a vykreslí sa, ako statočne „akciu“ v Československu obhájil.

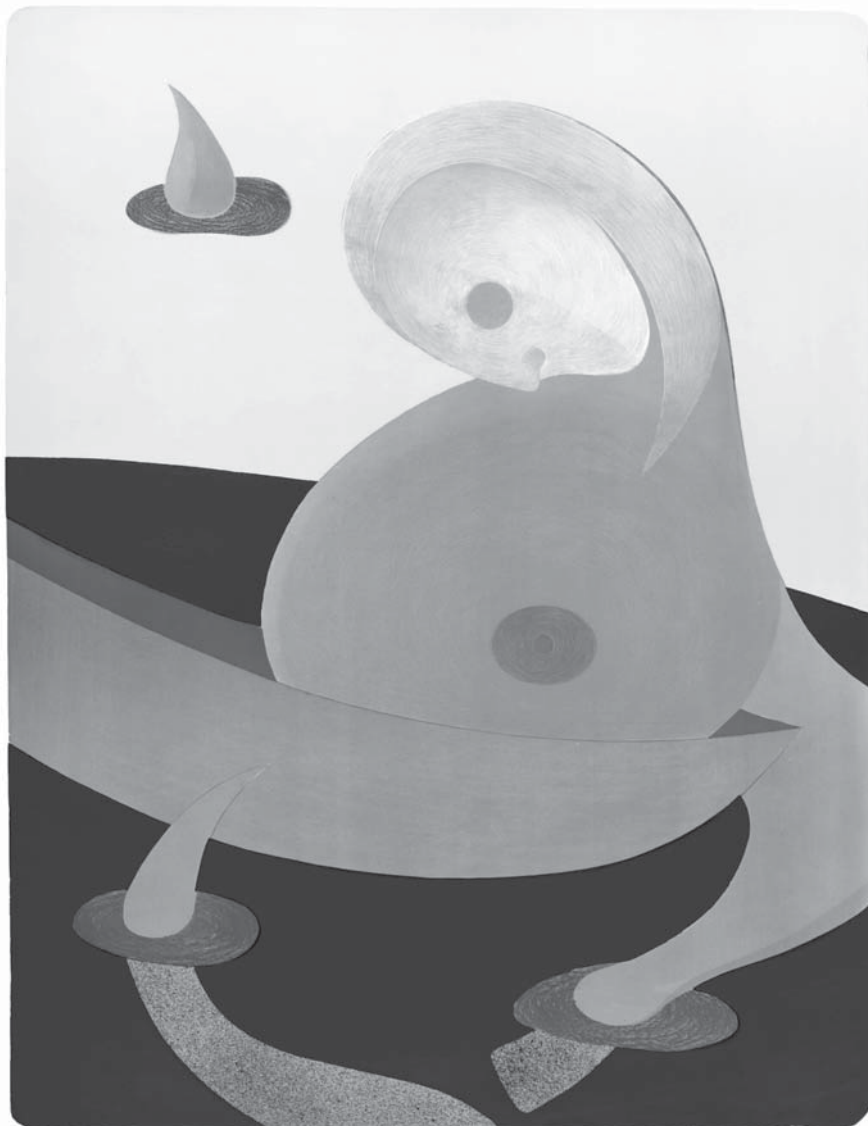
„Veľmi rád si spomínam na moje nedávne stretnutie s vaším cteným pánom premiérom Kosyginom v Glassboro. Srdečne ho odo mňa pozdravte..." pokračoval Johnson. Rostov sa tváril čoraz sklúčenejšie

a ovládal sa, aby prezidenta neprerušil. Pri rozlúčke so sovietskym veľvyslancom prezident opätovne požiadal o rýchlu odpoveď z Moskvy a zdôraznil, že sa na návštevu Moskvy veľmi teší. Keď sovietsky veľvyslanec opustil Oválnu pracovňu, Johnson chytro zapol televízor. Zápas bol tesne pred záverom a o jasnom víťazstve Lakers bolo rozhodnuté. Napriek tomu sa usmieval. Nalial whisky obom spolupracovníkom. „Od zajtrajšieho dňa vymení sovietska invázia v Československu našu akciu vo Vietname na titulných stránkach svetových médií. Na zdravie, páni!“

Dobrynin po návrate na sovietske veľvyslanectvo okamžite napísal šifru, v ktorej Moskvu informoval o prijatí prezidentom a odporučil kladné stanovisko k jeho uvažovanej návšteve. Kladné stanovisko skutočne o niekoľko hodín dostal. Zavolať svojho tajomníka a prikázal mu, aby ho spojil s ministrom zahraničia Deanom Ruskom. Čakal na telefón a od radosti si nalial čistú moskovskú vodku. V Moskve ani vo sne neočakávali takú príjemnú reakciu prezidenta. Veľvyslanec trochu znervóznel, keď mu tajomník dlhšie neprepájal Foreign Office. Tajomník vošiel do miestnosti osobne. „Čo je?“ nervózne sa spýtal Dobrynin. „Súdrh veľvyslanec, máte sa ihneď dostaviť na ministerstvo zahraničných vecí. Práve nám priniesli nótu podpísanú pánom ministrom Ruskom.“ Dobrynin tušil, že profesionáli na ministerstve zaujmú iné stanovisko ako prezident. Johnson bol neskúseným farmárom z Texasu a v zahraničnej politike Spojených štátov tradične rozhodoval Kongres. Dúfal, že ministra Deana Ruska dajako ovplyvní k nie príkremu vyhláseniu. Pre istotu si vzal so sebou neoficiálne stanovisko, ktoré nepoužil u prezidenta.

Dean Rusk prijal veľvyslanca vo svojej pracovni v neskorých nočných hodinách. Oznamoval Dobryninovi, že sa práve vrátil z Bieleho domu s poverením tlmočiť mu vyhlásenie vlády Spojených štátov. Rusk mu prečítal pokojným hlasom vyhlásenie, v ktorom sa hovorilo, že Spojené štáty nemajú informáciu o žiadnom pozvaní vojsk Varšavskej zmluvy oficiálnymi predstaviteľmi Československa. Na záver veľvyslancovi odporučil, že by obe strany mali starostlivo zvážiť predčasné verejné oznámenie o návšteve prezidenta USA v ZSSR. Dobryninovi bolo jasné, že návšteva prezidenta sa odkladá.

Lyndon Baines Johnson sa o niekoľko dní stretol s náčelníkmi štábov americkej armády. Zhodli sa na tom, že proti ZSSR nepoužijú v žiadnom prípade silu. Johnson navyše prikázal, aby už nedošlo k žiadnemu verejnemu odsúdeniu invázie. Položartom dodal: „Dúfajme, že Moskva ocení, že tu, v Spojených štátoch, nie sme nijakí násilníci.“

faltus/chiměřina netěš/litografie

V študentskej izbičke sa usadil komár, ktorý spolu s horúčavou garantoval, že Baláž sa v noci veľmi nevyspí. Nad ránom sa zdalo, že sa mu to predsa len podarí, ale budík mu šancu prekazil. Otrávený si navliekal montérky stvrdnuté od cementu. Teplomer ukazoval desať stupňov, hoci boli len štyri hodiny. Brigádoval na stavbe elektrickej trate na nové bratislavské sídlisko Štrkovec. Vozili cement z Rohožníka do obrovských miešačiek porozkladaných popri bagrovisku medzi záhradami. Vedľa kolajiska sa stavala aj dvojprúdová betónová cesta na Vrakuňu.

Baláž býval na rohu ulíc Belopotockého a Lehotského, neďaleko Hlavnej stanice. Ranným osobákom cestoval do Trnavy, kde ho šofér Feri čakal pred stanicou a odtiaľ vyrážali na Rohožník. Dnes mal výbornú náladu. S Ferim sa dohodli, že skončia skôr a pôjdu popoludní na zápas Stredoeurópskeho pohára vo futbale medzi Spartakom Trnava a Crvenou zvezdou Belehrad. Nezvykol raňajkovať, vždy vzal len starostlivou mamou pripravené dva krajce masťného chleba s cibuľou a paprikou a o pol piatej už sedel v staručkom osobáku s drevenými sedadlami. Zapol si tranzistorové rádio. Bol naň pyšný. Tranzistorové rádiá mal vtedy ešte málokto. Na železničnú stanicu chodieval skratkou krížom cez Malinovského ulicu okolo záhradnej reštaurácie pomedzi „Desiatky“ popred tunel pod traťou hore schodmi a bol na Hlavnej stanici.

Aj teraz sa náhlil. Sotva vykročil z domu, prekvapil ho nezvyčajný hluk. Študoval v prvom ročníku Vysokej škole ekonomickej. Ekonomovia boli zaradení v povinnej vojenskej príprave k tankistom. Zvuk tankových pásov brázdiacich tvrdý povrch by rozoznal aj o polnoci. Čím bol bližšie k Malinovského ulici, tým bol zvuk silnejší, až sa zmenil na rachot.

Hore ulicou sa valili tanky. T 52 aj zopár starých T 34. Niektoré odbočovali na Žilinskú, iné šli smerom hore ku stanici. Zišlo mu na um, že tanky sa presúvajú na Firšnál, kde bývali vojenské prehliadky na Deň víťazstva. Vtedy prešli ulicami mesta tri tankové čaty podporené niekoľkými obrnenými transportérmi. Zdalo sa mu, že na vojenskú prehliadku je tankov priveľa. Aká vojenská prehliadka? Nie je 9. máj, ale 21. august. Možno idú nakrúcať nejaký bojový film. V tých časoch sa ich nakrúcalo mnoho. Vlak o sedem minút odchádzal, a tak mal naponáhlo. Pred hlavnou staničnou budovou tiež stáli tanky. Až tu si všimol, že nemajú československý výstavný znak, ale čudné biele pásy, ktoré sa tiahli odpredu stredom korby cez vežu dozadu a rovnako cez vežu do kríža. Bolo o päť minút pol piatej, pred stanicou nebolo veľa ľudí. Vybehol na schody v staničnom vestibule, ale pri vchode stáli vojaci so samopalmi a vstup mu nepovolili. Až teraz si

uvedomil, že vojaci hovoria po rusky. Poznal Feriho a vedel, že keď nepríde ranným vlakom, odíde do Rohožníka sám a on príde o celodennú mzdu.

„Pustite ma, idem na vlak do Trnavy.“ Vojaci stáli s cigaretami v ústach a meravo hľadeli pred seba. „Slušajte, mne nado na poezd. Ja rabotaju v gorode Trnava.“ Zvýšil hlas hovoriac po rusky.

„Nikakovo poezda net. Ničevo net. Idi domoj!“

„Ale... mňa čaká Feri.“

„Idi domoj!!!“ nervózne zrúkol vojak. Baláž sa obrátil a kráčal späť ku schodom domov. Zapol tranzistorové rádio. „Vojská Varšavskej zmluvy obsadili v noci z 20. na 21. augusta Československú republiku. Prosíme občanov, aby zachovali pokoj. O stanoviskách najvyššieho stranického a štátneho vedenia vás budeme informovať...“ Z rádia vychádzala smútočná hudba. Baláž kráčal dolu schodmi a mal pocit, že sa mu sníva. Nemohol uveriť, že Sovietsky zväz to urobil. Navrával si, že je to dajaké nedorozumenie, ktoré sa v priebehu dňa vyjasní. Vtedy ešte nevedel, že v noci 20. augusta o 23. hodine sa začala invázia s krycím názvom „Operácia Dunaj“.

„Prečítame vám vyhlásenie predsedníctva Ústredného výboru Komunistickej strany Československa.“ Stanica Československý rozhlas na Slovensku prerušila smútočnú hudbu a ozval sa vzrušený hlas hlásateľky: „Včera dňa 20. augusta 1968 okolo 23. hodiny večer prekročili vojská Sovietskeho zväzu, Poľskej ľudovej republiky, Nemeckej demokratickej republiky, Maďarskej ľudovej republiky a Bulharskej ľudovej republiky štátne hranice Československej socialistickej republiky...“

Sadol si na schody. Vedľa neho sedeli dve ženy a plakali. „Neplač. V rádiu hovorili, že nám prídu Američania na pomoc...“ chláholila jedna druhú. Baláž si zapálil Detvu a dopyčúval správu. Vojská Varšavskej zmluvy začali najväčšiu ozbrojenú akciu v Európe od konca druhej svetovej vojny. 27 divízií, 300 000 vojakov, 6 000 tankov, 1 000 lietadiel, 4 000 diel a presne neurčený počet špeciálnych raketových jednotiek proti nepriateľovi, ktorý neexistoval...

Dofajčil a rozbehol sa domov. Na rohu Žilinskej a Malinovského ulice ruský tank práve vyvalil stĺp elektrického vedenia. Okolo tanku postávali ľudia a hrozili sovietskym vojakom zatatými päsťami. Zapol opäť tranzistorové rádio. Hlásateľka čítala Výzvu všetkému ľudu Československej socialistickej republiky, v ktorej Dubček, Svoboda, Smrkovský, Černík, Krieger a ďalší poprední predstavitelia štátu vyzývali občanov na zachovanie pokoja a dôstojnosti. „Apelujeme na všetkých občanov našej republiky, aby dodržiavali pokoj a nekládli odpor ozbrojeným silám, ktoré prichádzajú.“

V tej chvíli mu vyrazil na čelo pot. Do cesty sa mu postavil ruský vojak, čosi vrieskal a mieril na neho samopalom.

„Stalo sa to bez vedomia prezidenta republiky, predsedu Národného zhromaždenia, predsedu vlády i prvého tajomníka Ústredného výboru KSČ a týchto orgánov... Ústavní činitelia zvolávajú na okamžité zasadanie Národné zhromaždenie a vládu republiky a predsedníctvo ÚV KSČ zvoláva plenárne zasadnutie Ústredného výboru KSČ, aby rokovali o situácii.“

Podpis: Predsedníctvo ÚV KSČ.“

Tajomník Ústredného výboru KSČ Čestmír Císař ťažkým hlasom dočítal návrh vyhlásenia. Položil papier na stôl a sadol si. V miestnosti zavládlo ticho. Prítomní v čase, keď Císař s Mlynářom pripravovali vyhlásenie, zjedli len zopár obložených chlebíčkov. Bolo pol druhej ráno. Pred poldruha hodinou vošiel do kancelárie prvého tajomníka ÚV KSČ Alexandra Dubčeka vedúci jeho sekretariátu Soják a oznámil Dubčekomu, že predseda vlády Černík má naliehavý telefonát od ministra obrany. Dubčeka sa zmocnila zlá predtucha.

„Čo má minister také dôležité, že volá po polnoci?“

„Vraj je to naliehavé.“

„Tak choď, ale poponáhľaj sa,“ pokynul Dubček Černíkovi. Medzitým pokračovali v prerokúvaní materiálov na XIV. zjazd Komunistickej strany, ktorý sa mal konať o tri týždne. Dnes zasadalo posledné predsedníctvo strany pred zjazdom. Černík sa po chvíli vrátil. Spýtať sa na neho hľadeli. Bol bledý ako stena. Ťažko si sadol. Tušili, čo im povie.

„Jsou tady... Volal ministr Dzúr. Sovieti a ostatní čtyři překročili hranice. Ministerstvo obrany je obsazeno, ministra Dzúra Sověti zatkli.“

Zavládlo dlhé hrobové ticho.

„Tak to predsa urobili...“ vzdychol si Dubček. Mal pocit, akoby zomrel. Mysľou mu prebiehali obrazy otca, matky, Kirgizska tridsiatych rokov, kam Dubčekovci dobrovoľne odišli pomáhať mladému Sovietskemu zväzu. Myslel na ruských partizánov, s ktorými bojoval v Slovenskom národnom povstaní, na brata Štefana, ktorý v povstaní zahynul. Celý jeho život bol spätý s komunizmom, s vierou v Sovietsky zväz.

Členovia predsedníctva sa prebrali z prvého šoku a začali vzrušene debatovať. Dubček ich nevnímal. Premýšľal, kde spravil chybu. Do tejto chvíle si myslel, že odpor Sovietov k československým reformám pramení z ich odlišného kultúrneho prostredia a historických skúseností. Absolútne vylučoval, že Sovieti by mohli uskutočniť inváziu, o ktorej sa vo svetových médiách čoraz viac hovorilo. Sovietsky zväz navrhol v OSN vyhlásiť rok 1968 za Rok porozumenia medzi národmi, stál na čele odporu svetovej verejnosti voči americkej agresii vo Vietname. Toto musí byť krutý žart. To nemôže byť pravda.

„Sašo, je potřeba reagovat. Agentura TASS šíří do světa lži, že prý sme

je pozvali. Nemáme moc času," povedal ktosi a zatriasol ním. Takže to bola pravda.

„Često a Zdeněk, pripravte návrh vyhlásenia," poprosil tajomníkov Císařa a Mlynářa a vyšiel von. Bol milo prekvapený. Pracovníci aparátu Ústředného výboru boli na svojich pracoviskách, hoci boli takmer dve hodiny ráno. Mnohí z nich mali dvere pootvárané. Prišiel na koniec dlhej chodby a zabočil do tmavého výklenku. Pozrel von oblokom. Vltava pomaly plynula ako stovky a tisíce rokov predtým. Zodvihol oči na siluetu Hradčian. Zišlo mu na um, že mal dať na varovania manželky a chlapcov, aby vtedy, koncom šesťdesiateho siedmeho, nebral funkciu prvého tajomníka Ústředného výboru. Zahnal myšlienku, ktorá bola v tejto chvíli zbytočná. Pootvoril oblok, aby sa nadýchal čerstvého vzduchu. Začul vzrušené hlasy. Na priestore medzi Hlávkovým mostom a budovou Ústředného výboru sa začali zhromažďovať občania. Uvedomil si, že je potrebné čo najrýchlejšie zverejniť vyhlásenie Predsedníctva Ústředného výboru. Zhlboka sa nadýchol. Vošla doňho tá stará, dubčekovská, generáciami zakódovaná vzdorovitosť. Dubčekovci boli mierni chlapi, ale keď ich zatlačili k stene, zatali sa. Ráznym krokom vstúpil do miestnosti.

„Spojte ma s Červonenkom," prikázal tajomníkovi a sám bol prekvapený ráznosťou svojho hlasu.

„Už jsme to zkoušeli. Sovětský velvyslanec nebere telefon."

„A Voronin?"

„Ani ten. Soudruhu tajemníku, volá vás prezident republiky." Dubček vzal telefon. Všetci na neho napäto hľadeli. Po chvíli položil. „Prezidenta republiky Ludvíka Svobodu práve navštívil sovietsky velvyslanec Červonenko. Oznamil mu, že vojská piatich krajín Varšavskej zmluvy v noci o jedenástej hodine prekročili hranice našej republiky."

„Ještěže nám to oznámili, jinak bychom na to nepřišli..." poznamenal svojím typickým sarkazmom Smrkovský.

Sú to gauneri, prebehlo Dubčekovi myslou. Po Chruščovovi obsadila Kremel banda lumpov. „Máte to vyhlásenie?" obrátil sa na Císařa a Mlynářa. Císař ho začal čítať.

„Ďakujem," povedal Dubček. „Dávam hlasovať, kto je za?" Smrkovský, Kriegel, Špaček, Černík, Piller, Barbírek a Dubček rázne zodvihli ruky. Pozerali na zvyšných štyroch členov predsedníctva ÚV KSČ.

„Sudruhovia, mali by sme najprv..." pokúsil sa namietat Biřak.

„Diskusia bola počas tvorby dokumentu," zastavil ho Dubček. „Teraz hlasujeme. Je niekto proti?"

Biřak, Kolder, Švestka a Rigo hľadeli pred seba. Pomaly zodvihli ruky...

„Ďakujem. Predsedníctvo prijalo vyhlásenie pomerom sedem ku štyrom." Vzala papier a podala ho Sojákovi. „Zariadte, aby to tlačová

agentúra odvysielala okamžite. Súdruhovia, ďakujem. Končím poradú predsedníctva. Kto chce, môže ostať, kto chce, môže ísť.“ Bilak, Kolder, Švestka a Rigo narýchlo opustili miestnosť. Dubček sa s ostatnými vrátil do svojej kancelárie.

„Sašo, poslyš,“ podišiel k nemu Smrkovský, „tohle je špatné. Máš zodpovednosť. Jestliže zatkli ministra obrany, zbývajú nám minúty.“

„Rozumiem ti, ale práve preto, že mám zodpovednosť, musím zostať.“ Hľadel na telefón na stole a čakal, že zazvoní, že mu ktosi vysvetlí, že to bolo len veľké nedorozumenie.

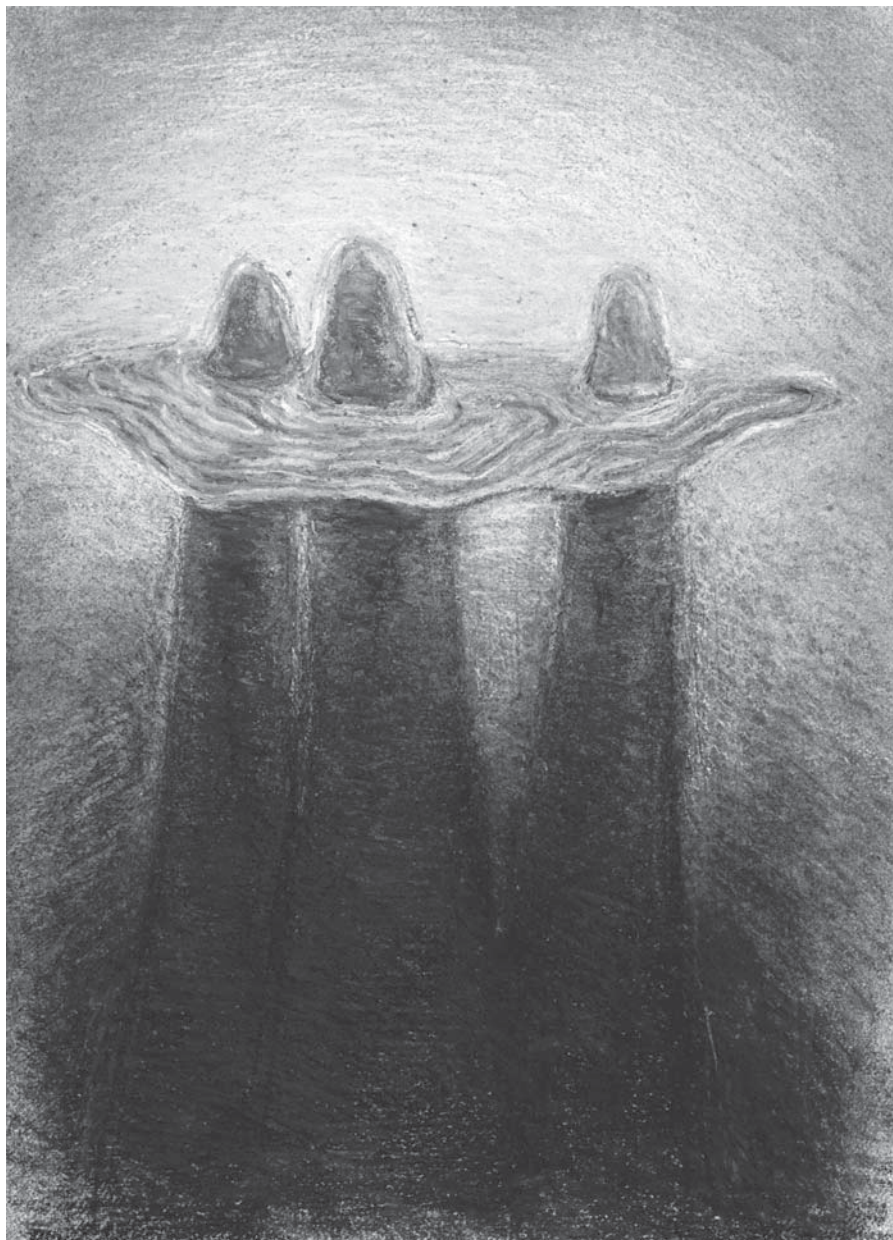
„Když zatknou tebe, je konec. Nejsi jen první tajemník. Ty jsi symbol, chápeš?! Zločinci vždy jako první ničí symboly!...“

„Pepíku, ja ta rozumiem, ale počkám na nich tu.“

V tej chvíli ktosi otvoril oblok. Podišli k nemu a hľadeli spolu na ľudí pri Vltave. Nad mútnou vodou Vltavy zneli slová: „Kde domov můj“ a „Nad Tatrou sa blýska.“ Keď hymny dokončili, ktosi začal internacionálu. Niektorí sa pridali. Nedospievali. Tóny hymny proletariátu prehlušil zvuk tankových motorov.

Prichádzali. Bolo pol štvrtej. Čierna volga viedla kolónu tankov a obrnených transportérov po Hlávkovom moste smerom k budove Ústredného výboru. Dav ľudí sa rozostúpil, ale ktorémusi sovietskemu vojakovi sa to zdalo pomaly. Vypálil zo samopalú. Pred očami Dubčeka, Smrkovského a ostatných vyhasol život mladého študenta. Smrkovský vytočil telefón a zúrivo kričal na kohosi na druhom konci, aby zastavili zabíjanie. Dubček si spočiatku myslel, že hovorí so sovietskym velvyslancom, ale uvedomil si, že Smrkovský kričí po česky. Červonenko po česky nevedel. Tanky zastali a z obrnených transportérov povyskakovali výsadkári. V rukách mali odistené samopaly. Spev demonštrantov dávno zmĺkol. Členovia predsedníctva odišli od okna. Počuli, ako ulicou a o chvíľu aj chodbami budovy dupocú čižmy sovietskych výsadkárov. Začínalo svitať. Smrkovský si zapálil cigaretu. Mlčali. Rozleteli sa dvere. Do Dubčekovej kancelárie vtrhlo osem výsadkárov, ktorým velil nižší dôstojník. Zablockovali okná a spojovacie dvere. Dubčekovi to pripadalo ako ozbrojené vlámanie. Podvedome siahol po telefóne. Jeden z vojakov namieril na neho samopalom a vytrhol šnúru telefónu. O chvíľu sa hlavné dvere rozleteli opäť. Vošli vyšší dôstojníci KGB. Viedol ich nižší plukovník s vysokými sovietskymi vyznamenaniami. Sprevádzal ho sovietsky tlmočník. Dubček ho spoznal. Tlmočil pred niekoľkými týždňami počas návštevy hlavného veliteľa ozbrojených síl Varšavskej zmluvy maršala Jakubovského. Nižší plukovník si napochytralo odškrtal zoznam prítomných vysokých činiteľov KSČ. „Beriem vás pod svoju ochranu.“

Chránení boli ozaj dobre. Každý z nich mal na zátylku odistený samopal.

balhar/zvyšok moma/pastel

Vo veľkej čítárni Domu sovietskych spisovateľov v Koktebeli na Kryme bolo veselo. Nocou sa ozýval spev a prudká vrava. „Dežurna“ Natália Vasiljevna si musela už po niekoľkýkrát namočiť nohy do lavóra so studenou vodou. Zapaľovali sa jej kŕčové žily a behať hore dolu po schodoch jej nohám nerobilo dobre. Napriek tomu znášala slaninku, kyslé ryby, kvas, kyslé uhorky, kaviár, lososy, zemiakové pirohy, boršč a iné dobroty.

„Natália Vasiljevna, Natália Vasiljevna,“ volal dôrazne z poschodia Aksjonov. „Prineste ešte tých sibírskych pelmeňov. Žeňa sa ich nevie dojesť.“

„Áno, Vasilij Pavlovič... idem.“ Dežurná si vzdychla, ale zároveň sa spokojne usmiala. Sibírske plemene boli jej špecialitou a Žeňa Jevtušenko, rodák zo Sibíri ich veľmi obľuboval. Vzala podnos s veľkou kameninovou misou a pomaly sa vydala opäť hore schodmi. V salóne bola vrava, nafajčené, vzduchom sa niesol pach vodky a kvasu. „Ach Bože môj, tak toto je elita sovietskych spisovateľov,“ pomyslela si Natália a položila misu na stôl. V hlbokých kreslách sa zabávali Jevgenij Jevtušenko, Anatolij Gladilin a Balter. Trávil tu dovolenku, ktorú pateticky nazývali tvorivou. Štvrtým do partie bol oslávenec Vasilij Pavlovič Aksjonov. Bolo dvadsiateho augusta a dnes slávil tridsiate šieste narodeniny. Do sály opatrne nakukla Jevtušenkova manželka, upozornila hodujúcich, aby boli tichšie, ľudia nemôžu spať. Nikto ju však nepočul. Nemohli ju počuť, pretože nielen sila alkoholu, ale aj témy určovali intenzitu debaty. Vlastne sa celý večer bavili o Československu. Vo vzduchu bolo cítiť, že sa čosi chystá.

„Tu vám vravím, že do niekoľkých dní tam nastúpia tanky,“ vyfúkol cigaretový dym Gladilin. „Som o tom presvedčený. Všetky noviny vypisujú o kontrarevolúcii, vraj tam strieľajú komunistov a bohviečo ešte.“

„Ty tomu veríš?!“ takmer káravo na neho pozrel Aksjonov.

„Sú to nezmysly. Som v kontakte s priateľmi v Prahe a nič také sa tam nedeje!“ rezolútne zodpovedal otázku Jevtušenko a s pôžitkom si vložil do úst sústo pelmeňov. „Čo do toho dávate, Natália Vasiljevna? Sú čertovsky dobré!“

„Jablkový ocot, trochu korenia a kôpor,“ usmiala sa Natália, odchádzajúc zo sály.

„Kôpor...“ zopakoval Jevtušenko. Nepočúval ju. „Viem, že tvrdé krídlo v Kremli je schopné všetkého, ale neverím, že by tam išli... neverím!...“ prízvukoval akoby sám sebe. „Neverím!“ dodal ešte raz, menej presvedčivo. Vedel, že od júla povolávali príslušníkov záložných vojsk zo západných oblastí Sovietskeho zväzu v nebyvalom množstve.

Ráno po oslave mali chlapi „opicu“. Jevtušenko s Aksjonovom sa rozhodli zísť na pivo. „Klin sa klinom vyráža,“ usmieval sa Žeňa a kráčal s Vasilijom dolu ulicou smerom k nábrežiu. Nádejali sa, že hoci je len ráno, podaktoré krčmy pri nábreží už budú otvorené či aspoň pojazdní predavači kvasu budú oddychujúcim odborárom k dispozícii.

„Kamže, šuhajci?“ zastavil ich znenazdania kolega Šeremet, ukrajinský spisovateľ, s tranzistorovým rádiom pri uchu. „Už ste to počuli?... Naši sú v Prahe!“

„Kde v Prahe? Akí naši?“ mraštil obočie Jevtušenko.

„Naše tanky sú v Československu. Tolké roky sme ich krmili a oni... Už dávno sme to mali urobiť!“

Jevtušenko s Aksjonovom v hrôze počúvali Šeremetovo rádio.

„Job tvoju mať!“ zakliat Aksjonov. Jevtušenko na dlhú chvíľu stratil reč. Šeremet na nich nechápavo hľadel. Vasilij a Žeňa zašli do verejnej jedálne, kde si kúpili vodku. Postavili sa vedľa pultu a nalievali. Bola horúčava. Pili ju z pollitrových pohárov. Mlčali ako zarezaní. „Job tvoju mať!“ občas zakliat Aksjonov. Vliali do seba celú fľašu vodky. Pomaly sa im začali dolu lícami kotúľať slzy. Dvaja veľikáni sovietskej literatúry, dospelí chlapi, plakali ako malé deti. Nehrešili, len dopili vodku a plakali. Zrútil sa im svet. Dubčekov socializmus s ľudskou tvárou skončil. Posledná nádej, že sa čosi na skostnatenom, podvodníckom a skorumpovanom sovietskom režime zmení. Ľudia v obchode s údivom na nich hľadeli.

„Čo počúvate?!“ zreval Aksjonov. „Viete, čo sa stalo?“ Mlčanie. „Naše tanky vstúpili do Prahy!!“ Mlčanie. Ľudia uhýbali pohľadmi a vytrácali sa von. „Ste úbohí otroci!“ reval Aksjonov. „Zajtra začnú zatvárať vás!!“ podlomili sa mu kolená. Jevtušenko ho chytil pod pazuchy a viedol hore ulicou k Domu spisovateľov. Vasilij cestou vystrájal, vrhal sa na ľudí a nadával každému, kto im šiel oproti. Jevtušenko ho zaviedol do izby. Skôr ako sa zvalil na posteľ a takmer okamžite zaspal, privinul si k sebe Žeňu a dlho ho k sebe tisol. Obaja plakali a mlčali. Žeňa odišiel do svojej izby. Podarilo sa mu na dlhých vlnách vyladiť Prahu. Zrazu sa ozval Zikmundov hlas: „Žeňa Jevtušenko, Žeňa, počúvaj ma... Žeňa, pomôž nám... Vyjadri sa... Vyjadri sa!“ Hlas sa odmlčal. Jevtušenko sa obrátil k manželke.

„Idem poslať telegram vláde!“ povedal rozhodne.

„Žeňa, pil si... vieš, čo z toho môže byť...“ namietala manželka Gaľa.

„Viem.“

„Nuž teda choď, ak ta zabasnú, pôjdem sedieť aj ja.“ Žeňa si ju privinul a ráznym krokom sa vydal hore ulicou k hlavnej Leninovej triede, kde bola na rohu modrá budova pošty. Predtým si sadol do tieňa líp, ktoré obklopovali Dom spisovateľov. Napochytro si robil poznámky na kúsok papiera. Ruka sa mu chvela. Vedel, do akého

rizika sa púšťa. Hoci bol oslavovaným básnikom a takmer idolom mladej generácie, neposlušnosť sa v Sovietskom zväze nevyplatila už mnohým. Nemohol však inak. Prišiel na poštu, postavil sa k okienku a zvučným hlasom povedal: „Leonid Iljič Brežnev, generálny tajomník ÚV KSSZ, Moskva-Kremel. Alexej Nikolajevič Kosygin, predseda vlády, Moskva-Kremel!“

„To myslíte vážne?“ vystrašene sa spýtala dievčina spoza okienka.

„Smrteľne...“ nadýchol sa Jevtušenko. „Píšte: Vážený súdruh generálny tajomník. Odvčera večera, keď som sa dozvedel, že naše tanky vstúpili do Československa, nemôžem spať a neviem ako žiť. Jediné, čo viem, je, že je mojou morálnou povinnosťou vyjadriť vám city, ktoré ma ovládajú. Som hlboko presvedčený, že to, čo sme urobili v Československu, je tragický omyl a trpký úder sovietsko-československému priateľstvu i svetovému komunistickému hnutiu. Znižuje to našu prestíž pred svetom i pred nami samými. Pre všetky pokrokové sily, pre svetový mier a pre humanistické sny o budúcom bratstve je to krok späť. Zároveň je to moja osobná tragédia, pretože v Československu mám veľa priateľov a neviem, ako sa im pozriem do očí, ak ich vôbec ešte niekedy stretnem...“

„To vám nemôžem vziať.“

„Vezmete všetko, čo vám zaplatím. Zaplatím za každé slovo, ktoré poviem!“ zamyslel sa. Uvedomil si, čo vlastne povedal. Áno, zaplatí za každé slovo. Vedel, že toto mu neodpustia.

„Jevgenij Alexandrovič...“ prosbne na neho pozrela úradníčka. „Mám dcérku, žijem sama, ak prídem o prácu...“

„Nič sa nebojte. Pomôžem vám... Píšte!“ rezolútne pokračoval. Úradníčka skrčila ramená a rezignovane písala. „Zdá sa mi,“ pokračoval básnik, „že je to obrovský dar všetkým reakčným silám vo svete a nie sme schopní predvídať dôsledky tohto činu. Milujem svoju vlasť a svoj ľud a považujem sa za skromného dediča tradícií ruskej literatúry, ktorú tvorili Puškin, Tolstoj, Dostojevskij a Solženicyn. Tieto tradície ma poučili, že mlčať je niekedy hanba. Prosím, aby ste moju mienku o tomto čine chápali ako mienku čestného syna svojej vlasti a básnika, ktorý kedysi napísal pieseň ‚Chcú Rusi vojnu?‘ S pozdravom Jevtušenko.“

„Mám to skutočne poslať?“ naposledy sa pokúsila namietnuť dievčina. Potom nadiktoval ešte jeden, kratší, československému veľvyslanectvu do Moskvy, kde sa ospravedlnil za tento čin a vyjadril solidaritu občanom Československa.

„Koľko to stojí?“ vytiahol peňaženku.

„Obávam sa, že to bude drahé...“

„To viem.“ Povzbudivo sa na ňu usmial, zaplatil a odišiel. Dievčina chvíľu váhala, ale napokon pozbierala odvalu a telegram odoslala.

O hodinu si ju predvolal prednosta pošty a s okamžitou platnosťou s ňou rozviazal pracovný pomer pre hrubé porušenie pracovnej disciplíny.

ZVOLEN 1968

Tupolev s administratívnou časťou leteckej armády Prikarpatského vojenského okruhu pristál na vojenskom letisku v Užhorode večer o ôsmej dvadsiateho tretieho augusta. V skupine boli samí vyšší dôstojníci a tri administratívne pracovníčky. Jednou z nich bola Saša. Mala na sebe uniformu. Celkom jej svedčala. Dôstojníci si počas letu z Kyjeva robili z dievčat žarty, ale väčšinu letu všetci mlčali. Chcelo sa jej plakať. Otec kedysi oslobodzoval Československo a ona chcela ísť úprimne pomôcť českým a slovenským bratom. Keď sa bola doma rozlúčiť, prišla na návštevu sestra Oľa. Dala jej do rúk báseň, ktorej nerozumela. Napísal ju jej milovaný básnik, človek, ktorý jej dával silu žiť. Jevgenij Jevtušenko. „Tanky idú po Prahe.“

„... Hľa, tanky idú po pravde, nie novinovej, ale pravej... chrapúnstvo korene má v strachu... svedomie, česť ste pošliapali, tak ako netvor nenažraný, strach sa v puzdrách tankov valí a pancier chrapúnstva ho chráni... ako žiť, keď mi vieru berú... tu leží ruský básnik, v Prahe zadlávili ho tanky...“ Saša nechápala, prečo taká autorita, akou je Jevtušenko, napísal báseň odsudzujúcu pomoc Sovietskeho zväzu bratskému Československu. Od jej prevelenia do štábu leteckej armády im politrucii predložili dostatok dôkazov o miešaní sa Západu do československých záležitostí. Pred odchodom z Užhorodu prišiel za nimi veliteľ letectva, dvojnásobný hrdina Sovietskeho zväzu generálporučík Stepanenko. Starý ostrieľaný vojnový veterán. Bolo o ňom známe, že je úprimným priateľom Čechov a Slovákov. Na vlastné uši počula, keď hovoril nastúpeným vojakom, že naši bratia nás potrebujú. Ale prečo potom tá Jevtušenkova báseň?

„Pusť nado mnou bez rydaníj prosto napišut po pravde: Russkij pisatel razdavlen russkimi tankami v Prage...“

Oľa pracovala piaty rok na pošte v Koktebeli. Odvtedy, ako sa rozviedla, chodievala za ňou sestra Saša často. Spočiatku pracovala na pošte vo Feodosii, no neskôr sa presťahovala do pokojnejšieho Koktebeľu. Vďaka sestre spoznala Saša takmer všetkých veľikánov sovietskej literatúry. Najradšej mala Jevtušenka. Podobne ako tisíce mladých Rusov či Ukrajincov ho priam milovala. Jevtušenko poznal Olinu rodinu, Saša má prečítané všetko, čo napísal. Nikdy Oli nespravil zle, nosieval jej z Moskvy kolínske vody. Teraz sa stalo čosi nevídané. Oľu vyhodili z práce kvôli akémusi telegramu, ktorý poslal Jevtušenko Brežnevovi. Odsúdil v ňom sovietsku pomoc Československu. Ten človek už azda tiež prepadol imperialistickej propagande. Iste, môže sa mýliť jednot-

livec, i zopár ľudí, ale nemôžu sa myliť tisíce? Sovietska diplomacia, rozvedka, československí priatelia, informácie z Československa, všetko nasvedčuje tomu, že robia správnu vec. A Jevtušenko protestuje. Saša cítila, že jej vrúcny vzťah k tomuto básnikovi sa začína rozleptávať. Milovaný Jevtušenko jej nechce dovoliť, aby pomohla jej milovanému Jozefovi. Našťastie sa Jevtušenko predsa len zachoval ako chlap a zariadil u známeho podplukovníka Rubinského, obvodného veliteľa KGB vo Feodosii, že Olu prijali späť. Asi pochopil, že sa unáhlil, asi bol opitý. Spisovatelia si zvyknú vypiť. Saša premýšľala a najhoršie bolo, že sa nemala s kým porozprávať. O chvíľu pristanú na letisku Sliač a podľa informácií, ktoré majú, ich tam čakajú bojové operácie. Major Kulikin jej povedal, že ona sa nemusí ničoho obávať, prevezú ich rovno na štáb. Armáda má rozkaz nestrieľať prvá. „Cholodnoje oružie.“

„Hľa, tanky idú po vojakoch sediacich vo vnútri tých tankov... Hľa, tanky idú po vojakoch sediacich vo vnútri tých tankov...“ Mysľou jej vírili Jevtušenkove verše.

Usmievala sa nad predstavou, že možno tam Jozefa skutočne stretne. Vedela, že žije v Bratislave, ktorá je od Zvolena, kde mali byť ubytovaní, iba dvesto kilometrov. V živote sa stávajú zázraky...

Na kresle ležali sovietske noviny plné správ o kontrarevolucionároch, ktorí chcú Československo priviesť späť do lona kapitalistov. Podľa dopisovateľa TASS-u v západných Čechách dav zlynčoval komunistického funkcionára, keď nechcel opitým mladíkom dovoliť vyvesiť americkú zástavu. Hoci boli správy dramatické, čosi bolo na nich čudné. I jej kolegovia si všimli, že v novinách nebolo jedinej informácie o tom, že by sa Česi alebo Slováci postavili proti kontrarevolucionárom. Noviny vždy písali o hŕstke nezodpovedných ľudí platených CIA. Bolo jej čudné, že si Čechoslováci nevedeli s hŕstkou poradiť. Noviny prinášali fotografie z nadšeného privítania sovietskych vojakov, ktorí pred dvoma dňami prekročili hranicu. Na hŕstku predsa nemusí ísť na pomoc elitná gardová divízia a bohviekoľko ďalších divízií, tankov, lietadiel a množstvo techniky a vojakov. Aj skutočnosť, že tri dni po začatí spojeneckej akcie už idú do Československa aj administratívne sily, v nej vytvárali dojem, že sa tam ide na dlhšie.

Okolo jedenástej predpoludním 24. augusta pristáli na Sliači. Na letisku boli len sovietske stíhačky MIG, zopár dopravných Antonovov a jeden Tupolev. Nastúpili do pripravených obrnených transportérov a o zhruba dvadsať minút zastali na dvore vojenského objektu vo Zvolene. Latinke rozumela a na stene budovy si prečítala: „Kasárne Jegorova.“ Matne si spomenula, že Jegorov bol akýsi partizánsky veliteľ. Tri dievčatá sa ubytovali spolu v jednej izbe. Veliteľ letu major Kuznecov im povedal, aby nikam nechodili, až kým ich neprídu zavo-

lať. Čas bežal, bolo neskoré popoludnie a nikto sa o ne nezaujímal. Netušili, kde sú. Vonku bolo ticho, žiadna strelba, len občasný zvuk lietadla, ktoré pristávalo alebo štartovalo. Našťastie si so sebou priniesli ‚kádéčka‘ a tak sa vcelku slušne najedli. Voda v umývadle bola celkom pitná. Po štvrtej miestneho času prišiel major Kuznecov a pozval Sašu k sebe. Sedel v akejsi improvizovanej kancelárii, kde na stenách boli postŕhané zvyšky fotografií dajakých československých politikov.

„Alexandra Josifovna, vy vraj rozumiete po slovensky,“ povedal.

„Trochu rozumiem, ale hovoriť viem menej.“

„To je v poriadku. Toto je kapitán Jurzinov,“ predstavil jej elegantného dôstojníka. „Pôjdete s ním do mesta. Je potrebné kúpiť dajaké zásoby.“

„Rozkaz súdruh major.“ Saša sa postavila, podala si ruku s Jurzinovom a nasledovala ho.

Bola mierne rozrušená. Nasadli do obrneného transportéra, v ktorom boli šiesti motostrelci ako sprievod.

„Je to také nebezpečné, že musíme ísť otáčkom?“ spýtala sa.

„Ani veľmi nie, ale človek nikdy nevie. Prvé tri dni boli nepríjemné, hádzali po nás kamene, zápalné fľaše, ale to bolo všetko,“ odvetil bafkajúc kapitán. Cigaretový dym v obrnenom transportéri jej nerobil dobre. Prišlo jej nevoľno. Kapitán si toho všimol a cigaretu zahasil.

„Ďakujem. A kontrarevolucionárov ste už umlčali?“ spýtala sa úprimne.

„Zatiaľ sa žiadni neukázali. Ale sme pripravení na všetko.“

Tešila sa na stretnutie s prvými Slovákami, ktorých stretne. Dávala si v hlave dohromady zopár slovenských slov, ktoré svojim milovaným Slovákom povie.

„Kapitán, už sme tu,“ oznámil šofér. Transportér zastal, prví povyskakovali pešíaci s odistenými samopalmi.

„Ideme do veľkoskladu potravín. Slovenskí súdruhovia nám dávajú základné potraviny, kým nezačne riadne fungovať naše vlastné zásobovanie,“ informoval ju kapitán, ktorý vystúpil ako predposledný. Poobzeral sa, a keď videl, že situácia je pokojná, pokynul Saši. Vystúpila usmiata, ale po chvíli zväžnela. Boli v strede pekného mesta, naľavo si všimla kresťanský kostol. Z chodníkov na nich hľadeli nepriateľské pohľady ľudí. Steny boli polepené plagátmi, mnohé z nich v ruštine. „Ivan, idi domoj“, „Chodte domov k vašim ženám“, „Prečo ste to pokazili?“, „Brežnev sa zbláznil“. Saša kráčala ako hypnotizovaná. Nechápala. Namiesto vrúcnych objatí a privítania chlebom, ako to videla v moskovskej Pravde, ich vítali zachmúrení ľudia. Keď sa blížili k zadnému vchodu veľkoskladu neďaleko trhoviska, museli prejsť pomedzi dav rozhnevaných ľudí. „Bežte domov, neberte nám naše potraviny. Zlodeji!“

„Ale my sme vaši bratia...“ pokúsila sa namietnuť, keď jej akýsi tupý predmet, akiste dáždňik, trafil tvár. „Bež domov, ty ruská sviňa. Vy nie ste naši bratia!“ Dáždňik jej zrazil okuliare, ktoré jej spadli a praskli. Zodvihla ich nechápavo zo zeme. „To sú vaše, slovenské...“ rozpačito ich držala v ruke. Bola na nej kvapôčka krvi. Jeden z vojakov, ktorí ich sprevádzali, pažbou tresol rozhorčeného muža do ramena a ten, skuvíňajúc od bolesti, odišiel, hroziac im zaťatou pästou.

„Podte, Alexandra Josifovna, chytro.“ Vbehli do skladu, kde bol pokoj. Vonku skandovanie silnelo. Ľudia volali, aby šli domov. Saša si sadla. Chvela sa na celom tele. Prišlo jej zle. Od vzrušenia zvracala. Kapitán ju zaviedol do akejsi kancelárie. Obrátil sa k staršej žene, ktorá tam upratovala. „Dajte jej, prosím, vodu.“ Žena priniesla pohár vody. Saša sa trochu napila. Žena jej dala dolu vojenskú čiapku a pohladila ju po spotených vlasoch. Po dlhom čase sa k nej niekto správval ako k človeku. Vďačne na ženu pozrela.

„Skadiaľže si, dievka moja?“ spýtala sa.

„Z Podkarpatskej Rusi.“

„A po čo si sem prišla?“

„Prišli sme vám pomôcť.“ Žena ostala prekvapená.

„Ty vieš po slovensky?“

„Moji rodičia sú Slováci.“

„Ako sa voláš?“

„Alexandra.“

„Pekné meno. A ja sa volám Žofa. Žofia. Od Sofia. Ako Lorenová, vieš.“ Saša mlčala. Zvonku bolo počuť krik a búchanie na plechovú bránu. Vtom zaznel výstrel. Všetko stíchlo. Saša priskočila k oknu. Ruský vojak strelil do vzduchu a dav sa rozutekal. Sadla si späť.

„Prečo nás tí ľudia nemajú radi?“ Žena si sadla vedľa nej, nežne ju chytila za ruky.

Saša ich mimovoľne pohladila. Boli zvráskavené a upracované ako ruky jej mamy. Žena jej začala rozprávať. Hovorila o tom, ako jej manželovi zachránil v štyridsiatom štvrtom živote ruský partizán z brigády Jegorova. Celý život mala rada Rusov. Od ich terajšieho vstupu do Československa jej puklo srdce.

„Tak veru, moja, puklo mi srdce. Toto ste nám nemali robiť. Veru nie.“ Saša ju počúvala. Žena hovorila, hovorila a Saši po lícach začali stekať slzy. Keď sa vrátili do kasárne, vrhla sa na svoju vojenskú torbu. Dievčatá na ňu hľadeli, akoby sa pominula. Trasúcimi sa rukami vytiahla z torby moskovskú Pravdu s obrázkami z nadšeného privítania sovietskych vojakov v Československu. Pozorne, dlho na fotografie hľadela. Ľudia na chodníkoch boli ináč oblečení, ženy mali iné účesy. Pochopila. Boli to fotografie z mája 1945. Lahla si na posteľ a čítala Jevtušenkovu báseň. Uvedomila si, že dievčatá na ňu hľadia. Chcela

báseň ukryť, ale napokon ju položila na stôl. Opäť jej prišlo zle. Šla na záchod. Keď sa vrátila, všimla si, že papier s básňou bol na inom mieste.

Sadla si na peľasť postele. V istej chvíli sa zodvihla pevne rozhodnutá ísť za majorom Kuznecovom a povedať mu, že sa nemôže podieľať na podvode. Požiada o prepustenie z armády. Potom si ale opäť sadla a premýšľala nad možnými dôsledkami svojho rozhodnutia. Bože môj, keby som to bola tušila vtedy, keď sme na dvore kasárne v Užhorode prisahali vernosť Sovietskemu zväzu. Generálporučík Stepanenko stál pred nimi aj s politrukom a dal nastúpeným vojakom dve minúty na to, aby každý, kto má akýkoľvek dôvod sa na internacionálnej pomoci nezúčastniť, vystúpil pred jednotku. Nevystúpil nikto. Kto by aj vystúpil, veď by to bolo kvalifikované ako porušenie prísahy a každý vedel, že dezercia sa trestá väzením. Ale ona by i tak nebola vystúpila, pretože bola presvedčená, že ide urobiť správnu vec. ‚Keby som to len bola vedela‘ vzdychala. ‚A bola by si vystúpila, keby si to bola vedela?‘ Otázka ju páľila a tak ju radšej zahнала.

Slzy bezmocnosti jej kanuli po lícach. ‚Pane daj, aby som sa zranila alebo aby sa stalo niečo, prečo by ma odvelili domov. Nechcem sa na tomto podieľať.‘

MOSKVA 1968

Nadránom 21. augusta sovietski výsadkári odviekli Dubčeka a ostatných do Císařovej pracovne. Asi po dvoch hodinách vstúpil do miestnosti dôstojník KGB a prikázal, aby ho Dubček nasledoval. Vyšli na dvor budovy Ústredného výboru KSČ, kde stáli vedľa seba tanky a pancierové vozidlá. Dôstojník prikázal Dubčekovi nastúpiť okrúhlym otvorom navrchu. Po chvíli strčili do vozidla aj Krieglá. Vozidlo sa pohlo. O necelých dvadsať minút zastali. Boli na letisku v Ruzyni. Oboch politikov vyviedli do kancelárie na prízemí. Dubček nevedel, že vo vedľajších miestnostiach sú aj Smrkovský, Šimon, Špaček a predseda vlády Černík, ktorého zajali v jeho kancelárii. Keď sa zotmelo, odviekli Dubčeka najprv do jedného lietadla, potom však prestúpil do iného. O chvíľu vzlietli. Po krátkom medzipristátí na letisku Legnica v južnom Poľsku pristáli v Užhorode. Černík a Šimon tam už boli. Oddiel dôstojníkov KGB ich odviezol do komplexu horských chát. V piatok 23. augusta, krátko predpoludním, nasadili Dubčekovi tmavé nepriesvitné okuliare a odviezli ho do kancelárie dajakého činiteľa miestneho sovietu. Posadili ho. O chvíľu zazvonil telefón. Dôstojník KGB mu ho podal. Na druhom konci bol predseda Prezídia Najvyššieho sovietu ZSSR, jeden zo štyroch najvyšších funkcionárov KSSZ, Nikolaj Podgornyj. Lakonicky Dubčekovi oznámil, že ho očakávajú v Moskve. Potom

chladne položil. Dubčeka opäť priviezli na letisko. Lietadlo krátko nato vzlietlo. V Moskve pristáli okolo jedenástej miestneho času. Z letiska ho zaprášeného a neumytého odviekli rovno do Kremľa.

Zaviedli ho do obrovskej miestnosti s dlhým stolom. Brežnev, predseda vlády Kosygin, Podgornyj a tajomník ÚV KSSZ Voronov už čakali. Bolo ticho. Podgornyj ukázal Dubčekovi na stoličku oproti. Nikto nikomu nepodával ruku. Dubček si sadol. Brežnev sa díval bokom, vyhýbal sa pohľadu, Kosyginova brada visela hlbšie ako zvyčajne. Dubček nevedel, že prezident Svoboda spolu s podpredsedom vlády Husákom, Biľakom, ministrom obrany Dzürom, ministrom spravodlivosti Kučerom, Pillerom, Indrom a ďalšími sú už tiež v Moskve a pred ním rokovali so sovietskym vedením. Brežnev zorganizoval Svobodovi triumfálne privítanie na letisku, cestou do Kremľa ho vítali špalieri Moskovčanov. Sovietska televízia vysielala privítanie do celého sveta ako dôkaz vrelej a bratskej lásky k Československu.

Dlhé mlčanie prerušil Brežnev.

„Saša, čo sa to deje?“ povedal žoviálne a začal Dubčekovi tykať. „Vraj súdruh Černík sa necíti dobre.“

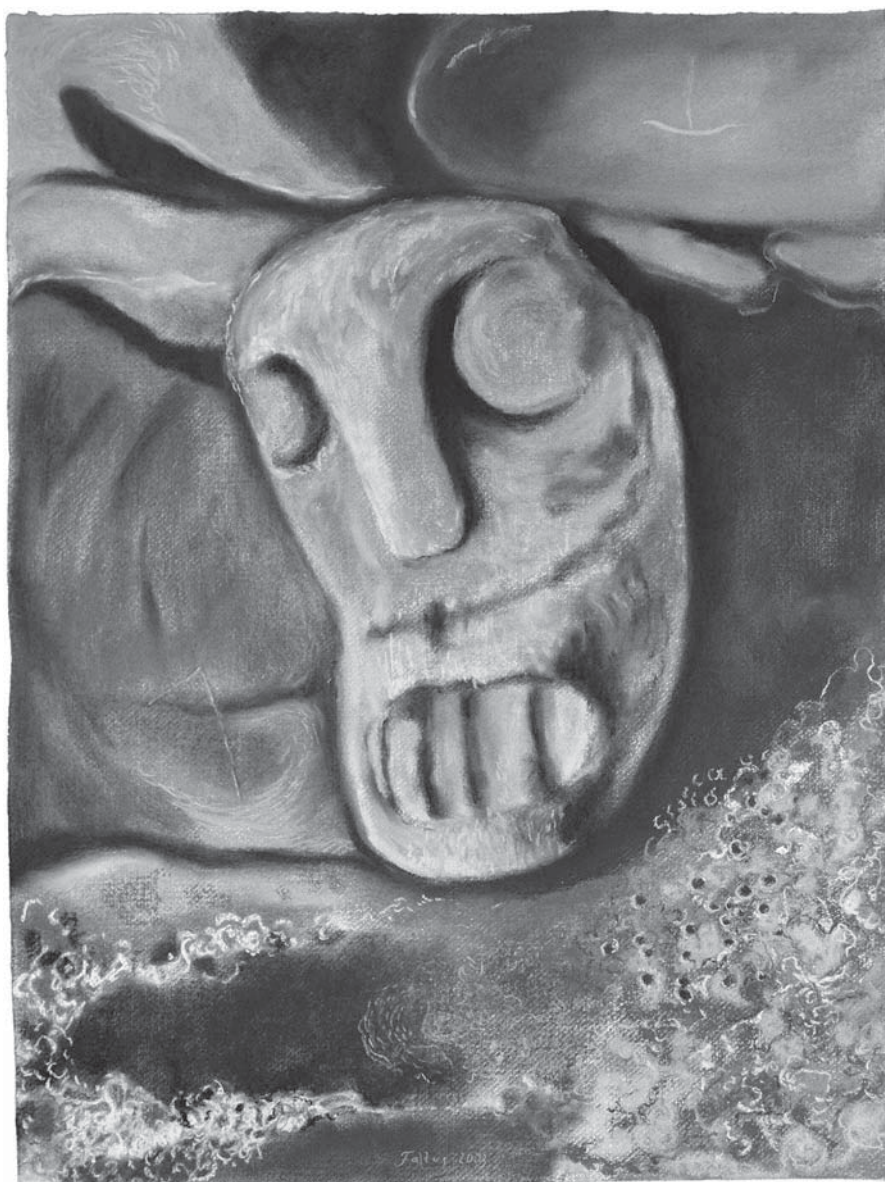
„Je mu ťažko,“ odvetil Dubček, hľadiac pred seba. „Ťažko,“ zopakoval.

„Ani nám nie je ľahko, veru nie...“ pokračoval Brežnev. Dubček mlčal, no odrazu sa odhodlal k zvýšenému hlasu.

„Nebolo by odo mňa správne, aby som vám nepovedal, že to, čo sa stalo príchodom vojsk, bola veľká politická chyba, ktorá má tragické následky!“

„Saša... klud... upokoj sa, prosím,“ zapálil si Brežnev nervózne cigaretu. „Nekladiem ti nič za vinu. Robil si, čo si mohol. My si myslíme, že kontrarevolucionári to všetko robili za tvojím chrbtom...“ Dubček si uvedomil, do čoho ho chcú Sovietsi natiahnúť. Potrebujú ho, lebo je symbolom Pražskej jari aj odporu voči invázii. Ich plán s robotnícko-roľníckou vládou na čele s Indrom nevyšiel. Biľakovcom sa nepodarilo obsadiť rozhlas, televíziu ani tlačovú agentúru. Celý svet sa dozvedel, že išlo o sprostú okupáciu. Nasadiť priamu vojenskú vládu by znamenalo potvrdiť totálny odpor Čechov a Slovákov. Potrebujú Dubčeka. Biľak sa, naopak, spolu so Sovietmi snažil presadiť za Dubčekovým chrbtom formuláciu o kontrarevolúcii.

„Leonid Iljič, žiadam, aby som mohol hovoriť s kolegami,“ ignoroval Dubček Brežnevove slová. Sovieti sa jeden po druhom snažili presvedčiť Dubčeka o kontrarevolúcii v Československu. Dubček na takú znôšku absurdít a lží nedokázal reagovať. Keď skončili, zopakoval svoju požiadavku. Do miestnosti vpustili predsedu vlády Černíka. Sovieti od nich žiadali, aby súhlasili s anulovaním XIV. zjazdu KSČ, ktorý sa konal vo výrobnnej hale vo Vysočanoch. Dubček s Černíkom trvali na

faltus/tlapka zklouzne pod duchnu/pastel

tom, že chcú hovoriť s ostatnými. Po dvoch hodinách bezvýslednej schôdzky sovietski potentáti ostali sedieť a Dubčeka s Černíkom priviedli do miestnosti, kde už čakal prezident Svoboda a ostatní najvyšší predstavitelia ČSSR. Srdečne sa zvalali a dali sa do debaty, ktorá trvala do tretej hodiny ráno. Dubček bol unavený, necítil sa dobre. Biľak na neho hľadel a bol presvedčený, že Dubček nevolnosť predstiera. Všetci pochopili – Sovieti od nich chcú dodatočne legalizovať inváziu.

Sobotu 24. augusta Dubček takmer celú prespal. Popoludní ho zobudili. Skôr ako ho odviezli do Kremľa, kde sa znovu stretol s československou skupinou, navštívil ho Smrkovský. Informoval ho o situácii doma. „Včera byl v celé republice generální štrajk na protest proti invazi vojsk. Ve Vysočanech permanentně zasedá XIV. sjezd strany. Všichni stojí za námi. Celý svět je na naší straně.“

V Kremli už čakala československá zostava posilnená o Mlynára, Lenárta, Barbírka, Jakeša, Riga a Švestku. Sovieti narýchlo zvolali ďalšie kolo rozhovorov. Dubček po celý čas premýšľal, ako natahovať čas. Vedel, že čím dlhšie budú rokovania, tým budú Sovieti nervóznejší. Prezident Svoboda ho prosil, aby rokoval stručne a jasne. Dokonca mu vytkol, že väčšinu času len „kecá“. Podvečer obe delegácie, vedené Dubčekom a Brežnevom znovu zasadli za rokovací stôl. Mlčanie prerušil Dubček. To, čo povedal, zmrazilo každého, kto bol v miestnosti. Hľadiac pred seba, hovoril:

„Súdruh Biľak, opýtaj sa ich, čo vlastne chcú...“ Biľak na neho nechápavo pozrel. Vedel, že Dubčekova ruština je lepšia ako jeho a nerozumel, čo tým Dubček sleduje. Pomaly, jasne po rusky zopakoval Dubčekovu otázku. Brežnev zatínal sánky, no ovládal sa. Pomalým hlasom povedal, že je potrebné pripraviť spoločný dokument, ktorý by sa čo najskôr slávnostne podpísal. Opäť ticho. Biľak sa neovládol a zvýšil na Dubčeka hlas: „Rozumel si alebo ti to mám preložiť?!“

„Dobre. Večer o ôsmej môžeme začať rokovať,“ potichu povedal Dubček. „Ospravedlňte ma,“ postavil sa a opustil miestnosť. Sovieti vyšli druhými dverami. Postupne odišli aj českí a slovenskí politici. Viac sa Dubček na rokovaníach nezúčastnil. Rokovania boli chaotické a nikam neviedli. Celú nedeľu sa rozprávali Sovieti a československé vedenie medzi sebou v rôznych skupinkách. Žiadne oficiálne rokovanie delegácií sa nekonalo.

Dubček nedeľu preležal v posteli. Časť delegácie sa nazdávala, že je ozaj vyčerpaný, časť ho upodozrievala, že sa chce zbaviť zodpovednosti. Aby uľahčil rokovania, navrhol, že odstúpi z funkcie prvého tajomníka ÚV KSČ. Všetci československí politici to odmietli. Bolo jasné, že Sovieti potrebujú najmä Dubčekov podpis. Navyše nechceli z Dubčeka robiť národného hrdinu a mučeníka. Smrkovský, Černík, Špaček, Mlynář a Šimon Dubčeka priebežne informovali o rokovaníach. Ležal v posteli, telo mal do pol pása odkryté. Na ľavej strane hrude mal do štvorca zloženú vreckovku, na čele priliepený leukoplast a ťažko dýchal.

Rokovania viedli Černík, Smrkovský a Svoboda. Smrkovský informoval podvečer Dubčeka, že Sovieti arogantne odmietli pokus československej strany dostať do textu akékoľvek ich návrhy. Poukázali na to, že nie sú v postavení, aby si kládli podmienky. Husák s Dubčekom proti vôli Brežneva presadili do protokolu zmienku o „dočasnosti“ pobytu sovietskych vojsk. Brežnev sa usmial a mávol rukou. Všetkým bolo jasné, že obsah termínu „dočasný“ stanoví silnejší. Proste dali československej strane ultimátum.

V nedeľu v neskorých večerných hodinách sa zišla československá delegácia, aby zaujala stanovisko k sovietskemu návrhu. Husák navrhol, aby sa každý vyjadril nahlas. Žiadal skončiť neplodnú diskusiu a dodal: „Ja to podpíšem.“ Po Husákovi, ktorý vyjadril pripravenosť podpísať ako prvý, postupne všetci ostatní súhlasili s podpisom. Mlynář nahlas meditoval: „Je to kruté, nepodpíšem.“ Smrkovský poznamenal: „Keby som nemal ženu a deti, tak to nepodpíšem. Za tejto situácie to podpíšem.“ Posledný sa vyjadril Černík: „Podpíšem.“ Potom si vzal slovo Husák. Tvrdó vystúpil proti Mlynářovi. Ten mlčal. Ostávali Kriegl a Dubček. Presvedčiť Dubčeka si vzal na starosť Černík.

V pondelok pri raňajkách Mlynář oznámil, že podpíše. V priebehu predpoludnia prišiel Dubček bledý ako stena. Leukoplast už na čele nemal. Vyzval ostatných, aby prišli do akejsi zasadačky. Prebrali celý dokument a dohodli sa, že ho podpíšu. Nepresvedčili iba Kriegla. V pondelok večer 26. augusta sa konalo plenárne stretnutie oboch delegácií. Sovietske politbyro už sedelo za dlhým stolom. Československé vedenie si posadalo. Dubček v strede, Smrkovský po jeho pravici, Černík po lavici. Svoboda stručne povedal: „Sme pripravení dokument podpísať.“ Potom chvíľu hovoril Brežnev a takmer dojal sám seba. Dubček na neho hľadel a neveril, aký je Brežnev dokonalý herec. Keď si však pomyslel, že tento človek nechal zo seba urobiť vojnového hrdinu, pritom sa vojny poriadne ani nezúčastnil, uvedomil si, že oproti nemu sedí skupina gangstrov. Po Brežnevovi začal hovoriť Černík a na prekvapenie všetkých povedal, že hovorí aj v mene Dubčeka, ktorý sa necíti dobre. Dubček pritom sedel vedľa neho. Po Černíkovi si vzal slovo Dubček. Hovoril pomaly a ťažko, plynulou ruštinou, čo zvyšovalo presvedčivosť jeho vystúpenia. Napriek tomu, že predtým prisľúbil, že podpíše, začal svoj prisľub spochybňovať. Brežnev sa neovládol. Vstal a začal na Dubčeka kričať. Husté obočie sa mu zmrášilo, očervenel. Povedal, že doterajšie vyjednávania sú teda nanič a odišiel. Za ním poslušne vyšlo celé politbyro. Dubček sa tiež postavil, chystajúc sa vyjsť. „Je úplne jedno, či niečo podpíšeme, alebo nie. Aj tak si budú robiť, čo chcú. Ja to nepodpíšem.“

Po chvíli mlčania prehovoril prezident Svoboda a povedal, že teraz je už neskoro. Černík prekvapujúco začal agitovať za to, aby podpísali. Ak

to nepodpíšu teraz, je riziko, že ich donúti podpísať niečo ešte horšie. Pevne veril, že príslub, ktorý mu dal Brežnev medzi štyrmi očami, že bude aj naďalej predsedom vlády, splní. Smrkovský smutne dodal, že nemajú na výber. Po krátkej odmlke uviedol paralelu so situáciou prezidenta Háchu v Berlíne v roku 1939. „Podarilo sa im veci spomaliť a zachrániť veľa ľudí.“ Všetkým bolo jasné, že porovnanie nemeckých fašistov so sovietskymi komunistami znamenalo totálnu Smrkovského rezignáciu na komunizmus. Bol to porazený človek. Dubček ostal sám. Svoboda poslal Biľaka za Brežnevom s tým, že to, čo povedal Dubček, nie je názor československej delegácie.

Dubček ležal na váľande. Bol v miestnosti sám. Vodcovia bývajú v najťažších chvíľach vždy sami. Vedel, že podpisy všetkých ostatných nie sú zaujímavé. Môže to každý podpísať desaťkrát, keď to nepodpíše prvý tajomník, celému svetu bude jasné, že čosi nie je v poriadku. Premýšľal, ako budú reagovať občania a najmä armáda, ak sa dozvedia, že nepodpísal. Nevdojak mu zišla na um záhadná smrť jeho niekdajšieho stranického šéfa Gottwalda, ktorý umrel v päťdesiatom treťom roku len tri dni po návrate z pohrebu Stalina v Moskve. Dobre si pamätá, čo sa po celý čas v najužšom straníckom vedení o jeho záhadnej smrti šepkalo. Uvedomil si, že aj keď je Komunistická strana vedúcou silou spoločnosti a on jej najvyšší predstaviteľ, najvyšším veliteľom československých ozbrojených síl je prezident Svoboda. Ten jasne povedal, že podpíše. Napokon ani on sám si neželal, aby došlo ku krviprelievaniu. Nie, nemôže pripustiť, aby vyhasol čo i len jeden život občana Československa. Keď už ostatní naznačili, že podpíšu, bude to jeho jasná izolácia. Premýšľal, hľadal argumenty, aby sám pred sebou obstál. Ak podpíše, vytvorí si priestor aspoň na príslub odchodu Sovietov z Československa. A napokon, napokon... či podpíše, alebo nie, i tak si spravia, čo budú chcieť. Ako ich poznal, pokojne sfaľujú jeho podpis.

Hodinu pred polnocou sa delegácie stretli opäť. Do miestnosti vpustili novinárov. Prvý podpísali Brežnev a Svoboda. Za ním Dubček, potom ostatní. Okrem Kriegla, ktorého ani nezavolali.

Pokus Alexandra Dubčeka s ľudskou tvárou definitívne skončil.

NEVĚRNÁ

VLADIMÍR KAVČIAK

161

Z ROMÁNU VLADIMÍRA KAVČIAKA

(úryvek z připravovaného románu)

Slovenský prozaik, scénárista, režisér a podnikatel v oblasti médií a audiovize žijící v Praze přichází po řadě úspěšných knih s dalším současným, zdánlivě banálním tématem. Jedná se o příběh úspěšné podnikatelky, která si s manželem vymění roli v rodině. Ani jeden z nich na tuto změnu není dostatečně připravený, z čeho vznikne řada konfliktů, které nakonec ona řeší nevěrou. Její milenec má ale podobné nectnosti, jako její manžel. Co s tím?

Dva rozverné stíny se pohybovaly řídkým borovým lesem. Protisvětlo bylo tak pronikavé, že siluety skutečně nebylo možné rozlišit. S trochou fantazie jste si mohli domýšlet, že se jedná o muže a ženu. Postava vlevo byl Václav a napravo Veronika. Siluety se občas sehnu-ly, jako by něco ztratily, a nebo právě našly. Terén byl suchý a šus-til pod nohama. Veronika držela v ruce něco podivného, co známe z válečných filmů. S tou věcí se hledaly miny, ale oni měli v úmyslu najít něco zcela jiného. Václav připomínal trenéra golfu. Stejně pohy- by, stejné dotyky. Stál za Veronikou, to ona držela minolovku, a on jí ukazoval, jak s ní manipulovat: zvedat, vytáčet, kopírovat terén.

„Alespoň takhle vysoko, v tomto úhlu, v této výšce, abys nechytala drny a kameny.“

Nepatrně se o ni opíral a stejně jemně jí přidržoval předloktí. Nádherně voněla a její vlasy mu létaly do obličeje.

„To je strašně nepohodlné, vždyť mi odejdou záda,“ skuhrala Veronika zatím bez jakéhokoliv vztahu k té věci, co měla v ruce.

Skály, větve, nerovnosti způsobené divočáky, kdo to měl všechno hlídat? Řekla mu to, bránila se, když udělala chybu, ale on, člověk mnoha talentů, trval na své vlastní filozofii.

„Hledání pokladů se podobá rybaření: při prvním úlovku zapome- neš na všechno.“

Podvrkla si nohu a nebyt jeho objetí, určitě by se svalila na zem. Smála se jeho slovům i své nešikovnosti. Dál poskakovala s železným prutem a snažila se být lepší žákyní.

„Ty jsi ale blázen, že se mnou ztrácíš čas. Nikdy jsem nic nenašla, nevyhrála, ani neobjevila.“

„Těch bylo, co si to mysleli. A teď? Teď je to docela populární sport. Máme svůj svaz i prezidenta.“

Vyprávěl, jak jsou organizovaní, jak často se scházejí, co všechno si vyměňují a proč nekamarádí se státem, který by je vzal na hůl. Málokdo máloco občas daruje nějakému muzeu. Dělají to spíš ze sentimentu než kvůli odměně, která je zanedbatelná. Veronika ho poslouchala na půl ucha. Snažila se poctivě kopírovat terén, ale minolovka ani nepípla.

„Funguje to vůbec?“ zapochybovala, aby obhájila svoji nemotornost.

Chtěl říci, že to doopravdy funguje, když najednou minolovka začala pískat.

„A je to tady,“ zajásal Václav.

„Co je tady?“ panikařila Veronika.

Minolovka ztichla a zase se ozvala. Ztrácela poklad a zase ho nacházela.

„Nevrť sebou, něco jsi objevila,“ peskoval ji Václav.

„Já?“ nevěřícně se na něho podívala.

„No, zlato to zrovna nemusí být.“ Podal jí vojenskou lopatku. „Na, kopej.“

„Jak hluboko?“

„Moc hluboko to nebude, buď opatrná, abys to nepoškodila, nikdy nevíš.“

Držel nohu na místě, kde měla kopat. Nepočítala s tím, že by měla s lopatkou hrabat právě ona. Zem byla suchá a sypala se jako písek. Lopatkou do ní lehce pronikala. On jí pomáhal, jen když narazila na nějaký kořínek.

„Myslím, že jsi moc nízko, chce to trochu víc nalevo,“ ukazoval jí, kde má pokračovat.

„Dal jsi to do dobrých rukou. Pokud tam něco bude, tak to určitě zničím.“

„Nesměj se, nebo to skutečně rozbiješ,“ napomenul ji. „Teď už raději jen rukama.“

Podívala se na něho, jak to myslí. Měla krásné ruce a dlouhé nehty. Jenomže on pamatoval na všechno. Podal jí mikrotenové rukavice, které visí na každé benzinové pumpě. Sám držel v ruce štětec, kdyby ho potřebovali na jemnější práci.

„Pěkně se naštvu, když to bude jen nějaký drát.“

„To ukazuje i dráty?“ divila se ona.

„Dráty, knoflíky, sponky, hřebíky, všechen nepořádek ošklivých lidí,“ řekl jemně a téměř nedýchal, protože se blížili k ‚pokladu‘. Vytušila to z jeho chování.

„Něco tam je!“ neskrývala nadšení.

„To bych řekl. Teď velmi opatrně.“

Rovněž zatajila dech a jemně uvolňovala písek kolem něčeho, co trčelo ze země. Zrnko po zrnku. I Václav přiložil ruku k dílu a štětcem kroužil kolem, oprašoval tu věc i její prsty.

„Teď dovol, udělám to sám.“

Nechala ho. Pomalu uvolňoval asi desetcentimetrový mírně zreza-
vělý předmět. Nepřestával ho štětcem ometat.

„Co to je, propánakrále?“ divila se Veronika.

Zvedli se a nález dali do úrovně očí.

„Netušíš, co to je?“ ptal se jí.

„Absolutně ne.“

„Zkus hádat.“

„Nechci být hloupá, aby ses mi smál. Nic mě nenapadá. Nějaký
váleček? Ztratila to kuchařka?“

„Je to napoleonská ostruha.“

„Jaká ostruha?“

„Jezdecká ostruha.“

„Toho známého Napoleona?“

Nevěřicně kroutila hlavou. Obličej měla doširoka rozzářený.

„Někdo z jeho vojáků o ni přišel. Válčili tady s Pruskem,“ vysvětlo-
val Václav.

„Počkej, počkej, to na mě nezkoušej, přece jsem nemohla najít něco
od Napoleona. Já, Veronika, nešika století.“

Odstrkovala ho oběma rukama od sebe, aby ji nepokoušel.

„Ale jo, je to tak, vítám tě v branži!“

Smál se překvapen její ohromenou reakcí. Dala si ruku na pus
a zeptala se:

„Jakou to má cenu?“

„Nesmírnou, hlavně sběratelskou.“

Neuměla si pod tím nic představit. Odolávala instinktivně svádivé-
mu pocitu. Nikdy nic cenného nevlastnila. Všechno to bylo příliš idy-
lické, romantické, ale hlavně ji to svazovalo s Václavem. Nevěděla,
pro co se má rozhodnout. Podivné vzrušení jí bylo poznat na očích.
Byla kouzelná ve své nejistotě a Václav ji v tom nechával. Jako by spo-
lu překročili nějaký předěl, byla mu blíže než kdy předtím. Co všech-
no dokázala napoleonská ostruha! Byla vhodná chvíle... Ale Václav
stále váhal. Brzdil své nutkání se k ní přiblížit. A tak jen řekl:

„Je tvoje,“ a podal jí ostruhu.

„Něco takového nemohu přijmout,“ řekla, ale už věděla, že to bude
jinak.

„Buď si to necháš, nebo to tady můžeš znovu zakopat,“ naoko se
zlobil Václav.

Ostruhu jí položil do ruky tak šikovně, že si ji nemohla nevzít. Bylo

by pošetilé mu ji zase vratet. Doma jí učili, že přijmout něco od cizího je vždy závazek, a že za každým darem je mnoho dalších darů a také mnoho závazků. Černé myšlenky jí kazily radost, ale neustále se ubezpečovala, že tu vzácnost našla sama, nebyl to jen dar. Nemohl to tedy být žádný pomyslný řetěz, kterým by ji Václav připoutal k sobě. Takto zklidněná pozorovala Václava, jak zarovnává terén a chystá se k odchodu.

„Co to děláš?“ řekla s opožděnou reakcí. „Budeme hledat dál.“

„Už tu nic nebude, to nejsou houby, co rostou pohromadě,“ řekl a hodil si lopatku přes rameno jako velký kopáč pokladů.

„Počkej ještě, když mám jednu štěstí!“ řekla ona a zadržela ho.

Vzala mu z rukou minolovku a pokračovala v hledání. Nechal ji, po pár krocích mu to ale nedalo a řekl:

„Musíš ji zapnout.“

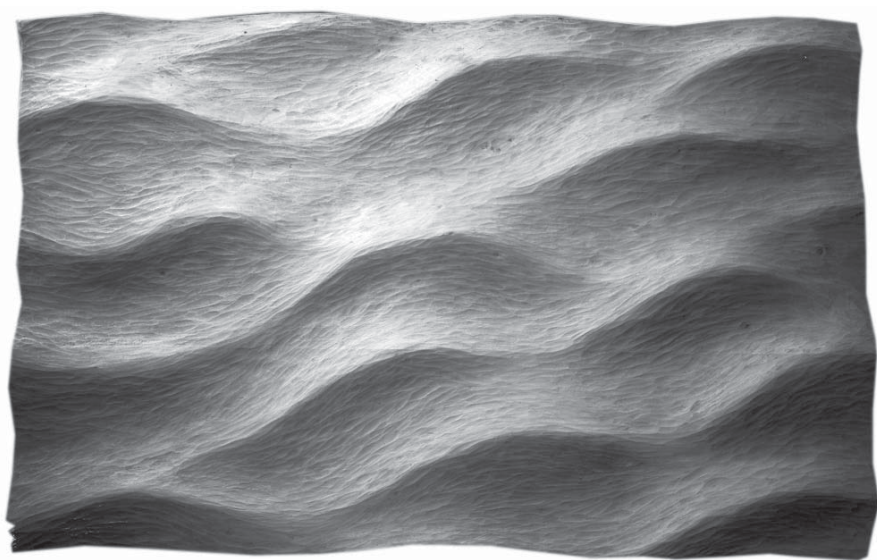
Hodila na něho vyčítavý pohled a zapnula přístroj, jak ji to učil. Usilovně hledala dál, on se loudal za ní a nesmírně se nudil. Její původní nadšení se začínalo měnit ve vášeň, a právě to nechtěl. Věřila svému ztřeštěnému nápadu, že zase něco najde. Písečné duny borového lesa byly čím dál hlubší a při každém kroku se písek sypal do bot. Přesto ji s pocitem trapnosti následoval, až najednou minolovka zapískala. Veronika zůstala stát jako přibitá. Václav po zvuku poznal, že nic důležitého nenašla, ale nechtěl jí kazit radost. Přál jí, aby si svůj další ‚objev‘ náležitě vychutnala. V tu chvíli se mu to náramně hodilo. Veronika se na něho významně podívala, důležitě ho požádala o lopatku a začala kopat. Dokonce si navlékla rukavice a postupovala podle prvního případu. Netrvalo dlouho a narazila na rezavou konzervu. Zklamaně ji ukázala Václavovi.

„Věděl jsem to, konzervy pískají přesně takhle.“

Veronika do něho začala dětinsky bušit, ale nebylo v tom ani za mák agrese.

„Tys mě nechal kopat jen tak z legrace?“ naoko se zlobila.

Václav se bránil, statečně se s ní pral a pak ji pozvolna povalil na zem. Když si to uvědomila, okamžitě znehybněla. Celá ležela pod ním. Zblízka se na sebe dívali. Písek byl horký a měkký. Vysílal na ni podivnou energii. Vnímala ji. Suchý vzduch se tetelil mezi stromy. Stejně sucho měla i v ústech. Vzájemné měření sil skončilo. Ona ležící na zádech a úporný zájem muže. Dívaly se na ni jeho příjemné oči, díky nimž ji jeho mužská troufalost ničím nerušila. Všude kolem bylo jeho objetí. ‚Odkud znám tuto situaci?‘ Nevěděla. V jejích vzpomínkách nebyla. Musela se s ní setkat ve svých snech, které si však nevybavovala. Zírala na jeho tvář, nikdy ji tak zblízka neviděla. Prohlížela si ho centimetr po centimetru. Viděla, jak polkl. Čekala, zda to zopakuje, byla udivená, jak ji to zajímá. Trvalo to jen sekun-

balham/druhý den ráno/drevo

du, dvě, a ona se bála, že třetí se nedočká. Ale zájem muže zůstával. Neodcházel od ní. Někde ve slabinách se začala třást, někde hluboko uvnitř. Nic nechtěla říci, ale on jí přesto položil dlaň na ústa. Jeho ruka byla suchá a voněla po jehličí. Omamovala ji ta podivná směs vůně lidské kůže a lesa. Zase pátrala po něčem, co neznala a na co musela přijít. To byla celá ona. Konečně to pochopila. Václav nebyl obyčejný smrtelník a ona nebyla obyčejnou hříšnou ženou někde na mezi. Nepohrdala sebou, protože ten neskutečný muž ji nezneužíval. Nepředstavoval žádné nebezpečí, nespekuloval, vlastně nic po ní nechtěl. Byl ve stejném úžasu jako ona. Tou svojí nesmírnou plachostí ho vábila, ale nic víc. Byl to jen otisk dvou těl, možná až příliš velké nadechnutí, až to zalykalo, ale nic jiného. Právě množství vjemů a dojmů vytvořilo pocit nadpřirozena, éteričnosti. Neměla tělo, nevnímala ho, stal se z ní jeden velký polibek, kterým si ho přísála. Věděl, že se to stane, přesto ho její dostředivá síla zaskočila. Nemohl polknout, marně na to čekala. Pustil jí ústa, aby se mohla nadechnout a on pohodlněji opřít a tolik ji netlačit k zemi. Nepostřehla, že by jí nějak omezoval. Její vůle byla najednou silnější než jeho, ale určitě se ta síla týkala ještě něčeho jiného, co v tu chvíli nedokázala pojmenovat. Byla přítomna jedné velké slavnosti, kterou sama vytvořila. Ne on, ale ona! Byla posedlá tou slavností, i když se nehýbala. Opět si zblízka hleděli do očí, ten pohled neměl budoucnost, ale v tu chvíli to nebylo důležité. V tom je lidský svět spravedlivý. ‚Co je dobré, je dobré, a proto je to až moc dobré,‘ v duchu opakoval pro sebe. ‚Chce to jen trochu kázně, zůstat tváří v tvář a nepodlehnout tomu a nezešílet.‘ Jeho moc v tu chvíli byla nesmírná, avšak byla výhrou i porážkou zároveň. Věděl to. Za vírou v jedinečnost okamžiku nesměl ani na chvíli zaostat. Čas je podstatou celého milování. Srovnat dýchání tak, aby oba měli jedny společné plíce. Srovnat i tep a teplotu kůže, to byl začátek úspěchu, záruka pozdějšího potěšení. Kdo se dopouští sobeckého hříchu, ničeho podobného není schopen. Trpělivě čekal na všechna potřebná znamení. Pootevřela ústa, až uviděl její jazyk. Tušil labyrint jeho pohybů. Nikdy si nevšiml, že krásná žena může být krásná i uvnitř, všude uvnitř úst. Zpozoroval, jak jí zčervenaly uši. Patřilo to mezi nejmilejší zjištění. Tato štíhlá žena měla najednou kulatá prsa a široká stehna. Její klín byla jedna velká kost, která ho příjemně tlačila. Svaly mu ochabovaly a podvolovaly se teplu, které z ní sálalo. Neodbytné omamné teplo... Už neměl sílu odolávat. Nezbylo mu než opřít své rty o její krk. ‚Jen jednou políbit ten krk, na který se díval před mnoha lety,‘ a hned svoji myšlenku doplnil. ‚Všechno nebo nic.‘ Celý svět se mu vtěsnil na to jedno jediné místo, kam právě směřoval jeho polibek. Polibek z minulých let prožitý právě dnes. Ona nic nevěděla o svých rtech, neuvědomovala si, co dělá. Jeho dotyk

vnímala jako pálení uvnitř hlavy. Slyšela, jak mu šeptá do ucha, které měla najednou velmi blízko svých rtů. Slyšela se, jak říká, ale nevnímala, že to je její hlas. Byl to někdo jiný, kterého doposud neznala, s neporušenou pečetí nevinnosti. Nemohl vyhrát to, co nemohla prohrát ona. Přesto řekla:

„Stydím se, tady ne, nemohu...“

Předjíkala něco, kam se tou větou sama vyhnala. Chtěl se podívat na její ústa, jestli skutečně promluvila. Přísahala by, že ji chtěl políbit a začala uhýbat hlavou na všechny strany. Toužil ukrást její oheň a ona to nechtěla dovolit. Pohyb hlavou zrychlovala natolik, že ji musel chytit do dlaní a začít líbat, jinak by ji nezastavil a ona by si natloukla o tvrdou zem. Rty měla měkké a poddajné, ústa dokořán. Nevěděla, co s nimi má dělat, a tak jen tak držela a on ji hladil jazykem. Jejich sliny se smíchaly a ona najednou mohla dýchat. Přestaly ji bolet suché hlasivky. Otevřenými ústy mu prudce dýchala do obličeje, ale on na to nedbal a stále ji líbal. Ruce jí klesly podél těla a prsty se zabořily do písku a jehličí. Mozek se oddělil od těla a toulal se bůhvídkde. Barevné krajiny se vlnily podél horizontu a v údolích bylo hodně vody. Podivné zvuky praskajících kamenů se mísily s tichem a s pulzujícím tepem ve spáncích. Najednou byli vysoko ve ztemnělé věži. Slunce rozpálilo měděnou střechu, až bylo k zalknutí a ona přivřela oči opojená vzrušením. Pod zády ucítila jeho dlaň, jak se jí snaží nadzvednout. Ohnula se jako luk, aby mu byla po vůli. Vytahoval jí košili a pak ji začal rozepínat na všech stranách. ‚Ne, to nedokážu,‘ řekla si několikrát jen tak pro sebe, jakoby na zkoušku, a pak to velmi něžně vyslovila.

„Ne, to nedokážu.“

Ale Václav se už nezastavil a ona v tom na něho spoléhala. Byla otevřená dokořán, aniž by si to uvědomila. Všechny ty objevy a detaily měly přijít až daleko později. Teď byla v čase nečase, v těle bez těla, s hlavou bez mozku, ve víru deformace vášně. Kupodivu existovalo ještě jedno její vědomí, které velmi jasně vnímala a to jí radilo: ‚Musíš spát, spát a spát, aby ses probudila s jistotou, že se nic nestalo.‘

Její ruce se zvedly ze země a dopadly na jeho záda v silném objetí. Sevřela ho jako předtím písek a jehličí. Sevřela ho, protože vzlétla. Nebyla v tom ani stopa paniky. Letěla, celá se oddala tomu letu. Jako by vypustila duši a teď ji následovala nekonečným vírem kulového blesku. V tom nekonečném letu byla prohnutá jako tětíva nataženého luku, i kolena měla vystrčená vysoko k nebesům. A pak spolu vydechli najednou. Poté už jen dlouho nehybně leželi, stále pevně spojeni.

O něco později seděli v autě a odpočívali.

„Trochu se stydím,“ řekla. „Asi jsem to nezvládla.“

On nereagoval. Zatím nevěděl, co všechno se jí honí hlavou. Koneckonců, jemu bylo dobře. Dlouho nebyl v podobné pohodě a svým způsobem mu i vyhovovalo, že bohyně vedle něho se trápila.

„Určitě jsem tě zklamala,“ řekla jako malá holka.

„Vůbec ne. Právě naopak, bylo to prima,“ poctivě odpověděl.

Podezíravě se na něho podívala.

„Přece ti teď nebudu lhát,“ pokusil se o dramatický tón.

„Překvapilo mě to.“ Stále mluvila o sobě. „To jsem nebyla já, aby sis nemyslel.“

„Tobě se to nelíbilo?“

Zkoušel ji, jak na tom je. Chtěl se jí dotknout, ale ona stihla nepatrně odtáhnout ruku.

„Ale líbilo, jen mě to překvapilo.“

„Co tě překvapilo?“

„Všechno... všechno to bylo jiné. Myslím, že jsem na chvíli ztratila i vědomí...“

Že by sarkasmus? Nevěděla, čemu se vysmívat dřív.

„Stále se stydím, to je asi to nejsilnější...“ opakovala.

„Děláš chybu.“

„Já vím.“

Nezvládala svoji mimiku. Ústa se jí zkřivila do podkovy jako malému dítěti.

„Ještě nikdy jsi nebyla nevěrná?“

„O tom to není, nemluvme o tom.“

„Nic nepochopil, jak by mohl,“ pomyslela si a upřímně jí to bylo líto. A už vůbec mezi ně neměl tahat Oldřicha. Na chvíli se zavřela, jako když zabouchnete okenice.

„Všechno, co je poprvé, si člověk zapamatuje na celý život.“

Nechtěla slyšet žádné přihlouplé poučky.

„Tak fajn...“ nepřítomně vydechla.

Snažil se napravit její rozladění.

„Ani můj styl to není, nemysli si, jenže my už se známe strašně dlouho a odjakživa jsem po tobě toužil. Ten tvůj svět bylo místo, kde jsem ještě nikdy nebyl.“

Předklonil se, aby se podíval, jestli ho poslouchá. Moc toho nepoznal. Měla přivřené oči, pevně semknuté rty a zatáté zuby.

„Snad se na mě nezlobíš? Měl jsem mít rozum, já vím, ale nešlo to. Hledal jsem tě, ale měl jsem strach, že už tě nepotkám a že se to vůbec nikdy nestane. Hledal jsem tě v několika ženách, ale všechno byly jen omyly.“

Vyslovoval věty, které neměl promyšlené. Jejich obsah byl banální a příliš nahodilý. Moc dobře věděl, že nezvládl kouzlo dokonalosti. Uvědomil si to hlavně ve chvíli, když vystoupila z auta. Zůstala stát

zády k němu mezi dvěma topoly. Ve směru jejího pohledu zapadalo slunce, rychle se blížilo k horizontu. Jak tam stála, připomínala ikonu – purpurový obrys štíhlé postavy. A nahoře zlatý chomáč střapatých vlasů. Otevřel okénko, aby ucítil vůni lesa. S klidem mohl dál přemýšlet o sobě. Očima ji však stále sledoval. Jako věrný pes se díval do dálky, mezi stromy, k ní. Zářila v tom slunci... V tu chvíli byla silnější než on. Vystoupil z auta a šel za ní, aby v posledních paprscích stáli spolu. Jak jinak, po tom všem. Když k ní přistoupil, zjistil, že pláče. Ucítila ho za sebou, aniž by cokoliv zaslechla. Věděla, že je tam, ale nečekala, že něco řekne. Začala sama. Mezi vzlyky hledala slova.

„Ani nevím, kdy jsem naposledy plakala. Nevnímám realitu, své tělo, domov, ztrácím se sama v sobě. Ale ještě nejsem ztracená, řekni že ne. Chci ještě šanci.“

Lehce ji ze zadu objal. Hlavu a bradu zabořil do jejích vlasů.

„Ani v lásce, ani v sexu šance nefungují,“ řekl.

Prudce se k němu otočila. Poznal, že mu nechce uvěřit.

„Tak proč jsi to všechno...“ hledala v jeho výrazu náznak, zadní vrátka, ve kterých by ještě měla naději. „Vysvětli mi to, prosím,“ tiše řekla, i když se bála každého jeho dalšího slova.

„Šance je stres, jeden velký stres, nic jiného. A ten do lásky ani do sexu nepatří.“

mlčela, a tak pokračoval.

„Lásku a sex nesmíš vnímat jako šanci, ale jako dar.“

„Jako dar,“ tiše zopakovala.

„Někdo ti něco dává, tak si ber. Prostě si ber, třeba jako koblihu. Vezmi si koblihu a nacpi se s ní. A ještě nahlas mlaskej.“

„Mlaskej?“

Ničemu nerozuměla. Málem jí praskla hlava.

„Mlaskej a škytej, je to projev štěstí, tak ho klidně všem ukaž.“

Najednou z ní byla netečná postava, povadlý uzlíček nervů.

„Každý asi pocit štěstí vyjadřuje jinak,“ řekla vyprahle, „a taky ho bere jinak.“

„A to je právě ta chyba, kterou děláš. Bolest, štěstí, strach, to všechno se nachází v jediném vzorci, a ten vzorec vyjadřuje vše, co dává smysl života všem lidem na světě. Příběh Romea a Julie vnímají stejně u nás jako v Japonsku, Indii nebo v Americe.“

Marně mu naslouchala. Nezaslechla ani náznak toho, co potřebovala slyšet. Neřekl nic o nich. Byl s ní a nebo s ní nebyl? Žádná vnitřní odezva. Prožili vůbec totéž milování? Nevěděla. Mluvil o obecném štěstí a jejích chybách, ale nic víc. Marně čekala na pár vět o zázraku, který právě prožila. Vzal jí veškerou iluzi, a tím pádem i naději. Byl k ní zbytečně a nepřiměřeně střízlivý, přímý, nevhodně upřímný. Žebrala, ale on jí nedal nic, co zároveň nemohl vzít. A přitom by se

v tom okamžiku spokojila s málem. Přijala by jakoukoliv drobnost, pozornost, která by pro ni byla alespoň trochu nevšední, alespoň trochu srozumitelná, alespoň trochu nadějná. Vstoupil jí do života a přitom jí neřekl, jak dál žít. Vstoupil do ní marně.

„Slyšela jsi mě?“ zeptal se, protože si všiml jejího těkavého pohledu, kterým se od něho vzdalovala.

„Slyšela a neslyšela, je to na mě příliš složité.“

„Není složité to, o čem mluvím, složitá jsi ty. Jen se nad sebou zamysli. Nepovede to k ničemu.“

Najednou byl rozezlený. A hlavně sám na sebe. Mohl předpokládat, jak se to všechno vyvine. Pokaždé přece úplně stejně.

„Copak jsem dneska byla složitá?“

Podívala se na něho s posledními zbytky naděje.

„Byla, ale já jsem tě přepral,“ řekl.

Sekyra sekla a ona zůstala bez hlavy.

Marně ji držel za lokty, až jí ruce neforemně trčely do prostoru. Najednou se už neměla na co zeptat. Chtěla jít domů, ve sprše si vydrhnout všechny póry a pak se někam zamknout a předstírat, že pracuje. Doufala, že to ještě dokáže.

Stáli proti sobě, ale čáru, která je najednou oddělovala, už nedokázali překročit.

balhar/jazero/pastel

kritika

ZE ŠTÚROVSKÝCH OSLAV 1935-36

ZDENKA SOJKOVÁ

Od narození Ludovíta Štúra uplynulo 28. října 1935 sto dvacet let a od jeho úmrtí 12. ledna 1936 pouhých osmdesát let. Toto dvojí výročí dalo podnět nejen slovenské, ale celé československé veřejnosti k štúrovským oslavám, jež vrcholily roku 1936. Současně se v časopisech objevila řada pozoruhodných článků i některé náročné studie, které se snažily nově hodnotit Ludovíta Štúra i štúrovce a přitom také řešit problém tradice. Tyto pokusy jednotlivců vedly často k novým, překvapivým, až i šokujícím závěrům, a proto docházelo k veřejné diskusi o závažných tématech stále ještě otevřené štúrovské problematiky. Hlavní body této problematiky se pokusíme vyhledat, se záměrem sledovat postupnou krystalizaci různých vyhraněných názorů.

1 SOUD MLADÉHO ALEXANDRA MATUŠKY O ŠTÚROVSKÉ IDEOLOGII

Mladý doktor filozofie Alexander Matuška uveřejnil roku 1935 v pokrokové revui *Nové Čechy* (s. 3-5) článek **Štúrovská ideologie**. Končil rozhořčenou výčitkou na adresu štúrovců: Místo aby včleňovali Slovensko do západního života, „odrezávali ho naopak zámerne a vedome od sveta; a keď to nerobili priamo oni, boli to tí, ktorí prišli bezprostredne po nich“. Obviňoval hlavně Vajanského a jeho otce Jozefa Miloslava Hurbana: protože Hurban zamítá všechno kromě církevních dogmat, škrtá to, co se nazývá 19. století. Zatím co „Havlíček zdôrazňuje, že len vzdelaný národ vyhrá svoj osud, Hurban tvrdí, že národ zdravý. Protiklad Hurban - Havlíček sa opakuje ešte raz v dvojici Vajanský a Masaryk.“ Štúrovci a jmenovitě Štúr teoretizují o „vyžilosti“ Západu. „Orientujú sa pri tom rusky - Rusko znamená obrovskú moc, a má preto i právo na hegemoniu nad Slovanmi.“

Krátce předtím zpracoval Matuška stejnou tematiku v rozsáhlé studii **Ideológia J. M. Hurbana a jej vzťahy k slovenskej súčasnosti**. Zůstala v rukopise až do roku 1980, kdy ji Ludvík Patera uveřejnil v Sloven-

ských pohľadech (s. 44-59). Najdeme v ní podobnou argumentáciu a také soupis prameňov i použité odborné literatúry. Medzi prameny uvádzal päťadvaciaty autor výhradne len práce Hurbanovy a monografiu Samuela Štefana Osuského z roku 1928 *Filozofia štúrovcov II. Hurbanova filozofia*. V textu najčastejšie poukazoval na spis Milana Hodži *Československý rozkol* a predovšetkým na práce svojho univerzitného učiteľa Alberta Pražáka.

Patera označil tento prístup mladého Alexandra Matušky k odkazu J. M. Hurbana za jednostranný a nehistorický. Takový bol ovšem i krátky článok *Štúrovská ideológia*, ktorý z tejto štúdie vyrástl. - Matuška sa neskôr rovnou problematikou viackrát znovu zaoberal. Na zcela nové, pevnejšie základy postavil roku 1948 svoj objavný esej *Štúrovci*. vzdal hold štúrovkej generácii, neskrýval svoj obdiv. Docela sebekriticky pritom doznal, že - „hoci sme sa denne oháňali tradíciami, scvrkla sa nám i táto, štúrovská, najrýdzejšia a najplodnejšia, na niekoľko citátov“ (s. 13).

Až mnohým neskôr sa Matuška dostane od Hurbana k Štúrovi. Teprve roku 1965 uverejní krátky novinársky článok, nadepsaný iniciálami **L. Š.**, - skvelý portrét celej veľkej osobnosti Ludovíta Štúra.

2 DAVISTÉ O KONTRAREVOLUCI

Současne s Matuškou sa horlivo zaoberali roku 1935 štúrovskou tradíciou Ján Púll a Július Šefránek ze skupiny davistov. Asi dobre znali brožurku Ladislava Novomeského z roku 1934 *Marx a slovenský národ*, k ním napsal predmluvu Vladimír Clementis. Tato spoločná práca oboch predných davistov inspirovala v nasledujúcich rokoch radu novinárskych článkov zaměřených proti tzv. kontrarevolučnosti Štúrově. O tom všem najdeme zasvätené informácie v knihe Štefana Druga z roku 1990 *Štúrov program na našich zástavách (Davisti o štúrovcoch)*. Spokojme sa preto len se stručným orientačným prehľadom o jednotlivých autoroch, ktorí síce shodne uvažovali o tomto aspektu štúrovkej problematiky, ale každý ho domýšľal po svojom. Všetchny jejich úvahy směřovaly vždy k slovenskej súčasnosti, rovnako ako tomu bolo u Alexandra Matušky, a všetchni naléhavo varovali pred reakčnými vplyvmi. Právě tento politický aspekt bol pre ňu najdôležitejší a konštantní; ale my se jím nebudeme zaoberať.

Roku 1935 hľadal „správny pomer k Štúrovi“ študent právnickej fakulty Ján Púll v článku *Stodvadsať rokov veľkej tradície*. Hodnotil pokrokovú činnosť Štúrova, ale vytýkal mu prechod do tábora reakcie roku 1848, keď sa Štúr opíral o absolutistického panovníka, postavil sa proti maďarskej revolúcii, neskôr očakával spásu od cara... (Drug, s. 59).

Július Šefránek napsal úvahu **Čo nám zanechal Štúr cenné**. Pripouští, že Štúr byl nejdříve demokrat, jako poslanec na bratislavském sněmu dokonce patřil mezi nejpokrokovější lidi, ale pak opustil cestu demokracie a zúčastnil se protirevolučního hnutí „po boku císaře pána. A od těch čias ho už nikto nevyslobodil spod krážív európskej reakcie.“ - „Štúrova reakčná cesta viedla národ do záhuby.“ (Drug, s. 64-65.) Šefránek poté uveřejnil 25. října k Štúrovu jubileu další úvahu, s názvem **Štúr svedčí proti slovenskej reakcii**. Znovu si postěžoval, že Štúr v rozhodujících chvílích vedl slovenský národ „cestou cisárskou a cárskou“, že „po boku Jelačiča a cisárskeho vojska išiel kántrit maďarskú revolúciu“. Po porážce revoluce se ponořil v modranské samotá do svých fantastických vidin - „v ruskom cárizme velebil najšťastnejší svet všetkých možných svetov, odmietal každý záblesk politickej demokracie“ (s. 66-68). Hned nato 27. října ještě následovalo pojednání **Ludovít Štúr o komunizme**, v němž se Šefránek podrobně zabýval Štúrovými názory o socialismu a komunismu v posledním spisu: „Vynášal do neba dobrotivého cára a absolutizmus, ale oddával sa ilúziám, že pod jeho patronanciou môžu slovanské národy užívať politickú a národnú slobodu.“ V porevolučním období „odmietal už aj každý záblesk politickej demokracie“. Jeho představy byly nejen reakční, ale i utopické... Šefránek uměl i trochu zmírnit tvrdost svého kriticismu: „Ale je tiež pravda, že aj v najreakčnejších Štúrových koncepciách vždy ešte svietia iskry demokratických vplyvov (s. 75). Před vánocemi 1935 vyšla ještě Šefránkova úvaha **Štúr ako téma**. Tvrdí, že Štúr nepřestává být problémem. Boj o něj vidí jako „boj o celý smer ďalšieho vývoja slovenského národa“. Znovu poukazuje na „celkový reakčný smer, ktorým štúrovci viedli slovenský národ. Pripomína Vajanského, „posledného ortodoxného Štúrovho žiaka“, a kritizuje i hlasisty, „že pokiaľ ide o dialku perspektív, boli obmedzenejší ako Štúr“ (s. 77-79).

Několik podobně zaměřených novinářských článků davisté uveřejnili také v následujícím roce. Ale nebyly to už jen úvahy, hledání správného postoje mladé generace k odkazu Štúrovu; šlo už i o některé otevřené polemiky, jak se o tom přesvědčíme později.

3 FRANTIŠEK XAVER ŠALDA O ČESKOSLOVENSKÉ OTÁZCE

Během roku 1935 se v časopisech a sbornících na Slovensku objevily některé práce o době Štúrově - historiků Daniela Rapanta, Karola Goláně aj., k české veřejnosti se dostaly jiné informace - Kamila Krofťy, Otakara Vočadla, Flóry Kleinschnitzové, do časopisu Elán

přispěl v říjnu Milan Pišút krátkým jubilejním článkem *Ludovít Štúr*. Ale mimořádnou pozornost vyvolal na Slovensku i v české veřejnosti závažný spis Ludovíta Nováka *Jazykovedné glosy k československej otázke*. Věnoval se dalšímu okruhu štúrovské problematiky, která byla tehdy velmi živá. Téhož roku vyšla i kniha Ivana Déreera s názvem *Československá otázka*. Ve Slovenských pohľadoch (s. 354) upozornil ihned Ludovít Novák na tuto Dérerovu práci a na jeho „oficiální“ pojetí československé otázky.

Osmý svazek Šaldaova zápisníku obsahoval delší stať *Československá otázka v novém osvětlení* (s. 96-104). Příznivou recenzi nové knihy Ludovíta Nováka doplnilo autorovo objasňování vlastních vyhraněných názorů k této problematice: „... ‚Vědecké‘ popírání existence slovenského národa a ‚vědecké‘ dokazování existence jediného československého národa od pradávna, což byl právě arzenál oficiálních sjednocovacích snah, je vpravdě vědecky neoprávněné, t. j. neodůvodněné“ (s. 100). Šalda přitom věnoval pozornost i Novákovým zmínkám o Ludovítu Štúrovi, převzal od něho také citát Štúrova prohlášení ve spisu *Nárečia slovenskuo*, které použil Novák jako motto ke své knize. Toto prohlášení Šalda ocitoval v původní štúrovské slovenštině: „Budú si vari daktorí aj to misljet, že sa od Čechou odtrhnúť chceme, ale zachovaj nás Boh od odtrhnutja. Kdo sa teraz od bratou svojich trhá, padne pod najťažšú odpoveď pred národom naším. Mi v tom svazku s ňimí, jako sme boli, aj na ďalej ostať, čokolvek znameňit-jeho vivedú si osvojuvať, s ňimí v duchovnom spojeňí stáť a kde ím budeme muocť čo dobrjeho urobiť, vikonať chceme, jako to naspet od ňích ako bratou očakávame.“ Tímto citátem je opsán i Novákův program, říká Šalda (s. 101), a tento jeho program interpretuje. Souhlasí i s Novákovou kritikou podceňování slovenské literatury Čechy, připomíná také svůj dříve vyslovený názor o českém kulturním imperialismu. Přitakává i Novákovým stížnostem na učebnice dějin české a slovenské literatury a zdůrazňuje svůj vlastní názor, „že ta oficiální sjednocující ideologie poškozovala nejen Slováky, nýbrž i Čechy“. - „Zde je kořen zla. Tato lži-soustava a lži-metoda musí být proražena nejprve!“ (S. 104.)

Brzy potom se Šalda v Zápisníku ještě k Novákově knize vrátil, postavil se proti jejímu „nekvalifikovanému“ zavržení Františkem Tichým. Považoval za svou povinnost přísně odmítnout „beztaktnosti horlivců rázu Tichého. Doba je pohnutá a čas je válečný, jak psávali naši kronikáři“ (s. 265).

Novák ještě vícekrát během roku 1936 obhajoval své stanovisko. - Šalda 4. dubna 1937 zemřel.

4

VLADIMÍR CLEMENTIS V PARLAMENTU

Dvacátého devátého dubna 1936 došlo v poslanecké sněmovně Československé republiky k ostré výměně názorů dvou slovenských poslanců, komunisty Vladimíra Clementise a předáka Ludové strany Karola Sidora. Svůj poslanecký projev uveřejnil Clementis 5. května v Ludovém denníku. Protože Sidor argumentoval mimo jiné citáty ze Štúra, Clementis energicky protestoval proti takovým projevům, které mnozí pronášejí jménem Štúrovy tradice, „so skutočným štúrizmom však nemajú nič spoločného. Štúr je veľkou osobnosťou slovenských dejín“. Ale Clementis odmítl „prázdné reči“, žádal raději vydat Štúrovy spisy, zhodnotit jeho historickou úlohu. Zejména poukázal na jeho „tragický omyl“ revolucionáře, který „zvázal osud slovenského národa s najreakčnejšími mocnosťami feudálnymi“ (Drug, s. 8 1-82).

V krátkém novinářském článku *Spory o tradíciu* se Clementis ještě vrátil k této své polemice se „sidorovci“, ale ještě ji doplnil kritikou hlasistů. Odmítl Antona Štefánka, Milana Hodžu a Ivana Dérera, jejich pojetí „jednotného československého národa“,

Článek vyšel 20. května, tedy právě během oslav Ludovíta Štúra v hlavním městě Československa.

5

VEŘEJNÁ OSLAVA U PAMĚTNÍ DESKY
V PRAZE

Od 23. do 26. dubna 1936 se konaly v Bratislavě Štúrovy oslavy - s připomínkou památného výletu skupiny štúrovské mládeže na Devín. K stému výročí této historické události tam v neděli 26. dubna slavnostně odhalili na hradní skále pamětní desku. Podobnou motivaci měly oslavy v Praze - s připomínkou Štúrovy účasti na Slovanském sjezdu.

O pražských oslavách podrobně informoval Slovenský denník, list agrární strany redigovaný Karolem Huškem. V článku *Česi sa s radosťou zúčastňujú Štúrových osláv* referoval 21. května o slavnostních projevech na Staroměstské radnici. Pražský starosta inženýr Rotnágl se zmínil o tom, že Štúr navzdory vážnosti jazykových sporů souhlasil, aby byl jeho spis *O národních písních a pověstech plemen slovanských* vydaný česky. Když byl roku 1848 v Praze, český student spálil výtisk *Hlasů o potřebě jednoty* a do Havlíčkových Národních novin napsal Štúr článek, z něhož Rotnágl citoval dvě věty: „Nikdy jsme my na odtržení nepomyslili“ a „Budeme jedno, toť silné naše přesvědčení.“ - Tento druhý citát je vytržený z kontextu, Štúr myslel

na jednotu slovanskou; zdůraznil to hlavně v závěru tohoto pražského úvodníku, kde předložil pět bodů svého celoslovanského programu. Rotnágľ uzavřel svůj článek přáním, aby si porozuměli Češi a Slováci i v současnosti, aby si v bratrské jednotě zajistili svůj národní rozvoj a bezpečnost svého státu.

Slavnostní projev Josefa Rotnágľa jakoby předznamenával oficiální ráz pražských oslav. Slovenský denník 25. května 1936 referoval o slavnostním odhalení Štúrovy pamětní desky na Slovanském ostrově: Odpoledne 21. května především promluvil k Pražanům premiér Milan Hodža. Vyzvedl Štúrova zásluhu, že „zapojil naše národní hnutie do súdobného nástupu európskeho demokratizmu“; byl „prezieravý štátnik a spolutvorca základov našej štátnej samostatnosti“.

Hlavní slavnostní projev pronesl Štefan Osuský, československý vyslanec v Paříži. Dotkl se i problematiky filozofické: „Štúr cítil, že Hegel nemá pravdu, a v skutečnosti sa proti nemu bránil tým, že vyzdvihoval mravné a duchovné hodnoty človeka.“ Osuský také stručně glosoval problém spisovného jazyka: „Je povrchné a nesprávne vidieť v založení literárnej slovenčiny nepriateľský čin proti Čechom.“ Velmi zdůraznil kontinuitu s rokem 1848: Když začala válka roku 1914, „rozhodli sa Slováci správne, na ktorej strane majú bojovať. Bola to zásluha Štúrova, a nie tých, ktorí sa proti nemu postavili a nič neurobili v roku 1848“. Takto Štúr „umožnil, aby sme si vybojovali slobodu a založili jednotnú, nedeliteľnú a nehynúcu Republiku československú“. Projev Štefana Osuského uveřejnil Slovenský denník s názvem **Štúrova zásluha o Československú republiku**. Koncem května už také přinesl článek Miroslava Pácalta **Ludovít Štúr na Slovanskom sjezde**.

Na Slovanském ostrově je na mramorové pamětní desce bronzový reliéf a pod ním tento nápis:

„Ludovít Štúr narodil sa 29. X. 1815 v Uhrovci, zomrel 12. I. v Modre.

Na tomto ostrove bol r. 1848 pamätný slovanský zjazd, na ktorom Ludovít Štúr manifestoval slovanskú spolupatričnosť. Tu povedal tieto historické slová: „Náš cieľ mal by byť zachovať rakúsku ríšu? Náš cieľ je najprv zachovať seba, nás. Najprv musíme slúžiť sebe, potom iným. Dosiaľ Rakúsko stálo a my sme hynuli. Čo by nám povedal svet, keby sme nestáli o nič iné, ako o zachovanie Rakúska. Pádcom Rakúska nepadáme my!“

Štúr už pripravoval, čo sa vykonalo až svetovou vojnou. „Na večnú pamäť venovali slovanskej Prahe z príležitosti osláv 100. výročia Štúrovho vystúpenia spolky slovenského študentstva v Prahe: Detvan, Považan a Janoškov kruh s Československou jednotou a Ústredným štúrovským jub. výborom v Bánovciach r. 1936.“

Nápis obsahuje malou nepresnosť. Štúr totiž skutočne pronesl na tomto ostrově v předvečer zahájení Slovanského sjezdu improvizova-

ný projev, ale citovaný výrok o Rakousku je až z prvního dne sjezduvého rokování v budově muzea.

S oživeným zájmem o rok osmačtyřicátý souviselo pojednání Karola Goláně **Štúrove reči na slovanskom sjazde roku 1848**, s radostným zjištěním: „Ozaj, jeho snemové reči majú celú skutočnosť zdravého demokratizmu.“ (Slovenské pohľady, s. 418.)

6

DAVISTÉ NA KONGRESU SLOVENSKÝCH SPISOVATELŮ

Skupina davistů v čele s Vladimírem Clementisem se předem pečlivě připravovala na možnost otevřené diskuse, k níž dojde na kongresu slovenských spisovatelů, který byl z jejich iniciativy svolán do Trenčianských Teplic na 31. května a 1. června. Bylo zřejmé, že se bude hlavně debatovat o současné situaci slovenské literatury. Během roku 1936 se v časopisech objevil větší počet příspěvků literárních vědců a historiků zaměřených k Štúrovi a štúrovcům. V žádném z nich však nikdo nepronášel tak negativní hodnocení Štúrova „omylu“ z roku osmačtyřicátého, jaké zdůrazňovali oni...

Na teplickém spisovatelském sjezdu si skutečně davisté vyměnili názory s některými z těchto autorů. Na referát Milana Pišúta reagoval Daniel Okáli. Zdůraznil zásluhy vedoucích štúrovců o národní, politické a sociální zájmy. Připomněl Štúrovo vystoupení na bratislavském sněmu a hlavně také ocenil, „že v Slovenských národných novinách bola celá jeho činnosť stavaná na sociálnej báze“. Štúrovcí „po stránke sociálnych potrieb boli Európanmi, stáli na svojom mieste, boli modernistami, aktivistami v najlepšom zmysle slova“ (Drug, s. 87).

Clementis vícekrát zasáhl do diskuse. Znovu zopakoval argumentaci ze svých posledních novinářských článků. Novomeský navázal na úvahu Stanislava Mráže; vysoko hodnotil básníka Janka Krále, ale současně doporučoval korigovat pohled Jaroslava Vlčka na celou slovenskou literaturu, protože Vlček ji viděl z hlediska pozitivistické ideologie. Novomeský také zasáhl do debaty o československé otázce: „Tu sa chcem tiež dovolať Štúra. Ani jemu nešlo o to, aby sa odtrhol pri deklarovaní spisovnej slovenčiny od československej jednoty, ako sa to bežne traduje. Išlo mu o vytvorenie jednoty širšej, ako je česko-slovenská jednota, išlo mu o vytvorenie všeslovenskej jednoty.“ (Drug, s. 88.)

Pokud šlo v diskusi o samého Štúra, nejpromyšleněji argumentoval Daniel Okáli. Od něho potom převzal tento rozšířený pohled na Štúra Július Šefránek v článku **Štúrovo dielo treba brániť**. Uveřejnily ho 30. srpna Slovenské zvesti, redigované Novomeským. Vyzvedl demokra-

tické tendence, ktoré jsou „jadrom Štúrovho diela, lebo jeho snaha nájsť pomoc proti prvým pokusom o maďarizáciu, ktoré sa vtedy objavili, a pre zabezpečenie existencie slovenského národa - u reakčných mocností, u viedenského cisárskeho dvora a u ruského cárizmu - stroskotala, a musela stroskotať. Reakcia, ktorej pomoci sa dovoľával, hrozila jeho dielo úplne zničiť“. Šefránek usoudil, že „Štúr nebol socialistom, ba ani demokratom, naopak, bol konzervatívneho zmýšľania, bárs, ako sme spomenuli, najmä v prvom období jeho činnosti demokratické myšlienky meštianskej revolúcie na neho silne pôsobili. No, jednáko jeho dielo volá po zlepšení životnej úrovne pracujúceho ľudu“ (Drug, s. 91).

7

JOZEF GREGOR TAJOVSKÝ V LUHAČOVICÍCH

Ještě před světovou válkou začal Tajovský studovat v archivních pramenech události z revolučního roku 1848-49, slovenské povstání a tragický osud dobrovolníka-hurbanovce Langsfelda. Po válce napsal drama *Smrt Ďurka Langsfelda*. Mělo premiéru v Bratislavě roku 1925. O jedenáct let později dokončil autor s vydatnou pomocí přítele Jána Garaje náročné úpravy své hry, kterou předtím nastudovalo i Národní divadlo v Praze - s názvem *Úsvit nad Slovenskem*. Posledními úpravami chtěl Tajovský s Garajem vyjít vstříc možnostem divadelních ochotníků. V dopise Garajovi 26. listopadu 1936 se radoval, že „k slávnostným příležitostem predsa len budú mať ochotníci niečo národného, buditeľského, a aspoň v narážkach československého“. Postava Ďurka Langsfelda mu byla bytostně velmi blízká, tvrdí Garaj, „ňou sa mohol sám najplnšie prejavit a za seba najviacej povedať“. (Viz Tajovského sborník, 1956, s. 541 a 535.)

Uprostřed starostí o tuto svou hru věnoval se Tajovský práci na historické přednášce, kterou připravoval na luhačovické porady české a slovenské inteligence. Toho roku se tyto tradiční porady konaly 11. a 12. července, při čtyřicátém výročí založení spolku Československá jednota. Redaktor Karol Hušek s radostným úžasem konstatoval ve Slovenském denníku 12. července, že na poradách panoval „štúrovský duch“. Odcitoval některé myšlenky z projevů slavnostních řečníků: Zemský prezident Jozef Országh považoval ještě za potřebné hájit Štúra před výtkou, že své rozhodnutí o jazykovém rozkolu „urobil nerozvážne, ľahkomyselne, bez citu zodpovednosti. Je to aposteriorný úsudok.“ Országh také zdůraznil, že Slovensko se stává silnou složkou společného státu, který „nás zachránil, vďačíme mu, že nás zapojil do európskeho myslenia a civilizácie“. Jozef Rotnagl, starosta vnitřní Prahy a dlouholetý předseda Československé jednoty, připo-

mněl nedávné Štúrovy oslavy v Praze; a citací „Štúrova hesla“ si našel optimistickou výzvu pro luhačovické porady: „Naspät cesta nemožná, napred sa ísť musí.“ Jozef Gregor Tajovský pripomněl dva výroky Štúra: První se týkal spisovné slovenštiny: „Odrhli sme sa od písma, ale nie od ducha.“ Druhý citát se vztahoval k slavnostním projevům Ludovíta Štúra a Jozefa Miloslava Hurbana při zahájení slovenského povstání na moravsko-slovenské hranici roku 1848.

Nejvíc však Huška zaujala přednáška Jozefa Gregora Tajovského. Jak silným dojmem na posluchače v Luhačovicích zapůsobila, toho dokladem je Huškův nadšený úvodník v Slovenském denníku 23. srpna. Cituje Tajovského: „V Štúrovej osobe a v jeho činoch spojuje nás... idea, ktorá dala vznik nášmu spoločnému štátu s Čechmi.“ - „Štúrova bojovná družina na Slovensku bola v pravom slova smysle prvá československá revolučná légia. Štúr nikdy nemienil strhať sväzky s Čechmi.“ Tajovský ocitoval stejné Štúrovo prohlášení, jako předtím Novák i Šalda. Optimisticky uvažoval o tom, že už nás nedělí hranice, a proto „svoje duchovné spojenie česko-slovenské môžeme uplatňovať bez prekážok“.

Tajovský ještě později zopakoval svou přednášku na dalších luhačovických poradách roku 1938. Znovu rázně a promyšleně bránil Štúrovo rozhodnutí pro slovenštinu „nie bez politických príčin, ale v najlepšom úmysle - a tou rečou píšeme už temer 100 rokov“. Vyčítavé *Hlasy o potrebe jednoty mezi Čechy, Moravou a Slováký* roku 1848 česká mládež veřejně spálila. Štúr a Hurban, Hodža a Nosák přišli do Prahy na Slovanský sjezd a objasnili příčiny odluky. „Tým navždy sa odbavila otázka odtrhnutia, a nastalo bratstvo na život a na smrť; a keď Hurban, Štúr a Hodža a iní začali revolúciu proti útlaku maďarskej vlády za práva Slovákov, prišli ju vojensky viesť českí dôstojníci... a z prvých 500 dobrovoľníkov bola aspoň polovica Čechov...“ (Zkrácenou verzi přednášky s názvem **K vývoju československej národnej a štátnej jednoty** uveřejnila autorova dcera Dagmar Prášilová-Gregorová v Literárných novinách 14. 5. 1992, s. 16.)

8

VEŘEJNÁ OSLOVA V BÁNOVCÍCH

Podrobná novinářská zpráva **Štúrov pomník z Bánoviec nad Bebravou odhalený za účasti 10 000 návštevníkov** vyšla v Slovenském denníku 1. září. Slavnost zahájil předseda pomníkového výboru poslanec dr. Tiso. Nejdřív přečetl „pozdravný príspevok prezidenta republiky dr. E. Beneša, protektora slávnosti, v ktorom medzi iným sdeluje, že vzdáva predovšetkým poctu pamiatke veľkého Slováka Štúra, ktorý už před 80 rokmi sa pokúsil o to, čo sa nám podarilo previesť až po

svetovej vojne, t. j. politické zjednotenie Čechov a Slovákov. Okrem toho prejavil tiež svoje uspokojenie nad rozhodnutím iniciátorov týchto osláv, previesť ich jednotne v celej republike a použiť k vzájomnej manifestácii československej štátnej jednotnosti, a ukázať tak, že celá republika nie je dielom nahodilej konštelácie po svetovej vojne, ale prirodzeným dôsledkom snáh, ktoré sa dávno pred vojnou za Moravou i pred ňou uplatňovali a dospelosťou národa uskutočniť museli“.

Prezident Beneš dal tak najevo pred svým odjezdom na Slovensko, proč mu záleží na celostátních oslavách Ludovíta Štúra. Šlo mu o obranu československé státnosti. S tímto předsevzetím uskutečnil už v květnu a červnu 1936 spolu s premiérem Hodžou zájezd na Slovensko a 2. září tam přijel znovu - na čtyři týdny. Po krátkém odpočinku v Topolčiankách odjel do Piešťan, aby spolu s premiérem Hodžou sledoval zakončení vojenských manévřů na západním Slovensku. Pak se věnoval v Topolčiankách úředním povinnostem a 19. září zahájil v Bratislavě oficiální „prezidentskou cestu“ po západním a středním Slovensku.

9 V BRATISLAVĚ A NA MODRANSKÉM NÁMĚSTÍ

Po příjezdu do Bratislavy promluvil prezident Beneš na téma „Slovensko je mi otázkou, která rozhoduje o osudu Evropy“. Připomněl „všetku tú velíkú prácu od Bernoláka, Hollého, Kollára, Šafárika, Chalupku, Sládkoviča, Štúra a jeho školy, Vajanského, Hviezdoslava, Kukučína a iných, najmä i žijúcich národných pracovníkov“. Zmínil se také o tom, že roku 1907 se dovídal v Paříži o událostech v Černové i o cestě Andreje Hlinky do Prahy, a o tom, jak ještě před válkou spolupracoval se Šrobárem a Blahem, i pak za války se Štefánikem, Osuským a Markovičem. (Informace o prvních třech bratislavských dnech přinášel hlavně Slovenský denník.)

Nedělní dopoledne 20. září na bratislavské radnici patřilo legionářům. Jejich slavnostnímu řečníkovi Markovičovi prezident odpověděl optimistickými a bojovnými slovy - o mračnech na mezinárodním horizontu, ale my se nelekáme!... Vzrušující setkání legionářů s prezidentem vytvořilo nejvhodnější atmosféru pro odpolední zájezd do Modry, kde měly vyvrcholit celostátní štúrovské oslavy za přítomnosti hlavy státu a předsedy vlády.

Premiér Hodža se omluvil pro nemoc. Přesto se slavnost na modranském náměstí odpoledne 20. září skvěle vydařila, jak ji líčí ve Slovenském denníku 22. září článek **V Modre vívalo prezidenta republiky 10 000 lidí**. Přijel v otevřeném autě a požádal svého tajem-

níka Belanského, aby na hřbitově položil věnec na hrob Ludovíta Štúra. (Jiný věnec byl od nemocného premiéra.) V uvítacím projevu zdůraznil Vladimír Jurkovič velkou kulturní tradici Modry, i to, že „v dobách najtažšieho útisku si Modra vynútila prvé verejné ľudové zhromaždenie, a že po prevrate prihlásila sa Modra hneď k práci pre republiku“. Zemský prezident Jozef Országh vyzvedl „zásady politickej, ktoré Štúra robia prvým demokratom na Slovensku vo všetkých oboroch života verejného. Vylíčil potom smutné chvíle posledných rokov Štúrova života“. Nakonec podĎkoval prezidentovi Československej republiky, že krásnym gestom odčinil křivdu od rakouskeho cisára na Štúrovi: „Slovensko vám nezabudne ten veniec, ktorý ste položili na starom hrobe.“ - Poté prezident Beneš pronesl ve slovenštině delší přípravnou slavnostní řeč, „ktorá bola rozširovaná megafónmi rozhlasového auta republikánskej strany a bezvadne reprodukováaná“. Slovenský týždenník zverejnil 22. září podstatnou část (a na téže stránce i Benešovu odpověď legionářům; oba projevy se tím navzájem doplňují):

„Pánovia, ďakujem vám za privítanie na tomto pamätnom mieste. Prišiel som v prvom rade preto, aby som navštívil Štúrov hrob a spomenul jeho pamiatku. - Literárna a politická činnosť Štúrova bola veľmi prudko posudzovaná niektorými jeho vrstovníkmi a čiastočne aj historikmi.“ - „Štúr bol predovšetkým synom svojej doby. Bol hegelian, romantik. Veril v prirodzenú pospolitosť jazykového spoločenstva, jazyk mu bol - práve tak ako našim českým romantikom - takmer jediným znakom národnosti. Vec u Čechov a Slovákov tej doby celkom pochopiteľná.“ - „Ostatne Štúr, i keď bol presvedčený, že jazykovou odľukou buduje veľký kultúrny nástroj pre zachránenie slovenskeho ľudu, nepomýšľal tento ľud izolovať od Čechov.“ Beneš také ocitoval výňatek ze spisu *Nárečia slovenskuo* - ten, který předtím zaujal i Šaldu a Tajovského, jako výslovné odmítnutí každé domněnky o zamýšleném odtrhnutí od Čechů. To byl pro Beneše silný argument: „Tieto slová sú dokonalým dôkazom, že Štúr si vzťah Čechov a Slovákov nepredstavoval prakticky inak, ako si ho predstavujeme dnes: že ho videl v tom, že čo je jedného, je i druhého; čo jeden z nás pre seba robí, robí i pre druhého. Veď je to podľa mojej mienky to isté, čomu dnes hovoríme československá jednota.“

Ve svém projevu se Beneš zabýval tematikou, s kterou se setkal už jako ministr zahraničí roku 1932 a 1933, kdy pořádal přednášky ve slovenských městech. Toto dřívější pojetí nyní zvýraznil a doplnil: Štúr svým politickým programem „sleduje tie isté ciele ako demokracii pražské. Prichádza do Prahy na Slovanský sjazd, tu spolupracuje, a jazykový spor, ktorý krátko predtým tak pretrhal jeho vzťahy k českému kultúrному svetu, je tu svojím významom zatlačený do pozadia. Či to nie je opäť dôkazom, že jazyková odľuka, nech už pôsobila akokoľvek len

v pojatí romantizmu dôb predmarcových, nebola podstatným rysom pre národný vzťah Čechov a Slovákov? Podľa dnešného vývoja, podľa koncepcií dvadsiateho storočia, podľa sociologických zákonov dneška jazyková osobitosť nemusí znamenať nič proti politickej a kultúrnej jednote československej. - Pokloňme sa tedy všetci pamiatke Štúrovej a spomeňme si na to, čo krásneho pre svoj národ vykonal. A priznajme mu hlavne, že Štúr a jeho priatelia Hurban a Hodža boli prví Slováci, ktorí svoju národnú povinnosť v revolučnej chvíli domysleli ozaj až do posledných dôsledkov. - To som chcel, páňovia, len tak mimochodom povedať v meste Štúrovej predčasnej a tragickej smrti“.

Nakonec ešte navázal na predchádzajúce uvítací projev: „Chápem vašu hrdosť a lásku k Modre. História vášho mesta, vaša vernosť k národnej myšlienke, vaša pohotovosť v každej historickej chvíli pri konaní našej československej povinnosti, oddanosť vášho ľudu odkazu veľkých buditeľov i v ťažkých dobách, blízkosť Bratislavy a spoluúčasť na toľkých národných udalostiach, to všetko robí z Modry mesto milé a drahé všetkým československým vlastencom.“ Projev ukončil sľubom „do skorého videnia!“ -

K jeho ďalšiemu setkaniu s modranskými „spoluobčany Štúrovými“ mělo dojsť při slavnostním odhalení pomníku na Štúrově náměstí 30. října 1938, při dvacátém výročí samostatné Československé republiky. Pomník Ludovíta Štúra sice opravdu v létě 1938 postavili, ale jeho slavnostní odhalení záměrně po sedm let oddalovali. Uskutečnilo se teprve 14. října 1945. Prezident Beneš už další pozvání do Modry nepřijal, ale vyhověl přání pořadatelů a poslal tam své písemné poselství, zkrácenou verzí svého někdejšího projevu na modranském náměstí, kterou koncipoval s odbornou pomocí Vladimíra Houdka. Bylo to nové naléhavé upozornění celé československé veřejnosti na stále živý odkaz Ludovíta Štúra.

V září 1936 po rozloučení s Bratislavou pokračoval prezident Beneš ve „velké“ cestě na západním Slovensku. Jak uvádí článek **Cez slovenské mestečká a dediny** (Slovenský denník 27. 9.), v Prievidzi Beneš připomněl působení slovenských vůdců Štúra, Hurbana a Hodži, „kterých sen bol uskutočnený teprv roku 1918, ale v miere takej, akú ani oni nečakali“.

Doba byla pohnutá, pro Československo i evropský mír plná nebezpečí. Proto také probíhaly štúrovské oslavy stejně jako sjezd slovenských spisovatelů a luhačovické porady v neklidném napětí. Avšak v Bratislavě univerzitní profesor Daniel Rapant přitom dokončil práci na prvních dvou svazcích svého vrcholného díla **Slovenské povstanie 1848-49 (Dejiny a dokumenty)**. Vyšly roku 1937 v Turč. Sv. Martině a posunuly poznatky o době Štúrově o veliký krok dopředu.

balhar/prameř/pastel

autor/řj

PETER BALHAR A PETR FALTUS – SPOLOČNÉ VÝSTAVY A ČO EŠTE...

MIRA NÁBĚLKOVÁ

Ak by sme v tvorbe Petra Balhara a Petra Faltusa, ktorých výtvarné práce sprevádzajú toto Zrkadlenie-Zrcadlení, hľadali slovensko-české „výtvarné zrkadlenie“ v zmysle príbuzností poetík, zhôd či podobností vo výtvarnom prejave, veľmi by sme ho nenašli. A predsa oni dvaja patria k sebe. Je to o ľudskej blízkosti, dlhoročnom umeleckom (a nielen umeleckom) priateľstve a súputníctve. Interpretačné profily, v ktorých Peter Balhar a Petr Faltus vystupujú ako rozdielne tvorivé individuality, predstavujú tu texty Radoslava Passiu – ja by som sa chcela pristaviť pri tom, čo ich dvoch spája.

Vystavovať svoje diela v priestore neraz celkom komorných výtvarných siení spolu s niekým iným môže byť pre umelca, s trochou zveličenia, čosi podobné ako zdieľať s niekým intímne priestory svojho života. Aby spolu chceli vystavovať, t. j. ponúkať spoločnú prezentáciu tvorby, ktorá vznikala v autorskom osamení, aby vnímali svoje diela ako výtvarne komplementárne a súzvučné výpovede, to síce pripúšťa, ba víta individuálnu rozdielnosť, inakosť videnia a umeleckého stvárnenia, no súčasne predpokladá, že základné, hĺbkové princípy (nielen výtvarného) nazerania na svet sa nebijú. Balhar a Faltus pravidelne vystavujú spolu.

Od vysokoškolských štúdií, ktoré spolu absolvovali v roku 1992 na pražskej Vysokéj škole umeleckopriemyselnej v triede profesora Šalamouna, sa ich cesty výraznejšie nerozišli. Znamená to, že v priebehu rokov spoznali a spoznávajú nielen svoje dokončené práce, ale aj cesty ich zrodu, hľadania, prežívania, osobné objavy aj pochybnosti. Nielen spoznávajú, ale v rozhovoroch spoluprežívajú. Ich diela, sochy, obrazy, komunikujú spolu ešte pred dokončením a komunikujú (môžu komunikovať) potom aj vo výstavnom priestore.

Objekty, plastiky Petra Balhara a obrazy, grafiky Petra Faltusa sa aktuálne predstavujú na spoločnej výstave v pražskej Galerii Vyšehrad (od 25. júna do 25. júla 2008) pod isteže nenáhodným názvom ... *a tolik duše mám, že nemám těla již*. Na tento rok chystajú v Prahe ešte spoločnú novembrovú výstavu v Slovenskom inštitúte. V minulých rokoch to bola „štvorvystava“ *Měsíc k vidění/Vidieť mesiac* – štvorvystava v zmysle spoluprevystavovania s dvoma ďalšími výtvarníkmi, aj v zmysle štyroch reali-

185

O VÝTVARNOM SPRIEVODE

zácií toho istého projektu v Prahe, Bratislave, Zlíne a Dolnom Kubíne (v rozhovore, ktorý je zázemím tohto textu, Petrovia s úctou spomínali citlivý profesionálny prístup riaditeľky Oravskej galérie Evy Luptákovéj k realizácii dolnokubínskej výstavy ako nie bežný príklad optimálnej súhry na ceste diela od výtvarníka k návštevníkovi výstavnej siene). Vlni mali v Prahe aj spoločnú výstavu *Cesta, ktorá se neudrzuje*. Pravda, osobná „tradícia“ spoločného vystavovania má hlbšie korene, prvý raz sa takto spolu predstavili v Poľsku pred skoro pätnástimi rokmi.

V kontexte Zrkadlenia je iste prirodzené pristaviť sa pri tom, že ide o česko-slovenskú dvojicu výtvarníkov. Vzájomnú spriaznenosť „odhaliť“ už v čase vysokoškolských štúdií, ktorý človeku bežne splýva s osobným časom intenzívneho prežívania a prienikov do neznámych priestorov, o to viac v umeleckom prostredí. Bez veľkého patetizovania možno povedať, že česko-slovenský moment vstúpil prirodzene ako integrálna súčasť do ich bytia študentského času – a nestratil sa. Petr Faltus (pôvodom zo severných Čiech a s mnohorakými väzbami na južné Čechy) je v českom prostredí „stále“ doma, Peter Balhar prišiel (ako mnohí slovenskí študenti pred ním, s ním aj po ňom) do tohto prostredia so svojou slovenskosťou, predstavujúcou predsa hlbkovú kultúrnu inakosť, a priniesol aj do času ich výtvarnej mladosti slovenské motívy, či už cez slovenské výtvarné umenie, ktoré oficiálne netvorilo súčasť pražskej vysokoškolskej lektúry, či cez poéziu, ktorú spolu čítavali, či vôbec – sám sebou. V súhre so všetkým, čo hľadali a nachádzali vo svete života a umenia, vplynulo prirodzene aj toto slovenské do toho „spoločného“, čo dnes, žijúc a tvoriac v českom prostredí, majú. Je toho veľa, čo sa premieťa, nie prvoplánovo, do ich tvorby, spoločným momentom je napríklad vzťah k Šumave, ku ktorej prišli každý svojou „neturistickou“ cestou, a ktorá svojou prírodnou silou, ale aj ľudskými osudmi tých, čo tam žili a žijú, s usadlosťami skrývajúcimi neraz temné rodinné histórie, s krutosťou aj krásou, pripútava aj inšpiruje oboch. A všeličo iné.

Peter Balhar a Petr Faltus dávajú prednosť dvojvýstavám pred samostatnými autorskými výstavami. Nielen preto, aby ich tvorba súznela v spoločnom výstavnom priestore, nielen kvôli praktickej „delbe práce“ a spolupremýšľaniu v čase príprav, ale aj kvôli zvládaniu špecifického smútku vernisáží, keď v atmosfére spoločenskej udalosti (predchádzajúcej čas, keď vystavené diela ostanú v tichu samy s neznámymi divákmi, ktorí sa zájdu pozrieť) sú tam spolu. S vernosťou k rokom prejdenej cesty (k prejdeným cestám), s poznaním osobných odriekaní, rovnakého „nehrania na istotu“, s úctou a pochopením k dielam toho druhého. A tak sú aj tu. Ich výtvarné vyjadrenie, vyhmatávanie a uchopenie (makro-, mikro-) sveta sa líši, no niekde vnútri v tom vzájomné zrkadlenie je.

BALHAROVA EKOLÓGIA PRIESTORU

RADOSLAV PASSIA

*Zo vzdušných terás
vidíš svoje stopy v priezračnom
počasí a svoje (slnkom ožiarené) stély:
keltskú,
kresťanskú
a televíznu vežu;*

(Ivan Laučík: Havránok, 1998)

Humánna ekológia sa venuje vzájomnému vzťahu jednotlivca, ľudského spoločenstva a životného priestoru. Jej praktické výustenie je orientované na harmonizáciu týchto troch zložiek. Práve na ceste k tejto harmonizácii sa ekológia stáva nevyhnutným sprievodcom, synonymom istého typu filozofovania a istého typu umeleckej práce. Balharove objekty pobádajú naše myslenie vykročiť naznačeným smerom. Ich zvláštna pulzácia pramení rovnako v prostej prírodnej priestorovosti, ako aj vo výsostne ľudskom svete pochybností a hľadania. Tento harmonizačný rozmer výtvarníkovho úsilia sa nám však neponúka ako výsledný produkt, ani ako istota, ale ako vzdialený, no viditeľný cieľ. To, čo „v skutočnosti“ vidíme, je ambivalencia: spôsobuje ju hladký, pulzujúci povrch dreva ako dominantného materiálu volajúceho po dotyku, ktorý umelec zároveň formuje ako miesto dynamického diania, prerodu, ako miesto trhania, zrodu, zániku a premeny. Dokonalá blana hladiny, súlad nesčerenej plochy je neustále narúšaný zvonku aj zvnútra.

Ako motto týchto poznámok som zvolil úryvok z básne Ivana Laučíka, lebo sa v ňom aktivizujú isté momenty charakteristické aj pre výtvarné práce Petra Balhara. Mám na mysli predovšetkým stav napätia medzi horizontálnym a vertikálnym priestorom, medzi dvoma vnímaniami časovosti a ekologický rámeč premýšľania o živote. Na prvý pohľad by sa mohlo zdať, že u Laučíka ide o lineárnu časovosť moderného človeka, ktorý sám seba vníma dejinne, v slede uzatvorených a periodizovaných období: v tomto konkrétnom prípade počnúc keltským prvotným osídlením, ktoré položilo základ dnešnej kultúrnej krajiny Liptova. Jeho básnické „po-časie“ reflektované zhora, z kop-

ca, kde je rozložené keltské sídlisko Havránok nad Liptovskou Marou, je však rovnako aj „nad-časím“ – pripomenutím staršieho, archaického princípu organizácie času zdôrazňujúceho kruhovosť a návratnosť životných javov. Cítienie dvojakého pohybu času, ktorý smeruje vpred za novým a zároveň sa točí dokola, aby tak zdôraznil nepretržitosť, stálosť a nekonečnú starobu všetkého mladého, sa predtým objavilo aj v súvislosti s Balharovým doterajším dielom.

Balhar teda neartikuluje len kvality pôvodnej, človekom nezasiahnutej krajiny, ale vníma aj jej kultúrne nánosy. Asfaltová cesta ako symbol lineárneho sebazabúdania a úteku pred sebou sa konfrontuje so zdrvivou silou prírodného cyklu. Pulzujúce obilné steblá rušiace lineárne okraje ciest odkazujú na prebiehajúci súboj o priestor medzi ľudským a prírodným. Upozorňujú na trvajúce napätie medzi kultúrou a krajinou ako priestorom jej sebarealizácie, naznačujú seba-deštruktívny rozmer civilizácie, ktorý je v nej odpočiatku zahrnutý. Púť cyklistického pretekára má svojou dĺžkou a radikálnou fyzickou náročnosťou paralelu v sebaaprekonávaní pútnika, odohráva sa na ceste, ktorá je kultúrnou čiarou v krajine a je pre výtvarníka možnosťou, ako zvýrazniť dočasnosť ľudského – okraj cesty prerastá rastlinstvom, ktoré ju môže rovnako pohltiť ako ustúpiť. Len čiastočne tu však ide o vonkajškový boj kultúrneho a prírodného. Toto pnutie a prerastanie je omnoho nebezpečnejšie, lebo sa v podobe trvalej nejasnej túžby odohráva predovšetkým v ľudskom vedomí.

Vnútrotný paradox objektu *Cesty túžby Tour de France* môžeme vnímať v tom, že sa sústreďuje na zachytenie tak ontologicky dvojrozmerného javu, akým je tieň. Ide o ironický odstup k extrémnym výkonom športovcov, ktoré už nijako nesúvisia s pôvodnými kalokagatickými koreňmi športu, ale sú len platónskymi odrazmi pôvodnej harmónie, hrou tieňov na ceste? Alebo je naopak v hre pátos a pokora? Ak by sme sa odpútali od východiskových „športových reálií“ tohto objektu, objaví sa pred nami cesta s tieňom – opäť raz otvorená otázka trýznivého hľadania a dopĺňania, popieranania sa na rýchlo ubiehajúcej životnej púti. Toto hľadanie sa ikonograficky prejavuje aj v tom, že Balharovým ľudským postavám často niečo „chýba“, raz sú len dvojrozmernou siluetou, inokedy sú vyjadrené skrz svoju neprítomnosť, prázdny priestor obopnutým škrupinou (*Odišla*), alebo sa zahŕajú maskou (*Keď noc je deň - Javornice*). Trvalá vzťahová nedostatočnosť sa tu s tichou vyrovnanosťou stáva nevyhnutnou súčasťou života.

Plocha ako napäté spojivo, ako blana medzi vonkajším a vnútorným, minulým a budúcim sa v Balharových prácach objavuje v rôznych variáciách, raz v podobe vodnej hladiny, inokedy ako spomenutá maska zložená z tváre. „Je hrozné cítiť, ako sa mlieka všetko,

čo máme," povedal by možno na tomto mieste Blaise Pascal, ale tu je táto márnosť sveta skôr východiskom ako zavŕšením umeleckého uvažovania.

Tento typ márnosti môžeme zažívať aj pri teoretickom premýšľaní o umení, to je to zúfalstvo (či radosť?) z toho, že kráčame vždy krok za dielom, vždy len dobiehame dielo disponujúce ricoeurovským prebytkom významov. Balharov čas pulzuje medzi kultúrnymi nánosmi, ktoré symbolizujú vertikály jeho stél a pohlcujúcou prírodnosťou, ktorú nachádzame v jeho drevených vodných hladinách. Predstava sveta ako nepretržitého súboja živlov prítomná v európskej kultúre prinajmenšom od predsokratikov sa uňho artikuluje nielen tematicky, ale aj výrazovo – v dotyku a súboji materiálov. Výtvarné dielo tu je aktom otvárania, pripomínania problémovej mnohotvárnosti sveta.

TELÁ, FRAGMENTY A INÉ SVETY PETRA FALTUSA

RADOSLAV PASSIA

Litografie, malby, či pastely Petra Faltusa často zaplňajú zvláštne figúry alebo fragmenty napohľad ťažko identifikovateľných živých bytostí. Tento neznámy a neurčitý snový priestor abstraktných tvorov však nepôsobí umelo. Je v ňom niečo samozrejmé a bezprostredné. Zdá sa, že sa pred nami otvárajú diela vyzývajúce na prieskum tajomstiev, na problémové chápanie „reálneho“ sveta, hoci praktické dôvody nás naopak neustále vedú k tomu, aby sme ho vnímali čo najstabilnejšie, aby sme rešpektovali už vytvorené racionálne štruktúry a hodnotové hierarchie.

Faltus sa pri hľadaní svojho vyjadrovacieho jazyka snaží tento schematizovaný postoj k svetu a jeho pravidlám prekročiť. Vysúva sa mimo neho, do pozície detského predporozumenia. Jeho práce nás teda vystríhajú pred ustrnutím. Práve mentálna nehybnosť, úpadok fantázie je tu predmetom raz nežne, inokedy ironicky hravého spochybňovania. Pri vnímaní týchto diel však zo strany autora nemôžeme rátať s nejakou prostou „náповедou“, ich odkazovanie na zmyslovo uchopiteľnú realitu je zámerne slabé, voľné a nezáväzné. Slobodnú hru, pri ktorej vzniká svet bez priamej opory v skutočnosti mimo umenia, navyše podporujú aj názvy diel. Často sa pohybujú v absurdno-surrealistic-

kých tóninách napovedajúcich, že nie sú priamym interpretačným kľúčom k Faltusovým prácam, že nepredstavujú jednoduchú skratku medzi obrazom a jeho racionalizovaným významom. Napovedajú teda síce čosi o prvotných tvorivých impulzoch výtvarníka, o inšpirácii či motivácii, ale nie sú až také podstatné pre interpretáciu. Ba naopak, často ešte viac napínajú významové pole, v ktorom sa treba pri vnímaní diela pohybovať.

Čo nám teda umelec touto sémantickou neurčitostou, praktickou interpretačnou neupotrebitelnosťou názvov, ktoré priraduje svojim prácam, naznačuje? Len to, čo aj svojim výtvarným jazykom: zaujíma sa o tvorbu alebo objavovanie autonómnych svetov s vlastnými pravidlami, kde platia špecifické ad hoc logiky. Pravdaže, aj on občas spriahne svoj výtvarný svet so skutočnosťou silnejšími popruhmi, upokojí nás zistením, že dielo má predsa len istú referenčnú silu: raz ho inšpiruje pohľad na večerný program v televízii (*Spektrum 21:30*), inokedy pohľad do kachlí (*Pohled do vyhaslých kamen*), často aj dianie pod vodnou hladinou (*Malá Rutilus Rutilus, V příliš čisté vodě ryby nežijí* a iné). V kontexte Faltusovho tajomného zoomorfného výtvarného sveta pôsobia ako príjemné osvieženie tie práce, ktoré síce tiež využívajú osciláciu medzi útulnou dôvernosťou detailov a ich neočakávaným znovusporiadaním do nového kontextu, ale existenciálnu nástojčivosť v nich na chvíľu vystriedal absurdný humor, ako si to môžeme všimnúť napríklad v litografii *Setkání tureckého medu s kapsou kalhotovou*.

Na groteskné faltusovské torzá a deformácie možno nazrieť tiež z vážnejšej, filozofujúcej pozície: do oblúbeného vodného sveta sa výtvarník vydáva napríklad v triptychu ... *a tolik duše mám, že nemám těla již (ryba)*. Vytvára v ňom viaceré metaforické paralely medzi vzťahom duše a tela na jednej strane a štruktúry (tvaru) a plochy (farby) na strane druhej. Archetypálne (pô)vodné prostredie tu pulzuje prostredníctvom rozsiahlych čierno-modro-fialových farebných plôch. Uprostred jednoduchej protogeometrie oválnych tvarov sa formuje, teda seba štrukturuje a svet komplikuje, živý organizmus. Sledujeme jeho vývoj od embryonálnej podoby s redukovaným inštrumentáriom tvarov po zložitejšie formy. Život sa tu zobrazuje ako postupná štrukturácia, nárast komplikovanosti, rozpad prvotného apeirónu tvoreného pokojnou, voľne prestupnou hrou tmených farieb a potenciálnych tvarov. Rozvíjajúce vedomie so sebou teda prináša vždy aj zárodočný impulz konfliktov, budúcich zrážok. Analýzu konfliktného vzťahu duševného a telesného, keď nárast jedného je podmienený úpadkom druhého, zdôrazňuje aj paradox obsiahnutý v názve triptychu.

Spomenul som už, že u Faltusa často nejde ani tak o *zobrazenie* jestvujúceho, skôr o *vytvorenie* nového, doteraz neznámeho.

Výtvarník akoby si opakovane skúšal ukladanie zoo- a antropomorfných súčiastok vedľa seba, ich voľné skladanie, rozkladanie a preskupovanie. Vznikajú tak bizarné, občas s tragickým odtieňom vnímané svety, kde abstrahujúce a večné formy a farby redukujú individualnosť tela na púhu náhodu, časový okamih. Tých svetov je viacero, ich počet je prakticky neobmedzený a napriek tomu tu cítiť aj prihlásenie sa k jednote a celistvosti: za jednotlivými, zdanlivo odťažitými okamihmi, javmi, udalosťami, živými bytosťami sa vždy prekvapujúco vynorí spoločná premenná, ktorá im umožní navzájom komunikovať, symbioticky dýchať vedľa seba, pokrývať sa. V tomto zmysle je neodmysliteľne organickým výrazom Faltusovho myšlienkového sveta aj často využívaná technika litografie, založená na postupnom vrstvení farebných plôch. Nezanedbateľným je tu ten fakt, že technicky ide o nereliéfnu, teda svojím spôsobom nehierarchickú tlač – všetky prvky sa na pozitív odtláčajú z jednej plochy. Ako lepšie symbolicky vyjadriť jednotu mnohých svetov, v ktorých vedľa seba žijeme?

Anton Baláž – slovenský prozaik, publicista, vedúci literárneho oddelenia Literárneho informačného centra v Bratislave

Jozef Banáš – slovenský diplomat, politik a spisovateľ

Juraj Bindzár – slovenský spisovateľ, pesničkár, dramatik

Martin Boszorád – účastník česko-slovenskej literárnovednej konferencie (Univerzita Konštantína Filozofa, Nitra, FF)

Stanislava Fedrová – pracovníčka Ústavu pro českou literaturu AV ČR, usporiadateľka česko-slovenskej literárnovednej konferencie

Lubomír Feldek – slovenský spisovateľ, básnik, dramatik a prekladateľ, žijúci v Prahe a Bratislave

Olga Feldeková – slovenská prozaička a humoristka, žijúca v Prahe a Bratislave

Alice Jedličková - pracovníčka Ústavu pro českou literaturu AV ČR, usporiadateľka česko-slovenskej literárnovednej konferencie

Małgorzata Kalita – účastníčka česko-slovenskej literárnovednej konferencie (Uniwersytet Śląski, Katowice, IFS)

Vladimír Kavčiak – slovenský režisér, podnikateľ v oblasti médií a audiovizie, spisovateľ, žijúci v Prahe

Dušan Malota – slovenský spisovateľ, žijúci v Prahe, tajomník Slovenského literárneho klubu v ČR

Mira Nábělková – slovenská jazykovedkyňa, vedúca osobnosť pražskej univerzitnej slovakistiky

Radoslav Passia – absolvent pražskej slovakistiky, dnes pedagóg tamtiež

Radoslav Raffaj – účastník česko-slovenskej literárnovednej konferencie (Trnavská univerzita v Trnave, PedF)

Vladimír Skalský – slovenský novinár, básnik a esejista, žijúci v Prahe, predseda Svetového združenia Slovákov v zahraničí, editor Zrkadlení-Zrcadlení

Zdenka Sojková – pražská slovakistka, autorka štúrovskej pentalógie

Eva Urbanová – účastníčka česko-slovenskej literárnovednej konferencie (Univerzita Mateja Bela, Banská Bystrica, FHV)

O MANON LESCAUT A ŠŤAVNATÝCH PÁRKOCH

ĽUBOMÍR FELDEK

Po vojne, keď som bol ešte chlapec, chodievali sme v lete do Prahy navštíviť babičku z otcovej strany. Taká výprava zanechá v pubertálnej duši vždy nejaký trvalý zážitok – tým mojím je predstavenie Manon Lescaut pod hviezdnatou oblohou v Ledeburských záhradách. Vybral som sa tam sám, a úzkosť, že cestou späť netrafím do Vršovíc, sa v mojej duši navždy zmiešala s krásou javiskovej Manon, a, pravdaže, aj s krásou Nezvalových veršov:

*Hodiny bijí, bijí čtvrt
a moje ruce zebou...
Odbijí půl a přijde smrt
a vezme si mě s sebou...*

Mojím ďalším nesmrteľným pražským zážitkom boli párky. Dávali sme si ich s otcom vždy ráno, na stojáka, v automate Koruna na konci Václaváku – a keď sme do nich zahryzli, vždy sme sa celí postriekali ich šťavou. Odvtedy som bol presvedčený, že nijaké párky na svete nestriekajú tak úžasne ako pražské...

... až som roku 1995 presídlil do Prahy a zistil som, že pražské párky, ako na potvoru, práve prestali striekať. Vraj – ako som sa dočítal v novinách – je to „daň za svobodu – párky môže dnes vyrábieť kdokoliv, i profesor sanskrtu“. Nuž, keď môže, tak môže – ibaže všetky pražské párky sú dnes ako z gumy, bez šťavy aj bez chuti. Ani automat Koruna už nejestvuje, ani Manon Lescaut sa už v Prahe nehrá, pretože Nezval je vraj prekonaný básnik.

To posledné však určite neplatí – prekladal som Manon Lescaut nedávno do slovenčiny a zistil som, že Nezvalove verše sú nadalej nádherné:

*Hodiny bijú, bijú štvrt,
na ruky mi je zima...
Odbijú pol a príde smrt,
so sebou vezme si ma...*

193

FELDEKOVCI AKO POST SCRIPTUM

A hoci aj tá javisková Manon, ktorú som kedysi obdivoval, už zostarla alebo už ani nežije, slovenská Manon bude ďalej mladá, pretože jej úlohu v SND naštudovala Táňa Pauhofová, ktorú si – pre zmenu – chodia obzerať Česi, keď hľadajú princezné do svojich rozprávkových filmov, lebo oni ich (na rozdiel od nás) veselo nakrúcajú.

Je to, akoby tomu ktosi počaril! Ako sa to vlastne stalo, že i ja, pražský exulant, som dnes iba na návšteve tam, kde som býval doma? Práve zabodávam vidličku do bratislavského parku a jeho štava ma postriekala tak nádherne, že som sa od nepochopiteľnosti života skoro rozplakal...

SLOVENKA V METRE

OLGA FELDEKOVÁ

Česi sú veľkí čitatelia – čítajú všade, aj postojačky v natrieskanej električke, aj – čo je iste pohodlnejšie – v metre. My, Slováci, tiež radi čítame, ale najpohodlnejšie sa nám číta doma. Keď už som spomenula metro – raz, keď som sa v ňom práve viezla, v takom tom starom vagóne, kde sú dlhé lavice pod oknami oproti sebe, zrazu zhaslo svetlo a uviazli sme medzi stanicami.

„To je nadělení!“ ozval sa vedľa mňa príjemný mužský hlas. Škoda, že som si za svetla nevšimla, vedľa koho si sadám. „Vypadla elektřina. Bůhví, jak dlouho potrvá, než to spraví.“ „Chvílu potrvá, kým nájdu v tej tme poistky,“ prijala som konverzáciu. Asi som do toho vložila priveľa ústretovosti, lebo hlas išiel hneď strmo na vec. „Až to tady zprovozní a vypadneme z metra, můžu vás pozvat na skleničku?“

Bola som polichotená. On si ma zrejme všimol ešte za svetla. Pravdaže, som verná žena a nechodím len tak mírnix-dírnix „na skleničky“. No nechcela som ho ani uraziť.

„Ste velmi milý,“ vravím. „Ale mám manžela a odrastené deti. Určite by ste sa aj vy čudovali, keby som hneď súhlasila.“

Hlas vedľa mňa si odkašľal a zrazu zaznel ako škripot vidličky po tanieri. „Madam, budete tak hodná a necháte mě v klidu telefonovat?“

Moja prvá myšlienka bola vstať a odmaštrovať čo najďalej. Nech trapas padne na nejakú inú. Myšlienku som zavrhla. Vznikli by ďalšie komplikácie, keby som poskákala ľuďom po nohách. Ostala som sedieť. Keď sa znova rozsvietilo, zahľadela som sa na opačnú stranu, ako sedel dotýčný, a tým činom som sa celkom zblázka pozerala do

tváre mládenca vo vrcholiacej puberte. Tvár mal obsypanú zapáleným akné – bodaj by ho nerozčuľovali tí, čo sa mu na to pozerali, aj keď to robili z väčšej dialky ako teraz ja. „Hele, čo koukáš, bábo?“ vykrikol. „Nechceš si raději něco číst?“

Spomenula som si, že mám v taške knižku, vytiahla som ju – a zistila som, že aj čítanie v metre je pohodlné. Aspoň teda oveľa pohodlnejšie, ako všetko ostatné, čo sa mi v ten deň v metre stalo. A odvtedy čítame v metre aj my Slováci. Aspoň teda ja. Len nesmie to metro ostať bez svetla.

SLOVÁCI A PATENTY

OLGA FELDEKOVÁ

My, Slováci, sme vraj typický tým, že sa nepachtíme za úspechom – ležérne vždy dovolíme, aby nám ho niekto vyfúkol. Iba občas niekto z nás to pravidlo poruší – zo Slováka Stana Mikitu sa napríklad stal najúspešnejší kanadský hokejista. Nedávno, keď zavítal znova do Bratislavy, som sa dočítala v novinách, že popri hokejových úspechoch sa prejavil dokonca aj ako vynálezca – vynášiel hokejku so zahnutou čepeľou, s ktorou dnes hrajú hokejisti na celom svete. Zabudol si však vynález dať patentovať. Keď mu to zišlo na um, bolo neskoro – už to mal patentované ktosi druhý. Ani úspešný Stano Mikita nezaprel teda v sebe typického Slováka.

Chystala som sa to porozprávať svojmu manželovi, ale práve telefonoval akémusi kamarátovi, a tak som si musela najprv vypočuť, ako hovorí:

„Som naradovaný počuť ňa.... Malý vták povedal mi ohľadne tvojho rodného dňa.... Mnoho šťastných návratov..... Pripomeň ma tvojej sestre...“

Pustila som z hlavy Stana Mikitu a zvolala som:

„Čo sa to s tebou robí? Rozpadla sa ti osobnosť? Prečo ty, promovateľ pedagóg, čo na verejnosti vystupuje ako strážca jazykovej čistoty, hovoríš takou hroznou slovenčinou? A prečo ňa má ten človek pripomenúť svojej sestre?“

Upokojil ma: „Hovorím tak, lebo som objavil zázračnú metódu, vďaka ktorej sa každý Slováčik hravo naučí po anglicky. Chce to len maličkosť. Najprv si musíš pokaziť slovenčinu. Napríklad „pozdravuj odo mňa svoju sestru“ sa po anglicky povie „remember me to your sister“. Nikdy sa mi nedarilo zapamätať si to – až teraz, keď som prišiel

na to, že najprv sa musím naučiť aj po slovensky povedať „Pripomeň ma tvojej sestre!“

„Takže ty iba trénuješ?“

„Pravdaže! Veď ten kamarát, ktorému som volal, nemá ani narodeniny ani sestru.“

„Geniálny nápad!“ zvolala som uspokojená. „To si musíš dať patentovať!“

„Nemôžem,“ zosmutnel. „Sama vravíš, že som strážca jazykovej čistoty. Ako by som mohol verejne vyukovať s takýmto vynálezom?“

„Ďalší typický Slovák!“ zvolala som a porozprávala som mu pikošku o Stanovi Mikitovi. A potom ležérne – aj keď s rizikom, že si vynález môjho manžela dá teraz patentovať niekto iný – som napísala tento fejtón. Veď aj ja som typická Slovenka.

PRAHA – INŠPIRÁCIA BÁSNIKOV

ĽUBOMÍR FELDEK

*Si v záhrade krčmičky neďaleko od Prahy
Cítiš sa celkom šťastný na stole je ruža v pohári
Namiesto aby si písal poviedku ty bez myšlienky
Dal si sa do pozorovania v srdci ruže zaspávajúcej lienky*

*Zhrozený vidíš svoju tvár v achátoch svätovítskeho domu
A bol si na smrť smutný v deň keď si dospel k tomu
Si ako Lazar ktorému denné svetlo bráni spať
Ručičky na hodinách v židovskej štvrti sa otáčajú späť
A ty tiež takto pomaly svojím životom cúvaš
Keď na Hradčany stúpaš a do tmy sa započúvaš
Ako si v krčme české piesne nôtia*

Toto je citát z básne Guillaumea Apollinairea *Pásmo (La Zone)*. Báseň vznikla na začiatku XX. storočia a hovorí sa o nej ako o základnom kameni modernej poézie. Apollinaire sa v tej básni nezdržuje iba v Paríži, preputoval v nej celý rad miest, väčšinou im venoval po riadku, v jednom verši je Marseille, v inom Rím, v ďalšom Amsterdam. Nechýba ani Praha – ušlo sa jej v tej kultovej básni dokonca až 11 riadkov, najviac po Paríži.

balhar/touha potočni/drevo

Nemohol Apollinaire na Prahe usporiť aspoň riadok pre Bratislavu? Možno aj mohol. Bol to veľký tulák, a je celkom možné, že sa cestou na svoje pôsobisko domáceho učiteľa v Nemecku nevyhol ani Bratislave. No čo z toho, keď to zamlčal? Bratislava sa v Pásme nespomína.

Z čias, ktoré sme už sami zažili, je najslávnejšou básňou o Prahe báseň *Tanky idú po Prahe*. Jevgenij Jevtušenko ju napísal 23. augusta 1968 v Koktebeli a zakončil ju veršami:

*Nech bez náreku, s úctou k pravde,
dajú mi na hrob nápis taký:
„Tu leží ruský básnik. V Prahe
zadlávili ho ruské tanky.“*

I Jevtušenko je – podobne ako Apollinaire – vo svojej básni zhrozený, ale nie už iba vlastnou tvárou objavenou v achátoch svätovítskeho domu. Ruský básnik je zhrozený tým, že nachádza v Prahe odzrkadenú tvár svojej vlasti. Apollinaireovi nadiktovala Praha krásnu metaforu „*v srdci ruže zaspávajúcej lienky*“. Aj u Jevtušenka by sme mohli obdivovať apollinaireovskú metaforickú nápaditosť – no čo už naobdivujeme na „*ružencoch úradníckych sponiek, zmenených na tankové pásy*“?

Z tej básne čítame predovšetkým drsné politikum doby:

*Hľa, tanky idú po nadšení,
čo vykročilo z tupej schémy.
Hľa, tanky idú po vojakoch,
sediacich vo vnútri tých tankov.*

*Bože môj, ako sa mi hnušia!
Bože môj, aký pád, zas nový!
Tanky – po tele Jána Husa,
po Petöfim aj Puškinovi.*

A podobne ako Apollinaire, ani Jevtušenko nebol možno ďaleko od toho, aby venoval riadoček aj Bratislave. Keď som tú báseň prekladal, mal som pocit, akoby ho hľadal, akoby hľadal aspoň jedno slovo, ktorým by pozdravil aj Slovensko, no nenašiel ho – a preklad mu pomôcť nemohol. Musíme sa uspokojiť s tým, že nás v Jevtušenkovej básni zastupuje aspoň Petöfi, v ktorého žilách kolovala slovenská krv.

Ani slovenskí básnici nechýbajú medzi tými, ktorí sa nechali inšpirovať Prahou.

Najkrajšou slovenskou básňou o Prahe je určite Smrekova *Praha 1942*. Na Smrekovej buste v Inštitúte slovenskej kultúry v Prahe je niekoľko veršov z nej odliatych aj do bronzu:

*Stá veží porúcali avióny,
no tvoje veže, Praha, hrdo stoja...*

Ak sú vybraté dobre, môžem byť spokojný aj ja. Pred rokmi totiž, keď bustu odlievali, ma požiadali, aby som im tie verše zo Smreka vybral. Keby chcel niekto odo mňa podobnú radu, týkajúcu sa poézie Laca Novomeského, určite by som si hneď spomenul na jeho „*dáždnik čierny*“ zabudnutý v Café Union. Kto by tam však ten dáždnik chcel hľadať dnes, bude sklamaný – Café Union už nejestvuje.